

ΑΝΤΩΝΗΣ ΛΕΝΑΚΑΚΗΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Τέχνες Διαδίκτυο Δημιουργικότητα

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

ΤΕΡΑΕ ΑΠΘ

Εκδότης: Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Πάροχος υπηρεσίας ePublishing: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης
και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου (ΕΚΤ)

Copyright © 2024 Αντώνης Λενακάκης & οι συγγραφείς

Όλα τα δικαιώματα διατηρούνται

Σχεδιασμός και γραφιστική επιμέλεια: Άντια Αγγελίδου
Φωτογραφία εξωφύλλου: Θεατροπαιδαγωγική ομάδα *Paedagogus Ludens*,
Παιδαγωγική Σχολή ΑΠΘ

Η χρήση του περιεχομένου καθορίζεται από την άδεια
Creative Commons: Αναφορά Δημιουργού
Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια διανομή 4.0 Διεθνές

Η έκδοση διατίθεται online στη διεύθυνση:
<https://ebooks.epublishing.ekt.gr/index.php/artoc/catalog>

ISBN: 978-960-243-747-6

Για να παραθέσετε αυτή την εργασία: Λενακάκης, Α. (Επιμ.). (2024).
Τέχνες, διαδίκτυο και δημιουργικότητα: Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις και εφαρμογές.
ΤΕΠΔΕ ΑΠΘ. <https://doi.org/10.12681/sece-auth.209>

ΑΝΤΩΝΗΣ ΛΕΝΑΚΑΚΗΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Τέχνες
Διαδίκτυο
Δημιουργικότητα

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Τέχνες, διαδίκτυο και δημιουργικότητα στην εκπαίδευση	5
ΜΕΡΟΣ Α' - Θεωρητικά στηρίγματα	21
▪ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	21
Αρχές και πρακτικές εμπψύχωσης ενός πολύτεχνου-θεατροπαιδαγωγικού εργαστηρίου	21
▪ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	40
Η θεατροπαιδαγωγική στο μουσείο	40
ΜΕΡΟΣ Β' - Καλές πρακτικές	69
▪ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	69
Τα 8 σχέδια μαθήματος	69
1. Αγάπη και οικογένεια	69
2. Σθένος και δύναμη	85
3. Φύση	102
4. Εργασία και βιομηχανία	117
5. Ο κόσμος μας	133
6. Επιστήμη και τεχνολογία	150
7. Ελευθερία	166
8. Πρόσφυγες και μετανάστες	182
▪ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	198
Μουσεία, διαδίκτυο και δημιουργικές δράσεις και εφαρμογές	198
▪ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	214
Άλλες διεθνείς καλές πρακτικές	214
1. Καλή πρακτική από την Αγγλία I, <i>Τέχνη και επικοινωνία</i>	215
2. Καλή πρακτική από την Αγγλία II, <i>Διερευνώντας την τέχνη μέσα στην τάξη</i>	239
3. Καλή πρακτική από την Αγγλία III, <i>Τέχνη και παγκόσμια εκπαίδευση</i>	266
4. Καλή πρακτική από τη Σουηδία, <i>Τέχνη και εμπψύχωση αντικειμένου</i>	304
5. Καλή πρακτική από την Ιταλία, <i>Οι 8 θεματικές για παιδιά 4-6 χρονών</i>	314
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	339
▪ Δράσεις διάχυσης του προγράμματος	339
▪ Βιβλιογραφία και ιστογραφία για περαιτέρω μελέτη	405

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τέχνες, διαδίκτυο
και δημιουργικότητα
στην εκπαίδευση

Αντώνης Λενακάκης

Η πρόσβαση στην τέχνη και την καλλιτεχνική δημιουργία αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα κάθε πολίτη και στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης των κοινωνιών είναι επιτακτική η ανάγκη προστασίας και υπεράσπισής του. Η σημαντική συμβολή των τεχνών στην εκπαίδευση για την ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών¹ σε όλο τον κόσμο έχει διερευνηθεί και τεκμηριωθεί εκτενώς σε πολλά βιβλία και άρθρα.

Σκοπός αυτού του τόμου είναι να προσφέρει περαιτέρω εικόνα και γνώση στο πεδίο της καλλιτεχνικής δημιουργίας, έχοντας κατά νου τη σημασία της τέχνης τόσο για τους δημιουργούς όσο και για τους αποδέκτες. Στον πυρήνα των προσεγγίσεων και των δράσεων που περιγράφονται και αναλύονται διεξοδικά στον τόμο αυτό εδράζεται η διασύνδεση διαφορετικών μορφών τέχνης σε περιβάλλον ψηφιακό.

Η εν λόγω εστίαση αποσκοπεί στην ανάδειξη των απεριόριστων δυνατοτήτων προσωπικής και συλλογικής εμπειρίας και έκφρασης που προσφέρουν οι τέχνες, επιτυγχάνοντας την υπέρβαση της σύντομης αισθητικής απόλαυσης ή και της συγκίνησης των συμμετεχόντων από την επαφή τους με την καλλιτεχνική δημιουργία.

Ο πρώτος κεντρικός άξονας του τόμου, η τέχνη, ως τόπος και τρόπος κοινωνικής κριτικής και δράσης, τοποθετεί τον άνθρωπο στο επίκεντρο και σημειώνει την πολιτική του διάσταση ως μέρος της κοινωνίας και του περιβάλλοντός του (Ioannidou, 2024· Ραβίλου, 2020). Η τέχνη αντανακλά την κοινωνία, σημειώνει κοινωνικά ζητήματα ή και αντιλήψεις κάθε εποχής, αλλά συνάμα δημιουργεί έναν διαχρονικό «τόπο» ανακατασκευής και κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας· έναν «τόπο» αμφισβήτησης στερεοτύπων, επανανοηματοδότησης αντιλήψεων και καταστάσεων, έκφρασης ταυτοτήτων· εντέλει, έναν «τόπο» όπου ακούγεται η «φωνή» και ενδυναμώνονται διαφορετικοί άνθρωποι, με μορφές και σύμβολα που χρησιμοποιούν και υπερβαίνουν το καθημερινό και το κοινά οικείο (Λενακάκης & Κανάρη, 2023).

Στο ίδιο πνεύμα και σε άλλη μελέτη μας (Λενακάκης & Παρούση, 2019) έχουμε υποστηρίξει πως οι τέχνες στην εκπαίδευση, εδώ και τριάντα χρόνια, δεν αποτελούν πια ένα παράλληλο εκπαιδευτικό σύμπαν προς αυτά των θετικών και των ανθρωπιστικών επιστημών. Ειδικότερα, οι τέχνες στην εκπαίδευση έχουν αναδειχθεί σε κεντρικό και ενοποιητικό μοχλό μιας εκπαιδευτικής ολοκλήρωσης, η οποία

¹ Η επιλογή στον παρόντα τόμο της χρήσης ουσιαστικών «ο μαθητής, ο εκπαιδευτικός, ο καλλιτέχνης» κ.λπ. αφορά τον άνθρωπο μαθητή, εκπαιδευτικό, καλλιτέχνη κ.λπ., και επομένως θεωρούμε αφενός πως αντιπροσωπεύει όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως φύλου και ταυτότητας φύλου, αφετέρου διευκολύνει την ανάγνωση του κειμένου καθιστώντας το περισσότερο προσβάσιμο σε διαφορετικούς αναγνώστες.

στοχεύει στον μετασχηματισμό των κοινωνικών δομών μέσω της εκπαίδευσης και όχι στη στείρα αναπαραγωγή τους. Άλλωστε, η μάθηση διά των τεχνών δημιουργεί στον μαθητή βιωματικές συνθήκες πρόσληψης και πολυαισθητηριακής ευαισθητοποίησης και ενισχύει τα δημιουργικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του (Fox & Schirrmaher, 2012· Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά, 2020). Οι τέχνες μπορούν να πυροδοτήσουν τη δημιουργικότητα και τη φαντασία, οδηγώντας άτομα και κοινωνίες να αντιμετωπίσουν καίρια προβλήματα, αναζητώντας καινοτόμες λύσεις (OECD, 2019).

Η μετασχηματιστική λειτουργία των τεχνών στην εκπαίδευση (και την κοινωνία) θα μπορούσε να ιδωθεί και να εκτιμηθεί και ως συμβολή σε μια *παιδαγωγική των τεχνών και της δημιουργικότητας*.

Το θεωρητικό υπόβαθρο του τόμου και η κεντρική στόχευση των σχεδίων διδασκαλίας που παρουσιάζουμε στο δεύτερο μέρος, αλλά και όλων των καλών και εφαρμοσμένων πρακτικών που συνθέτουν το σώμα του τόμου, αποσκοπούν στη δημιουργία γεφυρών και ταυτόχρονα εξόδων από το στενό και πολλές φορές ασφυκτικό και *ά-σχημο* πλαίσιο της αίθουσας του σχολικού περιβάλλοντος. Οι καθιερωμένες μορφές επικοινωνίας στην τάξη, οι διδακτικές θεωρήσεις και οι πρακτικές διδασκαλίας και μάθησης, η ύλη κ.ά. συγκροτούν τους γνωστούς κανόνες μιας *παιδαγωγικής της εκπαίδευσης*: μιας παιδαγωγικής που τείνει να ρυθμίζει την αλληλεπίδραση μέσω των πράξεων των υποκειμένων (Λενακάκης & Παρούση, 2019).

Δίπλα και πολλές φορές απέναντι σε αυτό το καθιερωμένο παιδαγωγικό στιλ διδασκαλίας και μάθησης πώς θα σας φαινόταν να εστιάζαμε και να αξιοποιούσαμε ως εκπαιδευτικοί και τις απροσδόκητες, αναπάντεχες αντιδράσεις και δράσεις των μαθητών μας, τις αποκλίνουσες και άγνωστες συμπεριφορές τους;

Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, τη σκυτάλη παίρνει η πρακτική της *ποίησης* και το ταξίδι μπορεί να συνεχίζεται σε ασαφείς προορισμούς. Σ' αυτά τα μονοπάτια, που είναι καταρχήν αναπόφευκτα, βρίσκει τον πρώτο ρόλο της η *παιδαγωγική των τεχνών*. Και αυτά τα μονοπάτια καλείται να πολλαπλασιάσει και να οργανώσει με βάση τους καλλιτεχνικούς κλάδους, μέσα στον χώρο της τάξης το αίτημα για την *εκπαίδευση στη δημιουργικότητα*.

Ο δεύτερος κεντρικός άξονας στον παρόντα τόμο είναι η δημιουργικότητα. Γνωρίζουμε ότι η δημιουργικότητα είναι μια κρίσιμη σημασίας δεξιότητα του 21ου

αιώνα, η ανάπτυξη της οποίας αποτελεί στόχο των προγραμμάτων σπουδών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης διεθνώς (OECD, 2019, 2023). Τα ερευνητικά αποτελέσματα των τελευταίων ετών πιστοποιούν την άρρηκτη σχέση μεταξύ των τεχνών και της ανάπτυξης της δημιουργικότητας (Beaulieu, 2022). Αν η δημιουργικότητα αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να προσφέρει νέες προοπτικές, να παράγει νέες και ουσιαστικές ιδέες, να διαπραγματεύεται ατομικά και κοινωνικά ζητήματα, να θέτει νέα ερωτήματα και να βρίσκει λύσεις σε δυσδιάκριτα προβλήματα (Beghetto, 2007), τότε οι τέχνες θα πρέπει να είναι αναπόσπαστο μέρος της εκπαίδευσης και της ζωής κάθε ανθρώπου, αφού υπάρχουν και επιβιώνουν επιδιώκοντας το «νέο», ακόμη κι αν αυτό το «νέο» είναι ασύμβατο με το «παλιό» (Cromptley, 2018· Λενακάκης & Παρούση, 2019).

Η δημιουργικότητα νοείται ως μια διαδικασία, η οποία οδηγεί σε κάποια μορφή δημιουργικής παραγωγής και χαρακτηρίζεται από πρωτοτυπία και αποτελεσματικότητα, ενώ μπορεί να συνδυάζει ιδέες ή υλικά με νέους τρόπους (Mullet et al., 2016· Runcco & Jaeger, 2012). Συνδέεται άμεσα με τη φαντασία, την καινοτομία, την επίλυση προβλημάτων και την αποκλίνουσα σκέψη, αλλά η πολύπλευρη φύση της καθιστά δύσκολο το εγχείρημα να την ορίσει κάποιος (Jordanous & Keller, 2016).

Μπορεί κανείς να πει ότι η επίλυση προβλημάτων, η εξεύρεση λύσεων και η παροχή πολύτιμης εργασίας μέσω της φαντασίας, της πρωτοτυπίας και της ευχέρειας απαιτούν δημιουργικό νου (Harvey & Berry, 2023· Lloyd-Cox et al., 2022· Said-Metwally et al., 2022). Η αξία της είναι πολιτιστικά, κοινωνικά αλλά και οικονομικά αδιαμφισβήτητη, εξ ου και η ένταξή της στους γενικούς εκπαιδευτικούς στόχους παγκοσμίως (OECD, 2019, 2023· Plucker et al., 2011).

Η δυναμική σχέση της εκπαίδευσης μέσω των τεχνών με τη δημιουργικότητα έχει επιβεβαιωθεί ερευνητικά (Hui et al., 2015). Η συμμετοχή των παιδιών σε καλλιτεχνικές δράσεις ενισχύει την καλλιέργεια της αποκλίνουσας σκέψης τους (Bancroft et al., 2008· Craft, 2003· Wilson, 2005). Στο ίδιο πνεύμα, εντοπίζεται ισχυρή σχέση μεταξύ της ενασχόλησης με τις τέχνες και την ανάπτυξη της φαντασίας (Harland et al., 2000), την κατανόηση σύνθετων εννοιών και την ανάληψη πρωτοβουλιών για την εξεύρεση λύσεων σε προβληματικές καταστάσεις. Σε ένα πολύτεχνο εργαστήρι το παιχνίδι με τις μορφές εξασφαλίζει μοναδικές πολυαισθητηριακές εμπειρίες μάθησης και ζωής για το μικρό παιδί (Joss & Lehmann, 2016· Λενακάκης & Παρούση, 2019). Στο παιδί που πειραματίζεται με τις μορφές στο παιχνίδι του εξασφαλίζονται ευκαιρίες να ανακαλύψει και να εκφράσει συναισθήματα, αγωνίες και σκέψεις. Ταυτόχρονα, η ίδια εμπειρία παρέχει τη δυνατό-

τητα ειδικά στο μικρό παιδί να καθρεφτιστεί στο δημιούργημά του, να νιώσει την ιδιαιτερότητα και τη μοναδικότητα του προσώπου του και να αναπτυχθεί (Dunn & Wright, 2015· Harris, 2021· Lenakakis et al., 2022).

Ο τρίτος κεντρικός άξονας του τόμου είναι το διαδίκτυο και τα ψηφιακά μέσα. Οι τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας και τα νέα μέσα (Σοφός et al., 2017) δημιουργούν νέες διδακτικές προκλήσεις και νέες μαθησιακές εμπειρίες για τους μαθητές σε όλες τις βαθμίδες και τις μορφές εκπαίδευσης.

Στο ευρύτερο κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο παρατηρούμε τα τελευταία χρόνια μια στροφή στην ψηφιοποίηση σημαντικών τομέων της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής. Θέατρα, μουσεία, πινακοθήκες και άλλοι φορείς και ενώσεις πολιτισμού και τεχνών εμπλουτίζουν και ενδυναμώνουν την πολιτισμική εμπειρία με ποικίλα ψηφιακά μέσα (διαδραστικές ιστοσελίδες, ψηφιοποίηση συλλογών), διευρύνοντας το κοινό τους και παρέχοντάς του ποικίλες/διαφοροποιημένες ευκαιρίες ψυχαγωγίας και μάθησης.

Απέναντι σε αυτή την ολοένα και αυξανόμενη τεχνολογική επικράτηση όλων των μορφών επικοινωνίας και καθημερινής ζωής, αναπτύσσεται ένας φόβος –ο οποίος εγείρει συναφείς αντιστάσεις– για τη χρήση και την αξιοποίηση των νέων μέσων στην εκπαιδευτική, καλλιτεχνική και ευρύτερα κοινωνική πραγματικότητα. Οι εν λόγω αντιστάσεις στηρίζονται στη γενικότερη πεποίθηση ότι μέσω των νέων μέσων κλονίζεται η βιωματική σχέση του ανθρώπου με τη δημιουργία γενικά και ειδικά με την καλλιτεχνική δημιουργία (Lee, 2022). Και αυτό συμβαίνει παρόλο που στη σύγχρονη τέχνη υπάρχουν πολλά παραδείγματα καλλιτεχνών που αξιοποιούν τις τεχνολογίες και τα ψηφιακά μέσα για νέες μορφές καλλιτεχνικής δημιουργίας και έκφρασης. Απέναντι σε έναν ενδεχόμενο κίνδυνο του «ψηφιακού δυϊσμού» (Αναστασιάδης, 2005), δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε τις απεριόριστες δυνατότητες και τις ευκαιρίες για μάθηση, επικοινωνία και έκφραση που μας παρέχουν τα νέα μέσα (Ioannidou, 2014· Κλαδάκη & Μαστροθανάσης, 2023). Σε πρακτικό επίπεδο, βέβαια, και έχοντας πρόσφατο το βίωμα του αποκλεισμού σε κάθε οικειοποιημένη και πολιτισμικά βιωμένη έκφραση κοινωνικής ζωής, λόγω του covid-19, δεν μπορούμε να ξεχάσουμε τις απεριόριστες νέες δυνατότητες που μας εξασφάλισαν τα ψηφιακά μέσα. Παρατηρούμε πως οι δυνατότητες επισκεψιμότητας π.χ. των μουσείων και άλλων χώρων πολιτισμικής αναφοράς διευρύνονται και μαζί και η πολιτισμική εμπειρία του επισκέπτη, κάθε επισκέπτη. Η εικονική περιήγηση ενός μουσείου που βρίσκεται σε ένα άλλο μέρος του κόσμου οποιαδήποτε στιγμή της

ημέρας δημιουργεί νέα δεδομένα επικοινωνίας, μάθησης και συμμετοχής. Σε αυτό το νέο περιβάλλον, έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον, πάντως, να διερευνηθούν οι «προσωπικές γεωγραφίες», σύμφωνα με την Gallagher et al. (2020), των ψηφιακών περιηγητών και κατά πόσο αυτή η ευκολία αλλαγής τόπων ευνοεί μια οποιαδήποτε διασύνδεση με τον άλλο που βρίσκεται δίπλα μας ή τον άλλο δικό μας εαυτό.

Έννοιες, όπως προσβασιμότητα, βιωματικότητα, ψυχαγωγία, μάθηση και διδασκαλία, αποκτούν σε ψηφιακά περιβάλλοντα νέα σημαίνόμενα. Αυτό που μπορούμε να κρατήσουμε σε έναν βαθμό στο νέο πεδίο των ψηφιακών γραμματισμών είναι ένας διαφαινόμενος εκδημοκρατισμός της μάθησης αλλά και κάθε περιβάλλοντος επικοινωνίας και ψυχαγωγίας.

Τα νέα μέσα λειτουργούν ως σανίδα σωτηρίας σε πολλούς και διαφορετικούς πληθυσμούς εξασφαλίζοντας εύκολη και με χαμηλά κόστη επικοινωνία. Μουσεία και χώροι πολιτισμού, θέατρα και μουσικές αίθουσες αναβάθμισαν και εξέλιξαν τον τεχνολογικό εξοπλισμό τους, προκειμένου, από απόσταση, να μπορεί κάποιος να απολαμβάνει όχι μόνο υπηρεσίες (βλ. τις διαδικαστικές απλουστεύσεις σε επίπεδο διοίκησης του κράτους, όπως gov.gr) αλλά και σε επίπεδο πρόσληψης των θεαμάτων και καλλιτεχνικών δρώμενων.

Σε εκπαιδευτικό πλαίσιο πληθαίνουν οι συζητήσεις για την κατάκτηση νέων γραμματισμών από τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς. Έρευνες που μελετούν τη χρήση ψηφιακών μέσων διδασκαλίας και μάθησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση διαπιστώνουν κατά την περίοδο της πανδημίας, λόγω covid-19, αύξηση στα δίκτυα συνεργασίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ καθηγητών και φοιτητών (Irugalbandara, 2021· Σουλιώτου & Κανάρη, 2022). Παράλληλα, ωστόσο, διαπιστώνονται σημαίνουσες απόπειρες διερεύνησης καινοτόμων ιδεών για τη διδασκαλία και τη μάθηση σε συνθήκες εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Ένας λόγος για τον οποίο γίνεται τόση συζήτηση γύρω από τη διαδικτυακή μάθηση είναι ότι υπάρχουν πολλά και σημαντικά οφέλη. Τα πιο σημαντικά από αυτά είναι ότι η μάθηση μέσω διαδικτύου είναι συμπεριληπτική, άμεσα προσβάσιμη και παρέχει ευελιξία στον εκπαιδευόμενο να προσαρμόζει το μάθημα στις δικές του ανάγκες (Castro & Tumibay, 2021). Δεν είναι τυχαία η έμφαση που δίνεται σήμερα στις ενέργειες για την προσβασιμότητα του περιεχομένου του παγκόσμιου ιστού για διαφορετικές ομάδες πληθυσμού, όπως τα άτομα με αναπηρία, ώστε να μην αποκλείεται κανένας από τις νέες δυνατότητες και ευκαιρίες που προσφέρει η εποχή μας (Λενακάκης & Κανάρη, 2023). Στο ίδιο πνεύμα, αυτό που με έμφαση τονίζουν οι πρόσφατες έρευνες που ασχολούνται με τη αξιοποίηση του διαδικτύου σε εκπαιδευτικό πλαίσιο είναι η σημασία του ίδιου του ανθρώπινου παράγοντα

και του κατάλληλου εκπαιδευτικού σχεδιασμού (Castro & Tumibay, 2021), δηλαδή η δημιουργία κατάλληλων περιβαλλόντων μάθησης που τηρούν, μεταξύ άλλων, τα παραπάνω χαρακτηριστικά.

Στη νέα αυτή κίνηση απαιτούνται διασυνδέσεις, γέφυρες και τρόποι επικοινωνίας μεταξύ της εκπαιδευτικής πραγματικότητας, της σχολικής τάξης με τους χώρους τέχνης και πολιτισμού. Ο κίνδυνος να χαθεί κανείς στις απεριόριστες δυναμικά εκπαιδευτικές ευκαιρίες που παρέχονται από τα μουσεία π.χ., μέσω του διαδικτύου ή να εστιάσει κυρίως στην πληροφορία και λιγότερο στην ίδια τη δημιουργική έκφραση του παιδιού είναι υπαρκτός (Τρούλη, 2022). Ωστόσο, η γνώση και ο παιδαγωγικός σχεδιασμός συμβάλλουν στην ουσιαστική εκπαιδευτική αξιοποίηση των δυνατοτήτων αυτών με τους εκπαιδευτικούς να αναδεικνύονται σε εμπνευσμένους ενορχηστρωτές της μαθησιακής διαδικασίας οδηγώντας τα παιδιά σε νέους δρόμους σκέψης, κατανόησης του κόσμου, έκφρασης και δημιουργίας.

Μέσα, λοιπόν, από συγκεκριμένες διδακτικές προτάσεις που αξιοποιούν τα ψηφιακά μέσα επιδιώκουμε στον παρόντα τόμο να πετύχουμε τη σύνδεση του εκπαιδευτικού και του μαθητή με την τέχνη και την καλλιτεχνική δημιουργία. Οι θεωρήσεις και οι καλές πρακτικές που αναπτύσσουμε εκτιμούμε πως εμπλουτίζουν τις σχετικές με την τέχνη παιδαγωγικές πρακτικές. Δημιουργούν, δηλαδή, γέφυρες και διασυνδέσεις στη βάση συγκεκριμένων διδακτικών παραδειγμάτων και θεματικών ανάμεσα στην τέχνη, τα νέα μέσα και την εκπαίδευση για καθολικές αξίες και θέματα που αφορούν όλους τους ανθρώπους διαχρονικά.

Η πρότασή μας δεν υποκαθιστά την επίσκεψη με φυσική παρουσία ενός επισκέπτη σε έναν χώρο πολιτισμικής αναφοράς και δεν υποστηρίζει την καθολική επικράτηση ψηφιακών περιβαλλόντων μάθησης, διδασκαλίας και επικοινωνίας. Με την έννοια αυτή, το βίωμα από την επίσκεψη, για παράδειγμα, ενός θεατή στον χώρο ενός θεάτρου για να παρακολουθήσει μια παράσταση, δεν υποκαθίσταται ούτε ανταλλάσσεται ούτε συγκρίνεται. Πρόκειται για διαφορετικής αξίας προσλήψεις και βιωματικές εμπειρίες, χωρίς να αγνοούμε ούτε να υποτιμούμε τις παραδοσιακές μεθόδους και εκπαιδευτικές πρακτικές. Οι νέες και αναδυόμενες τεχνολογίες στην πολιτισμική κληρονομιά (Μπούνια & Καταπότη, 2021) δημιουργούν ασφαλώς ζητήματα αυθεντικότητας της μαθησιακής και γενικότερα πολιτισμικής εμπειρίας και δεν υποκαθιστούν ούτε την άμεση εμπειρία από το αυθεντικό αντικείμενο ούτε το βίωμα του ίδιου του μουσειακού χώρου (Γιαννούτσου, 2015). Στο ίδιο πνεύμα, η πρότασή μας και τα σχέδια μαθημάτων δεν αποτελούν «οδηγούς-συνταγές» για τους εκπαιδευτικούς.

Λαμβάνοντας υπόψη μας τις σύγχρονες τάσεις στη διδακτική μεθοδολογία και τις Επιστήμες της Αγωγής και Εκπαίδευσης επιδιώκουμε, εντέλει, να ενθαρρύνουμε και να εμπνεύσουμε τους επαγγελματίες της εκπαίδευσης να αναλαμβάνουν πολύτεχνες συνέργειες και δράσεις και να συνεχίζουν να δημιουργούν συναρπαστικές εμπειρίες μέσω των τεχνών για τους μαθητές τους και τους ίδιους.

Σε αυτού του είδους την αισθητική και μαθησιακή εμπειρία, εκτιμούμε πως ο ρόλος των εκπαιδευτικών, ειδικά εκείνων που αξιοποιούν καλλιτεχνικά εργαλεία και πρακτικές στο μάθημά τους, είναι καταλυτικός στη δημιουργία κοινωνικά εμπλεκόμενων μαθησιακών περιβαλλόντων και στην καλλιέργεια πολιτισμικά ενημερων και ευαίσθητων πολιτών, ειδικά όταν πρόκειται για εξ αποστάσεως, υβριδικές μορφές μάθησης (Davis & Phillips, 2021).

Στο πλαίσιο των παραπάνω συζητήσεων για την τέχνη στην εκπαίδευση σήμερα, η προσέγγισή μας «δείχνει» συγκεκριμένα παραδείγματα και βασικές αρχές και πρακτικές διασύνδεσης της καλλιτεχνικής δημιουργίας με τη σχολική τάξη και τη μαθησιακή διαδικασία. Οι προτάσεις μας, τις οποίες παρουσιάζουμε στο Β΄ μέρος του τόμου, συνομιλούν, μεταξύ άλλων, με τα παραγόμενα κείμενα και τις δράσεις που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο ενός ευρωπαϊκού προγράμματος με τίτλο **«Get Creative With Art Online»** / «Γίνε δημιουργικός με την τέχνη στο διαδίκτυο» (Erasmus+ Key Action 227 - 2020-1-UK01-KA227-SCH-094566). Επρόκειτο για ένα διετές (2021-2023) χρηματοδοτούμενο ευρωπαϊκό πρόγραμμα, για την υλοποίηση του οποίου συνεργάστηκαν τέσσερις φορείς εκπαίδευσης από τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες και συγκεκριμένα: ο οργανισμός Global Learning Association από το Ηνωμένο Βασίλειο –που ήταν και ο συντονιστής φορέας του προγράμματος–, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης από την Ελλάδα, ο οργανισμός CEE AUTO-LEARN από τη Σουηδία και ο οργανισμός CREWATIVE από την Ιταλία. Σκοπός του προγράμματος ήταν να υποστηρίξει έμπρακτα την αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαίδευση και να ευνοήσει την καλλιέργεια της αγάπης για την τέχνη μέσα από τη δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού σε ψηφιακή μορφή για εκπαιδευτικούς και μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Στις δράσεις και στα υλικά του προγράμματος συμπεριλαμβάνονται μεταξύ άλλων οκτώ σχέδια μαθημάτων με έργα τέχνης από μουσεία και πινακοθήκες των χωρών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα σχετικά με τις αντίστοιχες οκτώ θεματικές:

- (1) αγάπη και οικογένεια, (2) σθένος και δύναμη, (3) φύση,
- (4) εργασία και βιομηχανία, (5) ο κόσμος μας, (6) επιστήμη και τεχνολογία, (7) ελευθερία και (8) μετανάστες και πρόσφυγες.

Στο υλικό του προγράμματος συμπεριλαμβάνονται, επίσης, και δράσεις διάχυσης όπως ημερίδες, διαλέξεις και σεμινάρια σε εκπαιδευτικούς, η δημιουργία καλών πρακτικών από τους εταίρους που συνδέουν την εκπαίδευση με τα ψηφιακά μέσα, τις νέες τεχνολογίες, με τα μουσεία και με χώρους πολιτισμικής αναφοράς.

Η μεθοδολογία δημιουργίας του υλικού στηρίζονταν σε διαφορετικά φίλτρα, εθνικά, πολιτισμικά, καλλιτεχνικά και εκπαιδευτικά. Η διεπιστημονική και διακαλλιτεχνική συνεργασία ήταν από τις κεντρικές αρχικές και θεμελιώδεις αρχές του προγράμματος. Εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ακαδημαϊκοί δάσκαλοι, θεωρητικοί των τεχνών και καλλιτέχνες, μουσειοπαιδαγωγοί και θεατροπαιδαγωγοί συνεργάζονταν, διά ζώσης και εξ αποστάσεως, για τουλάχιστον δύο χρόνια, σε οριζόντιο και κάθετο άξονα, δηλαδή αφενός μεταξύ των μελών κάθε χώρας χωριστά, αφετέρου μεταξύ των μελών και των τεσσάρων χωρών. Μέρος της διαδικασίας παραγωγής και οριστικοποίησης των σχεδίων διδασκαλίας ήταν η πιλοτική εφαρμογή τους και στις τέσσερις χώρες σε εκπαιδευτικούς και σε διαφορετικούς χώρους τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης. Οι αξιολογικές κρίσεις των εκπαιδευτικών και των ειδικών που εφάρμοσαν τα σχέδια διδασκαλίας λήφθηκαν υπόψη, εμπλούτισαν και στερέωσαν την τελική έκδοση των σχεδίων, έτσι όπως τα παραθέτουμε στον παρόντα τόμο. Η ίδια διαδικασία ακολουθήθηκε και για την εκπόνηση των συμπληρωματικών υλικών, των ερευνητικών εργαλείων αλλά και των δράσεων διάχυσης του προγράμματος που παραθέτουμε στο παράρτημα του τόμου.

Το παραχθέν εκπαιδευτικό και άλλο υλικό είχε ως στόχους:

- να ενισχύσει την κριτική επεξεργασία και την κατανόηση πανανθρώπινων αξιών, κοινωνικών ζητημάτων και πτυχών του πολιτισμού και του περιβάλλοντος μέσα από τις τέχνες,
- να αναπτύξει τη δημιουργικότητα, την κριτική σκέψη και την καλλιέργεια αξιών,
- να ενδυναμώσει τους εκπαιδευτικούς και να ενισχύσει τη σχέση χώρων πολιτισμικής αναφοράς και σχολείου με τη χρήση ψηφιακού υλικού και
- να διασυνδέσει καλλιτεχνικά αντικείμενα, όπως τις εικαστικές με τις παραστατικές τέχνες, και τη μουσειακή εκπαίδευση.

Ο τόμος αποτελείται από δύο μέρη και το παράρτημα. Στο εξώφυλλο κάθε ενότητας περιλαμβάνονται οι εκπονητές της, συγγραφείς και άλλοι συντελεστές.

Το **ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ** περιλαμβάνει δύο κεφάλαια. Το **πρώτο κεφάλαιο** συζητά τις βασικές αρχές και πρακτικές πάνω στις οποίες καλείται ο εκπαιδευτικός που αξιο-

ποιεί περιεχόμενα από τις τέχνες να αναστοχαστεί. Η έμφαση δίνεται στο θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο με διαπολιτισμικό προσανατολισμό, αφού το θέατρο ως πρακτική και συνθετική τέχνη ενσωματώνει αφενός διαφορετικές μορφές τέχνης, αφετέρου, ως παιδαγωγική, τοποθετεί στο επίκεντρο τον μαθητή που είναι ταυτόχρονα και δημιουργός και δημιούργημα (ρόλος). Στο ίδιο κεφάλαιο οριοθετούνται έννοιες και αναπτύσσονται θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές με στόχο την πολυαισθητηρική μάθηση, έκφραση και επικοινωνία.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο**, η θεατροπαιδαγωγική ως καλλιτεχνική επιστήμη επισκέπτεται το μουσείο. Εδώ διερευνάται ο ρόλος που διαδραματίζει η θεατροπαιδαγωγική για την πραγμάτωση του εκπαιδευτικού ρόλου του μουσείου, μέσα από μια βιβλιογραφική και κριτική ανασκόπηση ελληνικών και ξένων ερευνών της τελευταίας εικοσαετίας. Σκοπός της εν λόγω διερεύνησης είναι να συμβάλει στη μελέτη και στην ανάδειξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε μουσεία που είτε αξιοποιούν θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές είτε αποτελούν εξ ολοκλήρου θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα. Στα αποτελέσματα της έρευνας διακρίνονται τρεις κεντρικές τάσεις που διερευνούν και επιβεβαιώνουν τη μορφοπλαστική αξία της θεατροπαιδαγωγικής στην ενίσχυση του μουσείου αφενός ως τόπου μάθησης και γνώσης και αφετέρου ως τόπου ενεργητικής συμμετοχής του επισκέπτη και κοινωνικής εξάσκησής του. Το κεφάλαιο κλείνει με παρατηρήσεις για τον καθοριστικό ρόλο του επιμορφωμένου θεατροπαιδαγωγού/μουσειοπαιδαγωγού στην ευδοκίμηση κάθε μουσειοπαιδαγωγικού προγράμματος που αξιοποιεί θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές.

Το **ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ** είναι αφιερωμένο στις καλές πρακτικές που δημιουργήθηκαν από τους τέσσερις εταίρους στο πλαίσιο του προγράμματος «Γίνε δημιουργικός με την τέχνη στο διαδίκτυο».

Στις οκτώ πρώτες ενότητες του μέρους αυτού παρατίθενται τα οκτώ σχέδια διδασκαλίας για τις αντίστοιχες οκτώ θεματικές. Σε αυτά ο εκπαιδευτικός θα παρακολουθήσει αναπτυγμένες όλες τις θεωρητικές και μεθοδολογικές απαρχές του σχεδίου στη βάση της θεματικής που διαπραγματεύεται κάθε φορά. Κάθε σχέδιο, δηλαδή, ξεκινάει με ένα θεωρητικό μέρος, όπου παρουσιάζονται οι κεντρικές έννοιες και οι καθολικές αξίες που θεραπεύονται, όπως η αγάπη, η φύση, η ελευθερία κ.ά. Στη συνέχεια, εμπλέκονται επιλεγμένα εικαστικά έργα από όλες τις συμμετέχουσες χώρες (Μ. Βρετανία, Σουηδία, Ιταλία και Ελλάδα) και ένας προτεινόμενος τρόπος διαμεσολάβησής τους με ενδεικτικές ερωτήσεις, με γλωσσικές, εικαστικές και θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες και, στο τέλος, με πρόσθετες πηγές για περαιτέρω διερεύνηση του θέματος. Κάθε σχέδιο, τέλος, συνοδεύεται και από έναν υπερσύνδεσμο ο οποίος οδηγεί σε μια παρουσίαση (pptx) που έχει

ετοιμαστεί, για να την κατεβάσει ο εκπαιδευτικός και να την παρουσιάσει στους μαθητές του.

Μετά την παρουσίαση των οκτώ σχεδίων διδασκαλίας ακολουθεί η ενότητα «**Μουσεία, διαδίκτυο και δημιουργικές δράσεις και εφαρμογές**», μια σημαντική συμπλήρωση των οκτώ θεματικών-σχεδίων με πρόσθετες πηγές και εκπαιδευτικό υλικό. Ο στόχος αυτής της ενότητας είναι να ενθαρρύνει τους εκπαιδευτικούς να αξιοποιήσουν το υλικό αυτό στις τάξεις τους, αφού θα βρουν, ενδεικτικά, συνδέσμους μουσείων τέχνης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και χρήσιμες πληροφορίες για τη σύνδεση μουσείου και σχολείου, την αξιοποίηση τεχνών στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση και μέσω του διαδικτύου.

Στο τέλος του δεύτερου μέρους παρατίθενται **πέντε ακόμη καλές πρακτικές από τους εταίρους του προγράμματος**, στην αγγλική γλώσσα, ως εξής: Από τους Άγγλους εταίρους έχουμε τρία κείμενα σχετικά με την τέχνη και την επικοινωνία, τις τεχνικές ανακάλυψης της τέχνης στη σχολική τάξη και τη σχέση της τέχνης με την παγκόσμια εκπαίδευση. Από τους Σουηδούς εταίρους έχουμε ένα παράδειγμα εμπύχωσης με ψηφιακά μέσα ενός πίνακα ζωγραφικής και, τέλος, από τους Ιταλούς συνεργάτες μας έχουμε ένα κείμενο που συζητά τρόπους εφαρμογής των οκτώ θεματικών των σχεδίων μαθημάτων σε παιδιά 4-6 χρονών.

Στο **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ** συγκεντρώνουμε μία ενότητα με υλικό από τη διάχυση του προγράμματος και έναν κατάλογο με βιβλία, άρθρα και ιστοσελίδες που κρίναμε χρήσιμα για τον εκπαιδευτικό που επιθυμεί να εμβαθύνει παραπάνω στη θεματική του τόμου.

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη εισαγωγή στον τόμο, δεν θα ήθελα να παραλείψω να μνημονεύσω τους συνδημιουργούς και τους συντελεστές αυτού του πονήματος και να τους ευχαριστήσω θερμά.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τις συνεργάτιδές μου στο ΑΠΘ, τη Χαρά Κανάρη, τη Μαρία Κολτσίδα και τη Νάσια Χολέβα, που με τις ευφυείς, ειδικές και δημιουργικές ματιές τους συντρόφευσαν το πρόγραμμα από τη σύλληψή του έως την ολοκλήρωσή του. Πολλά ευχαριστώ οφείλω και στους συναδέλφους εταίρους από την Αγγλία, τη Σουηδία και την Ιταλία, με τους οποίους πορευτήκαμε μαζί για πάνω από τρία χρόνια. Εξίσου σημαντικοί για την υλοποίηση αφενός του προγράμματος αφετέρου των υλικών του τόμου είναι, όμως, και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί που εφάρμοσαν τις πρακτικές που προτείναμε και έλαβαν μέρος στις επιμορφώσεις μας, εξασφαλίζοντάς μας καίριες επισημάνσεις και καθιστώντας τις εν λόγω πρακτικές καλές. Τους ευχαριστώ θερμά γι' αυτή τους τη θερμή ανταπόκριση και μαζί με αυτούς ευχαριστώ και τους διευθυντές των σχολείων που

φιλοξένησαν τις επιμορφώσεις για το πρόγραμμα, καθώς και τους συναδέλφους ακαδημαϊκούς, τους ειδικούς του πολιτισμού, των τεχνών και της εκπαίδευσης και τους φοιτητές μας που υποστήριξαν τόσο ένθερμα τις δράσεις μας. Από αυτή την ομάδα δεν μπορώ να μην μνημονεύσω ονομαστικά και να ευχαριστήσω θερμά τη Μάρθα Ιωαννίδου και τον Τάσο Παπά για τη φροντίδα και την αγάπη τους. Κλείνοντας, ευχαριστώ θερμά το Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης του ΑΠΘ καθώς και το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης για την υποστήριξη σε κάθε μας αίτημα.

Ως μεγάλη ομάδα των δημιουργών του παρόντος τόμου, ευχόμαστε η συλλογή αυτή να αποτελέσει έμπνευση για πολύτεχνες διδασκαλίες και δράσεις και, στο πνεύμα αυτό, σας προτρέπουμε να απολαύσετε εδώ στιγμιότυπα από μια κεντρική πολύτεχνη δράση του προγράμματος.

Θεσσαλονίκη, Φεβρουάριος 2024

Αντώνης Λενακάκης

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδης, Π. (2005). Νέες τεχνολογίες και εξ αποστάσεως εκπαίδευση στην υπηρεσία της διά βίου μάθησης: Προς μια νέα «κοινωνική συμφωνία» για την άρση των συνεπειών του «ψηφιακού διΐσμου». Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *Πρακτικά 3ου Διεθνούς Συνεδρίου Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης «Παιδαγωγικές και Τεχνολογικές Εφαρμογές»* (σσ. 11-13). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Ελληνικό δίκτυο Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης.
- Bancroft, S., Fawcett, M., & Hay, P. (2008). Bancroft, S., Fawcett, M., & Hay, P. (2008). *Researching children researching the world: 5x5x5= creativity*. Trentham Books.
- Beaulieu, D. F. (2022). Creativity in science, engineering, and the arts: A study of undergraduate students' perceptions. *Journal of Creativity*, 32(3), 100035. <https://doi.org/10.1016/j.jyoc.2022.100035>
- Beghetto, R. A. (2007). Does creativity have a place in classroom discussions? Prospective teachers' response preferences. *Thinking skills and creativity*, 2(1), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2006.09.002>
- Bryce, J., Mendelovits, J., Beavis, A., McQueen, J., & Adams, I. (2004). Evaluation of school-based arts education programmes in Australian schools. https://research.acer.edu.au/policy_analysis_misc/3
- Γιαννούτσου, Ν. (2015). Αξιοποίηση των ψηφιακών μέσων στη μουσειοπαιδαγωγική. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 225-52). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/712>
- Castro, M. D. B., & Tumibay, G. M. (2021). A literature review: Efficacy of online learning courses for higher education institution using meta-analysis. *Education and Information Technologies*, 26, 1367-85. <https://doi.org/10.1007/s10639-019-10027-z>
- Craft, A. (2003). Creative thinking in the early years of education. *Early Years*, 23, 143-54.
- Craft, A. (2011). Approaches to creativity in education in the United Kingdom. In J. Sefton-Green, P. Thomson, K. Jones, & L. Bresler (Eds.), *The Routledge international handbook of creative learning* (pp. 129-39). Routledge.
- Cropley, A. (2018). Research as artisanship versus research as generation of novelty: The march to nowhere. *Creativity Research Journal*, 30(4), 323-28. <https://doi.org/10.1080/10400419.2018.1500190>
- Davis, S., & Phillips, L. G. (2020). Teaching during COVID 19 times—The experiences of drama and performing arts teachers and the human dimensions of learning. *NJ: Drama Australia Journal*, 44(2), 66-87. <https://doi.org/10.1080/14452294.2021.1943838>
- Dunn, J., & Wright, S. (2015). Signs, meaning and embodiment: Learning and pedagogy in the early years. In M. Fleming, L. Bresler, & J. O'Tool (Eds.), *The Routledge international handbook of the arts and education* (pp. 223-233). Routledge.

- Ewing, R., & Gibson, R. (2007). Creative teaching or teaching creatively? Using creative arts strategies in preservice teacher education. *Waikato Journal of Education*, 13, 161-79.
- Fox, J. E., & Schirrmacher, R. (2012). *Art and creative development for young children* (7th ed.). Wadsworth.
- Gallagher, K., Balt, C., Cardwell, N., & Charlebois, B. (2020). Response to COVID-19—losing and finding one another in drama: personal geographies, digital spaces and new intimacies. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 25(4), 638-44. <https://doi.org/10.1080/13569783.2020.1816817>
- Harland, J., Kinder, K., Lord, P., Stott, A., Schagen, I., Haynes, J., ... Paola, R. (2000). *Arts education in secondary schools: Effects and effectiveness*. National Foundation for Educational Research.
- Harris, P. L. (2021). Early constraints on the imagination: The realism of young children. *Child Development*, 92(2), 466-83. <https://doi.org/10.1111/cdev.13487>
- Harvey, S., & Berry, J. W. (2023). Toward a meta-theory of creativity forms: How novelty and usefulness shape creativity. *Academy of Management Review*, 48(3), 504-29. <https://doi.org/10.5465/amr.2020.0110>
- Hui, A. N., He, M. W., & Ye, S. S. (2015). Arts education and creativity enhancement in young children in Hong Kong. *Educational Psychology*, 35(3), 315-27. <https://doi.org/10.1080/01443410.2013.875518>
- Ioannidou, M. (2014). "Webism": A new art movement for e-generation children. *Eurasian Journal of Social Sciences*, 2(2), 15-21. <https://doi.org/10.15604/ejss.2014.02.02.002>
- Ioannidou, M. (Ed.). (2024). *Teacher education delivery. Case studies*. Frederick University, Cyprus.
- Irugalbandara, A. I. (2021). The potential of Zoom technology for enabling creativity in the drama classroom through peer-assisted learning and group collaboration in pre service teacher education. *NJ: Drama Australia Journal*, 45(2), 144-59. <https://doi.org/10.1080/14452294.2021.2013630>
- Jordanous, A., & Keller, B. (2016). Modelling creativity: Identifying key components through a corpus-based approach. *PloS one*, 11(10), e0162959. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0162959>
- Joss, M., & Lehmann, J. (Eds.). (2016). *Theater der Dinge: Figuren- und Objekttheater, Lektion 7. Theater der Zeit*.
- Κλαδάκη, Μ., & Μαστροθανάσης, Κ. (Επιμ.). (2023). *Αναδυόμενες τεχνολογίες στο εφαρμοσμένο θέατρο και το εκπαιδευτικό δράμα*. Gutenberg.
- Λενακάκης, Α., & Κανάρη, Χ. (Επιμ.). (2023). *Πολιτισμός, τέχνες και συμπερίληψη. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εφαρμογές*. Σοφία.
- Λενακάκης, Α., & Παρούση, Α. (2019). *Η τέχνη του κουκλοθέατρου στην εκπαίδευση. Παιχνίδι συγκλίσεων και αποκλίσεων*. Gutenberg.
- Lee, H. (2022). Rethinking creativity: creative industries, ai and everyday creativity. *Media Culture & Society*, 44(3), 601-12. <https://doi.org/10.1177/01634437221077009>

- Lenakakis, A., Paroussi, A., & Tselfes, V. (2022). Puppet theatre in Greek preschool education: Kindergarten teacher views. *International Journal of Education and the Arts*, 23(12), 1-26. <http://doi.org/10.26209/ijea23n12>
- Lloyd-Cox, J., Pickering, A., & Bhattacharya, J. (2022). Evaluating creativity: How idea context and rater personality affect considerations of novelty and usefulness. *Creativity Research Journal*, 34(4), 373-90. <https://doi.org/10.1080/10400419.2022.2125721>
- Μπούνια, Α., & Καταπότη, Δ. (Επιμ.). (2021). *Αναδυόμενες τεχνολογίες και πολιτισμική κληρονομιά*. Αλεξάνδρεια.
- Moga, E., Burger, K., Hetland, L., & Winner, E. (2000). Does studying the arts engender creative thinking? Evidence for near but not far transfer. *Journal of Aesthetic Education*, 34, 91-104.
- Mullet, D. R., Willerson, A., Lamb, K. N., & Kettler, T. (2016). Examining teacher perceptions of creativity: A systematic review of the literature. *Thinking Skills and Creativity*, 21, 9-30. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2016.05.001>
- OECD. (2019). *Fostering students' creativity and critical thinking: What it means in school*. Educational Research and Innovation, OECD.
- OECD. (2023). *Supporting teachers to foster creativity and critical thinking: A draft professional learning framework for teachers and leaders*. Educational Research and Innovation, OECD.
- Oguz, A., & Sahin, A. E. (2014). The effect of creative drama on pre-service elementary teachers' achievement in art education course and interest in art. *International Journal of Progressive Education*, 10(3), 109-26.
- Pavlou, V. (2020). Art technology integration: Digital storytelling as a transformative pedagogy in primary education. *International Journal of Art & Design Education*, 39(1), 195-210. <https://doi.org/10.1111/jade.12254>
- Plucker, J. A., Waitman, G. R., & Hartley, K. (2011). Education and creativity. In M. A. Runco & S. R. Pritzker (Eds.), *Encyclopedia of creativity* (Vol. 2, pp. 435-40). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-375038-9.00086-8>
- Richards, R. (1996). Beyond Piaget: Accepting divergent, chaotic, and creative thought. *New Directions for Child Development*, 72, 67-86.
- Runco, M. A., & Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. *Creativity research journal*, 24(1), 92-6. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>
- Σουλιώτου, Α., & Κανάρη, Χ. (2022). Ψηφιακές ξεναγήσεις μουσείων μοντέρνας και σύγχρονης τέχνης: Ενισχύοντας τη διαδραστικότητα και τη συμμετοχή φοιτητών-τριών στην τηλεεκπαίδευση. Στο Κ. Σκριάπας (Επιμ.), *Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ψηφιοποίησης Πολιτιστικής Κληρονομιάς – EUROMED 2021. Πολιτισμός, Παιδεία, Έρευνα, Καινοτομία, Ψηφιακές Τεχνολογίες, Τουρισμός* (σσ. 1025-38). Δίκτυο «ΠΕΡΡΑΙΒΙΑ».
- Σοφός, Α., Αυγερινός, Ε., Καραμούζης, Π., Χριστοδουλίδου, Λ., & Δάρρα, Μ. (Επιμ.). (2017).

Εκπαίδευση με χρήση νέων τεχνολογιών. Παιδαγωγική αξιοποίηση ψηφιακών μέσων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Γρηγόρης.

Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά, Μ. (2020). *Ενσωματώνοντας τις τέχνες στην εκπαίδευση.* Πεδίο.

Said-Metwaly, S., Taylor, C. L., Camarda, A., & Barbot, B. (2022). Divergent thinking and creative achievement. How strong is the link? An updated meta-analysis. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts.*

<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/aca0000507>

Sawyer, R. K. (2010). Learning for creativity. In R. A. Beghetto & J. C. Kaufman (Eds.), *Nurturing creativity in the classroom* (pp. 172-90). Cambridge University Press.

Τρούλη, Σ. (2022). Μουσειακή μάθηση και νέες τεχνολογίες στην υπηρεσία της σχολικής τάξης. Το παράδειγμα των ελληνικών μουσείων στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Στο Π. Αναστασιάδης & Κ. Κωτσίδης (Επιμ.), *ΤΠΕ, εξ αποστάσεως εκπαίδευση και δημιουργικότητα στο σχολείο του 21ου αιώνα* (σσ. 301-32). Ε.Δι.Β.Ε.Α., ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Wilson, A. (Ed.). (2005). *Creativity in primary education.* Learning Matters.

Zakaras, L., & Lowell, J. F. (2008). *Cultivating demand for the arts: Arts learning, arts engagement, and state arts policy.* RAND Corporation.

ΜΕΡΟΣ Α'

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΣΤΗΡΙΓΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Αρχές και πρακτικές
εμπύχωσης ενός πολύτεχνου-
θεατροπαιδαγωγικού
εργαστηρίου

Αντώνης Λενακάκης

Εισαγωγή

«Κάθε άνθρωπος είναι ατελής. Κάθε άνθρωπος, συνεπώς, χρειάζεται απεγνωσμένα κάτι από έναν άλλο άνθρωπο. Και αυτό που χρειάζεται από τον άλλο δεν είναι μόνο το βαθύ αίσθημα της συντροφικότητας που ενώνει τους ανθρώπους, αλλά και η αίσθηση ότι αυτό που φέρει ο άλλος μπορεί ν' αναπτύξει και να συμπληρώσει αυτό που μπορώ να προσφέρω εγώ.»

Μπρουκ, 2003, σελ. 148

Με την παραπάνω ευσύνοπτη δήλωση, ο γνωστός θεατράνθρωπος Πήτερ Μπρουκ συμπυκνώνει το νόημα μιας πολιτισμικής συναλληλίας. Με τον διεθνή θίασό του και τους πάνω από είκοσι διαφορετικών εθνοκοιτητών ηθοποιούς του μας έχει κληροδοτήσει ανεκτίμητης αξίας δημιουργήματα αλλά και στοχαστικά κείμενα για τη σκηνική τέχνη. Γιατί το θέατρο ως μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης και ως πολιτική πράξη όχι μόνο θεματοποιεί την ετερότητα αλλά την προϋποθέτει: είναι εκ φύσεως διαπολιτισμικό.

Οι στόχοι του κεφαλαίου είναι να διερευνηθούν και να συζητηθούν οι εξής θεματικές:

- Το θέατρο ως διαπολιτισμικό φαινόμενο
- Η αναγκαιότητα για μια πολυαισθητηριακή διδασκαλία στο σχολείο σήμερα
- Η θεατροπαιδαγωγική και η σχέση της με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση
- Το θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο ως τόπος κοινωνικού και (δια)πολιτισμικού γραμματισμού
- Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην επιτυχία ενός θεατροπαιδαγωγικού εργαστηρίου.

Κείμενο βασισμένο στο: Λενακάκης, Α. (2018). Θεατροπαιδαγωγική και ετερότητα κάτω από την ίδια στέγη. Στο Στ. Τσιπλάκου (Επιμ.), *Οδηγός διαχείρισης κοινωνικοπολιτισμικής ετερότητας στο σχολείο* (σσ. 157-173). Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου.

Ο διαπολιτισμικός χαρακτήρας του θεάτρου

Ο πολυπολιτισμικός και διαπολιτισμικός χαρακτήρας του θεάτρου δρομολογείται από τις απαρχές δημιουργίας του ίδιου του θεατρικού κειμένου. Ξεκινώντας από την αρχαία τραγωδία, μπορούμε να διαπιστώσουμε την αποτύπωση χαρακτήρων-κραμάτων που υπερβαίνουν τα όρια του ενός και μόνο πολιτισμού, στη βάση των οικουμενικών αξιών της δημοκρατίας, της ειρήνης, της δικαιοσύνης και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Διατρέχοντας την ιστορία του θεάτρου, από το ελισαβετιανό θέατρο και το θέατρο της αναγέννησης, προχωρώντας στο σύγχρονο μεταμοντέρνο θέατρο, και φτάνοντας έως τη σύγχρονη θεατρική γραφή, το στοιχείο της διακειμενικότητας προκαλεί τη δημιουργική συνάθροιση και συνέργεια διαφορετικών σπαραγμάτων.

Σε παραστασιολογικό επίπεδο, οι σύγχρονες τάσεις παραστατικότητας και η έμφαση στο ελεύθερο παιχνίδι των σκηνικών σημείων της θεατρικής πράξης για την πρόσληψη του σκηνικού θεάματος ως είδους με απεριόριστες και ποικίλες νοηματοδοτήσεις εξασφαλίζουν νέα ζητούμενα και στο θέατρο και δρομολογούν δυναμικές σχέσεις με την πολυπολιτισμική κοινωνική πραγματικότητα. Η πρόσληψη των σκηνικά διαδραματιζόμενων καθίσταται μια δημιουργική διαδικασία και δράση, κατά την οποία ο ίδιος ο θεατής αποτελεί συστατικό στοιχείο της παράστασης. Ο ίδιος είναι ελεύθερος να διαβάσει τα σκηνικά δρώμενα με πολλούς τρόπους και να τα προσλάβει είτε ως κυριολεκτικές είτε ως μεταφορικές/συμβολικές πράξεις. Με την έννοια αυτή το θέατρο αντιμετωπίζεται λιγότερο ως τόπος αναπαράστασης ή μίμησης και περισσότερο ως τόπος συγκρότησης/κατασκευής μιας πραγματικότητας.

Ο όρος Performance ως σκηνική δράση με έντονα στοιχεία της καθημερινής ζωής και πράξης δημιουργεί ευκαιρίες σκηνικής συνεύρεσης διαφορετικών μορφών καλλιτεχνικής έκφρασης αφενός, και αφετέρου τόπους σκηνικών μεταφορών και αναφορών με ποικίλες αφορμήσεις από την καθημερινή ζωή, ώστε τα όρια ανάμεσα στο παραστασιακό γεγονός και την πραγματικότητα να είναι εμπρόθετα ασαφή.

Οι ίδιες τάσεις στο θέατρο και τις παραστατικές τέχνες τροφοδοτούν νέους τρόπους παρουσίασης και παράστασης των προσωπικών ιστοριών, στην περίπτωση μας των πολυπολιτισμικών ομάδων, όπου η μονοπολιτισμική ματιά πολλαπλασιάζεται, διευρύνεται και εμπλουτίζεται με τη ματιά του άλλου. Διαφορετικές φόρμες και εκφραστικά στίλ συνθέτουν ένα πολυπολιτισμικό σύνθετο, που σκοπό έχει, με αισθητικούς κανόνες πια, να οικοδομήσει σχέσεις μεταξύ των ετεροτήτων και να ευαισθητοποιήσει τους θεατές σε ένα διάλογο πολιτισμών¹.

Δραστηριότητες

Παρατηρήστε την παρακάτω εικόνα από τη θεατρική παράσταση *Το τελευταίο Καραβάν Σαράι* της Αριάν Μνουςκίν και συζητήστε για το θέμα της και τον τρόπο ανάδειξής του.

Πηγή: https://aefestival.gr/festival_events/theatro-tou-iliou-arian-mnouskin-2006/

✓

Μαχαμπαράτα, σε σκηνοθεσία του Πήτερ Μπρουκ: Αναζητήστε πληροφορίες, δείτε αποσπάσματα από την παράσταση και συζητήστε για τον διαπολιτισμικό χαρακτήρα του θεάτρου.

¹ Βλ. περισσότερα για τις σύγχρονες τάσεις στο θέατρο και τις παραστατικές τέχνες στο Λενακάκης, 2015. Βλ. επίσης Γραμματάς, 2015 και Fischer-Lichte, 2004.

Το σχολείο ως τόπος συνάντησης και ανάδειξης της ετερότητας και ως τόπος αισθητικής παιδείας

Το σχολείο αποτελεί χώρο συνάντησης και ώσμωσης παιδιών με διαφορετικά πολιτισμικά ρεπερτόρια και με διαφορετική κοινωνική προέλευση². Ως χώρος κοινωνικής διάδρασης, το σχολείο και εν γένει το εκπαιδευτικό σύστημα δοκιμάζεται μέσω των επιλογών του σε επίπεδο πολιτικής αλλά και πρακτικών για την κοινωνική του ευαισθησία και τον σεβασμό του στα ανθρώπινα δικαιώματα κάθε μαθητή και κάθε μαθήτριας. Η πολυαισθητηριακή και διαφοροποιημένη διδασκαλία είναι αναγκαιότητες που υπαγορεύονται και από τη διαφορετικότητα κάθε ατόμου, την οποία η εκπαίδευση οφείλει όχι μόνο να διερευνήσει και να σεβαστεί αλλά και να αναδείξει ως δικαίωμα του καθενός. Η επικοινωνία ως θεμέλιος λίθος και προϋπόθεση του πολιτισμού κάθε κοινωνίας, η σύνδεση με την πολιτιστική κληρονομιά και ο δημιουργικός διάλογος με το παρελθόν, η χωρίς φόβο προσέγγιση του 'άλλου' ως απλά διαφορετικού και σημαντικού στη σημερινή πολυπολιτισμική κοινωνία, απαιτούν νέες διδακτικές μεθοδολογίες, οι οποίες μπορούν να εμπλουτιστούν με υλικά από τις ποικίλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης.

Η τέχνη είναι ένας πολύτιμος χώρος ελευθερίας, ταυτόχρονα όμως είναι και ένας ειδικός χώρος, ο οποίος προσφέρεται για ουσιαστική και αποτελεσματική μάθηση, καθώς διδάσκει στα παιδιά να ακούν, να βλέπουν και να παρατηρούν τον εαυτό τους, τους άλλους και την ίδια τη ζωή. Ειδικότερα, το θέατρο ως παιχνίδι εξασφαλίζει χώρους διαπραγμάτευσης, διερεύνησης, συνεργασίας, επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μέσω της απόλαυσης της κοινής δημιουργίας. Η έμφαση στις πολύτεχνες δράσεις δίνεται στην ενεργητική, βιωματική και πολυαισθητηριακή-πολύτεχνη μάθηση, με στόχο τη δημιουργικότητα, την ανάπτυξη της φαντασίας και την ελεύθερη έκφραση, δημιουργώντας εκείνο το ασφαλές εκφραστικό διάκενο για λεξικοποίηση ενός περισσεύματος ενέργειας και ενός αδαπάνητου συναισθηματικού φορτίου, και εν τέλει, για κατανόηση και καλλιέργεια του εγώ και του άλλου³.

---

² Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου για το σχολικό έτος 2017-2018, από το σύνολο του μαθητικού πληθυσμού της χώρας οι αλλοδαποί μαθητές καταλαμβάνουν το 17,25% στα δημοτικά σχολεία και το 17,56% στα νηπιαγωγεία. www.moec.gov.cy/dde/diapolitismiki/statistika_dimotiki.html

³ Για τη μορφοπαιδευτική αξία του παιχνιδιού και του θεάτρου στην εκπαίδευση βλ. περισσότερα στο Λενακάκης, 2013. Βλ. επίσης για την αξία της καλλιτεχνικής αγωγής στο Ardouin, 2000.

Δραστηριότητες

> Για πόσες και για ποιες αισθήσεις των μαθητών σας δώσατε χρόνο και τροφή την εβδομάδα που πέρασε; Με ποιους τρόπους δραστηριοποιήθηκαν αυτές οι αισθήσεις; Αν δεν θυμάστε, ξεκινήστε από την επόμενη εβδομάδα να καταγράφετε κάθε μέρα τις αισθήσεις που καλλιεργήσατε μέσω των διδακτικών σας αποφάσεων. Στο τέλος της εβδομάδας κάντε τον απολογισμό σας.

> Βάλτε ως στόχο για μία ώρα από το πρόγραμμα της μεθεπόμενης εβδομάδας κάθε μέρα να απομονώσετε την αίσθηση της ακοής στην επικοινωνία μεταξύ των μαθητών. Ενθαρρύνετε την επικοινωνία μέσω άλλων αισθήσεων (της όρασης, της αφής, της γεύσης). Παρατηρήστε αν αλλάζει κάτι στη δυναμική της ομάδας σας.

> Σε μια επόμενη εργασία που έχετε αναθέσει στους μαθητές σας αφιερώστε χρόνο κατά τον έλεγχό της να συζητήσετε για τη μορφή της ανταπόκρισής τους: Συζητήστε για την ορθόφωνη ομιλία τους, τις παύσεις, τα μέσα και τα αντικείμενα που αξιοποίησαν κατά την παρουσίαση της εργασίας, για τη βλεμματική επαφή που ανέπτυξαν με τους συμμαθητές τους.

Εμπυχώστε την ομάδα σας με την άσκηση «Οι γλώσσες κύκλους κάνουν». Διαδικασία: Εκτυπώστε σε χαρτί μια παράγραφο ενός οποιουδήποτε κειμένου σε διάφορες γλώσσες, μία σελίδα για καθεμιά, και σημειώστε πάνω σε κάθε χαρτί για ποια γλώσσα πρόκειται⁴. Η άσκηση ξεκινάει με μουσική και τα μέλη της ομάδας καλούνται να χορεύουν στον ρυθμό της και παράλληλα να διακινούν τις εκτυπωμένες σελίδες μεταξύ τους. Όταν η μουσική σταματήσει, το μέλος που έχει στα χέρια του τη γλώσσα που κατονομάζετε, «διαβάζει» δυνατά. Η άσκηση συνεχίζεται με τον ίδιο τρόπο μέχρι να «διαβαστούν» όλες οι γλώσσες.

Σχόλιο: Επιλέξτε όσο το δυνατόν περισσότερες γλώσσες, ακόμα κι εκείνες που δεν γράφονται με λατινικό αλφάβητο.

> Εμπυχώστε την ομάδα σας με ένα παιχνίδι από την κατηγορία των ασκήσεων/παιχνιδιών γνωριμίας και επικοινωνίας⁵.

⁴ Ενδεικτικά προτείνεται ένα από τα 54 άρθρα της σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού, όπου εύκολα κανείς μπορεί να βρει τη μετάφρασή του σε όλες τις γλώσσες στο www.unicef.gr

⁵ Για ασκήσεις και παιχνίδια βλ. π.χ. Άλκηστις, 2008, σσ. 259-269, Βοal, 2013, Χολέβα, 2010 και την ενότητα «Χρήσιμο υλικό» του ιστότοπου www.theatroedu.gr του Πανελληνίου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.

Γενικές παρατηρήσεις για τις ασκήσεις/τα παιχνίδια γνωριμίας και επικοινωνίας

Διαθέστε χρόνο μετά από κάθε άσκηση/παιχνίδι για συζήτηση και αναστοχασμό. Οι ασκήσεις και τα παιχνίδια της ενότητας αυτής αποσκοπούν στο να γνωριστούν τα μέλη της ομάδας μεταξύ τους. Η χρήση αντικειμένων στις ίδιες ασκήσεις (π.χ. ενός καπέλου, μιας εφημερίδας, ενός ρολογιού) εξασφαλίζουν ένα πλαίσιο ασφάλειας για την πρώτη έκθεση του παίχτη στην ομάδα και υποστηρίζουν τον διάλογο. Το αντικείμενο λειτουργεί ως σύμβολο, ως όχημα εξόρυξης της προσωπικής ιστορίας του παίχτη στην ομάδα, ενώ τροφοδοτεί τη δέουσα εστίαση και εμπλοκή/διασύνδεση προσωπικών πτυχών με το συγκεκριμένο αντικείμενο. Όταν μάλιστα η αφήγηση ενταχθεί στο πλαίσιο ενός ρόλου, μιας δραματικής κατάστασης, τότε η ασφάλεια που παρέχει η εν λόγω υπόδυση λειτουργεί απελευθερωτικά για να καταδειχθούν οι πολλαπλές υποδηλώσεις και προσωπικές νοηματοδοτήσεις της συμπεριφοράς. Η εν λόγω άσκηση προσδίδει αξία στην προσωπικότητα του παιδιού, στα δικά του πολιτισμικά χαρακτηριστικά, και αποτελεί για τον εκπαιδευτικό ένα χρήσιμο εργαλείο για να διακριβώσει τους φόβους, τις αξίες, τα πολιτισμικά ερείσματά του, το κοινωνικοπολιτισμικό του ρεπερτόριο.

Θεατροπαιδαγωγική και διαπολιτισμική εκπαίδευση

Η μελέτη για τη μορφοπαιδευτική αξία και τη σημασία του παιχνιδιού και του θεάτρου σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα έχει προσελκύσει τα τελευταία χρόνια το ενδιαφέρον αφενός των μελετητών αφετέρου των εκπαιδευτικών της πράξης. Οι όροι που επιχειρούν να περιγράψουν το πεδίο είναι πολλοί και διαφορετικοί: *θέατρο στην εκπαίδευση, δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, θεατρική αγωγή, θεατρική παιδεία, εκπαιδευτικό δράμα*. Στις μελέτες μας⁶ χρησιμοποιούμε τον όρο *θεατροπαιδαγωγική*, γιατί θεωρούμε πως εννοιολογικά και μεθοδολογικά αποδίδει με μεγαλύτερη σαφήνεια τον υπό διερεύνηση τομέα.

---

⁶ Βλ. π.χ. Lenakakis, 2004· Λενακάκης, 2008, 2015.

Ως *θεατροπαιδαγωγική* ορίζουμε την καλλιτεχνική επιστήμη που συνδυάζει το παιχνίδι και το θέατρο ως πρακτική τέχνη και την παιδαγωγική ως επιστήμη της αγωγής και εκπαίδευσης. Στη νέα αυτή διαλεκτική σύνθεση οι δύο κεντρικοί όροι, θέατρο και παιδαγωγική, εμπλουτίζονται με νέα πεδία αναζήτησης. Η μορφοπαιδευτική αξία της ενσάρκωσης ενός ρόλου για τον παίχτη, η αισθητική εμπειρία του παίχτη από τη συνάντησή του με την τέχνη του θεάτρου, ο παιγνιώδης, πειραματικός, συμμετοχικός και διαδικαστικός χαρακτήρας ενός θεατροπαιδαγωγικού προγράμματος, η πολυαισθητηριακή και διαπολιτισμική επικοινωνία και ο εκπαιδευτικός ως εμπυχωτής αποτελούν κεντρικά πεδία έρευνας και μελέτης της θεατροπαιδαγωγικής. (Λενακάκης, 2008)

Από την άλλη, η έρευνα στη διαπολιτισμική εκπαίδευση έχει στραφεί τα τελευταία χρόνια στη μελέτη του ρόλου των ψυχο-κοινωνικών παραγόντων κατά τη συνάντηση διαφορετικών πολιτισμών και στην αναγνώριση του βιωματικού/εργαστηριακού χαρακτήρα του διαπολιτισμικού εργαστηρίου. Σύμφωνα με τον Rademacher (2007), η διαπολιτισμική μάθηση είναι μια διά βίου διαδικασία, κατά την οποία οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη μας μια σειρά μη συνειδητοποιημένων αλλά όμως κοινωνικο-πολιτισμικά παγιωμένων και συχνά αυθαίρετων γενικεύσεων και στερεοτυπικών πεποιθήσεων για τον άλλο πολιτισμό. Για την αποδόμηση των προκαταλήψεών μας για το ξένο δεν αρκεί μόνο μια ποσοτική συσσώρευση γνώσεων για τον άλλο πολιτισμό αλλά και μια βιωματική σχέση των μελών μέσω ανάλογων ασκήσεων και παιχνιδιών⁷. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η μελέτη της Alufi-Pentini (2005), η οποία πραγματεύεται ζητήματα που σχετίζονται με τη δυναμική των σχέσεων σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία και σε μια πολυπολιτισμική τάξη, επισημαίνει μια σειρά από αδιέξοδα στα οποία μπορεί να οδηγηθεί ο διαπολιτισμικός διάλογος και τονίζει τον ρόλο του *διαπολιτισμικού εργαστηρίου* ως τόπου υποδοχής, επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης των πολυπολιτισμικών ομάδων.

Συνεπώς, η στροφή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στη μελέτη των νέων δεξιότητων που αναπτύσσονται από μια κοινωνική και πολιτισμική συναλληλία φέρνει τη διαπολιτισμική παιδαγωγική πιο κοντά στη θεατροπαιδαγωγική. Και στα δύο γνωστικά αντικείμενα ενδιαφέρουν η αποδοχή, η φροντίδα και η ανάδειξη της ποικιλίας των πολιτισμών. Και οι δύο επιστήμες αποσκοπούν στην καλλιέργεια της

⁷ Σε άλλη μελέτη του, ο ίδιος μελετητής (Rademacher, 1991) ασκεί έντονη κριτική στο μονήρες γνωσικο-κεντρικό μοντέλο κατανόησης του άλλου πολιτισμού και αντιπροτείνει διαδικασίες επιβράδυνσης κατά τη μαθησιακή διαδικασία, κατά τις οποίες καλλιεργούνται όλες οι αισθήσεις (όσφρηση, ακοή, γεύση, αφή, όραση), αφού μόνο έτσι επιτυγχάνεται η πολιτισμική συνειδητοποίηση.

αντιληπτικής ικανότητας, στην όξυνση και διεύρυνση των αισθήσεων, στον παραγωγικό διάλογο με τη διαφορά και την ποικιλία ως κοινωνική-παιδαγωγική ή αισθητική πράξη.

Καταλήγοντας, η θεατροπαιδαγωγική ως εφαρμοσμένη καλλιτεχνική επιστήμη επιβιώνει χάρη στον εργαστηριακό της χαρακτήρα. Η πολυπλοκότητα των διαπροσωπικών σχέσεων που δυσχεραίνει τον διαπολιτισμικό διάλογο βρίσκει πρόσφορο έδαφος θεματοποίησης, συνειδητοποίησης και πολυαισθητηριακής έκφρασης στο θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο. Γιατί μόνο με τη συνειδητοποίηση των αντιστάσεων μας στο ανοίκειο μπορεί να γίνει η επεξεργασία τους και η αξιοποίησή τους κατά το παραστατικό παιχνίδι. Η συνειδητοποίηση, οπτικοποίηση και συμβολική παρουσίαση των αντιφάσεων μας συμβαίνει σε ένα ασφαλές πλαίσιο, όπου ο παίχτης μπορεί ελεύθερα να καταθέτει τις δικές του προτάσεις επίλυσης ενός προβλήματος και να δοκιμάζει την επίδρασή τους. Ταυτόχρονα όμως κατανοεί την πολυπλοκότητα της ύπαρξης του καθενός, εξοικειώνεται με τις ματιές των άλλων και διαπιστώνει ότι η δική του ματιά είναι ο ένας μόνο τρόπος θέασης του κόσμου.

Δραστηριότητα

Εμπυχώστε την ομάδα σας με την άσκηση:
«Διάλεξη ενός ξένου ειδικού με διερμηνεία»

Διαδικασία:

Ο εμπυχωτής ανακοινώνει στην ομάδα την επίσκεψη ενός «ειδικού» για να μιλήσει στα μέλη της για ένα εξαιρετικά φλέγον και επίκαιρο ζήτημα που την αφορά. Ο «ειδικός» όμως δεν μιλάει καμία άλλη γλώσσα παρά μόνο τη γλώσσα καταγωγής του. Για διερμηνεία έχουν επίσης προσκληθεί δύο πολύ γνωστοί διερμηνείς με γνώση και εμπειρία. Η άσκηση ξεκινά με την επιλογή εκ μέρους του εμπυχωτή του ειδικού από τα μέλη της ομάδας, με τον οποίο ο εμπυχωτής συνεννοείται κρυφά δίνοντάς του το θέμα της διάλεξης, χωρίς ωστόσο να το κοινοποιήσει στην ομάδα. Ο εμπυχωτής συζητά με τον ειδικό για τη «γλώσσα» της εισήγησης. Κατόπιν ο ειδικός επιστρέφει στην ομάδα. Στη δεύτερη φάση, ο εμπυχωτής επιλέγει δύο από τα μέλη της ομάδας ως «διερμηνείς» και τους δίνει τον λόγο να παρουσιαστούν στην υπόλοιπη ομάδα σε σχέση με τις γνώσεις τους και την εμπειρία τους για τη «γλώσσα» εισήγησης. Στη τρίτη φάση, εμφανίζεται ο εισηγητής, τον καλωσορίζει η ομάδα αναλόγως και ξεκινάει η εισήγηση. Ο εμπυχωτής διακόπτει τον εισηγητή μετά από κάθε «φράση» του και δίνει τον λόγο στους διερμηνείς για να κάνουν τη «μετάφραση».

Σχόλια:

- Ως γλώσσα εισήγησης επιλέγεται μια «γλώσσα» που δεν ομιλείται από κανένα μέλος της ομάδας. Ουσιαστικά μιλάμε για μια «ψευδο-γλώσσα».
- Η θεματική που δίνεται στον «ειδικό» είναι άγνωστη στους «διερμηνείς».
- Αφιερώστε χρόνο στο τέλος να συζητήσετε με τους παίχτες και τους θεατές για το συναίσθημα που δημιουργήθηκε από το παιχνίδι ρόλων, για τη σημασία των μη λεκτικών στοιχείων στην επικοινωνία, για τις δυσκολίες που εμφανίστηκαν στη μη κατανόηση αλλά και για τα νέα αντιληπτικά σχήματα που δραστηριοποιήθηκαν προκειμένου να επιτευχθεί η επικοινωνία.

Γενικές παρατηρήσεις για τα παιχνίδια ρόλων

Η δυνατότητα που δίνεται στον παίχτη να χτίσει τον ρόλο του του εξασφαλίζει τον καθρέφτη του ίδιου του εαυτού. Ο παίχτης βλέπει διαστάσεις και παραλλαγές της δράσης του, βιώνει την επίδραση των επιλογών στη σχέση με τους άλλους ήρωες, επικαιροποιεί κρυμμένες/ξεχασμένες δεξιότητες, εκτίθεται στην ομάδα, σε ένα όμως ασφαλές πλαίσιο παιχνιδιού, όπου βέβαια τα όρια ανάμεσα στο πραγματικό και το φανταστικό είναι ασαφή. Το παιχνίδι ανάμεσα στο εγώ και τον ρόλο τροφοδοτεί τον παίχτη με ετοιμότητες που βρίσκονταν σε λανθάνουσα κατάσταση ίσως μέχρι αυτή τη στιγμή της παρουσίασης. Η εστίαση και η εμβάθυνση για το χτίσιμο του ρόλου εξασφαλίζει μια νέα κατανόηση για τον άλλο και εν τέλει για τον ίδιο τον παίχτη/δημιουργό.

Μέσω του παιχνιδιού ο παίχτης βιώνει άμεσα και τη συνέπεια των επιλογών του στα μάτια των συμπαιχτών του, βιώνει την επίδραση της δικής του δράσης. Αποκτά μια διαφορετική, πιο εμπλουτισμένη εικόνα για τον εαυτό του, για τον άλλο, για τον κόσμο.

Το θεατροπαιδαγωγικό εργαστήρι ως εργαστήρι κοινωνικού και (δια)πολιτισμικού γραμματισμού

Στο επίκεντρο κάθε θεατροπαιδαγωγικού προγράμματος βρίσκεται ο παίχτης, το παιδί ή ο ενήλικας, ως υποκείμενο δράσης, ως πρόσωπο που ενσαρκώνει έναν ρόλο. Η δόμηση μιας υποκειμενικής και μιας φανταστικής πραγματικότητας προϋποθέτει μια αλληλεπιδραστική σχέση αυτού που ενσαρκώνει τον ρόλο, δηλαδή του παίχτη με τη φιγούρα –ως ιδεολόγημα προσώπου– και με το περιβάλλον της. Αυτό που ενδιαφέρει πρωτίστως είναι οι διεργασίες που επιτελούνται σ' αυτό, οι μηχανισμοί που δραστηριοποιούνται, η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στο

οικείο εγώ και τον ρόλο ως έτερον άλλο, το οποίο συμβιώνει, έτσι κι αλλιώς, μέσα στο ίδιο το εγώ, δίπλα και έξω από αυτό.

Ο εμπυχωτής προτείνει τα κατάλληλα ερεθίσματα⁸ στην ομάδα με σκοπό να προκαλέσει την αφύπνιση των αισθήσεων, την αποδέσμευση ενός ψυχικού αποθέματος, ενός ατομικού αινίγματος, που ζητά διέξοδο και λύση. Οι ίδιες ασκήσεις και τα παιχνίδια εγκαινιάζουν έναν αγώνα με τη δύναμη της συνήθειας, η οποία εφησυχάζει και τελικά πτωχεύει τις αισθήσεις και εμποδίζει την εμφάνιση και αξιοποίηση του ανοίκειου, του αναπάντεχου και της έκπληξης. Η έννοια του ρόλου και η ασφάλεια που παρέχεται στο παιχνίδι εξασφαλίζει το όχημα, το μέσο εξόρυξης του ψυχικού αυτού αποθέματος. Στο ίδιο πλαίσιο, η κανονικότητα της πραγματικής ζωής μεταμορφώνεται σε μια άλλη κανονικότητα, εκείνης του παιχνιδιού, η οποία βρίσκεται μαζί της σε μια δυναμική (κριτική ή ανατρεπτική) σχέση. Στην αναγωγή αυτή, ο παίχτης, ως υποκείμενο, αντικείμενο και μέσο της καλλιτεχνικής διαδικασίας (Hentschel, 2010), αναμειγνύεται ολιστικά (σώμα, νους, αίσθημα), παίζει, κατασκευάζει μορφές, αναπαριστά, εκτίθεται με όλα τα υλικά που τον συνθέτουν. Γιατί το προσωπικό ρεπερτόριο του κάθε παίχτη, το εκφραστικό και παραστασιακό του δυναμικό, συγκροτείται με βάση τις εμπειρίες και τις γνώσεις του, τις προκαταλήψεις και τα ταμπού, το σύνολο της πολιτισμικής του συγκρότησης.

Παίζω λοιπόν σημαίνει πειραματίζομαι ελεύθερα να κατασκευάσω, έστω όσο διαρκεί το παιχνίδι, τον δικό μου κόσμο με τις δικές μου συμβάσεις και όρους. Ουσιαστικά, ανακαλύπτω, συνειδητοποιώ και σημαίνω την κανονικότητα του κόσμου, υποκείμενο του οποίου είμαι κι εγώ.

Ενώ το παιχνίδι, μέσω της ψευδαίσθησης και του υποθετικού εάν, συμβαίνει σε έναν ξεχωριστό τόπο και χρόνο δράσης πέρα από την πραγματικότητα, ωστόσο, τα υλικά του ονείρου και της ψευδαίσθησης που επικαιροποιώ είναι υλικά της δικής μου ζωής.

⁸ Στο ρεπερτόριο ενός ευαίσθητου και έμπειρου εμπυχωτή συγκαταλέγεται μια σειρά ασκήσεων και παιχνιδιών, τα οποία λειτουργούν ως ερευνητικά και δημιουργικά εργαλεία και προσαρμόζονται κάθε φορά ανάλογα με το δυναμικό της ομάδας του και τις ανάγκες της. Σ' αυτά συμπεριλαμβάνονται τεχνικές και μέθοδοι των μεγάλων θεατρικών ανθρώπων όπως των Κ. Stanislavski, Μ. Chekhov, Β. Brecht, L. Strasberg, Α. Boal, J. Grotowski και Κ. Johnstone. Σε προηγούμενη υποσημείωση έχουμε παραπέμψει σε πηγές άντλησης τέτοιων εργαλείων. Εδώ προσθέτουμε τον ιστότοπο του Προγράμματος «Κι αν ήσουν εσύ;», ένα καινοτόμο πρόγραμμα ευαισθητοποίησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και σε θέματα προσφύγων με βιωματικές δραστηριότητες και τεχνικές θεάτρου και εκπαιδευτικού δράματος.

Η διαδικασία κατασκευής και αναπαράστασης μορφών και συμβολικών δράσεων που έχουν εγκιβωτισμένο ένα ιδεολογικό περιεχόμενο είναι ένα πρόσφορο πεδίο για να διερευνήσει κανείς το αντιληπτικό ρεπερτόριο του παίχτη και της εκάστοτε ομάδας. Παράλληλα, δίνεται η μοναδική ευκαιρία χρήσης και σήμανσης ενός αποθέματος με μια ποικιλία εκφραστικών μέσων, αφού εκτός από τον λόγο, η κίνηση, οι χειρονομίες, η στάση του σώματος, οι ήχοι κ.ά. έχουν το δικό τους ξεχωριστό βάρος.

Η ελεύθερη, ασφαλής και δημιουργική δράση και έκφραση του παίχτη στο παραστατικό παιχνίδι αποκαλύπτει με τον πιο εύγλωττο τρόπο τους μηχανισμούς αντίληψης, και καθρεφτίζει τόσο στο υποκείμενο δράσης όσο και στην ομάδα τις οικειοποιημένες στάσεις και αξίες, τις ενδεχόμενες αντιφάσεις και συγκρούσεις και τα ατομικά αινίγματα.

Σε αυτό το πλαίσιο και βέβαια με τη δέουσα επιβράδυνση της διαδικασίας και την εστίαση στα διαφορετικά κάθε φορά πολιτισμικά συμφραζόμενα πιστεύουμε πως μπορεί να διαμορφωθεί το πλαίσιο ενός γόνιμου διαπολιτισμικού διαλόγου: Γιατί στο θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο, η πολυμορφία και η διαφορετικότητα κατά τη σύλληψη και ενσάρκωση ενός ρόλου γίνεται συνώνυμο δημιουργικότητας και ευκαιρία ανακάλυψης και ανάγνωσης κι άλλων οπτικών παρατήρησης και έκφρασης. Η ατομική και ομαδική δράση, η πειθαρχία στους κανόνες του παιχνιδιού για την επίτευξη ενός κοινού στόχου, αλλά και η ανατροφοδότηση, η ομαδική συζήτηση και η αντανάκλαση πάνω στη βιωμένη εμπειρία διευρύνει τους αντιληπτικούς και εκφραστικούς ορίζοντες με άλλες ματιές, διευκολύνει τη συνεργασία και μπορεί να συμβάλει στην απαλλαγή από τις προκαταλήψεις και τον φόβο στο ανοίκειο.

Δραστηριότητα

Εμπυχώστε την ομάδα σας με την άσκηση:

«Τα τρία σενάρια»

Μπορείτε να δημιουργήσετε κι εσείς τα δικά σας σενάρια που ταιριάζουν στις ανάγκες, τις δεξιότητες και τα ενδιαφέροντα της δικής σας ομάδας.

Διαδικασία:

Αφού έχει χωριστεί η ομάδα σε τρεις μικτές υποομάδες, ο εμπυχωτής μοιράζει τα ακόλουθα τρία σενάρια, ένα σε κάθε ομάδα και καλεί τα μέλη να συνεργαστούν και να παίξουν τις παρακάτω ιστορίες, δίνοντας όποια εξέλιξη αποφασίσουν.

1ο σενάριο: **Ο Mihail από τη Βουλγαρία**

Η Violeta και ο Todor από τη Βουλγαρία, γονείς τεσσάρων παιδιών.

Ο Todor άνεργος τον τελευταίο χρόνο. Πριν δούλευε στην οικοδομή. Όμως με την κρίση, ξέρετε... Η Violeta προσέχει ένα ζευγάρι ηλικιωμένων. Μόλις έχουν λάβει ειδοποίηση από το Γυμνάσιο όπου φοιτά ο μεγάλος τους γιος, ο Mihail, ότι πρέπει να επισκεφτούν το σχολείο. Ο Mihail, με υψηλές επιδόσεις στα μαθήματα, δεν τους έχει πει τι ακριβώς έχει συμβεί στην τάξη του, την ώρα της Ιστορίας...

Άλλοι ρόλοι: Ο Γυμνασιάρχης, ο καθηγητής Ιστορίας, η καθηγήτρια Μαθηματικών, ο καθηγητής Μουσικής, η καθηγήτρια Αγγλικών...

2ο σενάριο: **Ο Mohamad, ο δερματολόγος**

Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας. Ο Mohamad, λιβανέζος γιατρός, δερματολόγος.

Παντρεμένος με την Άντρη, μια Κύπρια, η οποία δεν εργάζεται. Οι δυο τους έχουν μία κόρη, τη Sarah-Μαρία, με οδοντιατρείο στη Λεμεσό. Όλα πηγαίνουν καλά, ώσπου ο Διευθυντής του Δερματολογικού Τμήματος καλεί τον Mohamad στο γραφείο του. Κάτι έχει συμβεί. Παρόντες είναι και οι υπόλοιποι γιατροί και οι νοσοκόμες...

3ο σενάριο: **Η Denisa στο λεωφορείο**

Υπεραστικό λεωφορείο από Λάρνακα με κατεύθυνση τη Λευκωσία.

Η Denisa, 37 χρονών, από τη Ρουμανία πηγαίνει στη δουλειά της. Είναι σήμερα απογευματινή στο ακτινολογικό ιατρείο του κ. Γεωργίου Γεωργίου. Ο κ. Γεωργίου την εκτιμάει πολύ για την εργατικότητα της και τις γνώσεις της. Συχνά την συμβουλεύεται στις γνωματεύσεις του. Η Denisa δεν είναι παντρεμένη. Πριν από λίγο καιρό χώρισε με τον Μάριο. Δεν την ήθελαν οι γονείς του... Σε λίγο, στο λεωφορείο, ακούγεται μια γυναίκα μεσόκοπη, με ροζ κραγιόν και ένα χρυσό ρολόι, να βρίζει τρεις άνδρες που μόλις μπήκαν από τη στάση «Φώτα Δροσιάς». «Δεν πάτε από εκεί που ήρθατε; Που θέλετε και να κάτσετε κιόλας...». Η Denisa σηκώνεται. Κατευθύνεται προς τη μεσόκοπη κυρία με το ροζ κραγιόν.... Το λεωφορείο σχεδόν γεμάτο. Οι άλλοι επιβάτες...

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην επιτυχία ενός θεατροπαιδαγωγικού προγράμματος

Παράλληλα με τις εξελίξεις σε θεωρητικό επίπεδο για τη σπουδαιότητα της ενεργητικής, βιωματικής και διαπολιτισμικής μάθησης και της ανάπτυξης κριτικής και δημιουργικής σκέψης του μαθητή και της μαθήτριας, καταγράφονται συχνά από τους εκπαιδευτικούς της πράξης εμπόδια και αντιστάσεις κατά την εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών. Στο εξής παραθέτουμε ενδεικτικά και συμβολικά μία υποτιθέμενη ένσταση ενός εκπαιδευτικού για την αξία των θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών ως αφορμή για να την μελετήσουμε στο εξής:

«Θεωρώ ότι οι τεχνικές του θεάτρου στην εκπαίδευση κατεβάζουν το επίπεδο του μαθήματος και μειώνουν τη σοβαρότητα της θέσης μου στην τάξη.»

Εκπαιδευτικός

Επιχειρώντας να ερμηνεύσουμε την παραπάνω δήλωση μπορούμε να επιμείνουμε στα ακόλουθα τέσσερα κεντρικά ζητήματα που αναδεικνύονται από αυτήν⁹:

- Στην προσήλωση του εκπαιδευτικού στη διαδοχή της ύλης όπως προτείνεται από το σχολικό εγχειρίδιο, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του το κοινωνικό πλαίσιο μάθησης¹⁰ (βιογραφίες, ρεπερτόριο εμπειριών και γνώσεων, ενδιαφέροντα μαθητών, χαρακτηριστικά τόπου και χρόνου, ατομικούς ρυθμούς μάθησης κ.ά.).
- Στη μονομερή δραστηριοποίηση του λανθάνοντος δυναμικού των μαθητών, με την υιοθέτηση από τον εκπαιδευτικό δασκαλοκεντρικών αφενός, γνωσιοκεντρικών αφετέρου προσεγγίσεων, στερώντας από τους μαθητές τη δυνατότητα για ανακαλυπτική-ενεργητική μάθηση και για συνδιαμόρφωση της διδασκαλίας¹¹.
- Στην ελλιπή γνώση του εκπαιδευτικού για τον μορφοπλαστικό χαρακτήρα των θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών, η οποία μπορεί να οφείλεται ενδεχομένως και στην απουσία μιας προσωπικής/βιωματικής σχέσης του ίδιου με το παιχνίδι και γενικότερα με τις βιωματικές δράσεις¹².
- Στη λανθασμένη αντίληψη πως οι θεατρικοπαιδαγωγικές πρακτικές δεν μπορούν να ανταποκριθούν στους γνωσιοκεντρικούς στόχους του μαθήματος, αγνοώντας πως η γνώση οφείλει να διαμεσολαβείται πολυαισθητηριακά

⁹ Βλ. επίσης Λενακάκης, 2013α.

¹⁰ Βλ. τις κοινωνικοπολιτισμικές θεωρίες (L. Vygotsky, Leontiev κ.ά.) π.χ. στο Πουρκός, 2006. Βλ. επίσης στο Vygotsky, 1997.

¹¹ Πρβλ. τη θεωρία ανακαλυπτικής μάθησης του J. Bruner, 1997. Βλ. επίσης στο Freire & Shor, 2011.

¹² Βλ. Lenakakis, 2004.

και σε πολλαπλά επίπεδα¹³ και ότι δεν τίθεται θέμα σοβαρότητας ή μη σοβαρότητας στη διαπραγμάτευση της γνώσης. Η δραστηριοποίηση των αισθήσεων και του σώματος που δρομολογείται στο παιχνίδι αυξάνει τη συμμετοχή του μαθητή και της μαθήτριας στη μαθησιακή διαδικασία, ενδυναμώνει τα εσωτερικά τους κίνητρα για μάθηση, ενώ καλλιεργεί την αποκλίνουσα/δημιουργική σκέψη τους¹⁴.

Τα προβλήματα που καταγράφονται στην παραπάνω δήλωση αφορούν, επίσης, τη διαμόρφωση και παγίωση ενός άκαμπτου προσωπικού και εκπαιδευτικού προφίλ του εκπαιδευτικού. Ο ίδιος έχει περιχαρακωθεί στον δασκαλοκεντρικό του ρόλο, γεγονός που τον εμποδίζει να αναδείξει τον εμπυχωτικό, συνοδευτικό, εν τέλει παιδαγωγικό του ρόλο, για να μπορέσει, έτσι, να δει τα ενδιαφέροντα, τις ανάγκες και τις ικανότητες του παιδιού που κρύβεται πίσω από τον μαθητή και τη μαθήτρια. Η ίδια στάση αφορά μια γενικότερη αντίληψη απέναντι στη βιωματική/πολυαισθητηριακή προσέγγιση και διαπραγμάτευση της γνώσης. Ο μύθος περί μονόδρομης και μονοδιάστατης κατάκτησης ενός γνωστικού ρεπερτορίου από τον μαθητή έχει πλέον καταρριφθεί στις Επιστήμες της Αγωγής με βάση τα ερευνητικά πορίσματα περί πολλαπλών τύπων νοημοσύνης, κριτικού εγγραμματισμού και μεταγνωστικών δεξιοτήτων¹⁵. Οι σύγχρονες έρευνες επισημαίνουν την ανάγκη για ποικιλία και διαφοροποίηση των διδακτικών χειρισμών του εκπαιδευτικού, ενώ οι εναλλακτικές, επικοινωνιακές, βιωματικές και αναπτυξιακά κατάλληλες διδακτικές προσεγγίσεις καταλαμβάνουν σημαίνοντα ρόλο στα διδακτικά εγχειρίδια και στους οδηγούς του εκπαιδευτικού¹⁶.

Όσον αφορά τον ρόλο και τη σημασία του παιχνιδιού και του θεάτρου στην εκπαίδευση, θα πρέπει να επιμείνουμε πως το θέατρο στην εκπαίδευση δεν είναι μόνο η θεατρική παράσταση στο πλαίσιο μιας γιορτής στο σχολείο. Η θεατροπαιδαγωγική ως νέα καλλιτεχνική επιστήμη εμπλουτίζει τα γνωστά δεδομένα και τις εφαρμογές του θεάτρου στην εκπαίδευση και αποκτά επιπλέον χαρακτήρα μεθοδολογικού εργαλείου και βασικής αρχής της διδασκαλίας. Ο μορφοπλαστικός χαρακτήρας του θεάτρου στην εκπαίδευση αφορά τώρα μια αλλαγή των διαπροσωπικών σχέσεων, μια ανανέωση του συστήματος παροχής γνώσης και τελικά την ανάπτυξη μιας νέας μορφής διδασκαλίας, με την οποία πραγματοποιείται κατεξοχήν η παιδεία των παιδιών και νέων.

¹³ Βλ. τους τέσσερις πυλώνες της UNESCO, 2002.

¹⁴ Πρβλ. Κοντογιάννη, 2012.

¹⁵ Βλ. για τη συναισθηματική νοημοσύνη στο Goleman, 1998· για τους πολλαπλούς τύπους νοημοσύνης στο Gardner, 2010· για τις πρακτικές γραμματισμού στο Σπαντιδάκης, 2010· για τις μεταγνωστικές δεξιότητες στο Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011.

¹⁶ Βλ. π.χ. Μπακιρτζής, 2002· Ντολιοπούλου, 2011.

Η ευόδωση βέβαια ενός θεατροπαιδαγωγικού προγράμματος βρίσκεται σε δυναμική σχέση με τον τρόπο οικειοποίησης του ίδιου του θεατροπαιδαγωγικού ρεπερτορίου, γεγονός που παραπέμπει στην ίδια τη φύση της θεατροπαιδαγωγικής, δηλαδή στον πρακτικό-βιωματικό της χαρακτήρα. Σ' αυτό εδράζεται πιθανότατα η τροχοπέδη για την επιτυχή αξιοποίηση της μεθόδου (π.χ. θεατρικό παιχνίδι, δραματοποίηση), αν η ίδια μέθοδος οικειοποιηθεί μόνο από την έδρα. Μια άσκηση, ένα παιχνίδι, μια τεχνική από το ρεπερτόριο της θεατροπαιδαγωγικής στα χέρια ενός αδιάφορου εκπαιδευτικού μπορεί να παραμείνουν χωρίς πνοή, να χάσουν την αυτοποιητική τους λειτουργία και να γίνουν θόρυβος, μουτζούρα, χάσιμο «πολύτιμου» μαθησιακού χρόνου και, αναμενόμενα, να καταστούν πεδίο εκτόνωσης και αχαλιναγώγητης έκφρασης των μαθητών. Η επιμόρφωση στη θεατροπαιδαγωγική οφείλει να είναι υπό μορφή εργαστηρίου, ώστε να διατηρεί τον βιωματικό της χαρακτήρα. Ο εκπαιδευτικός για να εμπυχώσει το παιχνίδι θα πρέπει πρώτα ο ίδιος να αναβιώσει το παιχνίδι, εκείνη τη μορφή δράσης που με πολύ κόπο εγκατέλειψε πιθανόν προς τα τέλη της παιδικής του ηλικίας για να ενηλικιωθεί¹⁷.

Επίλογος

Η θεατροπαιδαγωγική μπορεί να θεματοποιήσει, να (υπερ)τονίσει και να αναδείξει τη διαφορετικότητα χωρίς να προβεί σε αξιολογήσεις και στιγματισμό των ατόμων, μέσα από την παραγωγή εικόνων, σημείων, συμβόλων, δράσεων και ιστοριών. Το θέατρο μπορεί να ζωντανέψει όλους τους δυνατούς τρόπους έκφρασης και γι' αυτό αποτελεί το πολυπλοκότερο αισθητικό μέσο. Προτεραιότητα σ' αυτή την κίνηση δεν έχει η *μετάφραση* (βλ. αναπαράσταση) σταθερών και καθορισμένων εννοιολογικών σημαινόντων για τον κάθε πολιτισμό, ώστε να γίνει κατανοητός ομοιόμορφα από τον καθένα, αλλά η μεταγραφή και σκηνική παρουσίαση του ιδιαίτερου, του ανόμοιου και του ετέρου. Στο πλαίσιο ενός θεατροπαιδαγωγικού εργαστηρίου, η αποκάλυψη των πολλών και διαφορετικών διεξόδων και λύσεων σε ένα εμπόδιο, ταυτόχρονα, η ανάδειξη του διαφορετικού και η δημιουργική και ευφάνταστη σκηνική του μεταφορά μπορεί να αποκαλύψουν στον παίχτη και στον θεατή νέες οπτικές και να προκαλέσουν νέες συσχετίσεις και σηματοδοτήσεις. Η τέχνη ως *εκλεκτικό μέσο*¹⁸ (Distinktionsmedium) θέτει με αισθητικά μέσα επί σκηνής την υποκειμενική ματιά, το ξεχωριστό, το αποκλεισμένο ή ακόμα και το αβέβαιο. Η θεατροπαιδαγωγική προσέγγιση για τη διαφορετικότητα δεν ενδιαφέρεται να αναδείξει σκηνικά το κοινώς γνωστό και παγιωμένο, αλλά να ευαισθητοποιήσει στο διαφορετικό και να δρομολογήσει μια «(επι)κοινωνιακή-αποφατική

¹⁷ Βλ. επίσης για τη σχέση παιδαγωγού-παιχνιδιού στο Λενακάκης, 2016.

¹⁸ Sting, 2010, σελ. 55. Βλ. επίσης Sting et al., 2011.

διαλεκτική των ετεροτήτων» (Αναστασιάδης, 2003, σελ. 33)¹⁹.

Τέλος, ως τόπος αισθητικής και κοινωνικής μάθησης, η θεατροπαιδαγωγική συσσεγάζεται με την ετερότητα, αφού φέρνει στην επιφάνεια κρυμμένες/ξεχασμένες πτυχές της ατομικότητας, αποκαλύπτει τη διαφορά ως συστατικό στοιχείο της, και υποδέχεται τη συνάντηση με τον άλλο ως ευκαιρία συνάντησης με το χειραφετημένο εγώ με διαφορετικό τρόπο. Η βίωση έτσι της διαφοράς αποτελεί θετική εμπειρία πολιτισμού για το άτομο και την ομάδα και ο άλλος μπορεί να επιβιώνει ελεύθερα ως διαφορετικός.

---

¹⁹ Με την έρευνά του ο Αναστασιάδης (2003) αντιτάσσει μια «Φιλοσοφία της Ετερότητας» στην αντινομική-συνθετική διαλεκτική του υποκειμένου και του αντικειμένου που διαπνέει τον πολιτισμό της Νεωτερικότητας και έχει επηρεάσει τον φιλοσοφικό-παιδαγωγικό λόγο αλλά και τις εκπαιδευτικές πρακτικές. Στη νέα αυτή λογική της σκέψης «ο άλλος εμφανίζεται απείρως οικείος στην ετερότητά του αλλά και ανεπανάληπτα μοναδικός ταυτόχρονα», ενώ ο κόσμος προβάλλεται «ως μια ελεύθερη κοινωνική μορφή σχέσης, στην οποία η κοινότητα των αναγκών (ελευθερία, ισότητα, δικαιοσύνη, αγάπη, εργασία, παιδεία, υποδοχή του άλλου ως τέτοιου) θα μπορούσε να συμβάλει στην ανάδειξη γονιμότητας της ετερότητας του καθέκαστον· όπως και η ετερότητα του καθέκαστον στη συγκρότηση μιας δημιουργικής κοινωνίας» (σελ. 33).

Βιβλιογραφία

- Alufi-Pentini, A. (2005). *Διαπολιτισμικό εργαστήριο: Υποδοχή, επικοινωνία και αλληλεπίδραση σε πολυπολιτισμικό εκπαιδευτικό περιβάλλον* (Μ. Τζουλιάνη, Μτφρ.). Ατραπός.
- Αναστασιάδης, Π. (2003). Ετερότητα και (εκ)παιδευτική πρακτική. *Επιστήμες της Αγωγής*, 4, 29-46.
- Ardouin, I. (2000). *Η καλλιτεχνική αγωγή στο σχολείο* (Μ. Καρρά, Μτφρ.). Νεφέλη.
- Boal, A. (2013). *Θεατρικά παιχνίδια για ηθοποιούς και μη ηθοποιούς* (Μ. Παπαδήμα, Μτφρ.). Σοφία.
- Bruner, J. (1997). *Πράξεις νοήματος* (Η. Ρόκου & Γ. Καλομοίρης, Μτφρ.). Ελληνικά Γράμματα.
- Γραμματάς, Θ. (2015). *Το θέατρο ως διαπολιτισμικό φαινόμενο*. Παπαζήσης.
- Fischer-Lichte, E. (2004). *Ästhetik des Performativen*. Suhrkamp.
- Freire, P., & Shor, I. (2011). *Απελευθερωτική παιδαγωγική. Διάλογοι για τη μετασχηματιστική εκπαίδευση*. Μεταίχμιο.
- Gardner, H. (2010). *Frames of mind. Η θεωρία των πολλαπλών τύπων νοημοσύνης* (Π. Γεωργίου, Μτφρ.). Μαραθιά.
- Goleman, D. (1998). *Η συναισθηματική νοημοσύνη. Γιατί το EQ είναι πιο σημαντικό από το IQ* (Α. Παπασταύρου, Μτφρ.). Ελληνικά Γράμματα.
- Hentschel, U. (2010). *Theaterspielen als ästhetische Bildung. Über einen Beitrag produktiven künstlerischen Gestaltens zur Selbstbildung*. Schibri.
- Κοντογιάννη, Α. (2008). *Μαύρη αγελάδα. Άσπρη αγελάδα. Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση και διαπολιτισμικότητα*. Τόπος
- Κοντογιάννη, Α. (2012). *Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση*. Πεδίο.
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2011). *Μεταγνωστικές διεργασίες και αυτορρύθμιση*. Πεδίο.
- Λενακάκης, Α. (2016). Παιχνίδι και παιδαγωγός. Στο Ρ. Μαρτίδου (Επιμ.), *Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση* (σσ. 30-38). Δίσιγμα.
- Λενακάκης, Α. (2008) *Η θεατροπαιδαγωγική ως νέο μοντέλο παρέμβασης στην αγωγή ατόμων με εμπόδια στη ζωή και στη μάθηση*. Στο Η. Κουρκούτας & J. P. Chaertier (Επιμ.), *Παιδιά και έφηβοι με ψυχοκοινωνικές και μαθησιακές διαταραχές* (σσ. 455-470). Τοπίο.
- Λενακάκης, Α. (2013). *Η μορφοπαιδευτική αξία του παιχνιδιού και του θεάτρου στην εκπαίδευση*. Στο Θ. Γραμματάς (Επιμ.), *Το θέατρο ως μορφοπαιδευτικό αγαθό και καλλιτεχνική έκφραση στην εκπαίδευση και την κοινωνία* (σσ. 58-77). ΕΚΠΑ.
- Λενακάκης, Α. (2013α). *Η θεατροπαιδαγωγική στην εκπαίδευση: Τάσεις και στάσεις. Μια έρευνα με αφορμή τα σενάρια για τη συνέντευξη των υποψηφίων σχολικών συμβούλων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης*. *Παιδαγωγικά Ρεύματα στο Αιγαίο*, 6-7. <http://www.pre.aegean.gr/revmata/issue-67.html>
- Λενακάκης, Α. (2015). *Θεατροπαιδαγωγική και διαπολιτισμικότητα*. Στο Κ. Μπίκος & Ε. Ταράτορη (Επιμ.), *Μελετήματα και ερωτήματα της παιδαγωγικής επιστήμης* (σσ. 347-364).

Κυριακίδης.

- Lenakakis, A. (2004). *Paedagogus ludens. Erweiterte Handlungskompetenz von Lehrer(inne)n durch Spiel- und Theaterpädagogik*. Schibri.
- Μπακιρτζής, Κ. (2002). *Επικοινωνία και αγωγή*. Gutenberg.
- Μπρουκ, Π. (2003). *Ανάμεσα σε δύο σιωπές. Συζητώντας με τον Πήτερ Μπρουκ* (Ντ. Μόφιτ, Επιμ., Ν. Χατζόπουλος, Μτφρ.). Κοάν.
- Ντολιοπούλου, Ε. (Επιμ.) (2011). *Αναπτυξιακά κατάλληλες πρακτικές για παιδιά προσχολικής ηλικίας των C. Corple & S. Bredekamp* (Μ. Μαλαθράκη, Μτφρ.). Πεδίο.
- Πουρκός, Μ. (Επιμ.) (2006). *Κοινωνικο-ιστορικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις στην ψυχολογία και την εκπαίδευση*. Ατραπός.
- Rademacher, H. (1991). *Spielend interkulturell lernen? Wirkungsanalyse von Spielen zum interkulturellen Lernen bei internationalen Jugendbegegnungen*. VWB.
- Rademacher, H. (2007). *Leitfaden. Konstruktive Konfliktbearbeitung und Mediation: Für eine veränderte Schulkultur*. Wochenschau.
- Σπαντιδάκης, Ι. (2010). *Κοινωνιο-γνωσιακά πολυμεσικά περιβάλλοντα μάθησης παραγωγής γραπτού λόγου*. Gutenberg.
- Sting, W. (2010) *Interkulturalität in Theater und Theaterpädagogik. Zeitschrift für Theaterpädagogik*, 56, 53-56.
- Sting, W., Köhler, N., Hoffmann, K., Weiße, W. & Griebach, D. (2011). *Irritation und Vermittlung: Theater in einer interkulturellen und multireligiösen Gesellschaft* (Bd. 4 von *Scena – Beiträge zu Theater und Religion*). LIT.
- UNESCO. (2002). *Εκπαίδευση. Ο θησαυρός που κρύβει μέσα της. Έκθεση της διεθνούς επιτροπής για την εκπαίδευση στον 21ο αιώνα. Υπό την προεδρία του Jacques Delors*. Gutenberg.
- Vygotsky, L. S. (1997). *Νους στην κοινωνία: Η ανάπτυξη των ανώτερων ψυχολογικών διαδικασιών* (Α. Μπίμπου & Σ. Βοσνιάδου, Μτφρ.). Gutenberg.

Ηλεκτρονικές πηγές

«Κι αν ήσουν εσύ;». Πρόγραμμα ευαισθητοποίησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και σε θέματα προσφύγων με βιωματικές δραστηριότητες και τεχνικές θεάτρου και εκπαιδευτικού δράματος

Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση

UNICEF. Ελληνική Εθνική Επιτροπή

Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου

ΜΕΡΟΣ Α'

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΣΤΗΡΙΓΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η θεατροπαιδαγωγική στο μουσείο

Αντώνης Λενακάκης

Εισαγωγή¹

Στις αρχές της δεκαετίας του '90, η νέα οικονομική πραγματικότητα επηρέασε και τη λειτουργία των μουσείων, τα οποία έπρεπε να φροντίσουν για τη βιωσιμότητά τους και να ενισχύσουν την παρουσία τους στη βιομηχανία του ελεύθερου χρόνου. Η νέα αυτή συγκυρία σηματοδότησε μια αλλαγή στις στοχεύσεις αλλά και στις αναλαμβανόμενες δράσεις του μουσείου ως χώρου πολιτισμού και εκπαίδευσης. Το εκπαιδευτικό τμήμα των μουσείων ενισχύθηκε με στόχο την εκπόνηση τέτοιων εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα μπορούσαν να μεταμορφώσουν τη μουσειακή επίσκεψη σε εμπειρία και να αναδείξουν το περιεχόμενο των μουσειακών εκθέσεων. Προς την κατεύθυνση αυτή τα σύγχρονα ερευνητικά ευρήματα από τις Επιστήμες της Αγωγής με έμφαση στη βιωματική και πολυαισθητηριακή μάθηση βρήκαν έναν άλλο πρόσφορο τόπο μη τυπικής εκπαίδευσης να ανθήσουν και να δοκιμαστούν. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο της μουσειακής εκπαίδευσης, η χρήση εργαλείων από το παιχνίδι και το θέατρο θεωρήθηκε ότι μπορεί να εμπλουτίσει τον σχεδιασμό και την υλοποίηση αντίστοιχων προγραμμάτων και να συμβάλει στην ανάδειξη του μορφοπλαστικού χαρακτήρα του μουσείου.

Η αναγκαιότητα λοιπόν για μια συστηματική ανασκόπηση που θα εξελίσσεται και θα οργανώνεται γύρω απ' το περιεχόμενο, τους όρους και τις δυναμικές σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στη μουσειακή εκπαίδευση και στη θεατροπαιδαγωγική προκύπτει αφενός μέσα από τη σύγχρονη μουσειακή πραγματικότητα και αφετέρου από την περιορισμένη ελληνική βιβλιογραφία που αφορά τα αντίστοιχα πεδία.

Τα παραδείγματα θεατροπαιδαγωγικών προγραμμάτων ή προγραμμάτων που περιλαμβάνουν θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές είναι πολλά στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, ωστόσο είναι λίγα αυτά που δίνουν μια συνολική και εποπτική εικόνα για τη σχέση των δύο κλάδων σε επίπεδο όρων, θεωρητικών προσεγγίσεων, στοχεύσεων και πρακτικών.

Τα αποτελέσματα της παρούσας βιβλιογραφικής έρευνας φιλοδοξούν να συμπληρώσουν το εν λόγω κενό που παρατηρείται στη συναφή ελληνική βιβλιογραφική κινητικότητα και να ενθαρρύνουν τον δημιουργικό διάλογο μεταξύ των εμπλεκόμενων στα συναφή πεδία.

¹ Αναδημοσίευση κειμένου με τα εξής στοιχεία: Λενακάκης, Α., & Παναγή, Α. (2018). Η θεατροπαιδαγωγική στο μουσείο: Ζητήματα έρευνας, θεωρίας και πράξης. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 19, 88-101.

Θεωρητικό πλαίσιο

Μουσειακή εκπαίδευση

Η εμφάνιση της μουσειοπαιδαγωγικής προκύπτει μέσα από τον επαναπροσδιορισμό του περιεχομένου της παιδαγωγικής και του ρόλου του μουσείου. Αφετηρία για την αναπλαισίωσή τους αποτελεί ο τρόπος που νοηματοδοτείται πλέον η πραγματικότητα, η οποία θεωρείται πολύπλοκη και απαιτεί πλουραλιστικές μορφές προσέγγισης της γνώσης (Ασημάκη et al., 2011). Μετά τη δεκαετία του '70, τα μουσεία κινήθηκαν στον ίδιο προσανατολισμό με στόχο να επαναπροσδιορίσουν τις ερμηνευτικές τους επιλογές, καθώς η γνώση πλέον δεν παρέχεται αλλά δομείται μέσα από τις μουσειακές εκθέσεις, ενισχύοντας μια διαλεκτική σχέση που επιχειρεί να συνδέσει τον επισκέπτη με το κοινωνικό, πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον (Νάκου, 2001).

Μέσα σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, το μουσείο δεν επανεξετάζει μόνο τις ερμηνευτικές του προσεγγίσεις αλλά και τον ρόλο που το ίδιο διαδραματίζει στην κοινωνία. Κατά τη δεκαετία του '90, η μουσειακή επίσκεψη θέτει στο επίκεντρο τις ανάγκες του επισκέπτη και στοχεύει στη διάχυση της πληροφορίας, ώστε ο ίδιος να περάσει από μια διαδικασία ενεργούς αντίληψης νοημάτων, να συμμετέχει στη δημιουργία πολιτισμικού περιεχομένου και να οικοδομήσει μια προσωπική εικόνα για το παρελθόν.

Το νέο μουσείο επιδιώκει να αποκτήσει έναν ανοιχτό χαρακτήρα, ώστε να λειτουργεί πλέον ως χώρος δυνατοτήτων, όπου η μαθησιακή διαδικασία μπορεί να αποκτήσει παιγνιώδη χαρακτήρα (edutainment).

Σημαντικά μεθοδολογικά εργαλεία για τη διαμόρφωση του περιεχομένου του και των λειτουργιών του αποτελούν οι παιδαγωγικές θεωρίες (ενδεικτικά: του κονστρουκτιβισμού) που αναδύονται αυτή την περίοδο (Νάκου, 2009· Φιλιππουπολίτη, 2015).

Οι στόχοι της νέας παιδαγωγικής και οι επιδιώξεις του νέου μουσείου εγκαινιάζουν την ενδυνάμωση της μη τυπικής εκπαίδευσης, όπου η γνώση δεν προέρχεται μόνο από τον δάσκαλο-αυθεντία, αλλά αντλείται και έξω από το σχολείο, ώστε η μαθησιακή διαδικασία να συνδεθεί με την καθημερινή ζωή και να αποκτήσει έναν βιωματικό χαρακτήρα.

Η εμφάνιση της μουσειοπαιδαγωγικής αποτελεί το αποτέλεσμα αυτής της πραγματικότητας, και οι θεωρίες του Dewey, του Bruner και του Kolb εξειδικεύ-

ονται για να εξυπηρετήσουν τον εκπαιδευτικό ρόλο του μουσείου και να ενισχύσουν την επικοινωνιακή του πολιτική (Hooper-Greenhill, 2007).

Τις επόμενες δεκαετίες, το μουσείο εντάσσεται στη βιομηχανία του ελεύθερου χρόνου και η μουσειακή επίσκεψη ανάγεται σε εμπειρία, όπου ο κάθε επισκέπτης θα μπορεί να συμμετέχει σε τέτοιες μαθησιακές διαδικασίες, οι οποίες έχουν νόημα γι' αυτόν, του εξασφαλίζουν μια βιωματική/συμμετοχική και ευχάριστη σχέση με τα μουσειακά αντικείμενα και καθιστούν το μουσείο χώρο πολιτισμού (Hooper-Greenhill, 2007· Νάκου, 2001). Στους στόχους μιας μουσειακής επίσκεψης εντάσσονται η ενεργή συμμετοχή των υποκειμένων, οι διερευνητικές μέθοδοι απόκτησης γνώσης και η πολυαισθητηριακή ευαισθητοποίηση για τη δημιουργία προσωπικών νοημάτων και ερμηνειών του επισκέπτη/μαθητευομένου (Νικονάνου, 2010).

Ο Hein (1998) επισημαίνει την εμπλοκή του μαθητευομένου σε μία πνευματική και σωματική δραστηριότητα που μπορεί να οδηγήσει στην κατανόηση και στη μάθηση (*minds on and hands on activities*). Με αυτήν την έννοια, τα εκπαιδευτικά προγράμματα στα μουσεία οφείλουν να παρέχουν μαθησιακές επιλογές στους συμμετέχοντες, οι οποίες θα ενθαρρύνουν την περιέργεια και θα διαμορφώνονται από εσωτερικά κίνητρα και μέσα απ' την προσωπική, εννοιολογική, συναισθηματική και υποκειμενική αντίληψη (Νικονάνου, 2015). Η μουσειακή εκπαίδευση επιδιώκει να προάγει την εξατομικευμένη και πολυαισθητηριακή μάθηση, το βίωμα και την κοινωνική αλληλεπίδραση (Νάκου, 2001).

Οι Falk και Dierking (1992) αναφέρονται στη μουσειακή επίσκεψη με τον όρο «εμπειρία» λόγω της δυναμικής της να ενεργοποιεί με πολλούς τρόπους τον επισκέπτη. Στην ίδια κατεύθυνση, το Κέντρο Έρευνας για τα Μουσεία και τα Κέντρα Τέχνης του Πανεπιστημίου του Leicester της Μ. Βρετανίας ανέπτυξε ένα σύστημα αξιολόγησης, ικανό να σκιαγραφήσει το πολύπλευρο μαθησιακό όφελος που προκύπτει μέσα από τη συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης. Το προτεινόμενο σύστημα ανέδειξε πέντε διαφορετικά αποτελέσματα μάθησης, τα λεγόμενα Γενικά Αποτελέσματα Μάθησης (*Generic Learning Outcomes*), τα οποία τονίζουν τη δυναμική των μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων να ενισχύσουν το γνωστικό υπόβαθρο του επισκέπτη, την εργαλειοθήκη των δεξιοτήτων του, να διαμορφώσουν τις απόψεις του πάνω σε ποικίλα ζητήματα, να αλλάξουν τη διάθεσή του απέναντι σε μαθησιακές διαδικασίες και να καλλιεργήσουν στάσεις ζωής, οι οποίες συμβάλλουν στην προσωπική και κοινωνική πρόοδο (Hooper-Greenhill, 2004· Φιλιππουπολίτη, 2015).

Σε κάθε περίπτωση, το μαθησιακό αποτέλεσμα διαμορφώνεται γύρω από το εκάστοτε γνωστικό αντικείμενο που αποτελεί τη θεματική του εκπαιδευτικού προγράμματος σε ένα μουσείο και διαθέτει έναν ξεχωριστό επιστημολογικό προ-

σανατολισμό, που καθορίζεται από τη φύση και το περιεχόμενο του ίδιου του κλάδου. Σε μεγάλο αριθμό μουσείων, η στοχοθεσία των μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων εκμαιεύεται από το πεδίο της διδακτικής της ιστορίας, η οποία διαμορφώνεται γύρω από τις ερμηνευτικές επιδιώξεις της σύγχρονης ιστορίας και τις σκοπιμότητες της σύγχρονης παιδαγωγικής που έχει ως επίκεντρο τις ανάγκες του παιδιού (Νάκου, 2006). Η κατανόηση της ιστορίας μπορεί να διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο στη ζωή ενός μαθητευομένου, καθώς μπορεί να εμπλουτίσει τα νοητικά του σχήματα για τον κόσμο και να αποκτήσει ένα σύστημα συνειδησιακών λειτουργιών, ώστε να ερμηνεύει τα κατάλοιπα του παρελθόντος. Στο σημείο αυτό οι προϋποθέσεις της ιστορικής κατανόησης συναντούν τις επιδιώξεις της σύγχρονης παιδαγωγικής για αυτενέργεια, κριτική σκέψη, δημιουργικότητα και αναστοχασμό, δίνοντας τα απαραίτητα εφόδια στον μαθητευόμενο να διαμορφώσει αξίες και στάσεις απέναντι στη ζωή (Ηλιοπούλου, 2006 · Lee, 2006 · Matozzi, 2006 · Rüsen, 2004).

Στην περίπτωση των μουσείων επιστημών και τεχνών, οι στόχοι διαφοροποιούνται, καθώς αλλάζει το ίδιο το γνωστικό αντικείμενο. Στα μουσεία των επιστημών, τα εκπαιδευτικά προγράμματα επιδιώκουν την ευρύτερη αντίληψη του μαθητευομένου στους κλάδους του επιστημονικού, τεχνολογικού και βιομηχανικού περιβάλλοντος, αλλά και την ευαισθητοποίηση πάνω σε ζητήματα φυσικών επιστημών (Κολιόπουλος, 2005, 2017). Στην περίπτωση των μουσείων τέχνης, οι δραστηριότητες διαμορφώνονται γύρω από τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της συγκεκριμένης θεματικής και συνδέονται με την προαγωγή της γνώσης και της εκτίμησης της καλλιτεχνικής δημιουργίας (Charman, 1993).

Ανεξάρτητα από το περιεχόμενο των μουσειακών συλλογών και τους κλάδους με τους οποίους συνδέονται, γίνεται εύληπτη η ανάγκη για την ευρύτερη καλλιέργεια του μαθητευομένου, που θέτει στο επίκεντρο τη γνώση και την κατανόηση αλλά και την ευαισθητοποίηση σε θέματα που αφορούν τον ευρύτερο κλάδο της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό τα μουσεία αναζήτησαν μεθόδους που θα μπορούσαν να ενεργοποιήσουν τον επισκέπτη σε συναισθηματικό επίπεδο, ώστε ο ίδιος να μπορεί να αναστοχαστεί σε ζητήματα που αφορούν το παρόν του. Σημαντικός αρωγός σ' αυτήν τη νέα κατεύθυνση των μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων αποτελεί το θεωρητικό και εφαρμοσμένο πεδίο της θεατροπαιδαγωγικής.

Θεατροπαιδαγωγική

Στα νέα προοδευτικά ρεύματα στις επιστήμες της αγωγής και εκπαίδευσης που εμφανίστηκαν τη δεκαετία του '60 στην Ευρώπη, ο ρόλος του παιδιού μετατοπίζεται από παθητικό δέκτη πληροφοριών σε ενεργό δημιουργό νοημάτων, ο οποίος συμμετέχει στη διαδικασία απόκτησης γνώσης (Scheibe, 2010). Την ίδια περίοδο, οι απόψεις των Vygotsky και Bruner για τον ρόλο του κοινωνικού πλαισίου στη μάθηση εμπλουτίζουν τη διδακτική μεθοδολογία με όρους και πρακτικές που ευνοούν τη βιωματική μάθηση, το παιχνίδι και την κριτική σκέψη (Nickel, 1972· Takhar, 1988). Σε αυτή την κίνηση, η μελέτη για τη μορφοπαιδευτική αξία και τη σημασία του παιχνιδιού και του θεάτρου σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα τυπικής, μη τυπικής και άτυπης μάθησης προσέλκυσε και επικαιροποίησε το ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών και των μελετητών του παιχνιδιού και του θεάτρου στην εκπαίδευση. Οι όροι που επιχειρούν να περιγράψουν το νέο πεδίο είναι πολλοί και διαφορετικοί¹. Στην παρούσα μελέτη αλλά και στις έρευνές μας² στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία χρησιμοποιούμε τον όρο «θεατροπαιδαγωγική», γιατί θεωρούμε πως εννοιολογικά και μεθοδολογικά αποδίδει με μεγαλύτερη σαφήνεια τον υπό διερεύνηση τομέα.

Ως θεατροπαιδαγωγική ορίζουμε την καλλιτεχνική επιστήμη που συνδυάζει το παιχνίδι και το θέατρο ως πρακτική τέχνη και την παιδαγωγική ως επιστήμη της αγωγής και εκπαίδευσης (Λενακάκης, 2008).

Η άποψή μας είναι ότι οποιαδήποτε εκπαιδευτική διαδικασία που αξιοποιεί εργαλεία από το θέατρο οφείλει να έχει όχι μόνο κοινωνικούς και συναισθηματικούς στόχους αλλά και αισθητικές διαστάσεις: είτε το θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο οδηγήσει σε ένα δρώμενο σε κοινό εκτός ομάδας είτε παραμείνει στο πλαίσιο της ίδιας ομάδας ως αυτοσχέδια σκηνική δράση.

Η μορφοπαιδευτική αξία της ενσάρκωσης ενός ρόλου για τον παίχτη, η αισθητική εμπειρία από τη συνάντηση του ίδιου με την τέχνη του θεάτρου, ο παιγνιώδης, πειραματικός, συμμετοχικός και διαδραστικός χαρακτήρας ενός θεατροπαιδαγωγικού προγράμματος, επίσης, η πολυαισθητηριακή και διαπολιτισμική επικοινωνία και έκφραση αποτελούν κεντρικά πεδία έρευνας και μελέτης της θεατροπαιδαγωγικής διαδικασίας. Ακόμη και αν το θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο επιτάσσει την εστίαση σε έναν συγκεκριμένο τομέα ανάλογα με την ομάδα και το πλαίσιο στο

¹ Ενδεικτικά αναφέρουμε στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία τους όρους: drama education, theatre education, educational drama, applied theatre, applied drama κ.ά., και στην ελληνόγλωσση: δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, θέατρο στην εκπαίδευση, εκπαιδευτικό δράμα, θεατρική αγωγή κ.ά.

² Βλ. π.χ. Lenakakis, 2004· Λενακάκης, 2013, 2018.

οποίο αυτό υλοποιείται, θεωρούμε πως κοινός τόπος οφείλει να είναι η έννοια της ενσάρκωσης του ρόλου, που απαιτεί εργαλεία και πρακτικές που εξασφαλίζουν ένα υποθετικό/ψευδαισθητικό πλαίσιο στην ομάδα. Το πλαίσιο αυτό θα γοητεύσει τον συμμετέχοντα, θα αφυπνίσει τις αισθήσεις του και θα του επιτρέψει την πολυμορφη, μη συμβατική, πολυαισθητηριακή εξόρυξη, καλλιέργεια και έκφραση ενός αποθέματος ή μιας νοητικής αναπαράστασης

Βασικό συστατικό της θεατροπαιδαγωγικής είναι το παιχνίδι· το παιχνίδι με τους ρόλους, τις φόρμες, τα αντικείμενα, τον χωρο-χρόνο, τους ήχους, την κίνηση, τον λόγο και κάθε είδους τεκμήριο της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ερευνητικά πορίσματα (Lenakakis, 2004· Wood & Attfield, 2005) επιβεβαιώνουν ότι το παιχνίδι εν γένει βελτιώνει τη διάθεση των παιδιών απέναντι στη μάθηση, τα βοηθά να επιτύχουν γνωστικούς στόχους, ενώ παράλληλα μειώνει την ανεπιθύμητη πίεση και το άγχος της αποτυχίας, οπότε η ομάδα μετατρέπεται σε ένα περιβάλλον ασφαλούς έκφρασης. Προς την ίδια κατεύθυνση, σύμφωνα με τους Martlew et al. (2011), η ενεργή μάθηση ενθαρρύνει τις θετικές στάσεις και τον ενθουσιασμό των συμμετεχόντων, ενώ ταυτόχρονα ενισχύει την αυτοπεποίθησή τους, την ανεξαρτησία τους και τις συνεργατικές τους δεξιότητες. Επιπλέον, μέσω της παιγνιώδους προσέγγισης η μάθηση γίνεται προσιτή, συμπεριληπτική και πιο ενδιαφέρουσα για τα παιδιά (Lenakakis et al., 2018).

Η στοχοθεσία, επομένως, της θεατροπαιδαγωγικής αφορά τρία κατεξοχήν επίπεδα: το ατομικό, το κοινωνικό και το αισθητικό (Λενάκας, 2008).

Σε προσωπικό/ατομικό επίπεδο, ο παίχτης στο θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο παίζει, ενσαρκώνει ρόλους και αναστοχάζεται. Το παιχνίδι της ενσάρκωσης εξασφαλίζει στον ίδιο καθρέφτες των δικών του επιλογών και της δικής του δράσης· μέσω αυτού επικαιροποιεί κρυμμένες/ξεχασμένες δεξιότητες, εκτίθεται στην ομάδα, σε ένα υποθετικό και γι' αυτό ασφαλές όμως πλαίσιο, όπου τα όρια ανάμεσα στο πραγματικό και το φανταστικό είναι, ωστόσο, ασαφή. Η εστίαση και η εμπάθιση για το χτίσιμο του ρόλου εξασφαλίζει μια νέα κατανόηση για τον ίδιο τον παίχτη/δημιουργό και για τον άλλο. Την ίδια στιγμή όμως, στο θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο ως τόπο κοινωνικής και αισθητικής μάθησης, καλλιεργείται/εμπνέεται ο σεβασμός στους από κοινού ορισμένους κανόνες του παιχνιδιού, στον συμπαίχτη/συνδημιουργό και στη διαφορετική ματιά (Lenakakis & Koltsida, 2017). Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο δημιουργούνται συνθήκες πλαισιοθετημένης μάθησης, όπου η γνώση κατακτάται πολυεπίπεδα και το μαθησιακό όφελος δεν είναι μόνο γνωστι-

κό. Ο παίχτης νιώθει τη χαρά και την ασφάλεια να εμπλακεί στον μαγικό κόσμο του παιχνιδιού, να επεξεργαστεί πληροφορίες και γνώσεις, να δοκιμάσει συνθέσεις με διαφορετικές μορφές και φόρμες και να καλλιεργηθεί ολιστικά (Andersen, 2004· Giotaki & Lenakakis, 2016· Hentschel, 2010· Jackson, 2007· Ο' Toole, 2009· Τσιάρας, 2014).

Τα θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα στα μουσεία

Οι σύγχρονες πρακτικές των μουσειακών εκθέσεων εστιάζουν στη διαμεσολάβηση περιεχομένων και μορφών που διεγείρουν το συναίσθημα, εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό τη δυνατότητα στον επισκέπτη να βιώσει την προοπτική του άλλου. Το συναίσθημα αναγνωρίζεται ως το μέσο που μπορεί να πετύχει τη συμμετοχή του κοινού και να δραστηριοποιήσει τη διαδικασία παραγωγής νοημάτων (Witcomb, 2013). Η Witcomb (2015) χρησιμοποιεί τον όρο «παιδαγωγική του συναίσθηματος» (pedagogy of feeling) για να περιγράψει τη διαπραγματευτική σχέση αντικειμένου-θεατή και τη χρήση διαφόρων μέσων που χρησιμοποιούν τις αισθητηριακές εμπειρίες για να ενθαρρύνουν την ενδοσκόπηση των επισκεπτών. Παράλληλα, η δημιουργία συναισθηματικών εμπειριών μέσα από τις μουσειακές εκθέσεις βοηθά στη διαπραγμάτευση της δύσκολης πλευράς της ιστορίας, η οποία αφορά ευαίσθητα θέματα όπως γενοκτονίες, φυλακίσεις, αποικιοκρατία, ρατσισμός και πόλεμος (Nikonanopou & Venieri, 2017).

Τα τελευταία χρόνια η τάση των μουσείων να ερμηνεύσουν ευαίσθητες όψεις της ιστορίας, έστρεψε το ενδιαφέρον του εκπαιδευτικού τμήματος σε γνωστικές και συναισθηματικές διαδικασίες του ανθρώπου, οι οποίες ανάγουν τη γνώση σε βίωμα. Σ' αυτήν την κατεύθυνση οι θεατρικές και δραματικές μέθοδοι στον χώρο του πολιτισμού επιχειρούν να διαμεσολαβήσουν τη γνώση και την κατανόηση στο πλαίσιο της μουσειακής εκπαίδευσης· μια γνώση που σχετίζεται με τα θεωρητικά πεδία της επιστήμης, της τεχνολογίας, της ιστορίας και της τέχνης (Hughes et al., 2007). Αντίστοιχες πρακτικές που δημιουργούσαν σχέσεις ανάμεσα στο μουσείο και στο θέατρο αρχίζουν να παρατηρούνται ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα στη Σουηδία και στην Αμερική (Tzibazi, 2006).

Ωστόσο, οι έντονοι ρυθμοί μουσειοποίησης της τελευταίας δεκαετίας έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στη συστηματικότερη χρήση θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών, οι οποίες θα μπορούσαν να καταστήσουν τη μουσειακή επίσκεψη ελκυστική και να ερμηνεύσουν τη σημασία και το περιεχόμενο των μουσειακών εκθέσεων.

Τη δεκαετία του '90 το θέατρο στα μουσεία επανεκτιμήθηκε σε σχέση με τη δυνατότητά του να προσελκύσει ένα ευρύ φάσμα επισκεπτών και να προσφέρει ερμηνευτικά εργαλεία σε σύνθετες ιστορίες (Hughes, 1998). Την ίδια περίοδο ιδρύεται και η Διεθνής Ένωση για το Μουσειακό Θέατρο (International Museum Theatre Alliance), ένας οργανισμός στον οποίο εντάσσονται επαγγελματίες του θεάτρου, με στόχο να συνδυάσουν το μουσείο και το θέατρο σε νέες ερμηνευτικές προσεγγίσεις (Hughes, 1998). Ο όρος του «μουσειακού θεάτρου» χρησιμοποιείται για να εκφράσει ένα ολόκληρο είδος επιτελεστικής τέχνης (performance), η οποία τυπικά δεν θα εφαρμοζόταν ούτε μόνο σε μία σκηνή θεάτρου ούτε μόνο στο μουσείο (Jackson, 2011). Συνεπώς, το μουσειακό θέατρο αποτελεί μία ευρύτερη κατηγορία στην οποία εντάσσονται είδη όπως επιτέλεση (performance), δημιουργικό θεατρικό εργαστήριο, αφήγηση ιστοριών, performance art, συμμετοχικό θέατρο, δημιουργικό δράμα, κουκλοθέατρο, περιπλάνηση στους χώρους των εκθέσεων ή παράσταση που στηρίζεται σε σενάριο (Hughes, 1998, 2010). Πρόκειται δηλ. για θεατρικές τεχνικές και μεθόδους του δράματος που αξιοποιούνται, για να πετύχουν τη συναισθηματική εμπλοκή των επισκεπτών, με σκοπό την πραγμάτωση εκπαιδευτικών στόχων (Hughes et al., 2007).

Τα θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα στα μουσεία μπορούν είτε να περιλαμβάνουν δραστηριότητες θεατροπαιδαγωγικής, είτε να αποτελούν εξ ολοκλήρου θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα. Οι ομάδες κοινού στις οποίες απευθύνονται αφορούν παιδικές ηλικίες και οικογένειες και περιλαμβάνουν δραστηριότητες όπως κουκλοθέατρο, αφήγηση ιστοριών, συμμετοχικό θέατρο, δημιουργικό δράμα, παιχνίδια ρόλων και παντομίμας και σχετίζονται με την αναβίωση μιας ιστορικής περιόδου του παρελθόντος ή την αναπαράσταση της ζωής (Hughes, 1998 · Νικονάνου, 2010).

Η ολιστική προσέγγιση της γνώσης, η διαθεματικότητα και οι διερευνητικές διαδικασίες μάθησης αποτελούν κοινούς στόχους της μουσειακής εκπαίδευσης και της θεατροπαιδαγωγικής, ενώ παράλληλα τα δύο θεωρητικά και εφαρμοσμένα πεδία εστιάζουν στα ενδιαφέροντα και τις προσλαμβάνουσες του συμμετέχοντα. Βασική επιδίωξη του σχεδιασμού θεατροπαιδαγωγικών προγραμμάτων είναι η δημιουργία ενός ευχάριστου και άνετου περιβάλλοντος, ικανού να μετατρέψει τη μαθησιακή διαδικασία σε παιχνίδι, κάτι που αποτελεί βασική αρχή και της μουσειακής εκπαίδευσης (Hein, 1998 · Hooper-Greenhill, 2007).

Η έρευνα

Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθούν οι τάσεις, οι διαστάσεις και οι στοχεύσεις από τη συνάντηση της θεατροπαιδαγωγικής με τη μουσειακή εκπαίδευση στη διεθνή βιβλιογραφία. Στους επιμέρους στόχους συμπεριλαμβάνονται η οργάνωση και ανάδειξη των θεωρητικών προσεγγίσεων που διαπραγματεύονται τη συμβολή των θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών σε προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης, η διερεύνηση των κοινών τόπων συνάντησης και των κοινών χαρακτηριστικών των εν λόγω κλάδων και η κριτική αποτίμηση για τους περιορισμούς σε επίπεδο στοχεύσεων και μεθόδων εκάστου κλάδου.

Μεθοδολογία της έρευνας: Η βιβλιογραφική επισκόπηση

Για τη διερεύνηση του σκοπού και των στόχων της έρευνας επιλέχθηκε η βιβλιογραφική επισκόπηση (Βασιλειάδης, 2007· Howard & Sharp, 2000). Δεδομένης της περιορισμένης βιβλιογραφικής κινητικότητας στο πεδίο σε ελληνικό και διεθνές επίπεδο κρίθηκαν απαραίτητα αφενός για τη μελλοντική έρευνα αφετέρου για την πράξη η καταγραφή, η οργάνωση και η συζήτηση των τρεχουσών τάσεων, των χρησιμοποιούμενων όρων και πρακτικών στη σχετική έρευνα, προκειμένου να διαμορφωθεί ένα όσο γίνεται πιο εποπτικό σύνθετο για περαιτέρω διερεύνηση και συναφείς αποτελεσματικές δράσεις. Επιπλέον, η ίδια μέθοδος μάς επέτρεψε τη συναίρεση και κριτική αποτίμηση της τρέχουσας έρευνας στο πεδίο εντοπίζοντας τα ελλειπώς διερευνημένα ζητήματα και τα κενά στη σχετική βιβλιογραφική κινητικότητα.

Υλικό της έρευνας και τρόπος οργάνωσης και ανάλυσής του

Η έρευνα βασίστηκε σε επιστημονικά άρθρα και μελέτες που αναζητήθηκαν στις εξής βάσεις δεδομένων: Web of Science, ERIC, Elsevier, Healink και googlescholar. Η αναζήτηση πραγματοποιήθηκε κυρίως με βάση την αγγλική ορολογία και αφορούσε, σε πρώτο στάδιο, τις εξής λέξεις-κλειδιά: θεατροπαιδαγωγική (theatre and drama in education), μουσειακή εκπαίδευση (museum education), μουσειολογία (museology/museum studies) και μουσειακό θέατρο (museum theatre). Σε δεύτερο στάδιο, η αναζήτηση εστιάστηκε σε όρους όπως ιστορική ενσυναίσθηση (historical empathy), σπουδές χρήσης του ελεύθερου χρόνου (leisure studies), ιστορική εκπαίδευση (teaching history), καλλιτεχνική εκπαίδευση (art education), σπουδές που αφορούν τους επισκέπτες (visitor studies), διαδικαστικό δράμα

(process drama), συμμετοχικό θέατρο (participatory theatre) και παιχνίδι ρόλων (role play). Για τον έλεγχο της ποιότητας των πηγών βασιστήκαμε στα εξής κριτήρια: συνάφεια, αντικειμενικότητα, μεθοδολογία, επικαιρότητα και προέλευση καταχώρησης (Λατινόπουλος, 2010). Το χρονικό όριο μέσα στο οποίο εντάσσονται οι αντίστοιχες δημοσιεύσεις αφορά την τελευταία εικοσαετία, καθώς αυτό το χρονικό διάστημα ο κλάδος της θεατροπαιδαγωγικής στα μουσεία, ερευνάται με επιστημονικό και συστηματικό τρόπο.

Η έρευνα γύρω από τις βασικές έννοιες και τους επιμέρους όρους ανέδειξε έναν βιβλιογραφικό περιορισμό στον αντίστοιχο θεωρητικό και εφαρμοσμένο κλάδο, καθώς εντοπίστηκαν συνολικά δεκαέξι³ έρευνες, εκ των οποίων οι τέσσερις έχουν διεξαχθεί στην Ελλάδα, οι οποίες πληρούν τις προϋποθέσεις επιστημονικής εμβρίθειας και εγκυρότητας ως προς το περιεχόμενο, τη μεθοδολογία και τα αποτελέσματά τους.

Αποτελέσματα

Η επεξεργασία των δεδομένων της βιβλιογραφικής επισκόπησης ανέδειξε τρεις κεντρικές τάσεις (trends) σχετικά με την αξιοποίηση θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών σε προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης. Ειδικότερα, η συζήτηση επικεντρώνεται στις δυνατότητες της θεατροπαιδαγωγικής (α) να ενισχύσει τη γνώση και την κατανόηση των αντίστοιχων γνωστικών πεδίων που σχετίζονται με το μουσείο, (β) να ενεργοποιήσει τον συμμετέχοντα και να ενισχύσει τη θετική εμπειρία μιας επίσκεψης στο μουσείο και (γ) να συμβάλει στην αλλαγή συμπεριφοράς και στάσης απέναντι σε στερεοτυπικές αντιλήψεις. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας που σχετίζονται με την ελληνική πραγματικότητα γίνεται σε χωριστή ενότητα στο τέλος του κεφαλαίου.

 Κεντρικές θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές που εμφανίζονται στα προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης που μελετάμε είναι το συμμετοχικό θέατρο, το διαδικαστικό δράμα και το παιχνίδι ρόλων.

Παρόλο που οι στοχεύσεις και η μεθοδολογία εκάστου προγράμματος που παρουσιάζουμε στη συνέχεια ποικίλλουν, ωστόσο, είναι κοινός τόπος η δυνατότητα των θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών να δημιουργούν ένα υποθετικό/ψευδαισθητικό πλαίσιο για την ενεργοποίηση των συμμετεχόντων/επισκεπτών στο μουσείο και την εμπλοκή τους στο περιεχόμενο του μουσειακού εκθέματος.

³Baum & Hughes, 2001· Βενιέρη, 2017· Hughes, 2010· Hunt, 2004· Jackson, 2000· Jackson & Leahy, 2005· Jackson & Kidd, 2008· Καλεσοπούλου, 2017· Krakowski, 2012· Nikonanou & Venieri, 2014· Nikonanou & Venieri, 2017· Peleg & Baram-Tsabari, 2017· Price et al., 2015· Savenije & de Bruijn, 2017· Tzibazi, 2014 και Wang, 2014.

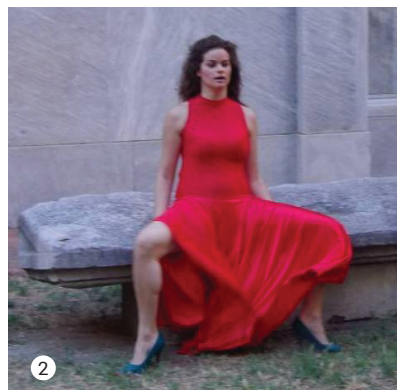
Το μουσείο ως τόπος μάθησης και γνώσης

Τα αποτελέσματα των ερευνητικών προγραμμάτων για τα θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα στα μουσεία αποκάλυψαν τη συσπείρωση της παιδαγωγικής στοχοθεσίας γύρω από γνωστικούς στόχους που σχετίζονταν με τη θεματική του αντίστοιχου προγράμματος και το περιεχόμενο του συγκεκριμένου κλάδου. Η πλειονότητα των προγραμμάτων επιδιώκει τη διεύρυνση των νοητικών σχημάτων των συμμετεχόντων πάνω σε ποικίλα γνωστικά αντικείμενα και τη δημιουργία νέων μαθησιακών οριζόντων που ενθαρρύνουν τη διαθεματικότητα και τη διεπιστημονικότητα.

Μέσα από το ερευνητικό πρόγραμμα που πραγματοποίησε η Tzibazi (2014) σε μαθητές Δημοτικού στην ιστορική τοποθεσία του Clarke Hall στο Wakefield της Μ. Βρετανίας, επιχείρησε να μελετήσει τη συνεισφορά του συμμετοχικού θεάτρου στην ερμηνεία καταλοίπων του υλικού πολιτισμού, αντλώντας στοιχεία απ' τη μεθοδολογία της θεατροπαιδαγωγικής και την παιδαγωγική θεωρία του κονστρουκτιβισμού/ εποικοδομισμού. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων της μουσειακής εμπειρίας των μαθητών ανέδειξε τον θετικό αντίκτυπο της θεατροπαιδαγωγικής στην επεξεργασία των πληροφοριών, αποκαλύπτοντας όμως σημαντικούς περιορισμούς ως προς την κατάκτηση της ιστορικής ενσυναίσθησης. Οι μαθητές που δεν συμμετείχαν σε προπαρασκευαστικό στάδιο, ικανό να εμπλουτίσει το θεωρητικό τους υπόβαθρο για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, αδυνατούσαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούσαν το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο, αποκαλύπτοντας στοιχεία που είναι απαραίτητα για τη γνώση και κατανόηση μιας ιστορικής περιόδου και συνδέονται με την προσεκτική οργάνωση αντίστοιχων προγραμμάτων.

Σε συναφή αποτελέσματα καταλήγει και ο Jackson (2000) στο ερευνητικό του πρόγραμμα, το οποίο μελέτησε τη συνεισφορά του συμμετοχικού θεάτρου στην κατανόηση θεμάτων εθνικής ιστορίας. Η έρευνα ανέδειξε την αξία πολλών και διαφορετικών φάσεων κατά τη διεξαγωγή ενός θεατροπαιδαγωγικού προγράμματος στα μουσεία, ώστε να υπάρχει πάντα χρόνος για συζήτηση και αναστοχασμό των μαθητών πάνω στο βίωμα που κερδήθηκε κατά το θεατροπαιδαγωγικό εργαστήρι. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η συγκεκριμένη μορφή μαθησιακής εμπειρίας συντελεί στην κατάκτηση μιας μορφής γνώσης, η οποία δεν δρομολογείται σε συνθήκες τυπικής μάθησης και εν τέλει μπορεί να ενισχύσει την κριτική στάση των μαθητευομένων.

Τη σημασία της ιστορικής ενσυναίσθησης στο πλαίσιο της μαθησιακής διαδικασίας τονίζουν οι Jackson και Kidd (2008) στα αποτελέσματα του ερευνητικού προγράμματος «Performance, Learning, Heritage». Η γνώση και η κατανόηση της ιστορίας αποτελούν μία από τις παιδαγωγικές σκοπιμότητες του εν λόγω προ-

1. Ο *Raedagogus Ludens* στη Διεθνή Πανεπιστημιάδα, Σέρρες, 2-6-2013
2. Ο *Raedagogus Ludens* στο Γενί Τζαμί Θεσσαλονίκης, 9-6-2013
3. Ο *Raedagogus Ludens* στην Αίθουσα Λόγου και Τέχνης του Πύργου Παιδαγωγικής, 26-11-2012
4. Θεατροπαιδαγωγική και Μουσειοπαιδαγωγική, ΔΠΜΣ Μουσειολογία, ΑΠΘ, 18-2-2014
5. Ο *Raedagogus Ludens* στο Γιαχουντί Χαμάμ, Θεσσαλονίκη, 19-5-2013

γράμματος, δίνοντας έμφαση στις διαδικασίες αναστοχασμού του μαθητευομένου σε ζητήματα που αφορούν όψεις της εθνικής ιστορίας, καθώς και τη δυνατότητα ενεργούς συμμετοχής στη δημιουργία νοημάτων σε ζητήματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά και τις μουσειακές εκθέσεις. Το ίδιο πρόγραμμα αξιοποίησε τα μεθοδολογικά εργαλεία της περιπατητικής παράστασης (performance walk), της ζωντανής ερμηνείας (live interpretation) και την πειραματική επιτέλεση (experimental performances) στους εξής τέσσερις χώρους πολιτιστικής αναφοράς της Μ. Βρετανίας: στο Εθνικό Ναυτικό Μουσείο, στο Μουσείο Μάντσεστερ, στην οικία Llancaiach στο Nelson του South Wales και στην Herbet Art Gallery and Museum. Ο προσδιορισμός των εκπαιδευτικών στόχων στηρίχθηκε στη θεωρία της βιωματικής μάθησης του Kolb για τη μεθόδευση των εκπαιδευτικών στόχων, και για την αξιολόγησή τους λήφθηκε υπόψη η θεωρία του πολιτιστικού κεφαλαίου του Bourdieu. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι τα θεατροπαιδαγωγικά εργαλεία λειτουργούν θετικά στην κατάκτηση σύνθετων προσλήψεων για τον κόσμο, αλλά έδειξαν περιορισμένες δυνατότητες να εντάξουν οι μαθητές Δημοτικού την ιστορική γνώση στην ευρύτερη ιστορική περίοδο. Η έρευνα καταλήγει στη διαπίστωση ότι υπάρχει ανάγκη να διερευνηθεί περαιτέρω η κατάκτηση της ιστορικής ενσυναίσθησης που ενεργοποιείται σε προγράμματα θεατροπαιδαγωγικής.

Η ιστορική ενσυναίσθηση αποτελεί το επίκεντρο της έρευνας των Savenije και de Bruijn (2017), οι οποίοι μελέτησαν τον ρόλο της στην κατάκτηση της ιστορικής κατανόησης, μέσα από ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που συνδυάζει ομαδοσυνεργατικές μεθόδους και παιχνίδι ρόλων. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Museon στη Χάγη της Ολλανδίας. Στόχος των ερευνητών ήταν να εξετάσουν αν η συναισθηματική εμπλοκή των μαθητών σε προγράμματα που αξιοποιούν το παιχνίδι ρόλων μπορεί να διευρύνει την ιστορική τους σκέψη, ώστε οι ίδιοι να είναι σε θέση να τοποθετούν γεγονότα της μικροϊστορίας σε ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το δραματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οι μαθητές υποδύθηκαν ρόλους τούς βοήθησε να επεξεργαστούν πληροφορίες αναφορικά με πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, αλλά οι μαθητές παρουσίασαν δυσκολίες στις συνδέσεις των μαρτυριών με το ιστορικό πλαίσιο. Ωστόσο, οι ερευνητές, σε αντίθεση με τα αποτελέσματα των ερευνών των Tzibazi (2014) και Jackson και Kidd (2008), αποδίδουν αυτή τη γνωστική έλλειψη των μαθητών στις ιδεολογικές σκοπιμότητες των ερμηνευτικών προσεγγίσεων της μουσειακής έκθεσης. Αυτές, σύμφωνα με τους ερευνητές, συνδέονται με το όραμα και την αποστολή του μουσείου και την αδυναμία των μουσειακών αφηγήσεων να δώσουν στην ιστορία τον χαρακτήρα της πολυφωνίας, αναδεικνύοντας σημαντικές παραμέτρους κατά τον σχεδιασμό αντίστοιχων δράσεων στα μουσεία.

Σε άλλα γνωστικά πεδία, όπως στις φυσικές επιστήμες και στην τέχνη, η θεα-

τροπαιδαγωγική διερευνάται ως προς την κατάκτηση του θεωρητικού υπόβαθρου των αντίστοιχων πεδίων και τη δυνατότητα των συμμετεχόντων να αποδώσουν ουσιαστικό νόημα και αξία στις γνώσεις τους, καθώς και να αναπτύξουν νέους τρόπους σκέψης. Οι Baum και Hughes (2001) εξετάζουν τη δυνατότητα των θεατροπαιδαγωγικών μεθόδων να ενισχύσουν το πληροφοριακό περιεχόμενο αντίστοιχων γνωστικών αντικειμένων σε ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον, την επιστήμη και την τεχνολογία σε μουσειακές εκθέσεις στο Μουσείο Επιστημών της Βοστώνης. Οι συμμετέχοντες εκτίμησαν θετικά την αντίστοιχη εμπειρία, αποδίδοντας της εκπαιδευτική αξία, ενώ τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η συναισθηματική τους εμπλοκή συντέλεσε στην κατανόηση σύνθετων και αφηρημένων εννοιών.

Σε μεταγενέστερη έρευνά της, η Hughes (2010), εμβαθύνοντας στις προσλήψεις των επισκεπτών σε αντίστοιχα προγράμματα στο Μουσείο Επιστημών στη Βοστώνη και στο Κέντρο Ιστορίας του Κεντάκι, καταλήγει ότι οι αισθητικές αναγνώσεις θεατρικών δρώμενων διαδραματίζουν ενισχυτικό ρόλο στις γνωστικές διαδικασίες, δημιουργώντας συνθήκες ενσώματης μάθησης για την αποκωδικοποίηση νοημάτων. Σε αντίστοιχα ευρήματα κατέληξαν και οι Price et al. (2015) στο πρόγραμμα «Mysthbusters: the explosive exhibition», ένα πρόγραμμα ζωντανής ερμηνείας που πραγματοποιήθηκε στο Μουσείο Επιστημών και Βιομηχανίας στο Σικάγο. Οι συμμετέχοντες ενίσχυσαν το γνωστικό τους υπόβαθρο και επεξεργάστηκαν νέο πληροφοριακό υλικό που σχετίζεται με αντίστοιχες έννοιες των φυσικών επιστημών. Εν αντιθέσει, σε έρευνα που πραγματοποίησαν οι Peleg και Baram-Tsabari (2017) σε ένα μουσείο επιστημών του Ισραήλ, για την κατανόηση εννοιών σχετικά με τη ρομποτική, ανακάλυψαν ότι οι συμμετέχοντες ήταν μεν σε θέση να επεξεργαστούν πληροφορίες με σαφές και εύληπτο περιεχόμενο, ωστόσο, τα υπόρρητα νοήματα της επιστήμης δεν κατανοήθηκαν λόγω της ελευθερίας που επιτράπηκε στους συμμετέχοντες να συνδεθούν συναισθηματικά με τον χαρακτήρα του θεατρικού δρώμενου.

Από την άλλη πλευρά, στο πεδίο της αισθητικής αγωγής, η Krakowski (2012), μέσα από μια έρευνα που πραγματοποίησε στο Andy Warhol Museum στο Pittsburgh των Ηνωμένων Πολιτειών με παιδιά προσχολικής ηλικίας (βλ. επίσης παρακάτω), κατέληξε ότι η παιδαγωγική πρακτική του παιχνιδιού ρόλων ή αλλιώς του δραματικού παιχνιδιού μπορεί να θέσει ένα υποθετικό πλαίσιο για την κατανόηση της εικαστικής γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα, στο ερευνητικό της πρόγραμμα οι μαθητές υποδύθηκαν τους υπερ-ήρωες, με τη χρήση μίας κάπας, και αυτό τους βοήθησε να προωθήσουν την προσωπική, κοινωνικο-συναισθηματική και πολιτισμική ταυτότητα, ενδυναμώνοντας τη συμβολική τους σκέψη, ώστε η φαντασιακή όψη του παιχνιδιού να συνεισφέρει στην κατανόηση της συγκεκριμένης σειράς έργων.

Το μουσείο ως τόπος ενεργητικής συμμετοχής, κατασκευής πραγματικότητας και παιχνιδιού

Η δεύτερη κεντρική τάση που εμφανίζεται στα προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης που μελετάμε είναι να διερευνηθεί ο βαθμός ενεργοποίησης του συμμετέχοντα/επισκέπτη μέσω των θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών. Επιδίωξη μέσω των εν λόγω πρακτικών είναι να καταστεί η μουσειακή επίσκεψη βίωμα και εμπειρία για τον επισκέπτη. Ο σχεδιασμός αντίστοιχων προγραμμάτων αποσκοπεί στη δημιουργία μιας μαθησιακής εμπειρίας, μέσα από τη δημιουργία συνθηκών, όπου οι επισκέπτες αλληλοεπιδρούν, ώστε ο «παίχτης» να οδηγηθεί σε εξατομικευμένες εμπειρίες και σε προσωπικά νοήματα, όπως ορίζουν οι σύγχρονες προσεγγίσεις της μουσειακής εκπαίδευσης (Hooper-Greenhill, 2004, 2007· Νικονάνου, 2010).

Στο ερευνητικό πρόγραμμα που διεξήχθη στο Andy Warhol Museum στο Pittsburgh των Ηνωμένων Πολιτειών, η Krakowski (2012) μελετά τον μακροπρόθεσμο αντίκτυπο του παιχνιδιού ρόλων στις αφηγήσεις των παιδιών που αφορούν τη μουσειακή επίσκεψη. Το πρόγραμμα που υλοποιήθηκε στο ίδιο μουσείο είχε πολύ-τεχνο χαρακτήρα που συνδύαζε τη ζωγραφική, τον χορό και το δραματικό παιχνίδι για την ερμηνεία μιας σειράς εικαστικών έργων. Οι περιγραφές των παιδιών που ακολούθησαν έναν χρόνο μετά την επίσκεψη ανέδειξαν τον πολύπλευρο χαρακτήρα του δραματικού παιχνιδιού, ο οποίος σύμφωνα με την ερευνήτρια οφείλεται στο περιεχόμενό του και στη σημασία που κατέχει ως ερμηνευτικό εργαλείο στη ζωή του παιδιού. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η αξιοποίηση του δραματικού παιχνιδιού μπορεί να προκαλέσει την ενεργή συμμετοχή των μαθητών, η οποία οφείλεται στο εγγενές κίνητρο του παιδιού να παίξει, δημιουργώντας ένα αίσθημα ροής, όπου η εκπαιδευτική διαδικασία δεν δημιουργεί κόπωση, αλλά απορροφά πλήρως τον συμμετέχοντα σε βαθμό τέτοιο, ώστε η αίσθηση του χώρου και του χρόνου να καταργούνται. Οι συνεντεύξεις που ακολούθησαν μετά την επίσκεψη στο μουσείο έδειξαν ότι οι αναμνήσεις των παιδιών ήταν ιδιαίτερα ζωντανές και παραστατικές και ότι το παιχνίδι ρόλων έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στη δημιουργία του βιώματος της επίσκεψης.

Τη δυνατότητα των θεατροπαιδαγωγικών προγραμμάτων να προκαλέσουν την ενεργή συμμετοχή των παιδιών, αλλά και να ενισχύσουν την ανάμνηση της επίσκεψης αποτέλεσαν, μεταξύ άλλων, στοχεύσεις των προγραμμάτων που πραγματοποιήθηκαν στο People's History Museum και στο Imperial War Museum του Λονδίνου (Jackson & Leahy, 2005). Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές σε μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα μπορούν να προκαλέσουν την ενεργή συμμετοχή του μαθητή, ο οποίος μετατρέπεται σε ενεργό νοηματοδότη, συγκριτικά με άλλες παιδαγωγικές πρακτικές. Τα εν λόγω θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα θεωρήθηκαν ιδιαίτερα δημιουργικά και είχαν

μεγάλη απήχηση στα παιδιά, καθώς οι αφηγήσεις τους που ακολούθησαν δύο μήνες μετά την παρακολούθηση του προγράμματος ήταν ζωντανές και περιγραφικές σε σχέση με τους μαθητές που συμμετείχαν σε εναλλακτικές δραστηριότητες, επιβεβαιώνοντας τα θετικά συναισθήματα των συμμετεχόντων στη μαθησιακή διαδικασία.

Θετική εντύπωση και δυνατή ανάμνηση της επίσκεψης είχαν και οι μαθητές που συμμετείχαν στο ερευνητικό πρόγραμμα συμμετοχικού θεάτρου που πραγματοποιήθηκε στο Clarke Hall στη Μ. Βρετανία (Tzibazi, 2014), όπως διαπιστώθηκε στις συνεντεύξεις των παιδιών έξι μήνες μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος. Η έρευνα έδειξε ότι η εμπειρία και το βίωμα αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι των αναμνήσεων των παιδιών. Στο ίδιο πνεύμα, θετική αξία απέδωσαν και οι συμμετέχοντες στο ερευνητικό πρόγραμμα «Performance, Learning, Heritage» (Jackson & Kidd, 2008), όπως φανέρωσαν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης, η οποία πραγματοποιήθηκε μήνες μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος. Οι απαντήσεις που έδωσαν οι συμμετέχοντες αναφορικά με τις τέσσερις μελέτες περίπτωσης υπογράμμισαν τον μακροπρόθεσμο αντίκτυπο που μπορεί να έχει ένα πρόγραμμα θεατροπαιδαγωγικής και ότι μπορεί να ενισχύσει την θετική εκτίμηση γύρω από τη μουσειακή επίσκεψη, καθώς ο συμμετέχων αποδίδει χαρακτηριστικά μαθησιακής απόλαυσης και δημιουργικότητας στα αντίστοιχα προγράμματα. Αντίστοιχες ήταν και οι εκτιμήσεις των συμμετεχόντων στα προγράμματα ζωντανής ερμηνείας στο Μουσείο Επιστημών και Βιομηχανίας στο Σικάγο (Price et al., 2015). Η ανάλυση των αποτελεσμάτων τόνισε τον θετικό αντίκτυπο στη μαθησιακή συμπεριφορά των ατόμων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα, καθώς η συγκεκριμένη εμπειρία δημιούργησε ένα ευχάριστο περιβάλλον, που πυροδότησε συναισθήματα ενθουσιασμού και ανακάλυψης.

Το μουσείο ως κοινωνικό εργαστήριο στάσεων και συμπεριφορών

Σύμφωνα με την Hooper-Greenhill (2004, 2007), η μουσειακή εμπειρία είναι πολυδιάστατη και το μαθησιακό της εύρος αγγίζει πολλές και διαφορετικές πλευρές. Στη συγκεκριμένη υποενοότητα μελετούμε τις συναισθηματικές διαδικασίες που ενεργοποιούνται κατά τη διάρκεια συμμετοχής σε ένα πρόγραμμα θεατροπαιδαγωγικής, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε μια βαθύτερη κατανόηση της κοινωνικής διάστασης της ιστορίας συντελώντας στη διαμόρφωση ενός συστήματος στάσεων και αξιών των μαθητευομένων.

Οι εκπαιδευτικοί στόχοι του ερευνητικού προγράμματος που πραγματοποιήθηκε σε μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς και μουσεία του Χονγκ Κόνγκ, της Σιγκαπούρης και της Ταϊβάν (Wang, 2014), είχαν ως πρόθεση την αλλαγή και τη

βελτίωση των κοινωνικών σχέσεων, αξιοποιώντας τις παιδαγωγικές πρακτικές του διαδικαστικού δράματος. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων επιβεβαίωσε ότι τα συγκεκριμένα προγράμματα μπορούν να θεματοποιήσουν τις αξίες της πολιτισμικής ηγεμονίας και να τις επαναπροσδιορίσουν, ώστε οι συμμετέχοντες να αλλάξουν τη στάση απέναντι σε ορισμένα κοινωνικά ζητήματα και να βελτιωθεί ο χαρακτήρας της δημόσιας ζωής. Τα θεατροπαιδαγωγικά εργαλεία των τριών προγραμμάτων διαδικαστικού δράματος κινητοποίησαν τους συμμετέχοντες να αλληλοεπιδράσουν και να επεξεργαστούν όψεις της ιστορίας που αφορούν την κατάσταση των μειονοτικών ομάδων. Με αυτόν τον τρόπο αναδείχθηκαν περιθωριοποιημένες ιστορίες του εθνικού αφηγήματος και οι μαθητές επανεξέτασαν τη στάση που είχαν υιοθετήσει απέναντι σε συγκεκριμένα κοινωνικά ζητήματα. Η γνωστική αλλαγή που δημιούργησε το συγκεκριμένο πρόγραμμα ενίσχυσε τα Γενικά Αποτελέσματα Μάθησης (Generic Learning Outcomes), τα οποία συνδέονται με την αμφισβήτηση της προϋπάρχουσας γνώσης, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή νοοτροπίας, να συμβάλει στη διαμόρφωση αξιών και στάσεων απέναντι στη ζωή, ενισχύοντας τον κοινωνικό χαρακτήρα του μουσείου (Wang, 2014).

Η επανεξέταση της εθνικής ιστορίας και η ενίσχυση του σκεπτόμενου επισκέπτη σε ζητήματα πολιτισμού αποτελούν επιδιωκόμενα μαθησιακά αποτελέσματα του ερευνητικού προγράμματος «Performance, Learning, Heritage» (Jackson & Kidd, 2008). Στο στάδιο αξιολόγησης που ακολούθησε μήνες μετά από την ολοκλήρωση του προγράμματος, οι συμμετέχοντες απέδωσαν θετική αξία στις τέσσερις περιπτώσεις των προγραμμάτων που παρακολούθησαν, αναθεώρησαν τις προϋπάρχουσες αντιλήψεις τους σε ζητήματα πολιτισμού, ενώ η ενίσχυση της κριτικής σκέψης συντέλεσε στη διαμόρφωση μιας διαλεκτικής σχέσης με το ιστορικό παρελθόν. Στην ίδια κατεύθυνση τα αποτελέσματα παλαιότερης έρευνας του Jackson (2000) σε παιδιά Δημοτικού επιβεβαίωσαν τη δυνατότητα των θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών να αναδείξουν την κοινωνική διάσταση της ιστορίας και να δημιουργήσουν τις κατάλληλες συνθήκες μιας συζήτησης για τους ανθρώπους στο παρελθόν, με σκοπό να αμφισβητηθούν στερεοτυπικές όψεις της εθνικής ιστορίας.

Διαφορετικά αποτελέσματα παρουσιάζει ο Hunt (2004) αναφορικά με την αλλαγή συμπεριφορών που επιτυγχάνεται από τα προγράμματα ζωντανής ιστορίας, τα οποία διοργανώθηκαν από μια ερασιτεχνική ομάδα ηθοποιών της American Civil War Society. Τα αποτελέσματα της έρευνας τόνισαν τη σχέση της αυθεντικότητας με την εκπαιδευτική αξία του προγράμματος και την επιρροή που άσκησε στους συμμετέχοντες. Πιο συγκεκριμένα, η ρομαντική αναπαράσταση της περιόδου του Εμφυλίου Πολέμου στην Αμερική και η έλλειψη έρευνας του ιστορικού πλαισίου διαμόρφωσαν ένα περιεχόμενο σ' αυτή τη δραστηριότητα του ελεύθε-

ρου χρόνου, η οποία τροφοδότησε τη δημιουργία νέων ταυτοτήτων. Οι υποκειμενικές μορφές αυθεντικότητας και η απουσία της γυναίκας από τις αφηγήσεις επηρέασαν τις αντιλήψεις και τη συμπεριφορά των συμμετεχόντων, οι οποίοι έβρισκαν αφορμή για να αποδράσουν από την πραγματικότητα σε μία κουλτούρα, όπου το ανδρικό φύλο αποτελούσε ένδειξη υπεροχής (macho culture). Στην ίδια έρευνα διαπιστώθηκε ότι οι αναπαραστάσεις της ιστορίας που δεν στηρίζονται σε ιστορική έρευνα μπορούν να πετύχουν αρνητικά μαθησιακά αποτελέσματα, καθώς συντελούν στη διαιώνιση στερεοτυπικών αντιλήψεων (Hunt, 2004).

Τα θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα στα ελληνικά μουσεία

Η βιβλιογραφική έρευνα για τα θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα στα μουσεία στην Ελλάδα αποκάλυψε έναν περιορισμένο αριθμό συναφών δημοσιεύσεων. Τα μόλις τέσσερα προγράμματα που παρουσιάζουμε στη συνέχεια σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν σύμφωνα με τις αρχές της μουσειοπαιδαγωγικής και της θεατροπαιδαγωγικής και στόχο είχαν να εισαγάγουν τους συμμετέχοντες σε ένα δραματικό πλαίσιο, για να επεξεργαστούν ιδέες, πληροφορίες και γεγονότα του εκάστοτε μουσειακού συγκείμενου.

Οι θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές που αξιοποιήθηκαν ήταν η περιπατητική παράσταση, το παιχνίδι ρόλων και το εκπαιδευτικό δράμα για την ερμηνεία των μουσειακών εκθέσεων και των χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα αποτελέσματα των αξιολογήσεων που ακολούθησαν υπογράμμισαν την ανάγκη εστίασης στη μεθόδευση και στον πολυεπίπεδο σχεδιασμό αντίστοιχων προγραμμάτων, ώστε ο «παίχτης» να έχει τη δυνατότητα να συμμετέχει και να αποστασιοποιείται από το δραματικό πλαίσιο, για να επεξεργαστεί τα νέα δεδομένα, σε μία διαδικασία που ενεργοποιεί εξίσου γνωστικές και συναισθηματικές διαδικασίες.

Πρόκειται για τα προγράμματα «Μυστήριο στη Θεσσαλονίκη στα χρόνια του Ιουστινιανού» (Nikonanou & Venieri, 2014), «Φωνές της Πόλης» (Nikonanou & Venieri, 2017), «Μία επίσκεψη στην Έκθεση μνημείων του Ιερού Αγώνος, Απρίλιος 1884» (Βενιέρη, 2017) και «Ιστορίες ζωής, ιστορίες αλληλεγγύης: τα μουσειακά αντικείμενα ως πεδίο διερεύνησης της έννοιας της αλληλεγγύης στον πολιτισμό» (Καλεσοπούλου, 2017), που πραγματοποιήθηκαν στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού στην πόλη της Θεσσαλονίκης, στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Αθήνας και στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αντίστοιχα. Τα αποτελέσματα αυτών των προγραμμάτων ανέδειξαν τη δυνατότητα της θεατροπαιδαγωγικής να ενισχύσει τις παιδαγωγικές τάσεις που επιδιώκουν τη συμμετοχικότητα του επισκέπτη στα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα και τη θετική αποτίμηση της μουσειακής εμπειρίας. Ωστόσο, οι εν λόγω έρευνες αναδεικνύουν ως κυρίαρχη μαθησιακή

τάση στα αντίστοιχα προγράμματα την ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης, η οποία αντιμετωπίζεται ως ένα εσωτερικευμένο νοητικό σχήμα, ικανό να εξοπλίσει τον μαθητεύομενο με μεθόδους και διαδικασίες που χρειάζεται για να κρίνει το παρελθόν και να στοχαστεί για το παρόν και το μέλλον.

Στην περίπτωση του προγράμματος «Φωνές της Πόλης» (Nikonanou & Venieri, 2017), η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης είχε ως στόχο να καλλιεργήσει τις πολλαπλές αναγνώσεις της ιστορίας, ώστε μέσα από αυτή τη γνωστική αλλαγή να αλλάξει η στάση και η συμπεριφορά των συμμετεχόντων απέναντι σε κοινωνικά ζητήματα. Στα προγράμματα που πραγματοποιήθηκαν στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (Βενιέρη, 2017) και στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Καλεσοπούλου, 2017), το δραματικό πλαίσιο δημιούργησε ένα ασφαλές περιβάλλον συμμετοχής που ενεργοποίησε διαδικασίες αναστοχασμού σε σχέση με ιστορικά ζητήματα αλλά και σύγχρονα κοινωνικά θέματα. Από την άλλη πλευρά, το πρόγραμμα «Μυστήριο στη Θεσσαλονίκη στα χρόνια του Ιουστινιανού» (Nikonanou & Venieri, 2014) που υλοποιήθηκε στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, ενίσχυσε θετικά τον χαρακτήρα της επίσκεψης, αλλά δεν δημιούργησε συνθήκες κατάλληλες, ώστε ο επισκέπτης να διαπραγματευτεί τα νοήματα των εκθεμάτων και να χρησιμοποιήσει ένα ιστορικό πλαίσιο που θα τον βοηθήσει να κρίνει το ιστορικό παρελθόν. Σε όλες τις περιπτώσεις, τα αποτελέσματα υπογράμμισαν την ανάγκη μεθοδευμένου σχεδιασμού προγραμμάτων με έμφαση στους στόχους και των δύο κλάδων (μουσειακής εκπαίδευσης και θεατροπαιδαγωγικής), καθώς και της διεύρυνσης της συναφούς έρευνας.

Συζήτηση-συμπεράσματα

Τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα που παρουσιάσαμε παραπάνω και αξιοποιούν θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές τονίζουν τη σημασία των εν λόγω πρακτικών στη δημιουργία ενός μαθησιακού περιβάλλοντος που ευνοεί τις συναισθηματικές, κοινωνικές και γνωστικές διεργασίες.

Στην περίπτωση των προγραμμάτων που το περιεχόμενό τους είναι εστιασμένο στην κατάκτηση του εκάστοτε ιστορικού, επιστημονικού ή καλλιτεχνικού πλαισίου, αυτό που επιβεβαιώνεται είναι η θετική συμβολή της θεατροπαιδαγωγικής σε επίπεδο κατανόησης και ενσυναίσθησης. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, οι ερευνητές επισημαίνουν τη σημασία της διαβάθμισης μέσα από στάδια που ενεργοποιούν γνωστικά τον μαθητή και του παρέχουν ένα εύχρηστο και έγκυρο πλαίσιο για την κατανόηση της νέας γνώσης. Στο ίδιο πνεύμα, οι έρευνες τονίζουν τη σημασία του προπαρασκευαστικού σταδίου αλλά και του σταδίου που θα ακολουθήσει μετά την ολοκλήρωση του θεατροπαιδαγωγικού προγράμματος, ώστε

να ενισχυθούν τα νοητικά σχήματα των μαθητών και να τους δοθούν τα κατάλληλα γνωστικά εργαλεία, που θα τους οδηγήσουν σε συμπεράσματα και υποθέσεις και θα ενισχύσουν την κριτική τους σκέψη. Επιπλέον, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις που υιοθετεί το ίδιο το μουσείο για τα εκθέματά του, ώστε να εξασφαλίζεται ο πολλαπλός τρόπος ανάγνωσης των μουσειακών αντικειμένων.

Άλλες έρευνες που μελέτησαν την ιστορική ενσυναίσθηση μέσω θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών εντοπίζουν επίσης μια γνωστική και συναισθηματική δέσμευση του παίχτη που ενσαρκώνει έναν ιστορικό ρόλο, η οποία τροφοδοτεί τη σύνδεσή του με το ιστορικό παρελθόν (Endacott & Sturtz, 2014). Αν η εν λόγω διαδικασία εστίασης και εμβάθυνσης οδηγήσει σε ιστορική κατανόηση και γνώση, αυτό αμφισβητείται από άλλους ερευνητές, οι οποίοι αναφέρουν τον κίνδυνο του «παροντισμού» (presentism), δηλαδή την τάση των μαθητών να ερμηνεύουν το παρελθόν μέσα από το πρίσμα του παρόντος, αδυνατώντας να κατανοήσουν πλήρως το αντίστοιχο ιστορικό πλαίσιο (Brooks, 2008 · Κουργιαντάκης, 2006).

Ένα θεατροπαιδαγωγικό πρόγραμμα, επομένως, στο μουσείο οφείλει να λαμβάνει υπόψη του το διαθέσιμο και έγκυρο υλικό του μουσείου (ιστορικές πηγές, τεκμήρια κ.τ.ό.), όχι μόνο ως αφόρμηση για σκηνικές δράσεις και παιχνίδια αλλά και για αναστοχασμό και κριτική στάση σε όλες τις φάσεις του (Καβαλιέρου, 2006 · Καλεσοπούλου, 2017 · Kosti et al., 2015).

Στο ίδιο πνεύμα, οι Endacott και Brooks (2013) προτείνουν ένα μοντέλο ιστορικής κατανόησης, το οποίο οφείλει να διατρέχει κάθε μουσειοπαιδαγωγικό πρόγραμμα: την ιστορική πλαισίωση (historical contextualization), την κατανόηση της συγκεκριμένης οπτικής γωνίας (perspective taking) και τη συναισθηματική σύνδεση (affective connection). Παρόμοιο μοντέλο μπορεί να υιοθετηθεί και στα Μουσεία Επιστημών και Τέχνης, ώστε να διασφαλιστεί η ισορροπία ανάμεσα στην επεξεργασία πληροφοριών και στις συναισθηματικές διεργασίες που ενεργοποιούνται, για να οδηγηθεί ο παίκτης σε αυτό που ονομάζει ο Kolb φάση της εννοιολόγησης.

Η γνώση και η κατανόηση μπορεί να αποτελεί τον μαθησιακό πυρήνα ποικίλων θεατροπαιδαγωγικών προγραμμάτων στα μουσεία, αλλά, όπως δείχνουν τα Γενικά Αποτελέσματα Μάθησης, η μουσειακή εμπειρία που συντελείται μπορεί να έχει συναισθηματικές διαστάσεις και να λειτουργήσει διαμορφωτικά απέναντι στην υιοθέτηση απόψεων και στάσεων των επισκεπτών για τον κόσμο.

Τα αποτελέσματα προγραμμάτων θεατροπαιδαγωγικής τονίζουν τη δυνατότητα αντίστοιχων πρακτικών να ενεργοποιούν τον επισκέπτη/παίχτη, δημιουργώντας συνθήκες που ευνοούν τη συμμετοχικότητα και την αλλαγή της μαθησιακής διάθεσης, ώστε ο συμμετέχων να αφεθεί σ' αυτή τη μορφή μαθησιακής διαδικασίας και να θελήσει να επαναλάβει την εμπειρία. Η συναισθηματική διάσταση που χαρακτηρίζει τις δραστηριότητες της θεατροπαιδαγωγικής μπορεί να οδηγήσει σε βαθύτερες νοητικές διεργασίες, οι οποίες είναι υπεύθυνες για την αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών απέναντι στη ζωή. Μέσα από την υιοθέτηση ρόλων, ο μαθητεύομενος βιώνει τη γνώση με τρόπο τέτοιο που καθίσταται εφικτή μια διαλεκτική και διερευνητική σχέση με το παρελθόν, ώστε να διατηρεί μια στοχαστική στάση απέναντι σε προκαταλήψεις και στερεότυπα, αλλά και σε ζητήματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά γενικότερα. Παράλληλα, η έρευνα υπογραμμίζει τη δυναμική αντίστοιχων δραστηριοτήτων, αλλά και την ευθύνη που αυτή συνεπάγεται, καθώς η έλλειψη επιστημονικής πλαισίωσης και προσεγμένης μεθόδευσης αντίστοιχων δράσεων, μπορεί να ενισχύσει στερεότυπα και προκαταλήψεις, οδηγώντας σε αντίθετα μαθησιακά αποτελέσματα από τα προσδοκώμενα.

Το ότι το θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο αποτελεί έναν τόπο κοινωνικής και πολιτικής εξάσκησης, αυτό έχει καταδειχτεί με τον πιο σαφή τρόπο μέσα από το θεωρητικό και πρακτικό έργο που μας έχει κληροδοτηθεί από δύο σπουδαίους θεατρανθρώπους, τον Bertold Brecht και τον Augusto Boal. Ενδεικτικά μνημονεύουμε εδώ το Θέατρο του Καταπιεσμένου του Boal, το οποίο εμπνεύστηκε από τις ιδέες του Brecht για το θέατρο ως μέσο κριτικής συνειδητοποίησης και την Παιδαγωγική του Καταπιεσμένου του Freire. Το θέατρο της αγοράς, το θέατρο εικόνας, το αόρατο θέατρο και μια σειρά από ασκήσεις και παιχνίδια του Boal (βλ. π.χ. Boal, 2014) κατατάσσονται στις σύγχρονες διαδραστικές/συμμετοχικές μορφές θεάτρου και στοχεύουν στο ξύπνημα των αισθήσεων και σε μια κοινωνική και πολιτική εγρήγορση. Η εναργής και μεθοδευμένη αξιοποίηση των εν λόγω πρακτικών στο πλαίσιο ενός μουσειοπαιδαγωγικού προγράμματος μπορεί να συμβάλει στον μετασχηματισμό του παθητικού και αδιάφορου επισκέπτη σε δρων υποκείμενο στον συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο της ιστορίας, της επιστήμης και της τέχνης.

Στον μαγικό/ψευδαισθητικό κόσμο των συμβόλων και των μεταφορών που δημιουργείται στο θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο, ο παίχτης, καθώς εξέρχεται από το κλειστό κέλυφος της υποκειμενικότητάς του, μπορεί ελεύθερα να δρα και να δημιουργεί με ασφάλεια έναν κόσμο, ο οποίος, ωστόσο, βρίσκεται σε μια δυναμική –κριτική, ανατρεπτική ή συμφυλιωτική– σχέση με την εκάστοτε ιστορική, κοινωνική ή πολιτική πραγματικότητα (βλ. Λενακάκης, 2013).

Η βιβλιογραφική επισκόπηση στις έρευνες που μελετούν τη συμβολή της θεατροπαιδαγωγικής στη μουσειακή εκπαίδευση επιβεβαίωσε την υπόθεση ότι για την επιτυχία ενός αντίστοιχου προγράμματος δεν αρκεί μόνο η γνώση του ιστορικού πλαισίου και του περιεχομένου μιας μουσειακής έκθεσης, αλλά ούτε βέβαια μόνο οι δεξιότητες θεατροπαιδαγωγικής εμπύχωσης μιας ομάδας και η γνώση των καλλιτεχνικών εργαλείων. Τα εμπόδια που επισημάνθηκαν από τους ερευνητές του πεδίου για την ευδοκίμηση ενός μουσειοπαιδαγωγικού προγράμματος που αξιοποιεί μεθόδους και εργαλεία από τη θεατροπαιδαγωγική – αν και δεν δηλώνονται ρητά – φαίνεται να εδράζονται σε μια ρευστή και επιφανειακή σχέση του ίδιου του εμπυχωτή ενός αντίστοιχου προγράμματος με τα εργαλεία και τις μεθόδους που ο ίδιος χρησιμοποιεί. Προς τούτο, η συνεργασία του θεατροπαιδαγωγού με τον μουσειοπαιδαγωγό και μια διά βίου εκπαίδευση και των δύο σε πρακτικές και θεωρήσεις των εμπλεκόμενων πεδίων κρίνονται επιτακτικές.

Ο χώρος της τέχνης όχι μόνο επιτρέπει αλλά διεκδικεί τη διαφορετική ματιά, αυτό δηλ. που δεν είναι κοινά ορατό. Στην περίπτωση των παραστατικών τεχνών και της θεατροπαιδαγωγικής, η οπτικοποίηση/μορφοποίηση/έκφραση του μη ορατού είναι βασικός στόχος κάθε διαδικασίας (Hentschel, 2010). Η χρήση, επομένως, θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών σε ένα πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης προϋποθέτει την εξασφάλιση ευκαιριών για παιχνίδι, για πειραματισμό, για υπέρβαση, ακόμη και για προσωρινή αξιοποίηση του «λάθους» σε επίπεδο ιστορικού/μουσειολογικού δεδομένου, προκειμένου να κρατηθεί η ροή του παιχνιδιού και να μην καταστρατηγηθεί ο αυθορμητισμός του παίχτη. Η εστίαση στην ενδυνάμωση των συμμετεχόντων σε ένα πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης και στην αισθητική εμπειρία μέσω των σκηνικών δράσεων και των αισθητικών ηδυσμάτων, ευνοεί την εξόρυξη και τη δοκιμή της οικειοποιημένης γνώσης, τροφοδοτεί τη φαντασία και τη δημιουργικότητα, εκπαιδεύει τον παίχτη στο πρότυπο του ενεργού και στοχαζόμενου πολίτη και διανοίγει νέες δυνατότητες αντίληψης και κατανόησης του ίδιου του μουσειακού εκθέματος.

Στην περίπτωση ενός μουσειοπαιδαγωγικού προγράμματος που αξιοποιεί θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές, τα ευρήματα για τη λειτουργία και την αξία του παιχνιδιού σηματοδοτούν για τους σχεδιαστές και εμπυχωτές των εν λόγω προγραμμάτων, μια πιο προσεκτική προσέγγιση για το ίδιο το παιχνίδι και τη σημασία του για την ανάπτυξη του συμμετέχοντα/επισκέπτη.

Η άποψη ότι το παιχνίδι είναι μια δραστηριότητα δευτερεύουσας σημασίας ή γέμισμα χρόνου τις ελεύθερες ώρες, υποτιμά την επιστημονική γνώση ότι το παιχνίδι είναι η πιο σοβαρή ενασχόληση και ότι διαδραματίζει έναν καταλυτικό ρόλο για την ανάπτυξη και τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού.

Από την άλλη, η αντιμετώπιση του παιχνιδιού από καθημερινή ασχολία σε εκπαιδευτική πρακτική οφείλει να διατηρεί τα στοιχεία που το ίδιο εμπεριέχει και συνιστούν τη μορφοπλαστική του δύναμη, και να μην καθορίζεται μόνο από τη σημασία που του επιβάλλουν οι ενήλικοι, εκμεταλλεόμενοι την υποτιθέμενη απελευθερωτική φύση του και τις πολλαπλές ευκαιρίες που εξασφαλίζει στον παίχτη για συμμετοχή (Λενακάκης, 2016).

Προς αυτή την κατεύθυνση, βασικός συντελεστής επιτυχίας ενός μουσειοπαιδαγωγικού προγράμματος που αξιοποιεί θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές είναι, κατά την άποψή μας, ο ίδιος ο επικεφαλής –σχεδιαστής/εμπυχωτής– του προγράμματος. Η εναργής και παιδαγωγικά έγκυρη διαχείριση του παιχνιδιού εδράζεται στην ίδια την προσωπική/βιωματική σχέση του ίδιου με το παιχνίδι και το θέατρο ως πρακτική τέχνη. Γιατί η εκπαίδευση στη θεατροπαιδαγωγική προϋποθέτει εκτός μιας ακαδημαϊκής εντρύφησης για τη φύση, τη σημασία και τη λειτουργία του θεάτρου στην εκπαίδευση, κυρίως την άμεση εμπλοκή του θεατροπαιδαγωγού σε διαδικασίες παιχνιδιού και καλλιτεχνικής πράξης.

Η εκπαίδευση στις τέχνες, το θέατρο και το παιχνίδι εξασφαλίζει στον θεατροπαιδαγωγό από πρώτο χέρι το υπόβαθρο της μεθόδου και τη μορφοποίησή της δύναμη που βασίζεται στην ευλυγισία σκέψης και δράσης, τη δημιουργικότητα, την ευαισθησία, την αυτογνωσία και την αυτοκυριαρχία.

Ο μοναδικός και πολυσήμαντος τρόπος έκφρασης κάθε μορφής τέχνης κινητοποιεί τα αντιληπτικά κανάλια, θολώνει τις αισθήσεις, ξεβολουεί από τη συνήθεια και το δεδομένο - το δηλητήριο κάθε καινοτομίας και δημιουργίας. Στο θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο βρίσκει τόπο και χρόνο να ανθήσει το παιχνίδι με τις μορφές, τις ιδέες και τα αντικείμενα, να δοκιμαστούν, στην ασφάλεια που παρέχει το πλαίσιο, νέοι τρόποι κατανόησης, έκφρασης και δράσης (Λενακάκης, 2014). Αν η θεατροπαιδαγωγική διατηρήσει τον παιγνιώδη, πειραματικό, διαδραστικό χαρακτήρα της σε ένα πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης, με στόχο να πλαισιώνει και να ενισχύει το αντίστοιχο πληροφοριακό υλικό, τότε μόνο θα μπορέσει να ανθήσει και να συνεισφέρει και σε επίπεδο μαθησιακού οφέλους στον συμμετέχοντα/επισκέπτη σε μια μουσειακή έκθεση ή σε έναν χώρο πολιτιστικής αναφοράς.

Βιβλιογραφία

- Andersen, C. (2004). Learning in "As-If" worlds: Cognition in drama in education. *Theory into practice*, 43(4), 281-286. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4304_6
- Ασημάκη, Α., Κουστουράκης, Γ., & Καμαριανός, Ι. (2011). Οι έννοιες της νεωτερικότητας και μετανεωτερικότητας και η σχέση τους με τη γνώση: Μία κοινωνιολογική προσέγγιση. *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 15(60), 99-120.
- Βασιλειάδης, Π. (2007). *Γενικές αρχές εκπόνησης επισκοπήσεων της βιβλιογραφίας (surveys)*. Ανακτήθηκε από <http://goo.gl/PRVozk>
- Baum, L., & Hughes, C. (2001). Ten years of evaluating science theater at the museum of science, Boston. *Curator*, 44(4), 355-369. <https://doi.org/10.1111/j.2151-6952.2001.tb01175.x>
- Βενιέρη, Φ. (2017). *Μουσειακό θέατρο: ιστορικές διαδρομές & σύγχρονες λειτουργίες*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης.
- Boal, A. (2014). *Θεατρικά παιχνίδια για ηθοποιούς και για μη ηθοποιούς* (Μ. Θωμαδάκη, Πρόλ.· Μ. Παπαδήμα, Μτφρ.). Σοφία.
- Brooks, S. (2008). Displaying historical empathy: What impact can a writing assignment have? *Social Studies Research and Practice*, 3(2), 130-146.
- Charman, H. L. (1993). *Διδακτική της τέχνης, προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή* (Α. Λαπούρτας, Γ. Χαραλαμπίδης, Ε. Κυπραίου, & Α. Βαρδάλου, Μτφρ.). Νεφέλη.
- Endacott, J. L., & Brooks, S. (2013). An updated theoretical and practical model of historical empathy. *Social Studies Research and Practice*, 8(1), 41-58.
- Endacott, J. L., & Sturtz, J. (2014). Historical empathy and pedagogical reasoning. *The Journal of Social Studies Research*, 39(1), 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.jssr.2014.05.003>
- Falk, J. H., & Dierking, L. N. (1992). *The museum experience*. Whalesback Books.
- Giotaki, M., & Lenakakis, A. (2016). Theatre pedagogy as an area of negotiating and understanding complex concepts by kindergartners in times of crisis: an intervention-based research study. *Preschool & Primary Education*, 4(2), 323-334. <http://dx.doi.org/10.12681/ppej.8837>
- Hein, E. G. (1998). *Learning in the museum*. Routledge.
- Hentschel, U. (2010). *Theaterspielen als ästhetische Bildung. Über einen Beitrag produktiven künstlerischen Gestaltens zur Selbstbildung*. Schibri.
- Ηλιοπούλου, Ι. (2006). Η θεωρία του Jörn Rüsen για την ιστορική συνείδηση. Στο Γ. Κόκκινος & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21ου αιώνα* (σσ. 73-100). Μεταίχμιο.
- Hooper-Greenhill, E. (2004). Measuring learning outcomes in museums, archives and libraries: The learning impact research project (LIRP). *International Journal of Heritage*

- Studies*, 10(2), 151-174. <https://doi.org/10.1080/13527250410001692877>
- Hooper-Greenhill, E. (2007). *Museums and education: Purpose, pedagogy, performance*. Routledge.
- Howard, K., & Sharp, J. A. (2000). *Η επιστημονική μελέτη: οδηγός σχεδιασμού και διαχείρισης πανεπιστημιακών ερευνητικών εργασιών* (3η ανατύπωση). Gutenberg.
- Hughes, C. (1998). Theater and controversy in museums. *Journal of Museum Education*, 23(3), 13-15. <https://doi.org/10.1080/10598650.1998.11510386>
- Hughes, C. (2010). Theatre performance in museums: art and pedagogy. *Youth Theatre Journal*, 24(1), 34-42. <https://doi.org/10.1080/08929091003732948>
- Hughes, C., Jackson A., & Kidd, J. (2007). The role of theater in museums and historic sites: visitors, audiences, and learners. In L. Bresler (Ed.), *International handbook of research in arts education*, 16 (pp. 679-696). Springer.
- Hunt, J. S. (2004). Acting the part: 'living history' as a serious leisure pursuit. *Leisure Studies*, 23(4), 387-403.
- Jackson, A. (2000). Inter-acting with the past - the use of participatory theatre at museums and heritage sites. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 5(2), 199-215. <https://doi.org/10.1080/713692887>
- Jackson, A. (2007). *Theatre, education and the making of meanings*. Manchester University Press.
- Jackson, A. (2011). Engaging the audience negotiating performance in the museum. In A. Jackson & J. Kidd (Eds.), *Performing heritage, research, practice and innovation in museum theatre and live interpretation* (pp. 11-25). Manchester University Press.
- Jackson A., & Kidd, J. (2008). *Performance, learning & heritage. A research project funded by the Arts & Humanities Research Council (July 2005 – November 2008). Report*. Centre for Applied Theatre Research, University of Manchester.
- Ανακτήθηκε από <https://goo.gl/3vqbg3>
- Jackson, A., & Leahy, R. (2005). 'Seeing it for real...?' – Authenticity, theatre and learning in museums. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 10(3), 303-325. <https://doi.org/10.1080/13569780500275956>
- Καβαλιέρου, Μ. (2006). Η δραματοποίηση ως διδακτική πρακτική και η χρήση της στη διδασκαλία της ιστορίας. Στο Γ. Κόκκινος & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 20ού αιώνα* (σσ. 471-495). Μεταίχμιο.
- Καλεσοπούλου, Δ. (2017). Το εκπαιδευτικό δράμα ως εργαλείο διερεύνησης της έννοιας αλληλεγγύης στον πολιτισμό. *Museumedu*, 4, 109-136.
- Κολιόπουλος, Δ. (2005). Επιστημονική καλλιέργεια και μη τυπικές μορφές εκπαίδευσης στις φυσικές επιστήμες: Η περίπτωση της σχέσης επιστημονικών Μουσείων και σχολείου στις ελληνικές συνθήκες. Στο Π. Κόκκοτας & Κ. Πλακίτση (Επιμ.), *Μουσειοπαιδαγωγική και εκπαίδευση στις φυσικές επιστήμες: Θεωρία και πράξη* (σσ. 44-66) Πατάκη.
- Κολιόπουλος, Δ. (2017). *Η διδακτική προσέγγιση του μουσείου φυσικών επιστημών*. Μεταίχμιο.
- Κουργιουντάκης, Σ. Χ. (2006). Διδακτική της ιστορίας και ιστορική ενσυναίσθηση-λογική

- κατανόηση. Στο Γ. Κόκκινος & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21ου αιώνα* (σσ. 449-69). Μεταίχμιο.
- Kosti, K., Kondoyianni, A., & Tsiaras, A. (2015). Fostering historical empathy through drama-in-education: A pilot study on secondary school students in Greece. *Drama Research*, 6(1), 1-23.
- Krakowski, P. (2012). Museum superheroes. The role of play in young children's lives. *Journal of Museum Education*, 37(1), 49-58. <https://doi.org/10.1080/10598650.2012.11510717>
- Λατινόπουλος, Π. (2010). *Τα πρώτα βήματα στην έρευνα: Ένας χρηστικός οδηγός για νέους ερευνητές*. Κριτική.
- Lee, P. (2006). Προσεγγίζοντας την έννοια της ιστορικής παιδείας. Στο Γ. Κόκκινος & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21ου αιώνα* (σσ. 37-71). Μεταίχμιο.
- Lenakakis, A. (2004). *Paedagogus ludens. Erweiterte Handlungskompetenz von Lehrer(inne)n durch Spiel- und Theaterpädagogik*. Schibri.
- Λενακάκης, Α. (2008). Η θεατροπαιδαγωγική ως νέο μοντέλο παρέμβασης στην αγωγή ατόμων με εμπόδια στη ζωή και στη μάθηση. Στο Η. Κουρκούτας & J. P. Chaertier (Επιμ.), *Παιδιά και έφηβοι με ψυχοκοινωνικές και μαθησιακές διαταραχές* (σσ. 455-470). Τοπίο.
- Λενακάκης, Α. (2013). Η μορφοπαιδευτική αξία του παιχνιδιού και του θεάτρου στην εκπαίδευση. Στο Θ. Γραμματάς (επιμ.), *Το θέατρο ως μορφοπαιδευτικό αγαθό και καλλιτεχνική έκφραση στην Εκπαίδευση και την Κοινωνία* (σσ. 58-77). ΕΚΠΑ.
- Λενακάκης, Α. (2014). Ο θεατροπαιδαγωγός: Το προφίλ ενός καινοτόμου εκπαιδευτικού. Στο Θ. Γραμματάς (επιμ.), *Το θέατρο στην εκπαίδευση. Καλλιτεχνική έκφραση και παιδαγωγία* (σσ. 172-215). Διάδραση.
- Λενακάκης, Α. (2016). Παιχνίδι και παιδαγωγός. Στο Ρ. Μαρτίδου (Επιμ.), *Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση* (σσ. 30-38). Δίσιγμα.
- Λενακάκης, Α. (2018). Θεατροπαιδαγωγική και ετερότητα κάτω από την ίδια στέγη. Στο Στ. Τσιπλάκου (Επιμ.), *Οδηγός διαχείρισης κοινωνικοπολιτισμικής ετερότητας στο σχολείο* (σσ. 157-173). Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου.
- Lenakakis, A., Howard, J. L., & Felekidou, K. (2018). Play and inclusive education: Greek teachers' attitudes. *European Journal of Special Education Research*, 3(3), 129-163. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.1243040>
- Lenakakis, A., & Koltsida, M. (2017). Disabled and non-disabled actors working in partnership for a theatrical performance: A research on theatrical partnerships as enablers of social and behavioural skills for persons with disabilities. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 22(2), 252-269. <http://dx.doi.org/10.1080/13569783.2017.1286975>
- Martlew, J., Stephen, C., & Ellis, J. (2011). Play in the primary school classroom? The experience of teachers supporting children's learning through a new pedagogy. *Early Years*, 31(1), 71-83. <http://dx.doi.org/10.1080/09575146.2010.529425>
- Matozzi, I. (2006). *Εκπαιδύοντας αναγνώστες ιστορίας* (Π. Σκόνδρας, Μτφρ.). Μεταίχμιο.

- Νάκου, Ει. (2001). *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Νήσος.
- Νάκου, Ει. (2006). Διδακτική της ιστορίας. Υλικός πολιτισμός και μουσεία. Στο Γ. Κόκκινος & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21ου αιώνα* (σσ. 279-311). Μεταίχμιο.
- Νάκου, Ει. (2009). *Μουσεία, ιστορίες και ιστορία*. Νήσος.
- Nickel, H.-W. (1972). *Rollenspielbuch*. LAG für Spiel und Amateurtheater in Nordrhein-Westfalen.
- Νικονάνου, Ν. (2010). *Μουσειοπαιδαγωγική: Από τη θεωρία στην πράξη*. Πατάκης.
- Νικονάνου, Ν. (2015). Μουσειοπαιδαγωγικές μέθοδοι: συμμετοχή-εμπειρία-δημιουργία. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 51-76). Κάλυππος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα.
<https://repository.kallipos.gr/handle/11419/712>
- Nikonanou, N., & Venieri, F. (2014). Museums as game worlds: The use of live action role playing games in Greek museums. *International Journal of the Inclusive Museum*, 6(3), 67-76.
- Nikonanou, N., & Venieri, F. (2017). Interpreting social issues: Museum theatre's potential for critical engagement. *Museum and Society*, 15(1), 16-32.
- O' Toole, J. (2009). Writing everyday theatre: Applied theatre, or just TIE rides again? *Research in Drama Education: The journal of applied theatre and performance*, 14(4), 479-501. <https://doi.org/10.1080/13569780903285982>
- Peleg, R., & Baram-Tsabari, A. (2017). Learning robotics in a science museum theatre play: Investigation of learning outcomes. Contexts and experiences. *Journal of Science Education and Technology*, 26(6), 561-581. <https://doi.org/10.1007/s10956-017-9698-9>
- Price, C. A., Gean, K., & Barnes, K. (2015). The effect of live interpretation with theater on attitudes and learning of children in the mythbusters exhibit. *Journal of Museum Education*, 40(2), 195-206. <https://doi.org/10.1179/1059865015Z.000000000095>
- Rüsen, J. (2004). Historical consciousness: Narrative structure, moral function, and ontogenetic development. In P. Seixas (Ed.), *Theorizing historical consciousness* (pp. 63-85). University of Toronto Press Incorporated.
- Savenije, G. M., & de Bruijn, V. (2017). Historical empathy in a museum: Uniting contextualisation and emotional engagement. *International Journal of Heritage Studies*, 23(9), 832-845. <https://doi.org/10.1080/13527258.2017.1339108>
- Scheibe, W. (2010). *Die reformpädagogische Bewegung: Eine einführende Darstellung* (3. Aufl.). Belz.
- Takhvar, M. (1988). Play and theories of play: A review of the literature. *Early Child Development and Care*, 39(1), 221-244. <https://doi.org/10.1080/0300443880390117>
- Τσιάρας, Α. (2014). *Η αναπτυξιακή διάσταση της διδακτικής του δράματος στην εκπαίδευση*. Παπαζήσης.
- Tzibazi, V. (2006). *Researching primary school children's 'museum theatre' experience*. Unpublished doctoral dissertation. University of Leicester.
- Tzibazi, V. (2014). Primary schoolchildren's experiences of participatory theatre in a

- heritage site. *Education 3-13: International Journal of Primary, Elementary and Early Years Education*, 42(5), 498-516. <https://doi.org/10.1080/03004279.2012.724434>
- Φιλίππουπολίτη, Α. (2015). Εκπαιδευτικές θεωρίες και μουσειακή μάθηση. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 27-45). Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα. <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/712>
- Wang, W. J. (2014). Using process drama in museum theatre educational projects to reconstruct postcolonial cultural identities in Hong Kong, Singapore and Taiwan. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 19(1), 39-50. <https://doi.org/10.1080/13569783.2013.872433>
- Witcomb, A. (2013). Understanding the role of affect in producing a critical pedagogy for history museums. *Museum Management and Curatorship*, 28(3), 255-271. <https://doi.org/10.1080/09647775.2013.807998>
- Witcomb, A. (2015). Towards a pedagogy of feeling: Understanding how museums create a space for cross-cultural encounters. In K. Message & A. Witcomb (Eds.), *The international handbooks of museum studies*. Vol. 1: Museum theory (pp. 321-344). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781118829059.wbihms116>
- Wood, E., & Attfield, J. (2005). *Play, learning and the early childhood curriculum* (2nd ed.). Paul Chapman Publishing.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τα 8 σχέδια μαθήματος

1. Αγάπη και οικογένεια

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Linda Barker, Ray Kirtley, Marion Mills, Chris Souvlis & Chris Williams
Global Learning Association, Ηνωμένο Βασίλειο

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Christina Erenvidh & Margareta Odstam
CEE AUTO-LEARN, Σουηδία

Fabio Boccio & Patrizia Pelliccioni
CREWATIVE, Ιταλία

Αντώνης Λενακάκης, Χαρά Κανάρη, Μαρία Κολτσίδα & Νάσια Χολέβα
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΕΚΠΟΝΗΤΕΣ ΘΕΑΤΡΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Αντώνης Λενακάκης, Μαρία Κολτσίδα, Νάσια Χολέβα & Χαρά Κανάρη
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

1. Αγάπη και οικογένεια

ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Στόχοι του μαθήματος

- Να σκεφτούμε γιατί η αγάπη είναι σημαντική για τους ανθρώπους.
- Να μελετήσουμε τους διάφορους ορισμούς και τύπους οικογενειών.
- Να σκεφτούμε διαφορετικούς τρόπους απεικόνισης των οικογενειακών σχέσεων μέσω της τέχνης.

Εστίαση

Τέχνη, θεατροπαιδαγωγική και γλώσσα (πνευματική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη και πολιτισμική κατανόηση)

Εύρος ηλικίας

Ηλικίες 9 έως 11 (Μπορεί να προσαρμοστεί για μαθητές μικρότερης ή μεγαλύτερης ηλικίας)

Δεξιότητες

Αναλυτική σκέψη, δημιουργικότητα, αντίληψη και αυτογνωσία

Θέμα: «Αγάπη και οικογένεια»

Τι μας έρχεται στο μυαλό όταν σκεφτόμαστε τη θεματική «Αγάπη και οικογένεια»;

Όταν σκεφτόμαστε την αγάπη και την οικογένεια μπορεί να μας έρχονται στον νου οι γονείς ή τα παιδιά μας ή οι άνθρωποι που μας φροντίζουν ή που φροντίζουμε. Μερικές φορές μπορεί να είναι ένα ιδιαίτερο άτομο στη ζωή μας, ένας συγγενής, κάποιος που μας φροντίζει, φίλος ή φίλη που μπορούμε να βασιστούμε... Και μερικές φορές μπορεί να είναι μια διευρυμένη οικογένεια με πολλές διαφορετικές γενιές.

Η οικογένεια μπορεί να σημαίνει διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Σε ορισμένες κοινωνίες μπορεί να είναι συνηθισμένο να ζούμε σε μια μεγάλη, πολλών γενεών «διευρυμένη οικογένεια», που αποτελείται από παιδιά,

γονείς, παππούδες και γιαγιάδες και ακόμη και προπαππούδες ή προγιαγιάδες που συμβιώνουν όλοι μαζί. Σε άλλες κοινωνίες πάλι, το να έχεις μόνο έναν γονέα ή ένα άτομο στον οποίο να βασίζεσαι και να αγαπάς μπορεί να είναι πολύ πιο συνηθισμένο.

Έτσι, σε διαφορετικούς ανθρώπους σε διαφορετικά μέρη θα έρθουν στο μυαλό διαφορετικά πράγματα όταν σκέφτονται την αγάπη και την οικογένεια.

Γιατί είναι σημαντική;

Οι επιστήμονες λένε ότι κάθε παιδί χρειάζεται να το αγαπούν και να το εκτιμούν για να κατακτήσει το μέγιστο των δυνατοτήτων του και να ολοκληρωθεί πλήρως και συναισθηματικά. Ο ασφαλής δεσμός και η αίσθηση του ανήκειν είναι σημαντικά: να γνωρίζει κάποιος ότι ορισμένοι άνθρωποι τον προσέχουν και τον σκέφτονται.

Οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια της ζωής τους χρειάζεται να νιώσουν αυτούς τους δεσμούς αγάπης και οικογένειας για να είναι ευτυχισμένοι και πλήρεις. Μερικές φορές οι άνθρωποι λένε ότι χρειάζονται ανθρώπους γύρω τους στους οποίους να παρέχουν φροντίδα για να νιώθουν «πλήρεις». Αυτός μπορεί να είναι ένας τρόπος να εκφράσουμε την ανάγκη μας, να αγαπάμε και να νοιαζόμαστε τους άλλους αλλά και να μας αγαπούν και να μας νοιάζονται οι άλλοι. Μπορούμε να βιώνουμε αυτά τα συναισθήματα του ανήκειν με αυτούς που μας φροντίζουν ή που φροντίζουμε –στα αδέρφια μας, στους φίλους μας ή σε άλλες κοινωνικές μας ομάδες, όπως αθλητικές ομάδες και ομάδες εργασίας και θρησκευτικές κοινότητες. Το σχολείο μπορεί επίσης να προσφέρει μια αίσθηση οικογένειας, βοηθώντας μας να μάθουμε πώς να ζούμε και να αλληλεπιδρούμε με τους άλλους.

Πώς επηρεάζει τη ζωή μας και τον κόσμο;

Αν δεν έχουμε αγάπη ή οικογένεια, μπορεί να νιώθουμε αποσυνδεδεμένοι από τον κόσμο μας και τους γύρω μας. Επομένως, το να νιώθουμε μέρος μιας υποστηρικτικής οικογένειας –ανεξάρτητα από το είδος ή το μέγεθός της– μπορεί να είναι εξαιρετικά σημαντικό για εμάς ως άτομα.

Με μια ευρύτερη έννοια, οι κοινωνίες χρειάζονται τάξη και δομή για να λειτουργήσουν αποτελεσματικά, για να έχουν ηρεμία, να αυτοκυβερνούνται και να κληροδοτούν τους αποδεκτούς τρόπους ζωής και συμπεριφοράς στην επόμενη γενιά. Υπό αυτή την ευρύτερη έννοια, οι οικογένειες μπορούν να είναι τα ίδια τα δομικά στοιχεία της κοινωνίας. Μπορούν να είναι οι δομές που αναθρέφουν τους νέους, φροντίζουν τους ηλικιωμένους, κρατούν ζωντανές τις παραδόσεις που μας

1. Αγάπη και οικογένεια

ενώνουν και καταδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να συμπεριφερόμαστε ο ένας στον άλλο.

Σήμερα μερικοί άνθρωποι μιλούν ακόμη και για την «παγκόσμια οικογένειά» μας – τη σύνθεση όλων των λαών σε όλες τις χώρες του κόσμου που πρέπει να σκεφτόμαστε και να αγαπάμε, ώστε να αναλογιζόμαστε τις αποφάσεις που λαμβάνουμε και οι οποίες μπορούν να επηρεάσουν το μέλλον της ανθρωπότητας και του πλανήτη.

Ήξερες ότι...

- Η αγάπη είναι το πιο δημοφιλές θέμα τραγουδιών και θεατρικών έργων. Για χιλιάδες χρόνια, οι άνθρωποι έχουν βάλει στη μουσική τις πιο έντονες επιθυμίες και τα συναισθήματά τους, με όλους, από τον Κομφούκιο μέχρι την Dolly Parton (Ντόλι Πάρτον) και τους Beatles (Μπιτλς), να γράφουν τραγούδια αγάπης.
- Όταν νιώθουμε αγάπη, ο εγκέφαλός μας απελευθερώνει χημικές ουσίες που επηρεάζουν τη διάθεση και την ανάπτυξή μας. Η ωκυτοκίνη ονομάζεται μερικές φορές η «ορμόνη της αγάπης» και είναι απαραίτητη για τη δημιουργία ισχυρών δεσμών γονέα-παιδιού. Το επίπεδο ωκυτοκίνης αυξάνεται με τη σωματική στοργή και με την αγκαλιά.
- Μπορεί να υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τύποι οικογενειών, αλλά οι ερευνητές έχουν διαπιστώσει ότι οι ισχυρές οικογένειες έχουν κοινές ιδιότητες που συμβάλλουν στην αίσθηση της ευημερίας. Ακόμα κι αν αυτές οι οικογένειες έχουν προβλήματα, μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά όπως εκτίμηση και στοργή, δέσμευση και πίστη, επικοινωνιακή ικανότητα, προσαρμοστικότητα, κοινές πεποιθήσεις και στάσεις, χαρά και διασκέδαση.

Πώς μπορεί ένας καλλιτέχνης να απεικονίσει την αγάπη και την οικογένεια;

- Πριν εφευρεθεί η φωτογραφία, τα πορτρέτα (αυτοπροσωπογραφίες) ήταν ο μόνος τρόπος για να αποτυπωθεί το πώς ήταν ένα άτομο. Πολλοί καλλιτέχνες έβγαζαν τα προς το ζην ζωγραφίζοντας τις οικογένειες των πλουσίων και των διάσημων με τα καλύτερα ρούχα τους. Αν και ήταν λιγότερο συνηθισμένο να ζωγραφίζουν τις δικές τους οικογένειες, ορισμένοι καλλιτέχνες δημιούργησαν επίσης έργα τέχνης με τις δικές τους οικογένειες. Μερικές φορές η οικογένεια ήταν απλά βολικά μοντέλα. Αλλά για πολλούς ήταν μια εργασία αγάπης. Αυτή ήταν η περίπτωση του ζωγράφου Thomas Gainsborough (Τόμας Γκένσμπορο), του οποίου οι πίνακες της οικογένειάς του ήταν τόσο πολλοί, που είχαν τη δική τους έκθεση στη National Portrait Gallery (Εθνική Πινακοθήκη Πορτρέτων) στο Λονδίνο το 2018, με τίτλο «Gainsborough's Family Album» («Το Οικογενειακό Άλμπουμ του Γκένσμπορο»).
- Οι οικογενειακοί πίνακες μπορεί να διακοπούν γρήγορα ως ημιτελείς «μελέτες» λόγω της εύκολης πρόσβασης στο θέμα. Σε άλλες περιπτώσεις η δημιουργία τους μπορεί να διαρκέσει πολύ και να έχουν πολλές λεπτομέρειες, και πάλι λόγω της ευκολίας πρόσβασης στο συγκεκριμένο μέλος ή τα μέλη της οικογένειας που βρίσκονται στο επίκεντρο.
- Συχνά, οι κοινωνικές νόρμες της εποχής επηρεάζουν έντονα τον τρόπο με τον οποίο οι καλλιτέχνες έχουν απεικονίσει την αγάπη και την οικογένεια. Σε συντηρητικές ιστορικές περιόδους πολλοί πίνακες ζευγαριών ή οικογενειών είναι πιο ουδέτεροι και συχνά σκληροί με τρόπο που δείχνει έλλειψη στοργής. Μπορεί να περιλαμβάνουν σκούρα, σκοτεινά χρώματα και τα θέματα μπορεί να φαίνονται αυστηρά ή απόμακρα. Σε πιο χαλαρούς ή ρομαντικούς καιρούς τα θέματα έχουν εξιδανικευτεί ή παρουσιάζονται με πιο ρομαντικό τρόπο και με περισσότερο πάθος που μπορεί να είναι εξίσου μη ρεαλιστικοί στην αναπαράστασή τους, αλλά ίσως πιο ευχάριστοι με φωτεινότερα χρώματα και πιο χαρούμενη ατμόσφαιρα.

Το βασικό μας έργο σε αυτή την ενότητα

Τίτλος, Οι κόρες του ζωγράφου με γάτα / The painter's daughters with a cat

Καλλιτέχνης, Thomas Gainsborough, 1727 – 1788, Άγγλος

Μέσο, Σχεδιασμένο με λευκή κιμωλία ή παστέλ σε καμβά και μετά ζωγραφισμένο με λάδι

Διαστάσεις, 76 x 63 εκ.

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1760-1761 περίπου

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο, Ηνωμένο Βασίλειο

Πώς / Πότε αποκτήθηκε από την Πινακοθήκη, Αγοράστηκε το 1923

Πώς αποδίδεται στον πίνακα η αγάπη και η οικογένεια;

Ο Thomas Gainsborough (Τόμας Γκένσμπορο) ήταν Άγγλος ζωγράφος πορτρέτων και τοπίων, που θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Βρετανούς καλλιτέχνες του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα. Ήταν το μικρότερο από τα εννέα παιδιά της οικογένειας και έδειξε μεγάλη ικανότητα στο σχέδιο και τη ζωγραφική από την ηλικία των 10 ετών. Του άρεσε να ζωγραφίζει τοπία περισσότερο από πορτρέτα, αλλά τα πορτρέτα του έγιναν τόσο δημοφιλή στη διάρκεια της ζωής του που μερικές φορές ένιωθε παγιδευμένος που έπρεπε να ζωγραφίσει πλούσιους και

διάσημους για να κερδίζει χρήματα.

Συχνά αυτά τα πορτρέτα είχαν το πολύ επίσημο ύφος της εποχής του, αλλά στους πίνακες της οικογένειάς του (όπως και σε αυτό το έργο τέχνης) αναδεικνύονται η τρυφερότητα και η ευαισθησία. Αυτός ο πίνακας δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Μπορείτε να διακρίνετε το ημιτελές περίγραμμα της γάτας των κοριτσιών;

Σε ανάλογο πλαίσιο

Υπάρχουν άλλα έργα του ίδιου καλλιτέχνη (ή άλλων καλλιτεχνών) που μας βοηθούν να καταλάβουμε περισσότερο το θέμα μας; Αυτοί οι 3 πίνακες του Γκένσμπορο δείχνουν την προσέγγιση που είχε για την απόδοση οικογενειακών πορτρέτων.

Ο Γκένσμπορο ζωγράφισε τουλάχιστον άλλα πέντε πορτρέτα των κορών του. Αυτό το έργο έχει τίτλο "Οι κόρες του ζωγράφου κυνηγούν μια πεταλούδα" ("The painter's daughters chasing a butterfly"). Είναι το παλαιότερο, από το 1756, και το πιο διάσημο. Βρίσκεται και αυτό στην Εθνική Πινακοθήκη του Λονδίνου (Gainsborough, 1756).

Ο Γκένσμπορο άφησε 50 οικογενειακά πορτρέτα που συνθέτουν το «Οικογενειακό Άλμπουμ» του, φτιαγμένο από αγάπη και όχι για χρήματα (περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο καλλιτέχνη του 18ου αιώνα). Ανάμεσα σε αυτά περιλαμβάνεται και το πρώιμο έργο του με τίτλο «Ο καλλιτέχνης με τη σύζυγό του Μάργκαρετ και τη μεγαλύτερη κόρη του Μαρία» ("The artist with his wife Margaret and eldest daughter Mary") από το 1748 (Gainsborough, circa 1748).

1. Αγάπη και οικογένεια

Κατά βάθος, ο Γκένσμπορο αγαπούσε να ζωγραφίζει την ύπαιθρο. Έτσι πολλά από τα έργα που ολοκλήρωσε και τα οποία πλήρωναν άλλες οικογένειες συνδυάζουν το στυλ του τοπίου και των πορτρέτων του. Ένα από τα πιο διάσημα έργα του είναι αυτό με τίτλο «Ο κύριος και η κυρία Andrews» (“Mr and Mrs Andrews”, 1750), το οποίο υπάρχει επίσης στην Εθνική Πινακοθήκη του Λονδίνου (Gainsborough, circa 1750).

Άλλα έργα που «μιλούν» για αγάπη και οικογένεια

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ελλάδα

Τίτλος, Η αγαπημένη της γιαγιάς
Καλλιτέχνης, Γεώργιος Ιακωβίδης, 1853 – 1932, Έλληνας
Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1893
Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα, Ελλάδα

Τι μας λέει για την αγάπη και την οικογένεια

Οι ισχυροί δεσμοί ανάμεσα στους παππούδες και της γιαγιάδες και τα εγγόνια είναι μέρος της «οικογενειακής κουλτούρας» της Ελλάδας. Αυτός ο καλλιτέχνης έγινε γνωστός ως «ζωγράφος της παιδικής ηλικίας» και πολλά από τα έργα του απεικονίζουν τη σχέση αγάπης μεταξύ των παιδιών και των ηλικιωμένων γιαγιάδων τους. Οι οικογένειες δεν αποτελούνται μόνο από γονείς και τα παιδιά τους και αυτός ο πίνακας δείχνει τους δεσμούς της διευρυμένης οικογένειας (Ιακωβίδης, 1893).

1. Αγάπη και οικογένεια

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ιταλία

Τίτλος, Οι σύζυγοι των ψαράδων / The fishermen's wives

Καλλιτέχνης, Massimo Campigli, 1895 – 1971, Ιταλός

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, Άγνωστη

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης, Ρώμη, Ιταλία

Τι μας λέει για την αγάπη και την οικογένεια

Αυτός ο πίνακας θα μπορούσε να είναι από μια παραλία στην Αγγλία ή στην Ολλανδία ή στην Αφρική (εκτός ίσως από τα ρούχα). Στον πίνακα αποτυπώνεται το συναίσθημα των γυναικών στην παραλία καθώς κοιτάζουν τη θάλασσα, περιμένοντας τους ψαράδες συζύγους τους να επιστρέψουν. Κάποιες είναι χαλαρές, άλλες ανησυχούν και άλλες στηρίζουν η μια την άλλη. Έχουν γίνει όλες μαζί σαν μια μεγάλη οικογένεια, ενώ η καθεμία περιμένει να επιστρέψει το μέλος της δικής της οικογένειας (Campigli, 1934).

1. Αγάπη και οικογένεια

Παράδειγμα έργου τέχνης από τη Σουηδία

Τίτλος, Ώρα για πρωινό / Breakfast time

Καλλιτέχνης, Hanna Pauli, 1864 – 1940, Σουηδή

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1887

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνικό Μουσείο, Στοκχόλμη, Σουηδία

Τι μας λέει για την αγάπη και την οικογένεια;

Σε αυτόν τον πίνακα της Hanna Pauli (Pauli, 1887), κάποιος είναι καλεσμένος και οι καρέκλες περιμένουν. Το τραπέζι που είναι στρωμένο με όμορφα αντικείμενα παραπέμπει στην οικογενειακή ζωή. Τι υπάρχει στο τραπέζι; Ποιος θα έρθει για πρωινό σήμερα το πρωί; Τι θα σερβιριστεί;

Μαθητικές δραστηριότητες

Ενδεικτικές δραστηριότητες για να τις προσαρμόζετε ανάλογα με την ομάδα που έχετε κάθε φορά.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέξουν από κάθε κατηγορία παρακάτω ή να επινοήσουν τις δικές τους διαφορετικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα δημιουργία ψηφιακών εικόνων, ένα κομμάτι μουσικής, ένα τραγούδι εμπνευσμένο από την τέχνη ή να ερευνήσουν άλλες γκαλερί ή έργα τέχνης που πιστεύουν ότι απεικονίζουν αυτό το θέμα.

Εικαστικές δραστηριότητες

Ο πίνακας του Gainsborough (Γκένσμπορο) είναι ένα σκίτσο. Το σκίτσο τού επέτρεψε να αποτυπώσει γρήγορα τον χαρακτήρα των δύο κορών του και τη σχέση τους, χωρίς να χρειάζεται να ανησυχεί για άλλες λεπτομέρειες. Χρησιμοποιήστε κάρβουνο, παστέλ ή απαλό μολύβι για να σχεδιάσετε δύο συμμαθητές σας. Στη συνέχεια αλλάξτε σειρά. Ή φτιάξτε ένα σκίτσο της οικογένειάς σας. Προσπαθήστε να δείξετε τον χαρακτήρα και τη σχέση των ανθρώπων που σκισάρετε.

Στο παρελθόν ζωγραφίζονταν τα οικογενειακά μας πορτρέτα. Σήμερα μπορούμε να καταγράψουμε ηλεκτρονικά αναμνήσεις οικογενειών και φίλων. Τραβήξτε μια φωτογραφία με τα αγαπημένα σας άτομα που αποτυπώνει το πνεύμα και την προσωπικότητά τους και τη σχέση μεταξύ σας. Επικεντρωθείτε σε εκφράσεις, πόζες, κοστούμια και σκηνικά. Εναλλακτικά, φτιάξτε ένα κολάζ ή ένα μοντάζ από μεμονωμένες φωτογραφίες ή σχέδια που μπορείτε στη συνέχεια να φωτογραφίσετε.

Αν έπρεπε να σχεδιάσετε ένα μνημείο για να γιορτάσετε κάτι που αγαπάτε, τι θα επιλέγατε να γιορτάσετε; Μια ποδοσφαιρική ομάδα, έναν τραγουδιστή, το αγαπημένο σας φαγητό, έναν από τους φίλους ή την οικογένειά σας; Τι θα σχεδιάζατε; Παιχνίδι υπολογιστή ή κινούμενα σχέδια; Ένα άγαλμα; Μια τοιχογραφία; Τι θα έδειχνε;

Τα κορίτσια του Gainsborough (Γκένσμπορο) κρατούν μια γάτα, η οποία ήταν πιθανότατα αγαπημένο μέλος της οικογένειάς τους, αν και δεν μπορούμε να το δούμε πραγματικά. Φτιάξτε μια φωτογραφία του εαυτού σας κρατώντας το αγαπημένο σας κατοικίδιο. Θα μπορούσε να είναι ένα ζώο που αγαπά η οικογένειά σας ή ένα φανταστικό ζώο που θα θέλατε να έχετε.

Γλωσσικές δραστηριότητες

Αγάπη άνευ όρων σημαίνει ότι πρέπει να αγαπάμε τον εαυτό μας και ο ένας τον άλλον, είτε είμαστε χαρούμενοι είτε λυπημένοι, να είμαστε υπομονετικοί και να συγχωρούμε ακόμη και όταν κάποιος κάνει λάθος. Όταν νιώθουμε αληθινή αγάπη, αγαπάμε ο ένας τον άλλον, ότι κι αν γίνει – τόσο στις καλές όσο και στις δύσκολες στιγμές. Σκεφτείτε μερικές δύσκολες καταστάσεις που έχετε αντιμετωπίσει, όπως η έλλειψη ενός φίλου ή μια αποτυχία σας. Γράψτε για μια στιγμή που έχετε αισθανθεί δυστυχισμένοι και παρόλα αυτά έχετε βιώσει αγάπη άνευ όρων.

Όταν δημιουργήθηκε αυτός ο πίνακας, οι κόρες του Γκένσμπορο ήταν 10 και 8 ετών. Μπορείτε να δείτε από τον τρόπο που κρατούν η μία την άλλη ότι ήταν πολύ δεμένες μεταξύ τους και τους άρεσε να είναι μαζί. Στην πραγματικότητα έζησαν

μαζί σχεδόν όλη τους τη ζωή. Περιγράψτε κάποιο ξεχωριστό πρόσωπο με το οποίο θα θέλατε να ζήσετε όταν μεγαλώσετε. Θα μπορούσε να είναι ένα πραγματικό ή ένα φανταστικό άτομο.

Αν έπρεπε να περιγράψετε τον πίνακα του Γκένσμπορο σε κάποιον που δεν μπορούσε να τον δει, ποια τρία πράγματα πιστεύετε ότι θα ήταν σημαντικά να του πείτε; Συζητήστε με έναν συμμαθητή σας πώς θα τα περιγράφατε.

Σκεφτείτε διαφορετικούς τύπους οικογενειών. Πόσους μπορείτε να περιγράψετε;

Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες

Υπάρχει κάποιος (άτομο ή κατοικίδιο), που δεν συνδέεται εξ αίματος μαζί σας, που εξακολουθείτε να τον θεωρείτε μέλος της οικογένειας –ή θα θέλατε να είναι– και γιατί; Δημιουργήστε μια ομαδική ακίνητη εικόνα σαν ένα οικογενειακό πορτρέτο, με εσάς και όλα τα μέλη της οικογένειάς σας, συμπεριλαμβανομένου αυτού του ειδικού μέλους. Σκεφτείτε πώς θα απεικονιζόταν ο καθένας. Ποια θα ήταν η έκφραση του προσώπου του καθενός; Πού και πώς θα κάθονταν ή θα στέκονταν όλοι; Μπορείτε να το κάνετε αυτό σε μικρές ομάδες, αφιερώνοντας λίγο χρόνο για να προετοιμάσετε και να οργανώσετε την εικόνα. Τώρα παρουσιάστε την στην υπόλοιπη τάξη και δείτε αν μπορεί κανείς να μαντέψει ποιο είναι το «φιλοξενούμενο» μέλος!

Κάθε μέλος του ομαδικού πορτρέτου εναλλάσσεται και εκφράζει ένα συναίσθημα, δηλώνοντας μια λέξη ή φράση, παραμένοντας στον ρόλο. Όλοι παρατηρούν τα οικογενειακά πορτρέτα να ζωντανεύουν κάπως, από μέλη της οικογένειας, ένα προς ένα, εκφράζοντας τα συναισθήματά τους. Συζητήστε για το ποια συναισθήματα είναι κοινά μεταξύ των πορτρέτων; Πόσοι διαφορετικοί τρόποι υπάρχουν για να εκφράσουν οι άνθρωποι το ίδιο ή παρόμοιο συναίσθημα;

Χρήσιμες πηγές - Αναφορές

- Brenan, A. (2018, November 19). 10 famous artists who have captured their families in artwork. *The Standart*.
<https://www.standard.co.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Campigli, M. (1934). *Le Spose dei Marinai* [olio su tela]. Galleria d' Arte Moderna, Roma.
<https://www.galleriaartemodernaroma.it> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Cumming, L. (2018, November 25). Gainsborough's Family Album review – what Mary and Margaret did next. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Gainsborough, T. (circa 1760-1). *The Painter's Daughters with a Cat* [Painting, Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Gainsborough, T. (1756). *The Painter's Daughters chasing a Butterfly* [Painting, Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Gainsborough, T. (1748). *Portrait of the Artist with his Wife and Daughter* [Painting, Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Gainsborough, T. (circa 1750). *Mr and Mrs Andrews* [Painting, Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Ιακωβίδης, Γ. (1893). *Η Αγαπημένη της γιαγιάς* [Ζωγραφική, λάδι σε μουσαμά]. Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου, Αθήνα. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Pauli, H. (1887). *Breakfast Time* [oil on canvas]. Nationalmuseum, Stockholm. <https://collection.nationalmuseum.se> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Peplow, G. (2021, July 20). Steps star Ian 'H' Watkins on life as a single parent: 'Families come in all shapes and sizes'. *Sky news*. <https://newssky.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- The Telegraph (2020, February 8). Lois Toulson and Jack Laugher share their story of what happens when love and sport collide [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- UN Resources on 'Changing Families' (Ηνωμένα Έθνη, Πηγές για «Αλλαγή Οικογένειας»)
<https://www.un.org>

Κατεβάστε [εδώ](#) την παρουσίαση (pptx) της θεματικής «Αγάπη και οικογένεια» για να την προβάλετε και να τη συζητήσετε με τους μαθητές σας.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τα 8 σχέδια μαθήματος

2. Σθένος και δύναμη

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Linda Barker, Ray Kirtley, Marion Mills, Chris Souvlis & Chris Williams
Global Learning Association, Ηνωμένο Βασίλειο

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Christina Erenvidh & Margareta Odham
CEE AUTO-LEARN, Σουηδία

Fabio Boccio & Patrizia Pelliccioni
CREWATIVE, Ιταλία

Αντώνης Λενακάκης, Χαρά Κανάρη, Νάσια Χολέβα & Μαρία Κολτσιδά
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΕΚΠΟΝΗΤΕΣ ΘΕΑΤΡΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Αντώνης Λενακάκης, Νάσια Χολέβα, Μαρία Κολτσιδά & Χαρά Κανάρη
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

2. Σθένος και δύναμη

ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Στόχοι του μαθήματος

- Να σκεφτούμε τι κάνει κάποιον ή κάτι «δυνατό».
- Να διερευνήσουμε αν το σθένος και η δύναμη είναι το ίδιο πράγμα και αν το ένα είναι απαραίτητο για το άλλο.
- Να εξετάσουμε διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους η τέχνη μπορεί να είναι ισχυρή ή να απεικονίζει τη δύναμη.

Εστίαση

Τέχνη, θεατροπαιδαγωγική και γλώσσα (πνευματική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη και πολιτισμική κατανόηση)

Εύρος ηλικίας

Ηλικίες 9 έως 11 (Μπορεί να προσαρμοστεί για μαθητές μικρότερης ή μεγαλύτερης ηλικίας)

Δεξιότητες

Αναλυτική σκέψη, δημιουργικότητα, αντίληψη και αυτογνωσία

Θέμα: «Σθένος και δύναμη»

Τι μας έρχεται στο μυαλό όταν σκεφτόμαστε τη θεματική «Σθένος και δύναμη»;

Υπάρχουν πολλά διαφορετικά πράγματα που μπορεί να έρθουν στο μυαλό μας όταν σκεφτόμαστε το σθένος και τη δύναμη. Η σωματική δύναμη είναι το πιο προφανές. Η μεγάλη σωματική δύναμη μπορεί να μας δώσει μεγάλα πλεονεκτήματα. Για παράδειγμα, αν χρειαστεί να μετακινήσουμε ένα μεγάλο αντικείμενο. Αλλά η δύναμη από μόνη της δεν σημαίνει απαραίτητα ότι είμαστε ισχυροί. Μερικές φορές αυτοί με τη λιγότερη δύναμη είναι οι πιο θαυμαστοί ή ισχυροί – λόγω του ταλέντου, των επιτευγμάτων, της εμπειρίας ή της δύναμης του μυαλού τους ή επειδή τους σέβονται περισσότερο ή εκλέγονται σε σημαντικές θέσεις.

Στην αρχιτεκτονική γνωρίζουμε ότι οι μεγαλύτερες γέφυρες ή κτίρια μπορεί να φαίνονται πιο επιβλητικά, αλλά χωρίς την ευελιξία να κινούνται και να λυγίζουν στον άνεμο, μπορεί να είναι αδύναμα. Το μέγεθος δεν είναι το παν. Εκτιμούμε τη «δύναμη του χαρακτήρα» και ιδιότητες όπως την ανθεκτικότητα και την προσπάθεια πιο συχνά από την καθαρή σωματική δύναμη. Για παράδειγμα, διδάσκουμε στα παιδιά μας πώς ο Δαβίδ χρησιμοποίησε τη δύναμη του μυαλού του για να νικήσει τον γίγαντα Γολιάθ. Αναγνωρίζουμε επίσης τη δύναμη των λέξεων και της διαφήμισης, καθώς και την πολιτική δύναμη.

Γιατί είναι σημαντικό;

Το σθένος και η δύναμη μάς επιτρέπουν να πετύχουμε πράγματα. Η σωματική δύναμη μάς επέτρεψε να επιβιώσουμε και να ευδοκιμήσουμε, προτού αξιοποιήσουμε τη δύναμη του μυαλού μας, για να εφεύρουμε εργαλεία και να κατασκευάσουμε μηχανές. Η πολιτική δύναμη και η ισχυρή ηγεσία μάς βοήθησαν να αναπτύξουμε και να διατηρήσουμε την τάξη στην κοινωνία.

Σήμερα αναγνωρίζουμε τη σημασία του να εκπαιδεύσουμε το σώμα και το μυαλό μας ώστε να είναι δυνατά, να έχουμε ανθεκτικότητα, να παραμένουμε υγιείς και να λειτουργούμε όσο το δυνατόν καλύτερα. Γιορτάζουμε τα επιτεύγματα των αθλητών που διαγωνίζονται σε διάφορους αγώνες, ειδικά κάθε 4 χρόνια στους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Ταυτόχρονα, αναγνωρίζουμε τη σημασία της σκληρής και ήπιας πολιτικής δύναμης και ότι η δύναμη να φέρουμε κοντά τους ανθρώπους είναι το πιο σημαντικό, εάν θέλουμε να ξεπεράσουμε τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε, όπως, για παράδειγμα, την υπερθέρμανση του πλανήτη. Και εκτιμούμε και θαυμάζουμε όσους έχουν μεγάλη αποφασιστικότητα και ισχυρές πεποιθήσεις όπως ο Gandhi (Γκάντι) και ο Martin Luther King (Μάρτιν Λούθερ Κινγκ).

Πώς επηρεάζει τη ζωή μας και τον κόσμο;

Σήμερα πολλοί άνθρωποι αθλούνται και τρώνε σωστά. Εκπαιδεύονται για να έχουν γερά σώματα, μεγαλύτερη, καλύτερη και υγιή ζωή. Προσπαθούμε, επίσης, να αναπτύξουμε το μυαλό μας μελετώντας ή σπουδάζοντας στο πανεπιστήμιο, διευρύνοντας τις γνώσεις μας και καλλιεργώντας τις αντιλήψεις και τα πιστεύω μας. Θέλουμε να μεγιστοποιήσουμε τις δυνατότητές μας, τόσο σωματικά όσο και ψυχικά.

Τα σχολεία επικεντρώνονται στην ανάπτυξη ισχυρού χαρακτήρα όσο και στη μετάδοση γνώσεων. Γνωρίζουν ότι η διαφήμιση ή η πολιτική προπαγάνδα ή ο εξα-

ναγκασμός μπορεί να επηρεάσουν αρνητικά τις ευκαιρίες ζωής και το τελικό αποτέλεσμα και θέλουν οι μαθητές και οι μαθήτριες να έχουν τις καλύτερες ευκαιρίες, ώστε να είναι δυνατοί για να αντιστέκονται και να έχουν καλή και επιτυχημένη ζωή.

Οι παγκόσμιοι ηγέτες που διεκδικούν την εξουσία μπορεί για χάρη της εξουσίας να απειλούν τον κόσμο που γνωρίζουμε και μπορεί να επηρεάσουν τις ζωές μας και τις μελλοντικές γενιές. Επομένως, το να έχουμε μια ισχυρή φωνή για τη δικαιοσύνη, την ισότητα και το καλό είναι ο καλύτερος τρόπος για να διασφαλίσουμε έναν καλύτερο κόσμο τώρα και στο μέλλον.

Ήξερες ότι...

- Ο Λιθουανός Zydrunas Savickas (Ζιντρούνας Σαβίκας) θεωρείται ότι είναι ο δυνατότερος άντρας όλων των εποχών, έχοντας κερδίσει ρεκόρ στο Arnold Strongman Classic επτά φορές και το 2014, έχοντας σηκώσει 410 κιλά. Η Rebecca Swanson (Ρεμπέκα Σουάνσον) γνωστή ως η δυνατότερη γυναίκα στον κόσμο, ξεκίνησε να παίρνει μέρος σε αγώνες και αθλήματα δύναμης γυναικών το 2002 και το 2006 έκανε squat 364 κιλά, τέσσερις φορές το σωματικό της βάρος.
- Πριν εφευρεθούν τα αυτοκίνητα, τα άλογα ήταν ένα σημαντικό μέσο μεταφοράς και το σθένος και η δύναμή τους εκτιμούνταν πολύ. Ο James Watt (Τζέιμς Βατ), ο οποίος εφηύρε τις ατμομηχανές, βρήκε έναν μαθηματικό τρόπο για να εξισώσει τα άλογα με την ισχύ του κινητήρα. Έτσι επινοήθηκε ο όρος «ιπποδύναμη». Ο Watt μέτρησε την ικανότητα ενός μεγάλου αλόγου να τραβήξει ένα φορτίο και βρήκε ότι μπορούσε να τραβήξει βάρος 68 κιλών ενώ περπατούσε με 4 χλμ. την ώρα. Όσο μεγαλύτερη είναι η ιπποδύναμη, τόσο πιο ισχυρή είναι η επιτάχυνση ενός αυτοκινήτου.
- «Ανθεκτικότητα» είναι όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει πώς οι άνθρωποι και τα συστήματα ανακάμπτουν από αρνητικές εμπειρίες και ταραχές. Είναι απαραίτητη για τους αθλητές αλλά και στην καθημερινή ζωή ώστε οι άνθρωποι να ανταπεξέρχονται στις πιέσεις της καθημερινότητας και να παραμένουν δυνατοί συναισθηματικά.

Πώς μπορεί ένας καλλιτέχνης να απεικονίσει το σθένος και τη δύναμη;

- Οι καλλιτέχνες μπορούν να απεικονίσουν το σθένος και τη δύναμη μέσω του θέματος που έχουν επιλέξει ή μέσω της φυσικής μάζας του τελειωμένου έργου τους ή μέσω των τεχνικών που χρησιμοποιούν για την παραγωγή του έργου τέχνης.
- Πολλά δυνατά κλασικά γλυπτά εντυπωσιάζουν με τις υπερμεγέθεις διαστάσεις τους.
- Στη ζωγραφική, η επιλογή του χρώματος ή της γραμμής μπορεί να δημιουργήσει μια δύναμη που μεταδίδει το σθένος ή τη δύναμη που θέλει να δείξει ο καλλιτέχνης. Ο διάσημος καλλιτέχνης Mondrian (Μοντριάν) χρησιμοποίησε σκληρές γραμμές και δέσμες τολμηρού χρώματος για να δημιουργήσει μια ισχυρή, δομημένη εντύπωση.
- Η αποτύπωση της κίνησης, είτε ζωγραφίζοντας τη δυναμική κίνηση του υποκειμένου είτε με ισχυρές πινελιές ή γραμμές, μπορεί να απεικονίσει τη δύναμη του υποκειμένου ή τι κάνει. Στην τέχνη υπάρχουν πολλά παραδείγματα με άλογα, μάχες, δυνατά κύματα ή δυνατούς χαρακτήρες που μάχονται, πυροβολούν ή οπισθοχωρούν, που μας δίνουν την εντύπωση των δυνατών κινήσεών τους ή των ισχυρών και κυρίαρχων χαρακτηριστικών τους.

Το βασικό μας έργο σε αυτή την ενότητα

Τίτλος, Ζαν ντε Ντιντεβίλ και Ζορζ ντε Σελβ οι Πρέσβεις / Jean de Dinteville and George de Selve The Ambassadors

Καλλιτέχνης, Hans Holbein the Younger, 1497/8 – 1543, Γερμανός

Μέσο, Λάδι σε ξύλο βελανιδιάς

Διαστάσεις, 207 x 209,5 εκ.

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1533

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο, Ηνωμένο Βασίλειο

Πώς / Πότε αποκτήθηκε από την Πινακοθήκη, Αγοράστηκε το 1890

Πώς αποδίδεται στον πίνακα το σθένος και η δύναμη;

Ο Holbein (Χόλμπαϊν) ήταν ένα σημαντικό πρόσωπο στην αυλή του βασιλιά Ερρίκου Η'. Αυτός είναι ένας πίνακας δύο Γάλλων Πρέσβειων που αντικατοπτρίζει τον πλούτο και τη χλιδή ισχυρών ανθρώπων εκείνης της εποχής. Παρατηρήστε τα πλούσια ρούχα και τη λεπτομέρεια στο υλικό του πιο απλού κυρίου. Μπορείτε σχεδόν να αισθανθείτε το βάρος του υφάσματος που υπάρχει στο φόντο, ενώ ο καλλιτέχνης έχει φροντίσει να δείξει δύναμη στη λεπτομέρεια του δαπέδου.

Την εποχή αυτού του πίνακα υπήρξε μεγάλη αναστάτωση στην αυλή λόγω του ότι ο Ερρίκος Η' χώρισε την πρώτη του γυναίκα και είχε έρθει σε ρήξη με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Αυτή η διχόνοια απεικονίζεται δυναμικά μέσω στοιχείων

όπως η σπασμένη χορδή στο λαούτο και το βιβλίο μαθηματικών που είναι ανοιχτό στη σελίδα «διαίρεση». Τα αντικείμενα δείχνουν τη σημασία των δύο ανδρών και τις δεξιότητές τους, καθώς και τη θέση τους μέσα στον κόσμο. Ο Χόλμπαϊν έχει τοποθετήσει ένα σημαντικό αντικείμενο σε πρώτο πλάνο, το οποίο από το πλάι γίνεται φανερό ότι πρόκειται για κρανίο. Απεικονίζει αυτό διαφορετικές απόψεις; Μπορείτε να εντοπίσετε τον σταυρό που είναι κρυμμένος στην επάνω γωνία του πίνακα;

Είναι ενδιαφέρον ότι αυτός ο πίνακας είναι ζωγραφισμένος σε ξύλο και όχι σε καμβά. Μερικά από τα χρώματα είναι πολύ ζωντανά· πιθανότατα για το κόκκινο χρώμα χρησιμοποιήθηκε κοχενίλη (χρωστική ουσία από σκαθάρια) (Holbein, 1533). Ο Χόλμπαϊν δυστυχώς πέθανε σε αρκετά νεαρή ηλικία ενώ διέμενε στην Αγγλία, όπου κόλλησε την πανώλη.

Σε ανάλογο πλαίσιο

Υπάρχουν άλλα έργα του ίδιου καλλιτέχνη (ή άλλων) που μας βοηθούν να καταλάβουμε περισσότερο το θέμα μας; Όλα αυτά τα έργα τέχνης μπορείτε να τα δείτε στην *Εθνική Πινακοθήκη του Λονδίνου στο Ηνωμένο Βασίλειο*.

Στο πέρασμα των αιώνων, οι καλλιτέχνες προσπάθησαν να αποτυπώσουν το σθένος και τη δύναμη των ανθρώπων και των μηχανών, ακόμη και τη δυνατή κακοκαιρία. Με την εφεύρεση των ατμοσυρμών το 1800, ένας από τους πιο διάσημους καλλιτέχνες της εποχής, ο Joseph Mallord William Turner (Τζόζεφ Μάλλορντ Ουίλιαμ Τέρνερ), ζωγράφησε ένα από τα πιο εντυπωσιακά έργα του με τίτλο «Βροχή, Ατμός και Ταχύτητα – Ο Μεγάλος Δυτικός Σιδηρόδρομος» (“Rain, Steam and

Speed – The Great Western Railway”) (Turner, 1844). Σε αυτόν τον πίνακα προσπάθησε να αποτυπώσει την απροσδιόριστη δύναμη της μηχανής (μέσου) μεταφοράς που μόλις είχε επινοηθεί, να κινείται με μεγάλη ταχύτητα μέσα σε κακοκαιρία.

Πριν από τα τρένα και τα αυτοκίνητα, οι μεταφορές γίνονταν με πλοία, εκτεινόμενα συχνά σε φουρτουνιασμένες θάλασσες και καταιγίδες. Ο γεννημένος στη Γερμανία Ολλανδός ζωγράφος Ludolf Bakhuizen (Λούντολφ Μπακχάουζεν), μεταξύ άλλων καλλιτεχνών, απθανάτισε τον κίνδυνο των ταξιδιών και των πλοίων που πλέουν στο έλεος των δυνατών κυμάτων σε πολλούς από τους πίνακές του, όπως στον πίνακα «Ένα αγγλικό σκάφος και μια караβέλα σε θαλασσοταραχή» (“An English Vessel and a Man-of-War in a Rough Sea”), το οποίο ολοκληρώθηκε τη δεκαετία του 1680 (Bakhuizen, circa 1680s).

Η καταστροφική δύναμη του πολέμου έχει προσφέρει ένα άλλο εκρηκτικό θέμα για τους καλλιτέχνες. Το έργο με τίτλο «Ένα επεισόδιο από πεδίο μάχης» (“An Episode on a Field of Battle”), ο Βέλγος ζωγράφος Charles-Philogene Tschaggeny (Τσαρλς-Φιλοτζέν Τσαγκένι) (Tschaggeny, 1848) αποτύπωσε την ανεξέλεγκτη καταστροφή του αγγλικού εμφυλίου πολέμου σε ανθρώπους και ζώα το 1848.

Ο τεράστιος πίνακας του αλόγου του George Stubbs (Τζόρτζ Σταμπς) με τίτλο «Whistlejacket» είναι ένα από τα πιο δημοφιλή έργα τέχνης στην Εθνική Πινακοθήκη του Λονδίνου (Stubbs, circa 1762). Τα άλογα είναι πιο ισχυρά από τους ανθρώπους λόγω του σχήματος και της δομής του σώματός τους, γι' αυτό μπορούν να εκτελούν πολύ πιο βαριές εργασίες. Όπως ο Λεονάρντο ντα Βίντσι (Leonardo da Vinci) πριν από αυτόν, ο Σταμπς ήταν γοητευμένος με τη βιολογία. Τεμάχισε και ερεύνησε πολλά σώματα αλόγων για να κατανοήσει τις δομές που επιτρέπουν στα άλογα να καλπάζουν και να πηδούν. Αυτός είναι ο λόγος που η ζωγραφική του είναι τόσο ρεαλιστική. Ο Whistlejacket σηκώνεται στα πίσω πόδια ώστε να απεικονιστεί η σωματική του δύναμη αλλά και η ισχυρή φύση του. Το άλογο είναι ζωγραφισμένο χωρίς αναβάτη ή χαλινάρι, κάτι που θα μπορούσε να ερμηνευθεί ότι ήταν πολύ δυνατό για να τον δαμάσει κάποιος. Ήταν ένα σωματικά δυνατό άλογο κούρσας. Αλλά ήταν επίσης σύμβολο πλούτου και δύναμης, με έναν ισχυρό ιδιοκτήτη (τον 2ο Μαρκήσιο του Ρόκινγκχαμ που έγινε δύο φορές πρωθυπουργός), που είχε ένα σπίτι αρκετά μεγάλο για να στεγάσει αυτόν τον τεράστιο πίνακα.

Άλλα έργα που «μιλούν» για σθένος και δύναμη

Παράδειγμα έργου τέχνης από τη Σουηδία

Τίτλος, Βασίλισσα Κριστίνα της Σουηδίας / Quenn Kristina of Sweden

Καλλιτέχνης, David Beck, 1621 – 1656, Ολλανδός

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1650

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνικό Μουσείο, Στοκχόλμη, Σουηδία

Τι μας λέει για το σθένος και τη δύναμη

Η βασίλισσα Κριστίνα της Σουηδίας, που γεννήθηκε το 1626 και πέθανε το 1689, ήταν περίπου 25 ετών όταν ζωγραφίστηκε αυτό το πορτρέτο από τον David Beck (Beck, 1650). Υπάρχουν πολλά σύμβολα στον πίνακα: η σφαίρα (γη), ο άνεμος στο πέπλο της (αέρας), το σιντριβάνι στα αριστερά (νερό) και η ίδια η βασίλισσα είναι το τέταρτο στοιχείο (φωτιά). Όλα αυτά τα στοιχεία έχουν μεγάλο σθένος και δύναμη.

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ελλάδα

Τίτλος, Δύναμη

Καλλιτέχνης, Κοντόπουλος Αλέκος, 1904 – 1975, Έλληνας

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1959

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα, Ελλάδα

Τι μας λέει για το σθένος και τη δύναμη

Το έργο με τίτλο «Δύναμη» (Κοντόπουλος, 1959), αποτυπώνει τη δύναμη των βιομηχανικών μηχανημάτων και των μηχανικών εργαλείων παραγωγής κάτω από τον λαμπερό ήλιο. Επίσης, εμφανίζονται άλογα που στέκονται στα πίσω πόδια τους.

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ιταλία

Τίτλος, Μεγάλη Σύνθεση Α / Great Composition A

Καλλιτέχνης, Piet Mondrian, 1872 – 1944, Ολλανδός

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1919 – 1920

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης, Ρώμη, Ιταλία

Τι μας λέει για το σθένος και τη δύναμη

Ο Piet Mondrian (Πιτ Μοντριάν) πίστευε ότι με την ανάλυση της αφηρημένης οπτικής γλώσσας του στις πιο απλές δηλώσεις γραμμής και χρώματος θα μπορούσε να φτάσει σε μια πιο καθαρή έκφραση της αλήθειας. Οι γραμμές και οι χρωματικές δέσμες του είναι δυνατές, άκαμπτες και ακίνητες. Υπάρχει δύναμη στην απλότητα και στις ευθείες γραμμές και πλευρές (Mondrian, 1919-1920).

Μαθητικές δραστηριότητες

Ενδεικτικές δραστηριότητες για να τις προσαρμόζετε ανάλογα με την ομάδα που έχετε κάθε φορά.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέξουν από κάθε κατηγορία παρακάτω ή να επανοήσουν τις δικές τους διαφορετικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα δημιουργία ψηφιακών εικόνων, ένα κομμάτι μουσικής ή ένα τραγούδι εμπνευσμένο από την τέχνη ή να ερευνήσουν άλλες γκαλερί ή έργα τέχνης που πιστεύουν ότι απεικονίζουν αυτό το θέμα.

Εικαστικές δραστηριότητες

Στον πίνακα «Οι Πρέσβεις» υπάρχουν αρκετά σημαντικά αντικείμενα που απεικονίζουν τη δύναμη και τη σημασία τους. Μπορείτε να σκεφτείτε κάποιο ιστορικό πρόσωπο ή σύγχρονο, σε όλο τον κόσμο, που προσπάθησε ή προσπαθεί να αλλάξει τα πράγματα και απέκτησε ή έχει μεγάλη δύναμη, π.χ. τον Nelson Mandela (Νέλσον Μαντέλα), τους ακτιβιστές του Black Lives Matter, τους διαδηλωτές για την κλιματική αλλαγή όπως τη Sunita Narain (Σουνίτα Ναράιν), τους περιβαλλοντολόγους όπως τον David Attenborough (Ντέιβιντ Άτενμπορο) και τον Gandhi (Γκάντι). Πώς έχουν χρησιμοποιήσει τη δύναμή τους για καλό ή για να κινητοποιήσουν μεγάλους πληθυσμούς για αλλαγή; Ποια σημαντικά σύμβολα θα έδειχναν; Πώς θα μπορούσατε να δείξετε την «ήπια ισχύ» τους σε μια εικόνα;

Σκεφτείτε τον τρόπο με τον οποίο ο Mondrian (Μοντριάν) απεικονίζει τη δύναμη με γραμμές και χρώματα. Πώς θα μπορούσατε να αναπαραστήσετε τις δυνάμεις σας; Οι γραμμές θα ήταν κάθετες, οριζόντιες, διαγώνιες ή ίσως καμπύλες και τι χρώματα θα χρησιμοποιούσατε; Θα αναγνώριζε κάποιος άλλος αυτή την αναπαράστασή σας;

Ο Stubbs (Σταμπς) στο έργο «Whistlejacket» αποτύπωσε τη δύναμη του αλόγου που στέκεται στα πίσω πόδια, ενώ άλλοι καλλιτέχνες έχουν αποδώσει άλογα σε μάχη ή σε εργασία. Όλα απεικονίζουν σθένος και δύναμη και δείχνουν την ισχύ τους. Σκεφτείτε το πιο δυνατό ζώο που μπορείτε και, στη συνέχεια, επιλέξτε ένα κατάλληλο μέσο ή στιλ για να δείξετε καλύτερα το σθένος, το μέγεθος και τη δύναμή του. Θα μπορούσε ακόμη και να είναι ένα μυθικό ζώο.

Κοιτάξτε τον τρόπο με τον οποίο είναι σχεδιασμένες και κατασκευασμένες οι γέφυρες για να μεταφέρουν ανθρώπους και οχήματα καθώς και να αντέχουν στις δυνάμεις της φύσης. Ποια σχήματα δημιουργούν σθένος και δύναμη; Μπορείτε να σχεδιάσετε μια γέφυρα; Εργαστείτε ομαδικά για να δημιουργήσετε μια ισχυρή σταθερή δομή. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε χαρτί ρολό ή χαρτόνι καθώς και ταινία.

Γλωσσικές δραστηριότητες

Οι λέξεις έχουν τη δύναμη να αλλάζουν τον τρόπο σκέψης των ανθρώπων. Κοιτάξτε τη διαφήμιση στα μέσα επικοινωνίας και προσδιορίστε τι κάνει τις διαφημίσεις ισχυρές.

Δημιουργήστε τα δικά σας διαφημιστικά σλόγκαν που να έχουν τη δύναμη να αλλάξουν τον τρόπο σκέψης των ανθρώπων. Μοιραστείτε τα δημιουργήματά σας με ένα iPad, πείτε τα σε κάμερα, βρείτε τη μουσική που θα τα υποστηρίξει, αναζη-

τήστε κάτι που να δίνει στα συνθήματα περισσότερη δύναμη.

Η σκληρή ισχύς είναι η χρήση στρατιωτικών και οικονομικών μέσων για να επηρεάσει τη συμπεριφορά ή τα συμφέροντα άλλων πολιτικών φορέων. Η σκληρή ισχύς έρχεται σε αντίθεση με την ήπια ισχύ (τη δύναμη των επιχειρημάτων και της πειθούς), η οποία προέρχεται από τη διπλωματία. Η ήπια δύναμη είναι η ικανότητα να προσελκύεις σε κάτι παρά να εξαναγκάζεις για κάτι. Ακόμη και τα παιδιά που δεν μπορούν να θέσουν νόμους (που αυτό θα έμοιαζε περισσότερο με σκληρή ισχύ) μπορούν να έχουν ήπια δύναμη, για παράδειγμα, στην προσπάθεια να πείσει κανείς τους γονείς να ανακουφίσουν, να εξοικονομούν ενέργεια κ.λπ. Σκεφτείτε την ήπια δύναμη και γράψτε μια ομιλία που θα μπορούσατε να εκφωνήσετε για να διαμορφώσετε τις αντιλήψεις των άλλων με τρόπο ευχάριστο και ελκυστικό.

Πώς μπορείς να είσαι αρκετά δυνατός για να αντισταθείς στον εξαναγκασμό κάποιου;

Δραστηριότητα ανθεκτικότητας: Φτιάξτε ένα «Σοκάκι συνείδησης» δημιουργώντας 2 γραμμές με τα μέλη της ομάδας. Βρείτε πολλά συνθήματα και λόγους που μπορεί να προσελκύσουν τον μαθητή που βρίσκεται στο κέντρο και να τον κάνετε σύμμαχό σας και φωνάξτε τα. Εάν είστε ο μαθητής που περπατά στο κέντρο, βρείτε πολλούς λόγους για να μην κάνετε λάθος πράγματα, ανεξάρτητα από το πόσο πειστικοί προσπαθούν να είναι οι άλλοι.

Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες

Σε συνέχεια των παραπάνω δραστηριοτήτων τέχνης, επιλέξτε ένα ισχυρό άτομο ή ζώο που συζητήσατε και μιμηθείτε το μπροστά στην υπόλοιπη τάξη. Αυτό μπορεί να παρουσιαστεί στην ολομέλεια είτε από τον καθένα χωριστά είτε σε μικρές ομάδες. Ας δούμε αν η υπόλοιπη τάξη μπορεί να καταλάβει ποιο από αυτά κάνετε!

Μπορείτε να φανταστείτε ένα ισχυρό άτομο ή ζώο να είναι ευάλωτο ή ανίσχυρο σε μια άλλη πτυχή της ζωής τους (σε διαφορετικό περιβάλλον ή σε διαφορετική περίοδο της ζωής τους); Συζητήστε σε ομάδες και αυτοσχεδιάστε μια σκηνή μπροστά στην τάξη. Οι υπόλοιποι μαθητές συμφωνούν με τις απόψεις σας; Ποιες άλλες περιπτώσεις μπορεί να υπάρχουν, όπου ακόμη και ισχυροί άνθρωποι να είναι ευάλωτοι;

Χρήσιμες πηγές - Αναφορές

- Bakhuizen, L. (circa 1680s). *An English Vessel and a Man-of-war in a Rough Sea off a Coast with Tall Cliffs* [Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org>. (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Beck, D. (1650). *Queen Kristina of Sweden* [Oil on canvas]. Nationalmuseum, Stockholm. <https://collection.nationalmuseum.se> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Holbein, H. the Younger (1533). *Jean de Dinteville and Georges de Selve* ('The Ambassadors') [Oil on oak]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Horses in art. (2024, February 1). *Wikipedia. The Free Encyclopedia*. <https://en.wikipedia.org> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- How strong is a horse? (4 Facts) (n.d.). *Horse Riding Guide*. <https://www.horseridingguide.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Imperial College London (2011, December 6). Colour footage of the Tacoma Narrows bridge [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Κοντόπουλος, Α. (1959). *Δύναμη* [Λάδι σε μουσαμά]. Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Mondrian, P. (1919-1920). *Great Composition A* [Oil on Canvas]. Galleria Nazionale d'Arte Moderna e Contemporanea, Rome. <https://www.artchive.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Stubbs, G. (circa 1762). *Whistlejacket* [Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- The National Gallery (2018, April 27). Holbein's extraordinary 'Ambassadors' | National Gallery [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- The National Gallery (2020, June 26). Holbein's Ambassadors: theories, questions and what you need to know | National Gallery. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Tschaggeny, C. P. (1848). *An Episode on the Field of Battle* [Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Turner, J.M.W. (1844). *Rain, Steam, and Speed - The Great Western Railway* [Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).

Κατεβάστε [εδώ](#) την παρουσίαση (pptx) της θεματικής «Σθένος και δύναμη» για να την προβάλετε και να τη συζητήσετε με τους μαθητές σας.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τα 8 σχέδια μαθήματος

3. Φύση

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Christina Erenvidh & Margareta Odham
CEE AUTO-LEARN, Σουηδία

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Linda Barker, Ray Kirtley, Marion Mills, Chris Souvlis & Chris Williams
Global Learning Association, Ηνωμένο Βασίλειο

Fabio Boccio & Patrizia Pelliccioni
CREWATIVE, Ιταλία

Αντώνης Λενακάκης, Χαρά Κανάρη, Μαρία Κολτσίδα & Νάσια Χολέβα
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΕΚΠΟΝΗΤΕΣ ΘΕΑΤΡΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Αντώνης Λενακάκης, Μαρία Κολτσίδα, Νάσια Χολέβα & Χαρά Κανάρη
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

3. Φύση

ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Στόχοι του μαθήματος

- Να σκεφτούμε τη φύση και τρόπους που την εξερευνούμε.
- Να αναλογιστούμε τις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις με τη φύση.
- Να εξετάσουμε πώς απεικονίζεται η σχέση μεταξύ ανθρώπων και φύσης στην τέχνη.

Εστίαση

Τέχνη, θεατροπαιδαγωγική και γλώσσα (πνευματική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη και πολιτισμική κατανόηση)

Εύρος Ηλικίας

Ηλικίες 9 έως 11 (Μπορεί να προσαρμοστεί για μαθητές μικρότερης ή μεγαλύτερης ηλικίας)

Δεξιότητες

Αναλυτική σκέψη, δημιουργικότητα, αντίληψη και αυτογνωσία

Θέμα: «Φύση»

Τι μας έρχεται στο μυαλό όταν σκεφτόμαστε τη θεματική «Φύση»;

Όταν σκεφτόμαστε τη φύση, στον νου μας έρχεται ο φυσικός κόσμος που μας περιβάλλει. Στη διάρκεια των αιώνων, αυτό το περιβάλλον μάς παρείχε τους πόρους για να ζούμε και να αναπτυσσόμαστε. Η φύση όμως μας παρέχει, επίσης, και μέρη για παιχνίδι και χαλάρωση. Ο τρόπος με τον οποίο βιώνουμε τη φύση εξαρτάται από το ποιοί είμαστε, πού βρισκόμαστε και τι κάνουμε. Όμως και η φύση αλλάζει συνεχώς – από εποχή σε εποχή και από χρόνο σε χρόνο.

Σε ορισμένα μέρη, η φύση μερικές φορές φαίνεται να κοιμάται κάτω από ένα στρώμα χιονιού πάνω στο οποίο εμείς μπορούμε να κάνουμε σκι και πατινάζ. Σε

άλλα μέρη η ζέστη του καλοκαιριού μάς αφήνει απροστάτευτους και χρειαζόμαστε κάποιο μέρος για να προστατευτούμε.

Η φύση παρέχει την τροφή μας και τη γη που καλλιεργούμε, αλλά μπορεί επίσης να είναι ένα επικίνδυνο ή τρομακτικό περιβάλλον.

Είναι σημαντικό να σεβόμαστε και να εκτιμούμε το φυσικό περιβάλλον που έχουμε γύρω μας, όπου κι αν βρισκόμαστε στον ποικιλόμορφο κόσμο μας.

Γιατί είναι σημαντική;

Η φύση δίνει πολλά οφέλη στον άνθρωπο. Μας παρέχει τους πόρους που χρειαζόμαστε για να ζήσουμε. Από τον αέρα που αναπνέουμε, το νερό που πίνουμε και το φαγητό που τρώμε, η φύση παρέχει ελεύθερα τα απαραίτητα για την επιβίωσή μας. Υποστηρίζει την οικονομία μας, την κοινωνία μας και την ίδια την ύπαρξή μας.

Η φύση, μας παρέχει επίσης ομορφιά και έμπνευση και τις συνθήκες για να απολαύσουμε τη ζωή με έναν καλύτερο τρόπο. Χωρίς τον καθαρό αέρα, το περιβάλλον, τα φυτά και τα ζώα που υπάρχουν στη φύση, η υγεία και η ευημερία μας θα επηρεάζονταν άσχημα.

Επειδή η φύση είναι ελεύθερη, συχνά τη θεωρούμε δεδομένη και γι' αυτό συχνά γίνεται υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων. Αλλά χωρίς αυτή δεν θα μπορούσαμε να συνεχίζουμε να ζούμε ευτυχισμένοι. Έτσι, ένας πολύ σημαντικός στόχος μας στη ζωή θα πρέπει να είναι να προστατεύουμε και να εκτιμάμε τη φύση.

Πώς επηρεάζει τη ζωή μας και τον κόσμο;

Η υγεία του φυσικού κόσμου έχει άμεσο αντίκτυπο στην υγεία όλων μας. Χωρίς ένα ισχυρό και υγιές φυσικό περιβάλλον δεν μπορούμε να έχουμε τους πόρους που χρειαζόμαστε για την ευημερία μας.

Το να είμαστε στη φύση επηρεάζει επίσης τον τρόπο που νιώθουμε. Η σύνδεση με τη φύση ή ακόμα και η προβολή εικόνων της φύσης, μπορεί να μειώσει το άγχος και τον φόβο και να αυξήσει τα ευχάριστα συναισθήματα. Το να είμαστε στη φύση όχι μόνο μας κάνει να νιώθουμε καλύτερα συναισθηματικά, αλλά μπορεί επίσης να μειώσει την ένταση των μυών και την αρτηριακή πίεση και να συμβάλει στη σωματική μας ευεξία. Μπορούμε να επωφεληθούμε και να απολαύσουμε τη φύση καθώς περπατάμε, κάνουμε πεζοπορία ή ποδηλασία σε πάρκα ή δάση ή χωράφια. Επίσης, μπορεί να αισθανόμαστε διαφορετικά για τη φύση ανάλογα με το πού ζούμε στη Γη.

Η φύση είναι ζωτικής σημασίας και πρέπει να την προστατεύουμε και να την

αξιοποιούμε για να εμπλουτίσουμε τη ζωή μας χωρίς να εξαντλούμε τους πόρους της για τις μελλοντικές γενιές.

Ήξερες ότι...

- Η επιφάνεια της Γης είναι 70% νερό και μόνο 30% ξηρά. Περίπου το 2% είναι γλυκό νερό και το υπόλοιπο είναι αλμυρό. Τα ψάρια μπορούν να ζήσουν είτε σε γλυκό είτε σε αλμυρό νερό, αλλά οι άνθρωποι χρειάζονται γλυκό νερό για να επιβιώσουν. Το νερό από το οποίο εξαρτόμαστε είναι περιορισμένο και πολύτιμο.
- Πριν από 2000 χρόνια, το 80% της Ευρώπης καλύπτονταν από δάση. Σήμερα υπολογίζεται ότι πλησιάζει μόνο το 37%. Ωστόσο, το ποσοστό διαφέρει από χώρα σε χώρα. Στη Σουηδία είναι 60%, ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι μόνο 13%. Στην Ελλάδα, το αντίστοιχο ποσοστό είναι 31,7%. Η έκταση των δασών επηρεάζει τον αριθμό των ζωικών ειδών που μπορούν να επιβιώσουν στον δασικό βιότοπο.
- Τα βουνά περιέχουν σημαντικές πρώτες ύλες για τη μεταλλευτική βιομηχανία και αξιοποιούνται για ανθρώπινη και βιομηχανική χρήση. Τα παλαιότερα βουνά σχηματίστηκαν πριν από περίπου 400 εκατομμύρια χρόνια.

Πώς μπορεί ένας καλλιτέχνης να απεικονίσει τη φύση;

- Η φύση μπορεί να απεικονιστεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους όπως μπορούμε να δούμε στην ποικιλία των αναπαραστάσεων που συναντάμε στις πινακοθήκες και στα Μουσεία Τέχνης. Όπως και στη φύση, τα χρώματα μπορεί να ποικίλλουν από διακριτικά και ζωντανά έως ζωηρά και άγρια.
- Οι τεχνικές μπορεί να είναι υπερρεαλιστικές ή να είναι πιο αφηρημένες. Επίσης, μπορεί να αξιοποιούνται διαφορετικά σχήματα (τετράγωνο, ορθογώνιο, οβάλ, τρίγωνο). Οι καλλιτέχνες μπορεί να χρησιμοποιούν διαφορετικά μέσα από λάδια και νερομπογιές (υδατοδιαλυτά χρώματα) μέχρι σκίτσο με κάρβουνο και ακόμη και διαφορετικές μορφές τέχνης όπως η γλυπτική.
- Οι καλλιτέχνες μπορούν να απεικονίζουν στα έργα τους τη φύση ως παρατηρητές, ενώ άλλοι επιλέγουν να δείξουν την αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων και του φυσικού κόσμου ή ακόμη και να τοποθετηθούν μέσα στον φυσικό κόσμο. Η εξερεύνηση αυτών των σχέσεων περιλαμβάνει βαθύτερα

3. Φύση

νοήματα από την απλή καταγραφή των τοπίων που βλέπουν. Οι καλλιτέχνες μπορούν να εκφράσουν συναισθήματα και να απεικονίσουν στους πίνακές τους ό,τι οι αισθήσεις αντιλαμβάνονται. Βλέπουμε λεπτομέρειες και χρώματα που ενισχύουν το μήνυμα που θέλουν να εκφράσουν στα έργα τους. Μια φουρτουνιασμένη θάλασσα, για παράδειγμα, μπορεί να εκφράσει όχι μόνο τη φύση αλλά και τη δύναμη, την ανησυχία και ακόμη και τον φόβο.

Το βασικό μας έργο σε αυτή την ενότητα

Τίτλος, Η Lisbet ψαρεύει / Lisbet angling

Καλλιτέχνης, Carl Larsson, 1853 – 1919, Σουηδός

Μέσο, Υδατογραφία σε χαρτί

Διαστάσεις, 32 x 43 εκ.

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1898

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνικό Μουσείο, Στοκχόλμη, Σουηδία

Πώς/ Πότε αποκτήθηκε από το Μουσείο, Αγοράστηκε το 1900

Πώς αποδίδεται στον πίνακα η φύση;

Ο καλλιτέχνης δείχνει ένα κορίτσι, τη Lisbet, να στέκεται σε μια γέφυρα κρατώντας ένα καλάμι ψαρέματος. Αυτή είναι η εισαγωγή μας στη σκηνή όπου ο καλλιτέχνης προσπαθεί να αποτυπώσει την ακίνητη λίμνη μπροστά από το κορίτσι και τα δέντρα και τον ουρανό που αντανακλώνται σε αυτή. Η φύση ξεδιπλώνεται μπροστά μας με το μικρό κορίτσι να έρχεται σε αντίθεση με τον πλατύ και ανοιχτό ουρανό. Η Lisbet φαίνεται έντονα στο προσκήνιο του πίνακα, ενώ η φύση απλώνεται στο

3. Φύση

άπειρο πέρα από αυτή (Larsson, 1898).

Ο καλλιτέχνης Carl Larsson (Καρλ Λάρσον) ζωγράφιζε κυρίως υδατογραφίες. Σε αυτή την εικόνα αναπαριστά την απαλότητα του ακίνητου νερού και των νεφών που ρέουν με την υδαρή βαφή που χρησιμοποιεί για να τα απαθανατίσει, δείχνοντας τη φύση με χαλαρωτικό τρόπο. Ο Λάρσον ζωγράφισε πολλές υδατογραφίες κατά τη διάρκεια της ζωής του, αλλά είναι πιο διάσημος για την προβολή της καθημερινής ζωής της οικογένειάς Λάρσον, στη σειρά που ονομάζεται «Ένα Σπίτι».

Σε ανάλογο πλαίσιο

Υπάρχουν άλλα έργα του ίδιου καλλιτέχνη (ή άλλων καλλιτεχνών) που μας βοηθούν να καταλάβουμε περισσότερο το θέμα μας;

Αυτοί οι 3 πίνακες του Carl Larsson δείχνουν την ποικιλία των τρόπων με τους οποίους αναπαριστά σκηνές της φύσης ή και εσωτερικών χώρων.

Το έργο «Μια μελέτη τοπίου από το Barbizon» (“A landscape study from Barbizon”), είναι ένας πρώιμος πίνακας του Λάρσον με λάδι (Larsson, 1878). Το τοπίο είναι άδειο και χωρίς ανθρώπινη αλληλεπίδραση. Ο πίνακας δίνει μια αίσθηση εγκατάλειψης. Στο τοπίο φαίνεται να υπάρχει άπνοια ενώ σχεδόν μπορούμε να μυρίσουμε το ξερό γρασίδι.

Στο έργο «Ζωγράφος σε ανοιχτό χώρο. Χειμερινό μοτίβο από το Åsögatan 145, Στοκχόλμη» (“Open Air Painter. Winter-Motif from Åsögatan 145, Stocholm”), ο Λάρσον παρουσιάζει ένα χειμωνιάτικο θέμα από το Åsögatan, στο κέντρο της Στοκχόλμης. Ο πίνακας δείχνει την ανθρώπινη αλληλεπίδραση με διαφορετικούς

3. Φύση

τρόπους – το άλογο να τραβάει το έλκηθρο, ο ζωγράφος να δουλεύει τον πίνακά του στο κρύο φως της ημέρας περιτριγυρισμένος από θεατές, ένα αγόρι με το έλκηθρό του. Οι χρωματικοί τόνοι είναι γκριζωποί, δείχνοντας το γκριζωπό φως της ημέρας (Larsson, 1886).

Το έργο «Προετοιμασία για ένα παιχνίδι» (“Getting ready for a game”) είναι μία από τις εικόνες από το σπίτι του Λάρσον στο Sundborn (Σάντμπορν) (Larsson, 1901). Αυτό το έργο είναι πιο χαρακτηριστικό για το ζωγραφικό του ύφος. Ο πλούτος των λεπτομερειών που απεικονίζουν τη συνηθισμένη ζωή της οικογένειας είναι ο ίδιος με αυτόν που μπορούμε να δούμε στο έργο «Η Lisbet ψαρεύει».

Άλλα έργα που «μιλούν» για τη φύση

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ελλάδα

Τίτλος, Δυο παιδιά στην παραλία

Καλλιτέχνης, Θεόφραστος Τριανταφυλλίδης, 1881 – 1955, Έλληνας

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1919

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα, Ελλάδα

Τι μας λέει για τη φύση

Ο Έλληνας καλλιτέχνης Θεόφραστος Τριανταφυλλίδης ήταν ιμπρεσιονιστής ζωγράφος. Αυτό είναι φανερό σε αυτόν τον πίνακα που αναπαριστά ένα τοπίο και την όχθη του ποταμού με άμμο να περιβάλλει τα παιδιά (Τριανταφυλλίδης, 1919). Ίσως δείχνει τη φύση ως ένα μέρος για να εξερευνηθούν.

3. Φύση

Παράδειγμα έργου τέχνης από το Ηνωμένο Βασίλειο

Τίτλος, Λουόμενοι στο Asnières / Bathers at Asnières

Καλλιτέχνης, Georges Seurat, 1859 – 1891, Γάλλος

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1884

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο, Ηνωμένο Βασίλειο

Τι μας λέει για τη φύση

Ο Seurat (Σερά) δείχνει τη φύση εδώ τόσο ως μέρος για τη βιομηχανία που υποστηρίζει την ανθρώπινη ζωή όσο και ως ένα μέρος αναψυχής και χαλάρωσης σε μια ζεστή μέρα. Οι άνθρωποι κολυμπούν και ξαπλώνουν δίπλα στο ποτάμι. Ξεκουράζονται στην ακτή και χρησιμοποιούν μια βάρκα – ίσως για ψάρεμα. Όμως τα εργοστάσια στο βάθος δείχνουν το ποτάμι και ως τόπο βιομηχανίας (Seurat, 1884).

3. Φύση

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ιταλία

*Τίτλος, **Alla Stanga***

Καλλιτέχνης, Giovanni Segantini, 1858 – 1899, Ιταλός

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1886

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης, Ρώμη, Ιταλία

Τι μας λέει για τη φύση

Η φύση και οι συνδέσεις των ανθρώπων με τη φύση είναι τα βασικά θέματα της τέχνης του Giovanni Segantini (Τζιοβάνι Σεγκαντίνι). Σε όλη του τη ζωή ήταν σημαντικό για αυτόν να ζωγραφίζει βουνά και χωράφια και αγροτικές περιοχές με ανθρώπους και οικογένειες με τα ζώα τους. Τα ζώα εδώ συνοδεύουν τους ανθρώπους και φωτίζονται από το «ουράνιο φως» για να αναδειχθεί η σημασία τους (Segantini, 1886).

Μαθητικές δραστηριότητες

Ενδεικτικές δραστηριότητες για να τις προσαρμόζετε ανάλογα με την ομάδα που έχετε κάθε φορά.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέξουν από κάθε κατηγορία δραστηριοτήτων που ακολουθεί ή να επινοήσουν δικές τους και διαφορετικές δραστηριότητες, όπως, για παράδειγμα, δημιουργία ψηφιακών εικόνων με χρήση υπολογιστή, δραστηριότητες με μουσική ή τραγούδι ή να ερευνήσουν άλλες πινακοθήκες ή έργα τέχνης που πιστεύουν ότι απεικονίζουν αυτό το θέμα.

Εικαστικές δραστηριότητες

Το κινούμενο σχέδιο μπορεί να είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος εμφάνισης κίνησης και δραστηριοτήτων όπως το ριζιμο ενός αντικειμένου, το τρέξιμο ή το πέταγμα. Σε μια σειρά από σχέδια που δείχνουν μια δραστηριότητα, φανταστείτε τον εαυτό σας ως τον κεντρικό ήρωα και δείξτε το γεγονός σε ένα καρτούν με 3 εικόνες.

Η υδατογραφία (ακουαρέλα) και η ζωγραφική με νερομπογιές μπορεί να επιτρέψει σε έναν καλλιτέχνη να αποτυπώσει γρήγορα μια σκηνή. Χρησιμοποιήστε χαρτί και διάφορα χρώματα και μάθετε πώς μπορούν να αναμειγνύονται τα χρώματα για διαφορετικά είδη τοπίων.

Φανταστείτε ότι ο πίνακας «Η Lisbet ψαρεύει» είναι μια αφίσα μιας νέας ταινίας. Σκεφτείτε μια ιδέα για μια διαφορετική ταινία και φτιάξτε τη δική σας αφίσα για αυτήν. Συμπεριλάβετε έναν κατάλληλο τίτλο ταινίας που θα προσέλκυε τον κόσμο να την παρακολουθήσει.

Γλωσσικές δραστηριότητες

Φανταστείτε ότι είστε η Λίζμπετ από τον πίνακα ή κάποιος άλλος που ψαρεύει μια όμορφη ανοιξιάτικη μέρα. Γράψτε ένα γράμμα σε έναν φίλο σας για να περιγράψετε την εμπειρία σας και πώς προετοιμαστήκατε, τι είδατε, τι κάνατε.

Αναζητήστε στοιχεία για ένα από τα παρακάτω φυσικά τοπία: δάση, θάλασσες, βουνά, βοσκοτόπια, ωκεανούς. Στη συνέχεια, γράψτε μια διαφήμιση που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την προώθηση αυτού του φυσικού τοπίου στους τουρίστες και παρουσιάστε τη στην τάξη.

Με έναν φίλο φανταστείτε έναν διάλογο μεταξύ αγελάδων σε ένα λιβάδι. Συζητήστε τι μπορεί να σκέφτονται και να συζητούν.

Κάντε μια παρουσίαση στην τάξη για τα ψάρια και το ψάρεμα. Τι πιστεύετε για τα ψάρια; Ποια είδη ψαριών έχετε ακούσει; Έχετε μαγειρέψει ή φάει ποτέ αυτά τα ψάρια; Έχετε πάει ποτέ για ψάρεμα;

Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες

Χωριστείτε σε ζευγάρια. Σε κάθε ζευγάρι επιλέξτε ένα στοιχείο της φύσης (άνεμο, φωτιά, κύμα, κ.λπ.) ή ζώο που κάνει έναν ξεχωριστό ήχο. Προσπαθήστε να κάνετε αυτόν τον ήχο πανομοιότυπο μεταξύ των δύο σας. Στη συνέχεια οι παίκτες μπερ-

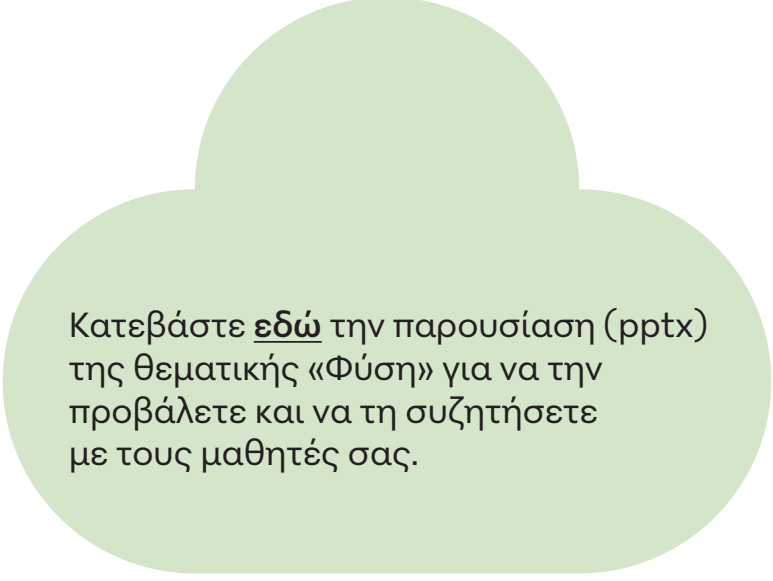
3. Φύση

δεύονται και απλώνονται στην τάξη. Προσπαθήστε να είστε όσο το δυνατόν πιο μακριά από τον συμπαίκτη σας. Τώρα όλοι κλείστε τα μάτια σας. Προσπαθήστε να βρείτε τον συμπαίκτη σας στον χώρο, βγάζοντας μόνο τον συμφωνημένο ήχο σας. Μην ανοίγετε τα μάτια σας μέχρι οι παίκτες κάθε ζευγαριού να καταφέρουν να βρεθούν.

Σε ομάδες των 5-6 ατόμων, αναλάβετε μια διαφορετική περίπτωση φυσικού τοπίου και συνθηκών: δάσος τη νύχτα, δάσος κατά τη διάρκεια της βροχής, ήρεμη θάλασσα, θαλάσσια καταιγίδα κ.λπ. Τι είδους ήχοι θα υπήρχαν; Δημιουργήστε το ηχητικό τοπίο χρησιμοποιώντας τα χέρια, το σώμα, το στόμα ή μικρά αντικείμενα και παρουσιάστε το στην υπόλοιπη τάξη, η οποία θα έχει τα μάτια της κλειστά.

Χρήσιμες πηγές - Αναφορές

- Carl Larsson Gården, Sundborn. The house of Artist Carl Larsson and his spouse. (Ιστότοπος για το Sundborn, Το σπίτι του καλλιτέχνη Carl Larsson) <https://www.carllarsson.se>
- Larsson, C. (1901). *Getting Ready for a Game* [Oil on canvas]. Nationalmuseum, Stockholm. <https://collection.nationalmuseum.se> (Ημερομηνία 12.02.2024).
- Larsson, C. (1898). *Lisbeth Angling. From A Home (26 watercolours)* [Watercolour]. Nationalmuseum, Stockholm. <https://www.europeana.eu> (Ημερομηνία 12.02.2024).
- Larsson, C. (1878). *Landscape Study from Barbizon* [Oil on canvas]. Nationalmuseum, Stockholm. <https://collection.nationalmuseum.se> (Ημερομηνία 12.02.2024).
- Larsson, C. (1886). *Open-Air Painter. Winter-Motif from Åsögatan 145, Stockholm* [Oil on canvas]. Nationalmuseum, Stockholm. <https://collection.nationalmuseum.se> (Ημερομηνία 12.02.2024).
- Segantini, G. (1886). *Alla Stanga* [Painting]. La Galleria Nazionale, Roma. <https://artsandculture.google.com> (Ημερομηνία 12.02.2024).
- Seurat, G. (1884). *Bathers at Asnières* [Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία 12.02.2024).
- Τριανταφυλλίδης, Θ. (1919). *Δύο Παιδιά στην Παραλία* [Λάδι σε μουσαμά επικολλημένο σε χαρτόνι]. Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία 12.02.2024).
- Uffe Boesen (2018, March 10). Landscape Nature field watercolor painting tutorial 2x speed [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com> (Ημερομηνία 12.02.2024).
- Why it's important that we value Nature (n.d.). *World Wildlife Fund*. <https://www.wwf.org.uk> (Ημερομηνία 12.02.2024).
- WWF – Ελλάς (χ.η.). Φύση. <https://www.wwf.gr> (Ημερομηνία 12.02.2024).

Κατεβάστε [εδώ](#) την παρουσίαση (pptx) της θεματικής «Φύση» για να την προβάλετε και να τη συζητήσετε με τους μαθητές σας.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τα 8 σχέδια μαθήματος

4. Εργασία και βιομηχανία

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Christina Erenvidh & Margareta Odstam
CEE AUTO-LEARN, Σουηδία

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Linda Barker, Ray Kirtley, Marion Mills, Chris Souvlis & Chris Williams
Global Learning Association, Ηνωμένο Βασίλειο

Fabio Boccio & Patrizia Pelliccioni
CREWATIVE, Ιταλία

Αντώνης Λενακάκης, Χαρά Κανάρη, Νάσια Χολέβα & Μαρία Κολτσιδα
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΕΚΠΟΝΗΤΕΣ ΘΕΑΤΡΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Αντώνης Λενακάκης, Νάσια Χολέβα, Μαρία Κολτσιδα & Χαρά Κανάρη
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

4. Εργασία και βιομηχανία

ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Στόχοι του μαθήματος

- Να σκεφτούμε διαφορετικούς τύπους εργασίας και πώς έχει αλλάξει η βιομηχανία με την πάροδο του χρόνου.
- Να αναλογιστούμε τη θέση των γυναικών στον εργασιακό χώρο.
- Να σκεφτούμε τη διαφορά της εργασίας στο παρελθόν, στη σύγχρονη εποχή αλλά και στο μέλλον.

Εστίαση

Τέχνη, θεατροπαιδαγωγική και γλώσσα (πνευματική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη και πολιτισμική κατανόηση)

Εύρος Ηλικίας

Ηλικίες 9 έως 11 (Μπορεί να προσαρμοστεί για μαθητές μικρότερης ή μεγαλύτερης ηλικίας)

Δεξιότητες

Αναλυτική σκέψη, δημιουργικότητα, αντίληψη και αυτογνωσία

Θέμα: «Εργασία και βιομηχανία»

Τι μας έρχεται στο μυαλό όταν σκεφτόμαστε τη θεματική «Εργασία και βιομηχανία»;

Όταν αναλογιζόμαστε την εργασία και τη βιομηχανία, ίσως σκεφτόμαστε τις διαφορετικές εργασίες που κάνουν οι άνθρωποι και όλα τα διαφορετικά μέρη που τις κάνουν, όπως το σπίτι, το εργοστάσιο, το γραφείο, τα μαγαζιά και τα σχολεία.

Όμως στις παλαιότερες εποχές το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας ήταν στη γη. Με την πάροδο του χρόνου, η γεωργία αντικατέστησε το κυνήγι σε μεγάλο βαθμό, ως ένας τρόπος παραγωγής αρκετής τροφής. Αυτό ήταν γνωστό ως «αγροτική οικονομία». Αργότερα, καθώς η παραγωγή βελτιωνόταν και οι εφευρέσεις προχωρούσαν, σε πολλά μέρη οι άνθρωποι μετακόμισαν από την ύπαιθρο στις πόλεις

καθώς οι κοινωνίες βασιζόνταν σε μεγάλης κλίμακας βιομηχανίες που βρίσκονταν στις πόλεις.

Η βιομηχανική επανάσταση σηματοδοτεί την περίοδο ανάπτυξης στο δεύτερο μισό το 18ου αιώνα που μετέτρεψε σε μεγάλο βαθμό τις αγροτικές κοινωνίες στην Ευρώπη και την Αμερική σε βιομηχανικές και αστικές.

Δημιουργήθηκαν εργοστάσια και γεννήθηκε η μαζική παραγωγή (π.χ. στην κλωστοϋφαντουργία). Συχνά αυτά τα εργοστάσια ήταν θορυβώδη, σκοτεινά και επικίνδυνα, με πολλές ώρες και κακές συνθήκες εργασίας.

Σήμερα, η τεχνολογική και ψηφιακή μας κοινωνία σημαίνει καλύτερα εργαλεία και μηχανές, ρομπότ που ασχολούνται με τεχνικά θέματα και φυσικά υπολογιστές. Σήμερα κατανοούμε την ανάγκη για «υγεία και ασφάλεια» στον χώρο εργασίας, ίσα εργασιακά δικαιώματα για άντρες και γυναίκες και για «ισορροπία επαγγελματικής και προσωπικής ζωής».

Γιατί είναι σημαντική;

Η εργασία είναι σημαντική τόσο για την ανάπτυξη και την πρόοδο των κοινωνιών όσο και σε προσωπικό επίπεδο. Η βιομηχανία παράγει πολλά από αυτά που χρειαζόμαστε για να ζήσουμε καλά και μας επιτρέπει να ευημερούμε. Η εργασία μπορεί επίσης να μας δώσει την προσωπική και κοινωνική μας ταυτότητα, την ψυχική μας ευεξία και τα μέσα για να κερδίσουμε χρήματα ώστε να έχουμε πρόσβαση στα αγαθά και τις υπηρεσίες που χρειαζόμαστε.

Οι περισσότεροι άνθρωποι χρειάζονται εργασία κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Οι άντρες και οι γυναίκες θα πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα στην αγορά εργασίας σύμφωνα με τον νόμο.

Πριν από τη βιομηχανική επανάσταση, οι περισσότερες γυναίκες δούλευαν στο σπίτι ή στη γη, συχνά με χαμηλή ή καθόλου αμοιβή. Ενώ οι γυναίκες συνήθως δεν θεωρούνταν ικανές να επιβλέπουν ένα εργοστάσιο, πολλές γυναίκες (και παιδιά) έγιναν αντικείμενο εκμετάλλευσης στα πρώτα εργοστάσια, επειδή τα λεπτά τους χέρια τις έκαναν πιο κατάλληλες για να δουλέψουν τις πρώτες μηχανές.

Στη σημερινή αγορά εργασίας, το εργασιακό περιβάλλον έχει βελτιωθεί σε πολλές χώρες. Εστιάζουμε στην αξία που μπορεί να παράγει η βιομηχανία και η εργασία, λαμβάνοντας επίσης υπόψη το εργασιακό περιβάλλον. Η ευημερία στην εργασία και η βιωσιμότητα της παραγωγής έχουν υψηλότερη προτεραιότητα.

Πώς επηρεάζει τη ζωή μας και τον κόσμο;

Η απουσία εργασίας ή η χαμηλής ποιότητας εργασία με χαμηλές αποδοχές μπορεί να έχει καταστροφικές συνέπειες, τόσο σε προσωπικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο ευημερίας μιας κοινότητας. Κάνοντας μια δουλειά που μας αρέσει και μας ικανοποιεί μπορεί να έχουμε έναν ουσιαστικό στόχο στη ζωή μας καθώς και ένα εισόδημα. Το βιοτικό μας επίπεδο εξαρτάται συνήθως από τα χρήματα που βγάζουμε, ενώ η απασχόληση συχνά συμβάλλει στην αυτοεικόνα και την αυτοεκτίμησή μας. Διαπιστώνουμε ότι τα μέρη με υψηλότερη ποιότητα ζωής είναι συνήθως εκείνα με υψηλής τεχνολογίας, αποδοτικές βιομηχανίες που φέρνουν πόρους και ευημερία στις κοινότητές τους.

Ταυτόχρονα, η βιομηχανική δραστηριότητα μπορεί να έχει αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, προκαλώντας κλιματική αλλαγή, απώλεια φυσικών πόρων, ρύπανση του αέρα και των υδάτων και εξαφάνιση ειδών. Αυτά απειλούν το παγκόσμιο περιβάλλον καθώς και την οικονομική και κοινωνική ευημερία. Η πανδημία Covid-19 μάς έκανε να συνειδητοποιήσουμε ακόμα περισσότερο την ανάγκη να βρούμε μια ισορροπία.

Ήξερες ότι...

- Ο όρος «βιώσιμη επιχείρηση» χρησιμοποιείται για να περιγράψει το έργο των εταιρειών που έχει θετικό αντίκτυπο στην κοινωνία, το περιβάλλον ή την οικονομία. Όλο και περισσότερο αναφέρεται, επίσης, στην ελάχιστη επίδραση στους πόρους της Γης. Επίσης, η ισότητα των φύλων είναι μια σημαντική πτυχή του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν οι εταιρείες αλλά και της βιωσιμότητάς τους.
- Το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπολογίστηκε σε 81,3 χρόνια το 2019. Πριν από εκατό χρόνια, αυτό ήταν μόνο 45 χρόνια. Η εξέλιξη της επιστήμης και οι καλύτερες συνθήκες πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη όσο και οι βελτιώσεις στο εργασιακό περιβάλλον έχουν οδηγήσει σε αυτή την αλλαγή.
- Η διαφθορά έχει αναγνωριστεί από την Παγκόσμια Τράπεζα ως μία από τις μεγαλύτερες απειλές για την ανάπτυξη.

Πώς μπορεί ένας καλλιτέχνης να απεικονίσει την εργασία και τη βιομηχανία;

- Η εργασία και η βιομηχανία μπορούν να αποδοθούν στην τέχνη με πολλούς τρόπους. Το πώς, εξαρτάται από τις εποχές στις οποίες αναφέρονται τα έργα τέχνης και από τους ίδιους τους καλλιτέχνες.
- Πολλά παραδοσιακά έργα τέχνης παρουσιάζουν τη γεωργική ζωή και τη σκληρή δουλειά στη γη. Μερικοί πίνακες δείχνουν γυναίκες που εργάζονται στο σπίτι για οικιακές εργασίες. Η βιομηχανία εξόρυξης ή το ψάρεμα είναι επίσης κοινά θέματα στους παραδοσιακούς πίνακες ζωγραφικής σε περιοχές που διαθέτουν πλούσιους φυσικούς πόρους.
- Τα χρώματα που χρησιμοποιούνται ποικίλλουν ανάλογα με το περιβάλλον. Συχνά, τα έργα τέχνης που απεικονίζουν βιομηχανικές πρακτικές χρησιμοποιούν σκούρα χρώματα που αντικατοπτρίζουν τα βρώμικα περιβάλλοντα που αποτυπώνουν. Ο ρεαλισμός της φωτογραφίας μπορεί να είναι απαραίτητος για να δείξει την πολυπλοκότητα του μηχανικού εξοπλισμού, αν και το πιο αφηρημένο ύφος μπορεί να συλλάβει την ενέργεια και τη «δύναμη» των εργοστασιακών διαδικασιών.
- Η απεικόνιση μετάλλων, υγρών και γυαλιού ή η εύρεση τρόπων απόδοσης του θορύβου, της μυρωδιάς και της «ενέργειας» των βιομηχανικών πρακτικών μπορεί να απαιτήσει πολλές και ποικίλες τεχνικές. Αυτές μας βοηθούν να εκτιμήσουμε την αίσθηση ενός χώρου εργασίας.

Το βασικό μας έργο σε αυτή την ενότητα

Τίτλος, *Η μικρή ζυθοποιία* / *The little brewery*

Καλλιτέχνης, Anders Zorn, 1860 – 1920, Σουηδός

Μέσο, Λάδι σε μουσαμά

Διαστάσεις, 47,5 x 78 εκ.

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1890

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνικό Μουσείο, Στοκχόλμη, Σουηδία

Πώς/πότε αποκτήθηκε από το Μουσείο, Αγοράστηκε το 1992

Πώς αποδίδεται στον πίνακα η εργασία και η βιομηχανία;

Το έργο η «Μικρή Ζυθοποιία» αποτυπώνει την ενέργεια και την ατμόσφαιρα ενός εργοστασίου του τέλους του 19ου αιώνα, όπου ένα αποκλειστικά γυναικείο εργατικό δυναμικό παράγει μπύρα για την κοινότητα. Η εικόνα εστιάζει σε εργαζόμενες γυναίκες που γεμίζουν με μπύρα τα μπουκάλια. Στο βάθος, ο άνδρας επιστάτης επιβλέπει την εργασία.

Η εικόνα αναπαριστά την πίεση των σκοτεινών, στενών χώρων, αλλά δείχνει και την υποστήριξη μεταξύ των εργαζομένων που συγκεντρώθηκαν σε μια κοινή εργασία.

Η εργασία ήταν βαριά και ανθυγιεινή. Ωστόσο, ο καλλιτέχνης Anders Zorn (Άντερς Ζορν) (Zorn, 1890), ενδιαφερόταν τόσο για τη σύλληψη του φωτός, της υγρασίας και της δραστηριότητας όσο και για την περιγραφή της βαριάς δουλειάς. Είναι περισσότερο γνωστός για την απεικόνιση του νερού, χρησιμοποιώντας τεχνικές υδατογραφίας ικανές να συλλάβουν τη γρήγορη ροή και τις λαμπρές αντανακλάσεις. Έτσι, αυτός ο πίνακας ενός αποπνικτικού χώρου εργασίας δεν ήταν χαρακτηριστικός της δουλειάς του.

Σε ανάλογο πλαίσιο

Υπάρχουν άλλα έργα του ίδιου καλλιτέχνη (ή άλλων καλλιτεχνών) που μας βοηθούν να καταλάβουμε περισσότερο το θέμα μας;

Ο Άντερς Ζορν ζωγράφισε επίσης το «Κορίτσι από τη Νταλάρνα πλέκει» (“Dalecarlian Girl Knitting”), το οποίο αποτυπώνει την εργασιακή ζωή μιας Σουηδής σε ένα παραδοσιακό ξύλινο σπίτι (Zorn, 1901). Στην προβιομηχανική εποχή, χωρίς διαθέσιμα μηχανήματα για βοήθεια, οι νοικοκυρές περνούσαν κάθε λεπτό δουλεύοντας. Εναλλάσσονταν μεταξύ της φροντίδας για το κοπάδι των προβάτων της οικογένειας και των ατελείωτων οικιακών εργασιών όπως το μαγείρεμα, το ράψιμο και η γενικότερη φροντίδα του σπιτιού και της οικογένειας. Αυτή η ήσυχη σκηνή μάς δίνει μια πιο λεπτομερή εικόνα.

Την ίδια περίοδο που ο Ζορν παρουσίαζε το γυναικείο εργατικό δυναμικό που φτιάχνει μπύρα στο έργο «Η Μικρή Ζυθοποιία», ο διάσημος Γάλλος καλλιτέχνης Edouard Manet (Εντουάρ Μανέ) ζωγράφισε τη «Γωνιά ενός Café-Concert» (“Corner of a Café Concert”) (Manet, circa 1878-80). Σε αυτό το έργο, ο καλλιτέχνης απεικονίζει γυναίκες σε εργασία που σχετίζεται με την μπύρα αλλά αυτή τη φορά στο τέλος της παραγωγής, σερβίροντας την μπύρα. Η σερβιτόρα εργάζεται προσφέροντας μπύρα στους πελάτες που φαίνονται στο προσκήνιο του πίνακα, ενώ μια χορεύτρια (ακόμα μια γυναίκα εργαζόμενη) φαίνεται στο βάθος του πίνακα να προσφέρει διασκέδαση. Οι πιναελιές είναι γρήγορες για να δώσουν την εντύπωση της ενέργειας της σκηνής αντί να δείχνουν κάθε λεπτομέρεια.

4. Εργασία και βιομηχανία

Μηχανές παραγωγής γεμίζουν το έργο με τίτλο «Η Ruby Loftus βιδώνει ένα κλείστρο δακτυλίου» (“Ruby Loftus Screwing a Breech-ring”) της Laura Knight (Λόρα Νάιτ) από το 1943 (Knight, 1943). Ζωγραφισμένο κατά τη διάρκεια του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου, δείχνει την εργάτρια Ruby σε έναν βιομηχανικό τόρνο, να εργάζεται για να συναρμολογήσει ένα αντιαεροπορικό όπλο. Ενώ οι εργαζόμενες γυναίκες παράγουν μπίρα στη «Μικρή Ζυθοποιία» του Ζορν, εδώ τα όπλα πολέμου είναι τα τελικά προϊόντα. Και με πολλούς άντρες μακριά στο πεδίο της μάχης το γυναικείο εργατικό δυναμικό κυριάρχησε στη βιομηχανία στο εσωτερικό όπως απεικονίζει αυτό το έργο τέχνης.

Άλλα έργα που «μιλούν» για την εργασία και τη βιομηχανία

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ελλάδα

Τίτλος, Έρημο εργοστάσιο

Καλλιτέχνης, Σάββας Χαρατσίδης, 1925 – 1994, Έλληνας

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, Άγνωστη

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα, Ελλάδα

Τι μας λέει για την εργασία και τη βιομηχανία

Ενώ το έργο «Μικρή Ζυθοποιία» δείχνει τη δραστηριότητα και την ενέργεια των εργαζομένων στο εργοστάσιο, το έργο με τίτλο «Έρημο εργοστάσιο» του Σάββα Χαρατσίδα (Χαρατσίδης, χ.η.), παρουσιάζει τον εξοπλισμό και τα κτίρια ενός βιομηχανικού περιβάλλοντος όταν πια δεν λειτουργεί. Η ατμόσφαιρα είναι ήσυχη και ήρεμη αλλά με κάποιο τρόπο ο καλλιτέχνης φτιάχνει ένα όμορφο τοπίο από τα εργοστάσια και τις καμινάδες που θα μπορούσαν εύκολα να φαίνονται άσχημα.

Παράδειγμα έργου τέχνης από το Ηνωμένο Βασίλειο

Τίτλος, Άντρες στις προβλήτες / Men of the docks

Καλλιτέχνης, George Bellows, 1882 – 1925, Αμερικανός

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1912

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο, Ηνωμένο Βασίλειο

Τι μας λέει για την εργασία και τη βιομηχανία

Ένας κριτικός έγραψε ότι ο πίνακας «Άντρες στις προβλήτες» (Bellows, 1912), προσπαθεί να «προκαλέσει κάτι από την ακατέργαστη και ασυνήθιστη ενέργεια της αστικής εμπειρίας σε μια από τις τότε ταχύτερα αναπτυσσόμενες πόλεις του κόσμου» μέσω της «ηθελημένης αδεξιότητας και ωμότητας». Η ομάδα των ανδρών είναι πιθανότατα εργάτες μεροκάματου της Νέας Υόρκης, που περιμένουν να ξεφορτώσουν τα πλοία πίσω τους. Αλλά αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να περιμένουν στο κρύο και στη βρωμιά να τους καλέσουν όποτε υπήρχε διαθέσιμη δουλειά ενώ όλο αυτό το διάστημα τα μεγάλα πλοία και η πόλη φαίνονται να τους υποτιμούν.

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ιταλία

Τίτλος, Ο οικοδόμος / The builder

Καλλιτέχνης, Mario Sironi, 1885 – 1961, Ιταλός

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1936

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης, Ρώμη, Ιταλία

Τι μας λέει για την εργασία και τη βιομηχανία

Ο εργάτης φαίνεται να βρίσκεται σε ένα ήρεμο και εύθραυστο βιομηχανικό τοπίο. Με πολύ ενεργητικό τρόπο κατασκευάζει τον τοίχο. Όμως ο καλλιτέχνης (Sironi, 1936), φαίνεται να αμφισβητεί την πρόοδο καθώς ο τοίχος που χτίζει ο κατασκευαστής φαίνεται ότι μπορεί να γίνει τόσο μεγάλος που τον κατακλύζει. Ποιο είναι το τμήμα της ατελείωτης εργασίας και βιομηχανίας;

Μαθητικές δραστηριότητες

Ενδεικτικές δραστηριότητες για να τις προσαρμόζετε ανάλογα με την ομάδα που έχετε κάθε φορά.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέξουν από κάθε κατηγορία δραστηριοτήτων που ακολουθεί ή να επινοήσουν δικές τους και διαφορετικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα δημιουργία ψηφιακών εικόνων με χρήση υπολογιστή, δραστηριότητες με μουσική ή τραγούδι ή να ερευνήσουν άλλες πινακοθήκες ή έργα τέχνης που πιστεύουν ότι απεικονίζουν αυτό το θέμα.

Εικαστικές δραστηριότητες

Τα ακρυλικά χρώματα έχουν πολύπλευρες ιδιότητες. Στεγνώνουν γρήγορα και με την πάροδο του χρόνου μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη δημιουργία τρισδιάστατων στρωμάτων για να δώσουν βάθος και ύφος στο έργο τέχνης. Χρησιμοποιώντας αυτή την τεχνική φανταστείτε ένα τοπίο με εργοστάσιο σε πλήρη λειτουργία και δημιουργήστε στρώματα βαφής για να αναπαραστήσετε ρεαλιστικά τα ογκώδη κτίρια, τα θορυβώδη μηχανήματα και τον καπνό του εργοστασίου. Επιλέξτε τα χρώματα και την οπτική που αποτυπώνουν καλύτερα το βιομηχανικό περιβάλλον.

Το κολάζ (ο συνδυασμός φωτογραφιών, αποκομμάτων περιοδικών και μικρών αντικειμένων σε μια επιφάνεια) είναι ένας άλλος τρόπος για να δημιουργήσετε μια τρισδιάστατη αναπαράσταση ενός εργοστασίου σε πλήρη λειτουργία. Επιλέξτε και αξιοποιήστε όσες διαφορετικές υφές και εικόνες μπορείτε για να φτιάξετε ένα κολάζ ενός φανταστικού, βιομηχανικού χώρου εργασίας.

Χρησιμοποιώντας τη σύγχρονη τεχνολογία, όπως ένα iPad ή ένα κινητό τηλέφωνο, τραβήξτε μια φωτογραφία ενός χώρου εργασίας ή κάποιου που γνωρίζετε την ώρα που εργάζεται. Σκεφτείτε όλες τις πτυχές που μπορείτε να ελέγξετε για να διασφαλίσετε την καλύτερη δυνατή αναπαράσταση της «εργασίας» στην Τέχνη, π.χ. τον φωτισμό, την οπτική γωνία, τη σύνθεση κ.λπ.

Η προώθηση (μάρκετινγκ) των προϊόντων που παράγονται από τη βιομηχανία είναι ένα σημαντικό βήμα στον κύκλο παραγωγής. Σχεδιάστε τη δική σας ετικέτα για το αγαπημένο σας αναψυκτικό. Κάντε την εντυπωσιακή και με τις απαραίτητες πληροφορίες και σκεφτείτε πώς θα μπορούσε να είναι αποτελεσματική ώστε να οδηγεί σε μεγαλύτερη πώληση.

Γλωσσικές δραστηριότητες

Γίνετε δημοσιογράφοι. Δημιουργήστε μια είδηση σχετικά με μια κατάσταση σε ένα εργοστάσιο. Χρησιμοποιήστε τις κατάλληλες λέξεις για να εξηγήσετε τι συνέβη, σε ποιον, πώς, πότε και γιατί. Στη συνέχεια παρουσιάστε την ιστορία σας στην τάξη σε λιγότερο από 2 λεπτά.

Χρησιμοποιήστε την εικόνα που φτιάξατε για έναν εργαζόμενο ή έναν χώρο εργασίας ως έμπνευση και γράψτε μια ιστορία ή μια περιγραφή αυτού του ατόμου ή του χώρου.

Δημιουργήστε μια συνταγή για ένα νέο φαγητό που θα μπορούσε να παραχθεί σε ένα τοπικό εργοστάσιο και να πωληθεί σε όλο τον κόσμο. Δουλεύοντας σε ζευγάρια, επιλέξτε το είδος του πιάτου (γλυκό ή αλμυρό), τα υλικά, τη συνταγή και τις

τεχνικές που χρειάζονται για να τα συνδυάσετε όλα σε κάτι νόστιμο. Καταγράψτε τις ιδέες σας και συμπεριλάβετε όλες τις συνταγές σε ένα «Βιβλίο μαγειρικής» της τάξης.

Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες

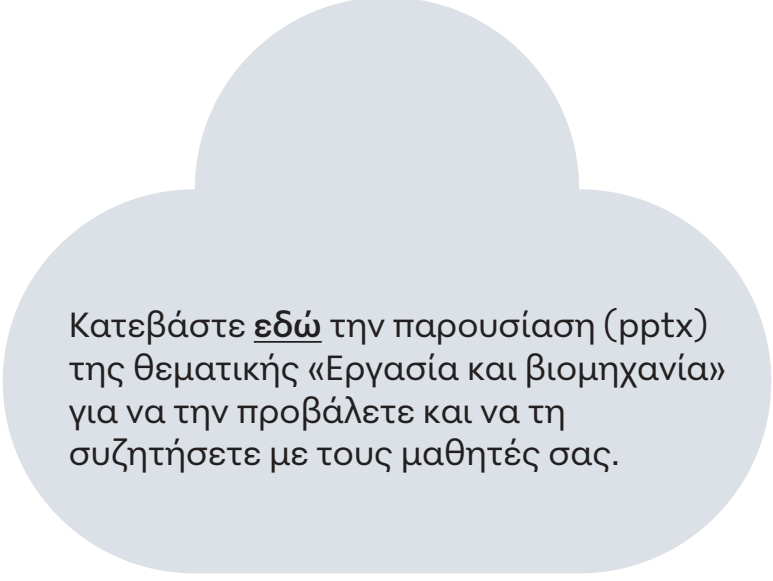
Σε ομάδες των 5-6 ατόμων επιλέξτε μια συσκευή που χρησιμοποιείται στην καθημερινότητά μας (μπορεί να είναι ηλεκτρική σκούπα, βραστήρας, laptop, πλυντήριο ρούχων, κ.λπ.). Σκεφτείτε τη χρήση της και τα διάφορα μέρη και εξαρτήματά της και προσπαθήστε να την αναδημιουργήσετε, χρησιμοποιώντας το σώμα, την κίνηση και τον ήχο. Παρουσιάστε την στην υπόλοιπη τάξη. Θα είναι ενδιαφέρον να καταλάβουμε πώς μπορεί να παραχθεί (συμβολικά) το τελικό προϊόν μπροστά στα μάτια όλων!

Τι θα συνέβαινε εάν το μηχάνημα άρχιζε να λειτουργεί σε διαφορετικούς ρυθμούς; Πολύ γρήγορα; Ή σε αργή λειτουργία; Ένα άτομο δίνει τον ρυθμό ως μάεστρος και η μηχανή αλλάζει ρυθμούς ανάλογα. Τι θα συνέβαινε αν το μηχάνημα δούλευε τόσο σκληρά ώστε να χαλάσει; Αυτοσχεδιάστε!

Σε ομάδες των 5- 6 ατόμων φανταστείτε ένα εργοστάσιο γεμάτο μηχανήματα που δουλεύουν πυρετωδώς. Χρησιμοποιήστε το σώμα σας και τους ήχους που κάνετε για να αναπαράγετε την κίνηση και τη φασαρία του βιομηχανικού σας χώρου. Ποιος είναι ο σκοπός του εργοστασίου; Τι φτιάχνει; Δείτε αν οι συμμαθητές σας μπορούν να μαντέψουν.

Χρήσιμες πηγές - Αναφορές

- Bellows, G. (1912). *Men of the Docks* [Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Industrialization, Labor, and Life (n.d.). *National Geographic Education*. <https://education.nationalgeographic.org> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Knight, L. (1943). *Ruby Loftus screwing a Breech-ring* [Oil on canvas]. Imperial War Museums. <https://www.iwm.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- LearnFromMasters (2016, May 29). Anders Zorn: A collection of 120 paintings (HD) [Video]. YouTube <https://www.youtube.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024)
- Manet, E. (circa 1878-80). *Corner of a Café-Concert* [Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Medford, K., & Bobinger, A. (2022, July 10). How to paint with acrylics. *WikiHow to do anything...* <https://www.wikihow.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Sironi, M. (1936). *Il Costruttore* [Olio su tela]. La Galleria Nazionale d'Arte Moderna di Roma. <https://www.ales.it> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- The Industrial Revolution (n.d.). *Britannica*. <https://www.britannica.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- The Zorn Museum, Sweden. <https://zorn.se/en> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Χαρατσίδης, Σ. (χ.η.). Έρημο Εργοστάσιο (Λάδι σε ύφασμα). Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Zorn, A. (1890). *The Little Brewery* [Oil on canvas]. Nationalmuseum, Stockholm. <https://collection.nationalmuseum.se> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).
- Zorn, A. (1901). *Dalecarlian Girl Knitting. Kål-Margit* [Oil on canvas]. Nationalmuseum, Stockholm. <https://collection.nationalmuseum.se> (Ημερομηνία πρόσβασης 12.02.2024).

Κατεβάστε [εδώ](#) την παρουσίαση (pptx) της θεματικής «Εργασία και βιομηχανία» για να την προβάλετε και να τη συζητήσετε με τους μαθητές σας.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τα 8 σχέδια μαθήματος

5. Ο κόσμος μας

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Christina Erenvidh & Margareta Odstam
CEE AUTO-LEARN, Σουηδία

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Linda Barker, Ray Kirtley, Marion Mills, Chris Souvlis & Chris Williams
Global Learning Association, Ηνωμένο Βασίλειο

Fabio Boccio & Patrizia Pelliccioni
CREWATIVE, Ιταλία

Αντώνης Λενακάκης, Χαρά Κανάρη, Μαρία Κολτσίδα & Νάσια Χολέβα
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΕΚΠΟΝΗΤΕΣ ΘΕΑΤΡΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Αντώνης Λενακάκης, Μαρία Κολτσίδα, Νάσια Χολέβα & Χαρά Κανάρη
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

5. Ο κόσμος μας

ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Στόχοι του μαθήματος

- Να ενισχύσουμε την επίγνωσή μας για θέματα σχετικά με τον πλανήτη μας.
- Να σκεφτούμε τη σχέση των ατομικών μας συμπεριφορών και της παγκόσμιας κατάστασης.
- Να εξετάσουμε πώς μπορούμε να εκφράσουμε τα συναισθήματά μας για τον κόσμο μέσω της τέχνης.

Εστίαση

Τέχνη, Θεατροπαιδαγωγική, Γλώσσα - Πνευματική, Ηθική, Κοινωνική, Πολιτισμική Κατανόηση

Εύρος Ηλικίας

Ηλικίες 9 έως 11 (Μπορεί να προσαρμοστεί για μαθητές μικρότερης ή μεγαλύτερης ηλικίας)

Δεξιότητες

Αναλυτική σκέψη, δημιουργικότητα, αντίληψη και αυτογνωσία

Θέμα: «Ο κόσμος μας»

Τι μας έρχεται στο μυαλό όταν σκεφτόμαστε τη θεματική «Ο κόσμος μας»;

Ο κόσμος μας είναι ο πλανήτης στον οποίο ζούμε όλοι. Η Γη μας έχει επιφάνεια περίπου 500 εκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα και κατοικείται από σχεδόν 8 δισεκατομμύρια ανθρώπους.

Μοιραζόμαστε τον πλανήτη με πολλά άλλα έμβια όντα. Ωστόσο, το ανθρώπινο είδος είναι αυτό που έχει διαμορφώσει και αλλάξει περισσότερο τη Γη. Από τις απαρχές της, η ανθρωπότητα προσπάθησε να βελτιώσει τη ζωή στη Γη, αξιοποιώντας στο έπακρο τους πόρους και τα χαρακτηριστικά του πλανήτη. Στο πλαίσιο αυτό, ωστόσο, έχουν προκληθεί πολλά τραυματικά γεγονότα στον πλανήτη, συ-

μπεριλαμβανομένης της ρύπανσης, του πολέμου και της καταστροφής των οικοσυστημάτων.

Παρόλα αυτά, οι άνθρωποι συνειδητοποιούμε ολοένα και περισσότερο ότι είμαστε μέρος ενός ευρύτερου παγκόσμιου συστήματος και ότι ο κόσμος μας επηρεάζεται από όλα όσα κάνει ο καθένας μας ξεχωριστά.

Στην καθημερινή μας ζωή, ο κόσμος μας μπορεί να φαίνεται περιορισμένος στο άμεσο οικείο περιβάλλον μας –στο σχολείο, στη γειτονιά ή στον τόπο εργασίας μας– και συνήθως λαμβάνουμε υπόψη μόνο τις προσωπικές μας αλληλεπιδράσεις με την οικογένειά μας, τους φίλους ή τα κατοικίδια μας. Αλλά οι περισσότεροι από εμάς γνωρίζουμε ότι πρέπει να σκεφτόμαστε σε μεγαλύτερη κλίμακα και να προστατεύσουμε το ευρύτερο οικοσύστημα της Γης, που είναι το μοναδικό μας πλανητικό σπίτι.

Γιατί είναι σημαντικός;

Ο πλανήτης μας είναι σημαντικός γιατί η υγεία του είναι αυτή που καθορίζει την ποιότητα της ζωής μας. Από όσο γνωρίζουμε, η Γη είναι το μόνο μέρος όπου τα ανθρώπινα όντα και άλλα είδη μπορούν να επιβιώσουν. Η καταστροφή της λειτουργίας και της ισορροπίας του πλανήτη απειλεί την ευημερία μας, ακόμη και την ύπαρξη των μελλοντικών γενεών. Συνεπώς, είναι σημαντικό να αναπτύξουμε ένα αίσθημα ευθύνης απέναντι στον κόσμο, μαθαίνοντας να τον φροντίζουμε και να κάνουμε επιλογές, όχι μόνο σύμφωνα με τις ατομικές μας ανάγκες και επιθυμίες, αλλά λαμβάνοντας υπόψη και τις επιπτώσεις που έχει η συμπεριφορά μας στο σύνολο του πλανήτη.

Το να σκεφτόμαστε και να ενεργούμε με μια καθολική προοπτική δεν σημαίνει ότι ξεχνάμε πόσο σημαντικό είναι το στενό και κοντινό περιβάλλον για τον καθένα μας. Το πλαίσιο της καθημερινής μας ζωής και οτιδήποτε δημιουργεί τον στενό μας κόσμο είναι επίσης πολύ σημαντικό για τον καθένα. Είναι αυτό που καθορίζει την ταυτότητά μας και το πώς αναγνωρίζουμε τον εαυτό μας. Η ποιότητα του τόπου από τον οποίο προερχόμαστε και όπου πραγματοποιούνται οι καθημερινές μας δραστηριότητες είναι απαραίτητη για να ακμάσουμε. Η πρόκληση, για τον καθένα από εμάς, είναι να μάθουμε να ενσωματώνουμε τις ατομικές μας ζωές (και τον κόσμο μας) σε μια πιο καθολική και υπεύθυνη προοπτική.

Πώς επηρεάζει τη ζωή μας και τον κόσμο;

Η υγεία του πλανήτη μας συνδέεται άμεσα με την ευημερία κάθε ζωής. Οι περιβαλλοντικές συνθήκες όπως η ποιότητα του αέρα, η διαθεσιμότητα νερού και τροφής και η επάρκεια των απαραίτητων φυσικών πόρων είναι σε μεγάλο βαθμό αυτά που καθορίζουν την επιβίωσή μας.

Οι έκτακτες ανάγκες σε κλιματικό επίπεδο, καθώς ο κόσμος μας θερμαίνεται, καθιστούν αυτή τη σύνδεση όλο και πιο ξεκάθαρη. Η υπερθέρμανση του πλανήτη οδηγεί σε φυσικές καταστροφές όπως η ξηρασία, τα κύματα καύσωνα και οι πλημμύρες που θα μπορούσαν να επηρεάσουν όλους τους ανθρώπους.

Αλλά η εμπειρία κάθε ατόμου από τον δικό του «κόσμο» βασίζεται επίσης στις σχέσεις και τις συναναστροφές του με την κοινότητα και το άμεσο περιβάλλον γύρω του. Το πώς βιώνουμε τον κόσμο καθορίζεται επίσης από την ποιότητα των ανθρώπινων σχέσεων που μπορούμε να οικοδομήσουμε και από τους οικονομικούς πόρους που μπορούμε να συγκεντρώσουμε για να έχουμε οικονομική επάρκεια για τα πράγματα που χρειαζόμαστε.

Ένας κόσμος βασισμένος στη συνεργασία και την αμοιβαία υποστήριξη θα περιόριζε πολλά από τα τρέχοντα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε, τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε τοπικό επίπεδο.

Ήξερες ότι...

- Ο κόσμος μας δεν είναι μόνο δικός μας. Οι επιστήμονες εκτιμούν ότι μοιραζόμαστε αυτόν τον πλανήτη με άλλα 8,7 εκατομμύρια είδη, παρόλο που μόνο ένα μικρό ποσοστό από αυτά είναι γνωστό στην επιστήμη.
- Οι άνθρωποι αποτελούν μόλις το 0,01% του συνόλου της ζωής στη Γη. Ωστόσο, οι άνθρωποι είναι το είδος που έχει αποικίσει τον κόσμο με τον πιο επεμβατικό τρόπο. Η μάζα των ανθρωπογενών πραγμάτων είναι τώρα μεγαλύτερη από ολόκληρη τη ζωντανή βιομάζα της Γης. Αυτό σημαίνει ότι αν μετρούσαμε το ξηρό βάρος όλων των ζωντανών οργανισμών στον πλανήτη, αυτό θα ήταν χαμηλότερο από το βάρος όλων των πραγμάτων όπως τα κτίρια, τα μέσα μεταφοράς και τα κατασκευασμένα αντικείμενα που παράγονται από τον άνθρωπο.
- Ο αριθμός των ανθρώπων στη Γη αυξάνεται ιδιαίτερα γρήγορα. Ο πληθυσμός μας είναι τώρα περίπου 7,6 δισεκατομμύρια –περίπου διπλάσιος από τον παγκόσμιο πληθυσμό μόλις πριν από 50 χρόνια και περίπου τέσσερις φορές παραπάνω σε σύγκριση με έναν αιώνα πριν. Φτάσαμε σε αυτούς τους αριθ-

μούς μόνο σε μερικές εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια ανθρώπινης παρουσίας, που είναι λιγότερο από το 1% της ύπαρξης της Γης συνολικά (περίπου 45 δισεκατομμύρια έτη).

Πώς μπορεί ένας καλλιτέχνης να απεικονίσει τον κόσμο μας;

- Ο τρόπος με τον οποίο οι καλλιτέχνες αναπαριστούν τον κόσμο εξαρτάται από πολλούς προσωπικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες και συχνά από τον σκοπό τους. Μπορεί να επιχειρήσουν να αναπαραστήσουν τον κόσμο στον οποίο ζουν όσο πιο ρεαλιστικά γίνεται όπως να ζωγραφίσουν ένα όμορφο τοπίο από το μέρος που ζουν ή μια τυπική κατάσταση που ζουν τακτικά με σχεδόν φωτογραφικό στιλ. Ως άνθρωπος, ωστόσο, ο καλλιτέχνης μπορεί να έχει μια προσωπική άποψη για τον κόσμο που θέλει να επικοινωνήσει ή το έργο του μπορεί να είναι πιο αντιπροσωπευτικό και να παρουσιάζει αυτά τα πράγματα με πιο ευφάνταστο ή πιο αφηρημένο τρόπο, όπως τα τοπία των Ιμπρεσιονιστών.
- Είτε ρεαλιστικά είτε όχι, τα έργα τέχνης μπορούν να επικαλύπτονται με ένα προσωπικό συναίσθημα ή σκέψη του εκάστοτε καλλιτέχνη για τον κόσμο. Ο καλλιτέχνης, μέσα από το έργο τέχνης, μπορεί να θέλει να εκφράσει προσωπικά συναισθήματα ή σκέψεις για την πραγματικότητα όπως να «γιορτάσει» ή να επικρίνει ορισμένες πτυχές του κόσμου. Στο διάσημο έργο τέχνης του Picasso (Πικάσο) με τίτλο «Guernica» («Γκουέρνικα» ή «Γκερνίκα»), για παράδειγμα, χρησιμοποιήθηκε ένα στιλ που χαρακτηρίζεται από αιχμηρές γραμμές, γωνιώδη σχήματα και ζοφερά χρώματα για να αναπαρασταθεί η φρίκη του βομβαρδισμού και η διαμαρτυρία του καλλιτέχνη ενάντια στη σκληρότητα του πολέμου. Ομοίως, η Τέχνη μπορεί να είναι ένα εξαιρετικό εργαλείο για τη βελτίωση του κόσμου και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να μεταφέρει και να διαδώσει σημαντικές ιδέες για θετικές αλλαγές. Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα πολλοί καλλιτέχνες, συμπεριλαμβανομένων των Robert Rauschenberg (Ρόμπερτ Ράουσενμπεργκ) και Alberto Burri (Αλμπέρτο Μπούρι), άρχισαν να φτιάχνουν γλυπτά και εγκαταστάσεις από απορρίμματα. Σήμερα, το λεγόμενο «junk art» ή «trash art» παράγεται ευρέως. Μερικές φορές γίνεται μάλιστα με κατηγορηματικό, κριτικό και αντιπαραθετικό σκοπό ενάντια στην υπερπαραγωγή απορριμμάτων από την κοινωνία μας.

Το βασικό μας έργο σε αυτή την ενότητα

Τίτλος, Σφαίρα ν. 2 / Sphere n. 2

Καλλιτέχνης, Arnaldo Pomodoro, 1926 – σήμερα, Ιταλός

Μέσο, Γλυπτό σε επιχρυσωμένο μπρούτζο

Διαστάσεις, 100,5 x 100,5 x 15,7 εκ.

Ημερομηνία Ολοκλήρωσης, 1963

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης, Ρώμη, Ιταλία

Πώς / Πότε αποκτήθηκε από την Πινακοθήκη, Άγνωστο

Πώς αποδίδεται στο γλυπτό ο κόσμος μας;

Το έργο «Σφαίρα ν.2» [Sfera n.2 ή Sphere Number 2 (στα αγγλικά)] είναι ένα από μια σειρά γλυπτών που μοιάζουν με υδρόγειο τα οποία έγιναν διάσημα από τον Ιταλό καλλιτέχνη Pomodoro (Πομόντορο) (Pomodoro, 1963). Οι λαμπερές και όμορφες μεταλλικές του σφαίρες αιχμαλωτίζουν τη φαντασία όσων τις βλέπουν αλλά δεν παρουσιάζουν ποτέ τον κόσμο ως εντελώς τέλειο. Όλες οι σφαίρες του καλλιτέχνη αφορούν την αποκάλυψη των αόρατων μηχανισμών και της κρυμμένης πολυπλοκότητας του κόσμου. Κατά κάποιο τρόπο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι μια μεταφορά για τη Γη μας: θαυμάσια, αλλά με κινδύνους, βλάβες ή πολυπλοκότητες που συχνά δεν τις βλέπουμε ή δεν τις αναγνωρίζουμε εξ αρχής.

Ο Pomodoro (Πομόντορο) θέλει να μας ωθήσει να μάθουμε περισσότερα για τον κόσμο μας, υπερβαίνοντας την καθημερινή επιφανειακή μας άποψη, μερικές

φορές κοιτάζοντας ακόμη και αυτά που δεν λειτουργούν πραγματικά. Ταυτόχρονα, τα γλυπτά του έχουν σχεδιαστεί λαμβάνοντας υπόψη τη συγκεκριμένη τοποθεσία εγκατάστασής τους, καθώς θέλει να δημιουργήσει μια άμεση σύνδεση μεταξύ του θεατή και του συγκεκριμένου τόπου. Ο καλλιτέχνης επιθυμεί να ξεκινήσουμε τη διαδικασία ανακάλυψής μας από το μέρος στο οποίο βρισκόμαστε.

Το έργο «Σφαίρα Ν.2» παρουσιάζει μια άποψη του κόσμου ως μιας θαυμάσιας υδρογείου, αλλά με μέρη που έχουν ξεκολλήσει εξαιτίας του πολέμου ή εξαιτίας άλλων ανθρωπογενών περιβαλλοντικών καταστροφών.

Σε ανάλογο πλαίσιο

Υπάρχουν άλλα έργα του ίδιου καλλιτέχνη (ή άλλων καλλιτεχνών) που μας βοηθούν να καταλάβουμε περισσότερο το θέμα μας;

Πολλές γλυπτές σφαίρες του Πομόντορο φαίνεται να αποτυπώνουν την ιδέα της κατάρρευσης ή της διάσπασης. Στα πιο διάσημά του έργα περιλαμβάνεται και το έργο «Σφαίρα μέσα σε σφαίρα» [*«Sfera con sfera»* (στα ιταλικά)] στο Δουβλίνο της Ιρλανδίας (Romoaldo, 1986). Πρόκειται για μια σπασμένη σφαίρα που παραπέμπει στην καταστροφή της γήινης σφαίρας και φαίνεται να μας καλεί να αναρωτηθούμε τι πραγματικά γνωρίζουμε για τον κόσμο μας.

5. Ο κόσμος μας

Οι περισσότεροι από τους σπουδαίους μεταλλικούς κύκλους του Πομοντόρο βρίσκονται στην Ιαπωνία, τη Ρωσία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, τη Δανία, την Ιρλανδία, την Αυστραλία και τις ΗΠΑ, συμπεριλαμβανομένου αυτού του κύκλου ύψους τεσσεράμισι μέτρων, με τίτλο «Μεγάλος δίσκος» [*«Grande disco»* (στα ιταλικά)] που εγκαταστάθηκε στην πόλη Charlotte (Σάρλοτ) των ΗΠΑ το 1974 (Pomodoro, 1974).

Περίπλοκες έννοιες όπως η τρέχουσα οικολογική κρίση είναι δύσκολο μερικές φορές να επικοινωνηθούν. Η τέχνη μπορεί να είναι μια χρήσιμη λύση, χρησιμοποιώντας τη δύναμη των εικόνων, των υποβλητικών αναπαραστάσεων και των συμβόλων. Το έργο «Καμινάδα και Ίρις» («Chimney and Iris») του Derrick Greaves (Ντέρικ Γκριβς) απεικονίζει τη ζοφερή ατμόσφαιρα ενός απλού βιομηχανικού τοπίου (Greaves, 1969). Το 1968-1969, όταν η ρύπανση του περιβάλλοντος δεν ήταν ακόμη ένα επίκαιρο θέμα, αποτέλεσε ένα εξαιρετικό παράδειγμα χρήσης εκφραστικών και προκλητικών εικόνων για να αναπαρασταθεί ένα αρνητικό στοιχείο για τον κόσμο.

Άλλα έργα που «μιλούν» για τον κόσμο μας

Παράδειγμα έργου τέχνης από το Ηνωμένο Βασίλειο

Τίτλος, Ένας νέος αστρονόμος / A young astronomer

Καλλιτέχνης, Olivier van Deuren, 1666 – 1714, Ολλανδός

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, Περίπου το 1685

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο, Ηνωμένο Βασίλειο

Τι μας λέει για τον κόσμο μας

Οι επιστημονικές ανακαλύψεις στο πεδίο της αστρονομίας μεταξύ του 17ου και του 18ου αιώνα ανάγκασαν τους ανθρώπους να ξανασκεφτούν τις αντιλήψεις τους για τον κόσμο. Οι παλιές παρανοήσεις για μια Γη μόνη στο διάστημα έπρεπε να επανεξεταστούν και οι απόψεις μας για το σύμπαν και τη θέση μας σε αυτό αμφισβητήθηκαν. Αυτό ήταν ένα ζήτημα σοβαρό αλλά και συναρπαστικό για τους «περίεργους», όπως απεικονίζεται στο πρόσωπο του νεαρού αστρονόμου σε αυτόν τον πίνακα με τίτλο «Ένας νέος αστρονόμος» (van Deuren, circa 1685), καθώς εξετάζει μια ουράνια σφαίρα που θυμίζει το έργο του Πομοντόρο.

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ελλάδα

Τίτλος, Λαϊκή αγορά

Καλλιτέχνης, Παναγιώτης Τέτσης, 1925 – 2016, Έλληνας

Ημερομηνία Ολοκλήρωσης, 1979 – 1982

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα, Ελλάδα

Τι μας λέει για τον κόσμο μας

Το έργο αυτό στο εσωτερικό της Εθνικής Πινακοθήκης στην Αθήνα με τίτλο «Λαϊκή αγορά» (Τέτσης, 1979-1982), αποτυπώνει μια υπαίθρια αγορά που γινόταν κάθε εβδομάδα μπροστά από το ατελιέ του καλλιτέχνη. Με τα χρώματα, τη δημιουργικότητα, τη χαρά της ζωής, την κίνηση και τους καθημερινούς ανθρώπους, αποτελεί ένα εξαιρετικό παράδειγμα καλλιτέχνη που παρουσιάζει την άποψή του για τον δικό του «κόσμο», όπως τον βίωνε καθημερινά γύρω του. Επειδή το έργο είναι σε φυσικό μέγεθος και γεμίζει την είσοδο, οι επισκέπτες μπορούν να περπατήσουν δίπλα σε αυτό, να βυθιστούν πραγματικά στον κόσμο του καλλιτέχνη, να συναισθανθούν και να ξαναζήσουν την εμπειρία του.

Παράδειγμα έργου τέχνης από τη Σουηδία

Τίτλος, Το παραμύθι του Tomtebobarnen / The tale of Tomtebobarnen, plate no. 16

Καλλιτέχνης, Elsa Beskow, 1874 – 1953, Σουηδή

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1910

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνικό Μουσείο, Στοκχόλμη, Σουηδία

Τι μας λέει για τον κόσμο μας

Η εικονογράφηση της Beskow (Μπέσκοου) (Beskow, 1910) με τα μωρά που παίζουν δίπλα σε ένα ρέμα δείχνει τον μικρό και γλυκό κόσμο των μικρών ανθρώπων, τότε που οι εμπειρίες μας είναι μόνο του εγγύτερου περιβάλλοντός μας και όλα είναι υπέροχα και καινούρια. Για τα μωρά, ο κόσμος είναι ένα μέρος για εξερεύνηση και πρωτόγνωρες εμπειρίες. Τα καπέλα από μανιτάρια είναι σύμβολα για τη σύνδεση των παιδιών και της θέσης τους με το δάσος και τον φυσικό κόσμο.

Μαθητικές δραστηριότητες

Ενδεικτικές δραστηριότητες για να τις προσαρμόζετε ανάλογα με την ομάδα που έχετε κάθε φορά.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέξουν από κάθε κατηγορία δραστηριοτήτων που ακολουθεί ή να επινοήσουν τις δικές τους και διαφορετικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα δημιουργία ψηφιακών εικόνων με χρήση υπολογιστή, δραστηριότητες με μουσική ή τραγούδι ή να ερευνήσουν άλλες πινακοθήκες ή έργα τέχνης που πιστεύουν ότι απεικονίζουν αυτό το θέμα.

Εικαστικές δραστηριότητες

Μοιραζόμαστε τον κόσμο μας με πολλά άλλα έμβια όντα. Επιλέξτε ένα περιβάλλον το οποίο αποτελεί μέρος της καθημερινότητάς σας. Θα μπορούσε να είναι η τάξη, το υπνοδωμάτιο, το σπίτι, η γειτονιά ή η πόλη σας. Ζωγραφίστε μια αναπαράσταση του με ακρυλικά χρώματα, αλλά βεβαιωθείτε ότι έχετε συμπεριλάβει τουλάχιστον 6 ζωντανά πράγματα (εξαιρουμένων των ανθρώπων), από μικροοργανισμούς και ζώα έως φυτά και μύκητες. Μπορούν να είναι σε μεγαλύτερες διαστάσεις και όχι σε πραγματική κλίμακα.

Ο καθένας βιώνει τον κόσμο με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με τις άμεσες επαφές του, τις οικονομικές του συνθήκες, τα καθήκοντά του, την ηλικία του και ούτω καθεξής. Χρησιμοποιήστε μια κάμερα ή ένα Smartphone για να τραβήξετε μια ολοκληρωμένη εικόνα που αντιπροσωπεύει τον τρόπο με τον οποίο βλέπετε τον κόσμο. Βεβαιωθείτε ότι η φωτογραφία σας είναι εντελώς διαφορετική από τις φωτογραφίες των υπόλοιπων συμμαθητών στην τάξη και εντελώς μοναδική για εσάς.

Ανοίξτε το <https://world-geography-games.com/> (ή χρησιμοποιήστε έναν παραδοσιακό χάρτινο παγκόσμιο χάρτη) και δείτε ποιος από την τάξη σας μπορεί να κερδίσει τους περισσότερους πόντους εντοπίζοντας διαφορετικές περιοχές του κόσμου. Σχεδιάστε τα σχήματα κάθε περιοχής του κόσμου στην κάρτα όσο το δυνατόν γρηγορότερα.

Συλλέξτε αχρησιμοποίητα αντικείμενα ή απορρίμματα και φτιάξτε ένα γλυπτό ή μια εικαστική εγκατάσταση με αυτά για να αναπαραστήσετε τον κόσμο, όπως έκανε ο Πομοντόρο στον ορείχαλκο. Ίσως χρειαστεί να διακοσμήσετε ή να τροποποιήσετε τα υλικά σας ή να τα συνδυάσετε μαζί. Ονομάστε και εκθέστε το έργο σας.

Γλωσσικές δραστηριότητες

Σκεφτείτε ένα μέρος όπου έχετε βρεθεί και γράψτε μία έκθεση για να το περιγράψετε στους συμμαθητές σας. Συμπεριλάβετε όλα όσα θυμάστε από αυτό, αλλά κάντε την περιγραφή σας πιο λεπτομερή από μια τυπική συνομιλία, συμπεριλαμβάνοντας το πλήρες σύνολο των αισθητηριακών σας αναμνήσεων, δηλαδή, το πώς φαινόταν, πώς ακουγόταν, πώς μύριζε και τι αίσθηση είχε. Μπορείτε να επιλέξετε κάποιο εξωτικό μέρος, όπως μια ξένη χώρα που έχετε επισκεφτεί ή κάποιο οικείο μέρος, όπως η παιδική χαρά του σχολείου ή ένα τυχαίο σημείο που ανακαλύψατε στην πίσω αυλή του σχολείου.

Διαλέξτε πέντε λέξεις της επιλογής σας (αντικείμενα, ζώα, δραστηριότητες που σας αρέσουν) και πέντε γλώσσες διαφορετικές από τη μητρική σας γλώσσα (θα μπορούσατε να τις επιλέξετε τυχαία από τις χώρες στον παγκόσμιο χάρτη). Για κάθε λέξη αναζητήστε τη μετάφρασή της και στις πέντε γλώσσες που επιλέξατε και καταγράψτε την. Στη συνέχεια, προσπαθήστε να μάθετε την προφορά τους. Επιλέξτε γλώσσες με τις οποίες δεν είστε εξοικειωμένοι. Για την προφορά της μετάφρασης μπορείτε να χρησιμοποιήσετε ένα διαδικτυακό ή παραδοσιακό λεξικό. Εάν έχετε πρόσβαση σε μια συσκευή, μπορείτε να την ακούσετε σε ιστότοπους όπως το context.reverso.net ή το forvo.com.

Ανά δύο επιλέξτε πέντε μέρη του κόσμου με διαφορετικό γεωγραφικό μήκος και σημειώστε τις χρονικές διαφορές από το μέρος που μένετε. Στη συνέχεια, γράψτε πέντε δραστηριότητες που κάνετε κατά τη διάρκεια της ημέρας και την ώρα που τις κάνετε συνήθως (για παράδειγμα, ξεκινάει το σχολείο στις 08.15 π.μ.· το μεσημεριανό είναι στις 13.30 μ.μ.). Στη συνέχεια, δείτε τι ώρα είναι στα άλλα μέρη του κόσμου την ώρα που εσείς κάνετε κάθε δραστηριότητά σας και σκεφτείτε τι κάνουν οι άνθρωποι σε αυτά τα μακρινά μέρη εκείνη την ώρα. Για παράδειγμα, μερικοί άνθρωποι μπορεί να ξυπνούν ακριβώς τη στιγμή που πηγαίνετε για ύπνο. Με τον συμμαθητή σας αλλάξτε με τη σειρά τις ζώνες ώρας σε όλα τα διαφορετικά μέρη και κάντε μια φανταστική τηλεφωνική συνομιλία, περιγράφοντας τι μπορεί να κάνετε σε κάθε μέρος του κόσμου κάθε φορά.

Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες

Σε ομάδες των 4-5 ατόμων επιλέξτε οποιοδήποτε έργο τέχνης που προτείνεται σε αυτή την ενότητα ή δημιουργήθηκε από έναν συμμαθητή σας κατά τη διάρκεια των καλλιτεχνικών ή γλωσσικών δραστηριοτήτων. Αναδημιουργήστε τη σκηνή στον χώρο της τάξης, χρησιμοποιώντας ελάχιστα αντικείμενα ή έπιπλα (καρέ-

κλες, θρανία, τσάντες κ.λπ.). Τώρα, σμικρύνετε την εικόνα! Θα υπήρχαν κι άλλοι άνθρωποι παρόντες στην παγωμένη εικόνα που δημιούργησε η ομάδα σας; Ποιος θα ήταν ο ρόλος τους σε αυτό;

Προσπαθήστε να ζωντανέψετε την παγωμένη εικόνα αυτοσχεδιάζοντας: Πώς κινούνται οι άνθρωποι; Αλληλεπιδρούν; Σταματήστε για μια στιγμή και πείτε (με τη σειρά) μια λέξη που σας έρχεται στο μυαλό σε ρόλο. Μπορεί να είναι ένα συναίσθημα, μια σκέψη, κάτι που κοιτάτε αυτή τη στιγμή κ.λπ.

Σκεφτείτε είτε μαζί είτε χωριστά έναν κόσμο κάπου στη γη ή σε έναν άλλο πλανήτη. Τι τον κάνει μοναδικό; Πώς μπορείτε να τον αναπαραστήσετε, χρησιμοποιώντας μόνο τα κοντινά σας αντικείμενα ή τα αντικείμενα από την τάξη σας: έπιπλα, τσάντες, χαρτιά κ.λπ.; Όταν αποφασίσετε, ζωντανέψτε τον, αυτοσχεδιάζοντας την καθημερινή σας ρουτίνα σε αυτό το περιβάλλον και δείχνοντας πώς σας κάνει να νιώθετε και πώς επηρεάζει αυτό που είστε.

Χρήσιμες πηγές - Αναφορές

- Beskow, E. (1910). *The Tale of Tomtebobarnen, Plate no 15* [Watercolour on paper]. Nationalmuseum, Stockholm. <https://collection.nationalmuseum.se> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Deuren van, O. (circa 1685). *A Young Astronomer* [Painting, oil on oak]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Goldenber, S. (2011, August 23). Planet earth is home to 8,7 million species, scientists estimate. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com>
- Greaves, D. (1969). *Chimney and Iris* [Painting, oil on canvas]. Arts Council Collection, Southbank Centre. <https://artscouncilcollection.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Our World (n.d.). United Nations University. <https://ourworld.unu.edu/en/> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Pomodoro, A. (1963). *Sfera n.2*. [Sculpture]. La Galleria Nazionale, Roma. <https://artsandculture.google.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Pomodoro, A. (1986). *Sfera con Sfera* [Sculpture]. The Berkeley Library, Trinity College, Dublin. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Pomodoro, A. (1974). *Il Grande Disco* [Sculpture]. Arts & Science Council, Charlotte, USA. <https://artsandculture.google.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Stokstad, E. (2020, December 9). Human 'stuff' now outweighs all life on Earth. *Science*. <https://www.science.org>
- Τέτσης, Π. (1979-1982). *Λαϊκή Αγορά* [Ζωγραφική, λάδι σε μουσαμά]. Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- World Geography Games Links [Σύνδεσμοι για Παιχνίδια Παγκόσμιας Γεωγραφίας]. www.bing.com

Κατεβάστε [εδώ](#) την παρουσίαση (pptx) της θεματικής «Ο κόσμος μας» για να την προβάλετε και να τη συζητήσετε με τους μαθητές σας.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τα 8 σχέδια μαθήματος

6. Επιστήμη και τεχνολογία

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Christina Erenvidh & Margareta Odstam
CEE AUTO-LEARN, Σουηδία

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Linda Barker, Ray Kirtley, Marion Mills, Chris Souvlis & Chris Williams
Global Learning Association, Ηνωμένο Βασίλειο

Fabio Boccio & Patrizia Pelliccioni
CREWATIVE, Ιταλία

Αντώνης Λενακάκης, Χαρά Κανάρη, Νάσια Χολέβα & Μαρία Κολτσιδα
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΕΚΠΟΝΗΤΕΣ ΘΕΑΤΡΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Αντώνης Λενακάκης, Νάσια Χολέβα, Μαρία Κολτσιδα & Χαρά Κανάρη
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

6. Επιστήμη και τεχνολογία

ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Στόχοι του μαθήματος

- Να σκεφτούμε τι είναι επιστήμη και τι είδους σχέση έχει με την τεχνολογία.
- Να κατανοήσουμε τη σημασία της επιστήμης και της τεχνολογίας για την ανθρώπινη ζωή και την ιστορία.
- Να αναλογιστούμε αν η επιστήμη και η τεχνολογία μπορούν να αποτελέσουν έμπνευση και να αναπαρασταθούν στην τέχνη.

Εστίαση

Τέχνη, θεατροπαιδαγωγική και γλώσσα (πνευματική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη και πολιτισμική κατανόηση)

Εύρος Ηλικίας

Ηλικίες 9 έως 11 (Μπορεί να προσαρμοστεί για μαθητές μικρότερης ή μεγαλύτερης ηλικίας)

Δεξιότητες

Αναλυτική σκέψη, δημιουργικότητα, αντίληψη και αυτογνωσία

Θέμα: «Επιστήμη και τεχνολογία»

Τι μας έρχεται στο μυαλό όταν σκεφτόμαστε τη θεματική «Επιστήμη και τεχνολογία»;

Η επιστήμη είναι η πτυχή της γνώσης που μελετά γεγονότα και φαινόμενα στον υλικό και φυσικό κόσμο. Ο τρόπος απόκτησης αυτής της γνώσης ονομάζεται «επιστημονική μέθοδος» και είναι κυρίως εμπειρικός, δηλαδή, βασίζεται στην παρατήρηση και στο πείραμα.

Η τεχνολογία είναι η εφαρμογή της επιστημονικής γνώσης. Περιλαμβάνει τόσο τις πρακτικές και τεχνικές διαδικασίες όσο και τα προϊόντα που προκύπτουν από αυτές, όπως τα μηχανήματα και τις συσκευές.

Όταν σκεφτόμαστε την επιστήμη και την τεχνολογία, μπορεί να έρχονται στον

νου μας επιστήμονες που μετρούν πράγματα ή πειραματίζονται ή μηχανικούς που χρησιμοποιούν τα αποτελέσματα αυτής της εργασίας για να δημιουργήσουν νέες και καλύτερες εφευρέσεις για εμάς.

Η επιστήμη και η τεχνολογία είναι αλληλεξαρτώμενες, αφού η τεχνολογική πρόοδος βασίζεται σε επιστημονικές ανακαλύψεις και γνώσεις, ενώ η επιστημονική έρευνα χρειάζεται όλο και πιο περίπλοκα τεχνολογικά μέσα και όργανα για την εμπειρική της διερεύνηση. Παρόλο που η επιστήμη και η τεχνολογία συνδέονται, έχουν διαφορετικούς στόχους: ο ρόλος της επιστήμης είναι να αναπτύσσει τη γνώση και να απαντά σε ερωτήματα σχετικά με τον κόσμο, ενώ η τεχνολογία στοχεύει στην εξεύρεση λύσεων σε πρακτικά προβλήματα.

Γιατί είναι σημαντικά;

Η επιστήμη και η τεχνολογία βελτιώνουν τη ζωή μας. Η έρευνα των επιστημόνων σε κάθε μέρος του κόσμου μάς επιτρέπει την εξέλιξη που ωφελεί την ανάπτυξη και την πρόοδό μας. Γενικά, οι στόχοι της επιστήμης και της τεχνολογίας είναι να λύσουν προβλήματα ώστε να διευκολυνθεί η ανθρώπινη ζωή. Η σύγχρονη επιστήμη, που συνήθως λογίζεται από τη λεγόμενη «Επανάσταση του Κοπέρνικου» το 1539, έχει οδηγήσει σε ριζικές αλλαγές στον τρόπο που ζούμε, στο πώς βλέπουμε τον κόσμο και στο πώς βλέπουμε τους εαυτούς μας.

Στις σημαντικές εξελίξεις στην «Επιστήμη και τεχνολογία» που έχουν αλλάξει τη ζωή μας περιλαμβάνονται:

- Η εισαγωγή του ηλεκτρισμού που βελτίωσε δραστικά τον τρόπο με τον οποίο μετακινούμαστε και ταξιδεύουμε καθώς και τον τρόπο διαβίωσής μας.
- Η πρόοδος στη Βιολογία και στη Χημεία ενίσχυσαν την ιατρική έρευνα, ώστε να μπορέσουμε να ξεπεράσουμε μερικά από τα μεγάλα ζητήματα στον τομέα της υγείας στην εποχή μας.
- Η «ψηφιακή επανάσταση» του περασμένου αιώνα, η οποία έφερε τα προηγμένα συστήματα αυτοματισμού και το διαδίκτυο που έχουν αλλάξει ολοκληρωτικά κάθε πτυχή της κοινωνίας.

Πώς επηρεάζει τη ζωή μας και τον κόσμο;

Τυπικά, η πρόσβαση στα οφέλη και στα προϊόντα της επιστημονικής προόδου καθορίζει τον τρόπο που ζούμε. Αυτό είναι φανερό όταν εξετάζουμε την ανισότητα που υπάρχει στην πρόσβαση σε νέες ανακαλύψεις και εφευρέσεις σε διάφορα μέρη του κόσμου.

Με την ιατρική έρευνα, για παράδειγμα, όταν βρεθεί μια θεραπεία για μια σοβαρή ασθένεια, τα μέρη του κόσμου που μπορούν να επωφεληθούν από τη θεραπεία έχουν καλύτερη ποιότητα ζωής, ενώ εκείνα που δεν έχουν πρόσβαση ή χρηματοδότηση μένουν πίσω. Η ποιότητα της ζωής μας εξαρτάται από την πρόσβαση που έχουμε σε επιστημονικές εφευρέσεις και νέες τεχνολογίες και οι οποίες καθορίζουν την ευημερία μας και το πόσο ασφαλής και άνετη είναι η ζωή μας.

Η επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος μπορεί όμως να χρησιμοποιηθούν και για αρνητικούς σκοπούς ή για να προκαλέσουν ταραχές, όπως η δημιουργία όπλων πολέμου ή εξελιγμένου λογισμικού που χρησιμοποιείται για κυβερνο-επιθέσεις.

Ήξερες ότι...

- Οι περισσότεροι άνθρωποι γνωρίζουν για το βραβείο Νόμπελ, που απονέμεται κάθε χρόνο σε σπουδαίους επιστήμονες και διανοούμενους. Λιγότερο γνωστό είναι το σατιρικό «IG Nobel Prize», το οποίο από το 1991 βραβεύει τις πιο ασυνήθιστες, ευφάνταστες και απροσδόκητες ανακαλύψεις και εφευρέσεις. Το 2009, για παράδειγμα, η Catherine Bertenshaw (Κάθριν Μπέρτενσοου) και ο Peter Rowlinson (Πίτερ Ρόουλινσον) έλαβαν αυτό το βραβείο, επειδή απέδειξαν ότι οι αγελάδες με όνομα παράγουν έως και 5% περισσότερο γάλα από τις αγελάδες χωρίς όνομα. Ενώ πολλοί άνθρωποι πιστεύουν ότι το βραβείο Νόμπελ IG είναι επουσιώδες, αυτό μπορεί να οδηγήσει και σε κάποια σοβαρή αναγνώριση. Για παράδειγμα, ο Sir Andre Geim (Σερ Αντρέ Γκάιμ) κέρδισε το βραβείο Νόμπελ IG το 2000 για την αιώρηση ενός βατράχου με μαγνητισμό, αλλά στη συνέχεια του απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ Φυσικής το 2010 για το έργο του με τις ηλεκτρομαγνητικές ιδιότητες του γραφενίου.
- Σύμφωνα με τους ερευνητές πολλές ανακαλύψεις και εξελίξεις έγιναν πρώτα στην αρχαία Κίνα. Η πιο σημαντική από αυτές τις τεχνολογικές εξελίξεις περιλάμβανε την πυξίδα, την πυρίτιδα, τη χαρτοποιία και την εκτύπωση, που έγιναν γνωστά στην Ευρώπη πολύ αργότερα, στα τέλη του Μεσαίωνα.
- Η ιστορία της επιστήμης είναι γεμάτη περιπτώσεις «πολλαπλής ανακάλυψης». Αυτό συμβαίνει όταν οι ανακαλύψεις και οι εφευρέσεις γίνονται ανεξάρτητα και λίγο πολύ ταυτόχρονα από πολλούς επιστήμονες και εφευρέτες, ακόμη και σε μακρινά μέρη του κόσμου. Μεγάλα παραδείγματα αυτού είναι η ανακάλυψη του οξυγόνου τον 18ο αιώνα από τους Carl Wilhelm Scheele (Καρλ Βίλχελμ Σιλ), Joseph Priestley (Τζόζεφ Πρίστλεϊ), Antoine Lavoisier (Αντουάν Λαβουαζιέ)

και άλλους ή η θεωρία της εξέλιξης των ειδών, που προτάθηκε τον 19ο αιώνα τόσο από τον Charles Darwin (Κάρολο Δαρβίνο) όσο και από τον Alfred Russel Wallace (Άλφρεντ Ράσελ Γουάλας).

Πώς μπορεί ένας καλλιτέχνης να απεικονίσει την επιστήμη και την τεχνολογία;

- Πριν από την εφεύρεση της φωτογραφίας οι καλλιτέχνες ασχολούνταν με την επιστημονική έρευνα κυρίως για την τεκμηρίωση και την τεχνική καταγραφή δειγμάτων, πειραμάτων και ανακαλύψεων. Η ικανότητά τους να απεικονίζουν τη φύση και την τεχνολογία όσο το δυνατόν πιο ρεαλιστικά ήταν σημαντική. Οι εικονογραφήσεις βοτάνων από τον Carl Linnaeus (Καρλ Λινέ) και τα ανατομικά σχέδια του Leonardo da Vinci (Λεονάρντο ντα Βίντσι) είναι εξαιρετικά παραδείγματα.
- Μόλις αυτό έγινε τεχνικά δυνατό με τη φωτογραφία, οι καλλιτέχνες ήταν ελεύθεροι να απεικονίσουν φυσικά αντικείμενα μέσω της δικής τους ερμηνείας, των συναισθημάτων και της σκέψης τους. Για παράδειγμα, ο εξπρεσιονισμός και ο ιμπρεσιονισμός παρήγαγαν πολύ προσωπικές και ιδιόμορφες απεικονίσεις τοπίων και φυσικών φαινομένων. Αυτό μπορεί να είναι ενδιαφέρον, επειδή ο εξανθρωπισμός μιας τέτοιας τέχνης παρέχει μια εικόνα για τον αντίκτυπο που είχαν ορισμένα φυσικά γεγονότα ή τεχνολογικές καινοτομίες στους ανθρώπους και την κοινωνία τη στιγμή που αυτή δημιουργήθηκε.
- Στις μέρες μας οι επιλογές των καλλιτεχνών δεν αφορούν μόνο στο στυλ και στην αισθητική ερμηνεία. Αφορούν και στο μέσο. Η σημερινή τεχνολογία παρέχει στον καλλιτέχνη έναν αυξημένο αριθμό νέων μέσων αναπαράστασης και έκφρασης. Σε πολλές περιπτώσεις, τα λογισμικά σχεδιασμού, ο προγραμματισμός και η τεχνητή νοημοσύνη έχουν αντικαταστήσει τα πινέλα και τα καλέμια. Αυτά δίνουν σχήμα σε παραδοσιακούς τύπους έργων, όπως στη γραφιστική και τη γλυπτική, αλλά και πολυμέσα και αμιγώς ψηφιακά κομμάτια που περιλαμβάνουν βίντεο, ήχο ή δεδομένα. Η χαρτογράφηση των φυσικών φαινομένων και τα σχέδια κτιρίων υψηλών τεχνικών προδιαγραφών είναι πλέον πολύ πιο εύκολο να δημιουργηθούν σε σχέση με τους προηγούμενους αιώνες.
- Λόγω αυτής της μεγάλης «τεχνολογικοποίησης» της τέχνης, οι καλλιτέχνες μπορούν να επιλέξουν να αναπαραστήσουν την επιστημονική πρόοδο και την τεχνολογική καινοτομία μέσω νέων μέσων. Μεγάλο μέρος του χρόνου τους μπορεί να δαπανηθεί για την ανάπτυξη των εργαλείων για να επιτευχθεί αυτό.

Οι σύνθετες μηχανές και ο σχεδιασμός της διαδικασίας μερικές φορές εκτίθενται τόσο για την απόλυτη ομορφιά τους όσο και για το τι μπορούν να κάνουν.

Το βασικό μας έργο σε αυτή την ενότητα

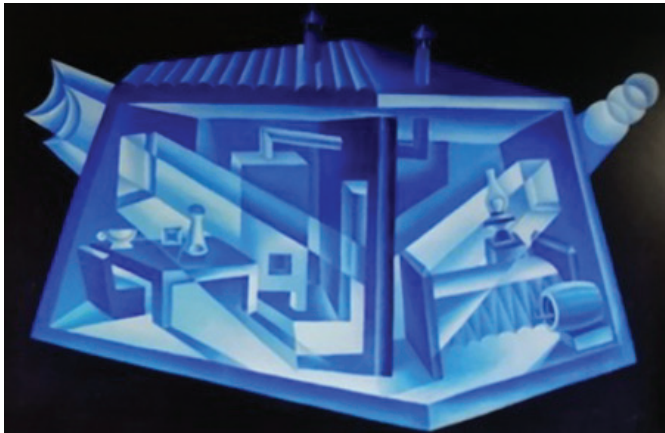
Τίτλος, Σεληνιακά πρίσματα / Prismi lunari

Καλλιτέχνης, Fortunato Depero, 1892 – 1960, Ιταλός

Μέσο, Ζωγραφική

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1932

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης, Ρώμη, Ιταλία

Πώς αποδίδεται στον πίνακα η επιστήμη και η τεχνολογία;

Ο Fortunato Depero (Φορτουνάτο Ντεπέρο) ήταν Ιταλός φουτουριστής ζωγράφος, συγγραφέας, γλύπτης και γραφίστας του 20ού αιώνα. Όπως και άλλοι καλλιτέχνες από το ίδιο καλλιτεχνικό κίνημα, το έργο του γιόρταζε την τεχνολογική πρόοδο. Προώθησε τον εκσυγχρονισμό του πολιτισμού και της κοινωνίας. Στο έργο με τίτλο «Σεληνιακά πρίσματα» [«Prismi lunari» (στα ιταλικά)], ο Ντεπέρο προκαλεί αυτή την ατμόσφαιρα, ζωγραφίζοντας μια αφηρημένη αρχιτεκτονική, σμιλεμένη από φως, για να δοξάσει αυτό που ονόμασε «δομική και χωρική μεγαλοπρέπεια».

Ο Ντεπέρο και οι άλλοι φουτουριστές καλλιτέχνες αντιπροσώπευαν ως επί το πλείστον την επιθυμητή πολιτιστική και κοινωνική τους επανάσταση, χρησιμοποιώντας σύμβολα της τεχνολογικής προόδου, όπως μηχανές, τρένα και ρομπότ. Πολλοί φουτουριστές καλλιτέχνες συμπεριέλαβαν την ισχύ και τη βία στον εορτασμό της νεωτερικότητας και της προόδου, προωθώντας ακόμη και τον πόλεμο και

τα όπλα. Σε αυτόν τον πίνακα όμως βλέπουμε την κάμψη του σεληνόφωτος που αντανακλάται γύρω από τις απίθανες γωνίες ενός τετράγωνου σπιτιού με έπιπλα και τον εξοπλισμό και τις εφευρέσεις μιας άνετης και μοντέρνας ζωής.

Σε ανάλογο πλαίσιο

Υπάρχουν άλλα έργα του ίδιου καλλιτέχνη (ή άλλων καλλιτεχνών) που μας βοηθούν να καταλάβουμε περισσότερο το θέμα μας;

Ο αυτοματισμός και οι μηχανές ήταν μερικά από τα αγαπημένα αντικείμενα που αναπαρίσταντο στον φουτουρισμό. Αυτά ήταν τα σύμβολα της επιθυμητής τεχνικής και τεχνολογικής τους προόδου. Στο έργο με τίτλο «Αυτόματο με σωλήνα» («Automaton with a pipe»), ο Φορτουνάτο Ντεπέρο προσπάθησε και πάλι να παρουσιάσει το τεχνικό μέλλον μέσω των λεπτομερειών της μηχανής του (Depero, 1917-1920).

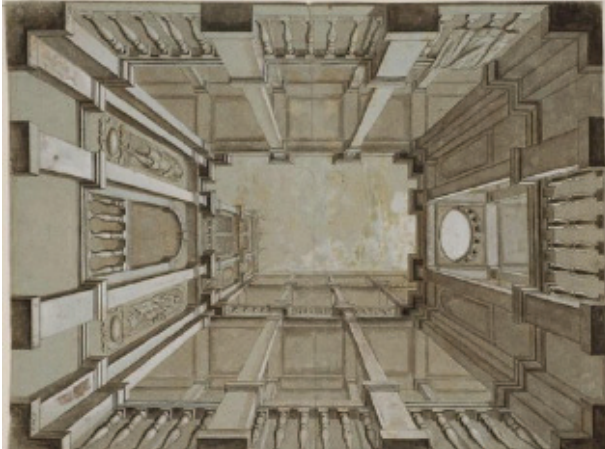
Η τεχνολογική πρόοδος συνδέθηκε από τους φουτουριστές με τη δύναμη και την εξουσία. Ακόμη και σήμερα, ορισμένοι επιστήμονες ανησυχούν ότι οι εφευρέσεις μας θα μπορούσαν να «ξεφύγουν από τον έλεγχο», ακόμη και να μας καταστρέψουν. Θα μπορούσαν τα «σούπερ ρομπότ» να στραφούν εναντίον μας; Σε αυτό το έργο τέχνης, ο Φορτουνάτο Ντεπέρο αποτυπώνει μια μάχη μεταξύ ρομπότ, η οποία, όπως υποδηλώνει ο τίτλος «Φιλονικία (Συζήτηση το 3000)»

[«Rissa (Discussione del 3000)» (στα ιταλικά)] (Depero, 1926), είναι ένας τρόπος παρουσίασης της συζήτησης για ένα πιθανό μέλλον στην τέχνη.

Για τους φουτουριστές καλλιτέχνες, τα σύγχρονα μέσα μεταφοράς όπως τα τρένα, τα αεροπλάνα και τα αυτοκίνητα ήταν τα σύμβολα του δυναμισμού και της ταχύτητας μιας μελλοντικής κοινωνίας που διαμορφώνεται μέσα από την τεχνολογική πρόοδο. Ο καλλιτέχνης Tullio Crali (Τούλιο Κράλι) το δείχνει αυτό μέσα από τους στροβιλισμούς και την κίνηση στο έργο του Οι δυνάμεις της καμπύλης / Le forze della curva [«Le Forze della Curva» (στα ιταλικά)] του 1930 (Crali, 1930).

Άλλα έργα που «μιλούν» για επιστήμη και τεχνολογία

Παράδειγμα έργου τέχνης από τη Σουηδία

Τίτλος, Πρόταση για ένα πλαφόν, Αρχιτεκτονική σε τετραγωνισμό αντίκρυ στον ουρανό με σύννεφα / Suggestion for a plafond, Architecture in quardature against a sky with clouds

Καλλιτέχνης, Άγνωστος, Σουηδός

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 17ος αιώνας

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνικό Μουσείο, Στοκχόλμη, Σουηδία

Τι μας λέει για την επιστήμη και την τεχνολογία

Ακριβώς όπως το έργο «Σεληνιακά πρίσματα» («Prismi lunari») του Ντεπέρο, αυτό το έργο τέχνης χρησιμοποιεί την προοπτική για να προκαλέσει ένα φανταστικό συναίσθημα ή ιδέα (Förslag till plafond, 17th century). Με την πρώτη ματιά, το σχέδιο φαίνεται να έχει τεχνικό σκοπό. Όμως χάρη στην ιστορική και πολιτιστική συνάφεια της προοπτικής και της δημιουργικής εφαρμογής της, αποκτά επίσης υψηλή καλλιτεχνική αξία. Η σημασία ορισμένων εφευρέσεων και τεχνικών καινοτομιών έχει αναπαρασταθεί από καλλιτέχνες όλα αυτά τα χρόνια.

Παράδειγμα έργου τέχνης από το Ηνωμένο Βασίλειο

Τίτλος, Ένα πείραμα με πουλί σε αντλία αέρα / An experiment on a bird in an air pump

Καλλιτέχνης, Joseph Wright of Derby, 1734 – 1797, Άγγλος

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1768

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο, Ηνωμένο Βασίλειο

Τι μας λέει για την επιστήμη και την τεχνολογία

Ο πίνακας του Joseph Wright of Derby (Τζόσεφ Ράιτ του Ντέρμπι) με τίτλο «Ένα πείραμα με πουλί σε αντλία αέρα» (Wright, 1768) μοιάζει σχεδόν θρησκευτικός, αλλά στην πραγματικότητα δείχνει ένα πείραμα την εποχή που οι επιστήμονες μόλις ανακάλυπταν την ύπαρξη του αέρα γύρω μας καθώς και το οξυγόνο που επιτρέπει στους ζωντανούς οργανισμούς να αναπνέουν. Εκτός από το πείραμα, οι διαφορετικές αντιδράσεις σε αυτό αποτυπώνονται στα πρόσωπα αυτών που το παρακολουθούν. Παρά τις στιλιστικές διαφορές, αυτό το έργο τέχνης έχει κοινό στοιχείο με το έργο «Σεληνιακά πρίσματα» («Prismi lunari») του Ντεπέρο τον εορτασμό της τεχνικής προόδου και της σύγχρονης σκέψης που αναπαριστά.

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ελλάδα

*Τίτλος, Μαζική μεταφορά ή γενικές μεταφορές
Καλλιτέχνης, Γιάννης Γαϊτής, 1923 – 1984, Έλληνας
Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1984*

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Γλυπτοθήκη - Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου, Αθήνα, Ελλάδα

Τι μας λέει για την επιστήμη και την τεχνολογία

Οι μαζικές μεταφορές ήταν πάντα σύμβολα προόδου. Αλλά η «χιουμοριστική στάση» αυτού του γλυπτού σε σύγκριση με τα προηγούμενα έργα τέχνης, ειδικά με τα έργα των φουτουριστών, επισημαίνει τα ειρωνικά μειονεκτήματα της νεωτερικότητας. Ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί μια επανάληψη του εμβληματικού του «μικρού ανθρώπου» για να αναπαραστήσει την ομογενοποίηση και την αποξένωση του σύγχρονου ανθρώπου (Γαϊτής, 1984).

Μαθητικές δραστηριότητες

Ενδεικτικές δραστηριότητες για να τις προσαρμόζετε ανάλογα με την ομάδα που έχετε κάθε φορά.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέξουν από κάθε κατηγορία δραστηριοτήτων που ακολουθεί ή να επινοήσουν τις δικές τους και διαφορετικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα δημιουργία ψηφιακών εικόνων με χρήση υπολογιστή, δραστηριότητες με μουσική ή τραγούδι ή να ερευνήσουν άλλες πινακοθήκες ή έργα τέχνης που πιστεύουν ότι απεικονίζουν αυτό το θέμα.

Εικαστικές δραστηριότητες

Σχεδιάστε και ζωγραφίστε ένα μηχάνημα που δεν υπάρχει ακόμα ή ένα μηχάνημα που δεν θα μπορούσε ποτέ να υπάρξει και προσπαθήστε να δείξετε πώς θα μπορούσε να λειτουργήσει στο σπίτι σας. Ο μόνος κανόνας είναι ότι το μηχάνημα πρέπει να κάνει κάτι, αλλά το αποτέλεσμα μπορεί να είναι οτιδήποτε: θα μπορούσε να χρησιμεύσει για να φτιάξετε κάτι, για να κάνετε μια απλή δραστηριότητα που δεν σας αρέσει να κάνετε ή απλώς για να παράγει όμορφους ήχους και χρώματα.

Η ιστορία της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας είναι γεμάτη από μεγάλες εφευρέσεις που αρχικά προορίζονταν για εντελώς διαφορετικούς σκοπούς ή που σχεδιάστηκαν τυχαία. Για παράδειγμα, ο φούρνος μικροκυμάτων εφευρέθηκε το 1945 όταν ο Percy Spencer (Πέρσι Σπένσερ) συνειδητοποίησε ότι το νέο σύστημα ραντάρ που μόλις ανέπτυξε μπορούσε να λιώσει τη σοκολάτα του και να φτιάξει ποπ κορν. Βρείτε ένα αντικείμενο, μία συσκευή ή ένα εργαλείο από την τάξη ή το σπίτι σας και προσπαθήστε να σκεφτείτε μια νέα πιθανή χρήση του. Κάντε μερικές δοκιμές και, αν λειτουργεί, βιντεοσκοπήστε το ή ζωγραφίστε την ανακάλυψή σας για να μπορείτε να τη δείξετε σε όλους.

Οι πρώτοι επιστήμονες πίεζαν και στέγγωναν δείγματα βιολογίας (όπως λουλούδια και φύλλα) ή τα ζωγράφιζαν με μεγάλη λεπτομέρεια για να τα μελετήσουν. Βρείτε ένα λουλούδι ή ένα άλλο πράγμα που ήταν κάποτε ζωντανός οργανισμός και διατηρήστε το ως έργο τέχνης.

Ο Λεονάρντο ντα Βίντσι σχεδίασε ιπτάμενες μηχανές και άλλες εφευρέσεις χωρίς να διαθέτει τα σύγχρονα υλικά και την τεχνολογία για να τα κατασκευάσει αλλά σήμερα μοιάζουν με πρώιμες μορφές ελικοπτέρων και αεροπλάνων. Σήμερα διαθέτουμε σύγχρονη τεχνολογία, όπως υπολογιστές, ώστε να παίρνουν σάρκα και οστά οι ιδέες μας. Πώς θα μπορούσατε να χρησιμοποιήσετε σύγχρονα εργαλεία για να φανταστείτε σχέδια ιπτάμενων μηχανών του μέλλοντος;

Γλωσσικές δραστηριότητες

Προσπαθήστε να σκεφτείτε δέκα επιστημονικές ειδικεύσεις και γράψτε για καθεμία πώς ονομάζεται ο επιστήμονας σε αυτόν τον τομέα, τι σπουδάζει και ποιο είναι το πιο σημαντικό εργαλείο εργασίας του (π.χ. Αστρονομία: Αστρονόμος – Μελετά πλανήτες, αστέρια, γαλαξίες και όλα τα θέματα του διαστήματος – Τηλεσκόπιο). Αν χρειάζεται, κάντε έρευνα στο διαδίκτυο ή σε βιβλία.

Τα ρομπότ ήταν πάντα μια από τις πιο ενδιαφέρουσες και φανταστικές ιδέες για τη μελλοντική τεχνολογία. Πιστεύετε ότι θα ήταν δυνατό να έχουμε για φίλο ένα ρομπότ με τον ίδιο τρόπο που έχουμε για φίλο έναν άνθρωπο; Πώς θα θέλατε να είναι; Τι πιστεύετε ότι θα μπορούσατε να κάνετε μαζί του και τι δεν θα μπορούσατε να κάνετε; Αφού σκεφτείτε, περιγράψτε τα πάντα για τον φίλο-ρομπότ σας στην υπόλοιπη τάξη.

Ερευνήστε τη σημασία της λέξης «εύνοια της τύχης/ευτυχής συγκυρία». Στη συνέχεια, βρείτε ένα παράδειγμα σχετικό με τη συγκεκριμένη λέξη στην ιστορία της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε οτιδήποτε έχετε στη διάθεσή σας: ένα λεξικό, μια εγκυκλοπαίδεια, έναν υπολογιστή ή ένα smartphone. Εάν είναι απαραίτητο, λάβετε βοήθεια για τη σημασία οποιωνδήποτε λέξεων βρίσκετε και δεν τις γνωρίζετε.

Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες

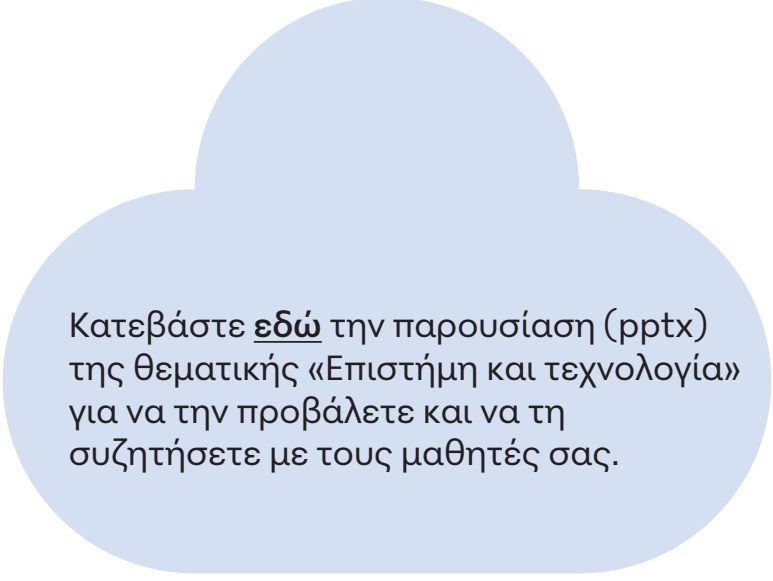
Σε ομάδες των 3-4 ατόμων φανταστείτε ένα μηχάνημα ρομπότ που θα μπορούσε να είναι πολύ βολικό ή βοηθητικό για εσάς στην καθημερινότητα. Τι θα ήταν αυτό; Δημιουργήστε αυτό το ρομπότ με τα σώματά σας και κάντε έναν παίκτη της ομάδας χειριστή του ρομπότ. Τι θα γινόταν αν λόγω δυσλειτουργίας το ρομπότ πήγαινε ανεξέλεγκτα; Ας δούμε!

Αυτοσχεδιάστε μια σύντομη σκηνή στην υπόλοιπη τάξη, όπου ο ιδιοκτήτης ενός ρομπότ επιστρέφει στο σπίτι και το ρομπότ έχει χαλάσει. Τι είδους ζημιά μπορεί να έχει συμβεί; Ποια θα ήταν η αντίδραση του ιδιοκτήτη;

Φανταστείτε μια στιγμή στο μέλλον που τα ρομπότ βοηθούν τους ανθρώπους στην καθημερινή τους ζωή. Σε ομάδες των 3 ή 4 ατόμων, σχεδιάστε μια ιστορία που παρουσιάζει τη δυσλειτουργία ενός ρομπότ. Περιγράψτε τι συμβαίνει και με ποια αποτελέσματα. Όταν ολοκληρωθεί η ιστορία, παρουσιάστε το στις άλλες ομάδες, με ένα άτομο να παίζει το ρομπότ και τα άλλα να παίζουν τους χαρακτήρες που προσπαθούν να το διορθώσουν.

Χρήσιμες πηγές - Αναφορές

- Γαϊτς, Γ. (1984). *Μαζική Μεταφορά ή Γενικές Μεταφορές* [Σίδερο και χρώμα]. Εθνική Γλυπτοθήκη. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Crali, T. (1930). *Le Forza delle Curva* [Painting, oil on cardboard]. Mart, Museum of Modern and Contemporary Art of Trento and Rovereto, Rovereto. <https://artsandculture.google.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- CrashCourse (2018, March 27). Intro to History of Science: Crash Course History of Science #1 [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Depero, F. (1931-1932). *Prismi Lunari* [Painting]. La Galleria Nazionale, Roma. <https://artsandculture.google.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Depero, F. (1926), *La rissa (Discussione del 3000)* [Olio su tela]. Mart, Fondo Depero. <https://www.mart.tn.it/> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Depero, F. (1917-1920). *Automaton with a Pipe* [Gouache on paper mounted on canvas]. Museo Nacional Thyssen-Bornemisza, Madrid. <https://www.museothyssen.org/en> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Förslag till en plafond* (17th century). [Graphite, pen and brown ink, washed and heightened with lead white, discolouring oxidations on blue/grey paper]. Nationalmuseum, Stockholm. <https://www.nationalmuseum.se> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Futurism (n.d.). *The Art Story*. <https://www.theartstory.org> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Powers, A. (2020, June 31). Why art is vital to the study of science [Γιατί η τέχνη είναι ζωτικής σημασίας για τη μελέτη της επιστήμης]. *Forbes*. <https://www.forbes.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).
- Wright, J. of Derby (1768). *An Experiment on a Bird in the Air Pump* [Oil on canvas]. The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 11.02.2024).

Κατεβάστε [εδώ](#) την παρουσίαση (pptx) της θεματικής «Επιστήμη και τεχνολογία» για να την προβάλετε και να τη συζητήσετε με τους μαθητές σας.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τα 8 σχέδια μαθήματος

7. Ελευθερία

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Αντώνης Λενακάκης, Χαρά Κανάρη, Μαρία Κολτσιδα & Νάσια Χολέβα
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Linda Barker, Ray Kirtley, Marion Mills, Chris Souvlis & Chris Williams
Global Learning Association, Ηνωμένο Βασίλειο

Christina Erenvidh & Margareta Odstam
CEE AUTO-LEARN, Σουηδία

Fabio Boccio & Patrizia Pelliccioni
CREWATIVE, Ιταλία

7. Ελευθερία

ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Στόχοι του μαθήματος

- Να αναγνωρίσουμε τις διαφορετικές μορφές ελευθερίας και γιατί η ελευθερία είναι σημαντική στη ζωή των ανθρώπων.
- Να κατανοήσουμε τους ανθρώπινους αγώνες για ελευθερία.
- Να σκεφτούμε διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους η ελευθερία μπορεί να απεικονιστεί στην τέχνη.

Εστίαση

Τέχνη, θεατροπαιδαγωγική και γλώσσα (πνευματική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη και πολιτισμική κατανόηση)

Εύρος Ηλικίας

Ηλικίες 9 έως 11 (Μπορεί να προσαρμοστεί για μαθητές μικρότερης ή μεγαλύτερης ηλικίας)

Δεξιότητες

Αναλυτική σκέψη, δημιουργικότητα, αντίληψη και αυτογνωσία

Θέμα: «Ελευθερία»

Τι μας έρχεται στο μυαλό όταν σκεφτόμαστε τη θεματική «Ελευθερία»;

Η έννοια της ελευθερίας αναφέρεται στη δυνατότητα του ατόμου να σκέφτεται και να ενεργεί όπως θέλει χωρίς να εξαναγκάζεται ή να καταπιέζεται. Όταν ένα άτομο έχει ελευθερία μπορεί να σκέφτεται, να κινείται και να ενεργεί ελεύθερα σε όλες τις πτυχές της προσωπικής και κοινωνικής του ζωής.

Για πολλούς ανθρώπους η έννοια της ελευθερίας είναι στενά συνδεδεμένη με την έννοια της «Εθνικής Ελευθερίας», δηλαδή, τη δυνατότητα ενός ατόμου να ζει σε μια ελεύθερη χώρα ή τουλάχιστον σε μια χώρα χωρίς παρεμβάσεις και ελέγχους από άλλο κράτος.

Ωστόσο, η ελευθερία μπορεί να πάρει πολλές διαφορετικές μορφές. Άλλες

μορφές ελευθερίας περιλαμβάνουν την πολιτική ελευθερία (ελεύθερη άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων και ελεύθερη έκφραση πολιτικών πεποιθήσεων), την κοινωνική ελευθερία (ελεύθερη δράση σε ένα κοινωνικό περιβάλλον χωρίς διακρίσεις), την πνευματική ελευθερία (σκέψη απαλλαγμένη από στερεότυπα και προκαταλήψεις και ικανότητα για ελεύθερη διαμόρφωση προσωπικής αντίληψης), θρησκευτική ελευθερία και επαγγελματική και οικονομική ελευθερία (η δυνατότητα κάθε ατόμου να επιλέξει ελεύθερα τον επαγγελματικό του προσανατολισμό).

Γιατί είναι σημαντική;

Η έννοια της ελευθερίας είναι σημαντική τόσο ατομικά όσο και συλλογικά. Μια από τις πιο σημαντικές πτυχές της ελευθερίας είναι ότι μέσα από αυτή οι άνθρωποι μπορούν να ζήσουν χωρίς φόβο με τις συνθήκες και με τους ανθρώπους που θέλουν. Μέσα σε ένα πλαίσιο ελευθερίας οι άνθρωποι μπορούν ελεύθερα να διαμορφώσουν την προσωπικότητά τους, να ασκήσουν τις δεξιότητές τους, να αναπτύξουν την κριτική τους σκέψη και να αλλάξουν τον κόσμο μέσω των πράξεών τους.

Πώς επηρεάζει τη ζωή μας και τον κόσμο;

Η διαβίωση είτε σε ελεύθερο περιβάλλον είτε σε κοινωνία με περιορισμούς επηρεάζει άμεσα την ανθρώπινη ζωή τόσο ατομικά όσο και συλλογικά. Η ελευθερία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την εγκαθίδρυση και τη λειτουργία των δημοκρατικών διαδικασιών. Αυτές οι διαδικασίες διασφαλίζουν ότι οι κοινωνίες είναι σε θέση να λειτουργούν πιο δίκαια και να εξασφαλίζουν ζωτικής σημασίας πολιτικά δικαιώματα για τους πολίτες, όπως η ισότητα και η αξιοκρατία. Οι περισσότεροι άνθρωποι όταν βιώνουν την έλλειψη ή τον περιορισμό της ελευθερίας τους, τους δημιουργείται άγχος και δύσκολα αποδέχονται αυτή τη συνθήκη. Αυτός είναι ο λόγος που βλέπουμε συχνά επαναστάσεις και πολέμους στην ιστορία και σε όλο τον κόσμο.

Ήξερες ότι...

- Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Universal Declaration of Human Rights, UDHR), που εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου 1948, ήρθε στον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμά-

των καθορίζει τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες για όλους τους ανθρώπους.

- Στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (United Nations Convention on the Rights of the Child, UNCRC), η οποία τέθηκε σε ισχύ το 1990, αναφέρεται ότι: «Το παιδί πρέπει να έχει το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης» (άρθρο 13). Τα Κράτη Μέρη οφείλουν «να σέβονται το δικαίωμα του παιδιού στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας» (άρθρο 14) και «να αναγνωρίζουν τα δικαιώματα του παιδιού στην ελευθερία του να συνεταιρίζεται και να συνέρχεται ειρηνικά» (άρθρο 15).
- Η «Ημέρα της Ελευθερίας» γιορτάζεται στη Νότια Αφρική στις 27 Απριλίου κάθε έτους από το 1995. Σηματοδοτεί το τέλος τριακοσίων και πλέον ετών αποικιοκρατίας, διαχωρισμού και κυριαρχίας της λευκής μειονότητας στη Νότια Αφρική και την εγκαθίδρυση ενός νέου δημοκρατικού κράτους, συντάγματος και κυβέρνησης με επικεφαλής τον Nelson Mandela (Νέλσον Μαντέλα) από εκείνη την ημερομηνία.

Πώς μπορεί ένας καλλιτέχνης να απεικονίσει την ελευθερία;

- Οι καλλιτέχνες σε όλο τον κόσμο έχουν εμπνευστεί από διαφορετικές πτυχές της ελευθερίας. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα παλαιότερων και σύγχρονων καλλιτεχνών που εκφράζουν το θέμα της ελευθερίας μέσα από μια ευρύτητα θεμάτων που σχετίζονται με την ιστορική τους περίοδο, με τις σύγχρονες κοινωνικές αλλαγές και απαιτήσεις και με τα πολιτικά κινήματα της κάθε εποχής.
- Συχνό καλλιτεχνικό θέμα είναι η απεικόνιση ιστορικών σκηνών με επαναστάσεις και αγώνες διαφόρων εθνών για ελευθερία και ανεξαρτησία. Μερικές φορές, βλέπουμε έργα τέχνης που παρουσιάζουν θέματα καταπίεσης, δουλείας ή παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προκειμένου να μεταδώσουν μηνύματα για το δικαίωμα στην ελευθερία σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο. Τα έργα αυτά αναδεικνύουν τις αξίες της ισότητας και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Τέτοια θέματα παρουσιάζονται με διαφορετικά μέσα και τεχνικές, όπως πίνακες, γλυπτά, φωτογραφίες, αφίσες, χαρακτηριστικά, εγκαταστάσεις, street art, video art, performance κ.ά. Παρόμοια, και ανάλογα με την περίοδο και το καλλιτεχνικό κίνημα, μπορούμε να δούμε έργα τέχνης που απεικονίζουν θέματα ελευθερίας με ρεαλιστικούς, συμβολικούς ή αφαιρετικούς τρόπους με διαφορετικές μορφές και χρώματα.

- Μουσεία, πινακοθήκες και αρχεία σε όλο τον κόσμο περιλαμβάνουν στις συλλογές τους έργα τέχνης και έγγραφα που σχετίζονται με την έννοια της ελευθερίας. Εκτός από τις μόνιμες συλλογές τους, πολλά μουσεία διοργανώνουν και περιοδικές εκθέσεις με ιδιαίτερη έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα και την ελευθερία.

Το βασικό μας έργο σε αυτή την ενότητα

Τίτλος, Υπέρ πατρίδος το παν

Καλλιτέχνης, Θεόδωρος Βρυζάκης, 1814 – 1878, Έλληνας

Μέσο, Λάδι σε καμβά

Διαστάσεις, 183 x 132 εκ.

Ημερομηνία Ολοκλήρωσης, 1858

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Παράρτημα Ναυπλίου, Ελλάδα

Πώς / Πότε αποκτήθηκε από την Πινακοθήκη, Δωρεά του Πανεπιστημίου

Πώς αποδίδεται στον πίνακα η ελευθερία;

Ο πίνακας παρουσιάζει μια συμβολική αναπαράσταση της «Ελευθέρης Ελλάδας» που στέκεται σαν μια αρχαία ελληνική κόρη (δηλαδή, ένα αρχαϊκό πέτρινο άγαλμα, συνήθως λαξευμένο σε μάρμαρο ή ασβεστόλιθο) με τα χέρια ανοιχτά, ένα δάφ-

νινο στεφάνι στο κεφάλι της και τις σπασμένες αλυσίδες της σκλαβιάς στα πόδια της. Γύρω της υπάρχουν πολλοί ηγέτες και ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης. Στο βάθος φαίνεται ο Παρθενώνας. Αν και ο πίνακας επικεντρώνεται στην ελληνική ιστορία, σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα της Επιτροπής «Ελλάδα 2021» για τα 200 χρόνια μετά την επανάσταση, ο συμβολισμός αυτός στέλνει το μήνυμα «μιας νέας αρχής χωρίς αλυσίδες σκλαβιάς» (Επιτροπή «Ελλάδα 2021» 1821-2021, 2021). Μπορούμε να πούμε ότι αναπαριστά με συμβολικό τρόπο τις διαχρονικές και οικουμενικές αξίες της ελευθερίας όλων των ανθρώπων και των εθνών.

Ο ζωγράφος Θεόδωρος Βρυζάκης θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες καλλιτέχνες. Είναι πολύ διάσημος για τους πίνακες ιστορικών σκηνών, ιδιαίτερα της Ελληνικής Επανάστασης. Όταν ο πατέρας του απαγχονίστηκε από τους Τούρκους το 1821, τον έστειλαν στο Ορφανοτροφείο Καποδίστρια στην Αίγινα μαζί με τον αδελφό του. Αργότερα πήγε στο Μόναχο για να σπουδάσει σε ελληνικό σχολείο που ιδρύθηκε εκεί («Πανελλήνιο») για ορφανά παιδιά αγωνιστών της Ελληνικής Επανάστασης. Σπούδασε στην Ακαδημία Καλών Τεχνών του Μονάχου. Οι πίνακές του με σκηνές από την Ελληνική Επανάσταση έγιναν και λιθογραφίες.

Σε ανάλογο πλαίσιο

Υπάρχουν άλλα έργα του ίδιου καλλιτέχνη (ή άλλων καλλιτεχνών) που μας βοηθούν να καταλάβουμε περισσότερο το θέμα μας;

Η ελαιογραφία με τίτλο «Η αποθέωση του Αθανασίου Διάκου» του Κωνσταντίνου Παρθένη απεικονίζει τον Αθανάσιο Διάκο, έναν εμβληματικό ήρωα της επα-

7. Ελευθερία

νάστασης για την ελληνική ανεξαρτησία που πέθανε με τραγικό τρόπο το 1821. Ο πίνακας αυτός θεωρείται αριστούργημα της ελληνικής μοντέρνας τέχνης (Παρθένος, 1930-1933).

Ο καλλιτέχνης Eugene Delacroix (Εζέν Ντελακρουά) ήταν ένας άλλος ζωγράφος που προσπάθησε να αποτυπώσει τον αγώνα για την ελληνική ελευθερία στο έργο του «Επεισόδιο του Ελληνικού Αγώνα» (“Episode from the Greek War of Independence”), το 1826. Αντί για μια αιθέρια παρουσίαση της νίκης, ωστόσο, δείχνει τη γενναιότητα και την ιδέα του αγώνα για την ελευθερία όλων των ανθρώπων (Ντελακρουά, 1826).

Το γλυπτό της Μπέλλας Ραφτοπούλου το 1955 με τίτλο «Ελευθερία», δείχνει πώς το θέμα της ελευθερίας μπορεί να αποτελεί έμπνευση πολλών καλλιτεχνών. Αυτή τη φορά, η έννοια της ελευθερίας παρουσιάζεται ως γυναίκα με τη μορφή ενός πέτρινου γλυπτού με τον κορμό, το πρόσωπό της και σηκωμένα χέρια (Ραφτοπούλου, 1955).

Άλλα έργα που «μιλούν» για την ελευθερία

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ιταλία

Τίτλος, Πόλεμος-γιορτή / Guerra-festa

Καλλιτέχνης, Fortunato Depero, 1892 – 1960, Ιταλός

Ημερομηνία Ολοκλήρωσης, 1925

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης, Ρώμη, Ιταλία

Τι μας λέει για την ελευθερία

Η ταπισερί του Depero (Ντεπέρο) απεικονίζει μια σκηνή μάχης κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν ο καλλιτέχνης κλήθηκε στον στρατό (Depero, 1925). Η εικόνα του προσπαθεί να αφαιρέσει τη βία που σχετίζεται με τη μάχη, κρύβοντάς την κάτω από μια χαρούμενη σκηνή φεστιβάλ που υποδηλώνεται από τα χρώματα και τα σχήματα. Εκτέθηκε για πρώτη φορά το 1926, σημείωσε άμεση επιτυχία και αγοράστηκε από την Εθνική Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης στη Ρώμη.

Παράδειγμα έργου τέχνης από τη Σουηδία

Τίτλος, Ρολόι κλουβί πουλιών / Bird cage clock

Καλλιτέχνης, Pierre Jaquet-Droz verkstad, 1721 – 1790, Ελβετός

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1780 – 1790

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνικό Μουσείο, Στοκχόλμη, Σουηδία

Τι μας λέει για την ελευθερία

Ο καλλιτέχνης αυτός ήταν ένας εξαιρετικός ωρολογοποιός, ικανός να μετατρέψει τις μηχανικές του δημιουργίες σε φανταστικά έργα τέχνης, καθώς και στα πιο λαμπρά δείγματα μηχανικής. Το έργο «Ρολόι κλουβί πουλιών» (“Bird cage clock”) (Jaquet-Droz, 1780-1790), δείχνει τα πουλιά ως αιχμάλωτα σε ένα επιχρυσωμένο κλουβί – ακόμα και ως αιχμαλώτους του ίδιου του χρόνου. Μια ζωή μέσα σε ένα χρυσό κλουβί είναι μια ζωή μέσα σε μια φυλακή χωρίς αληθινή ελευθερία.

Παράδειγμα έργου τέχνης από το Ηνωμένο Βασίλειο

Τίτλος, Λουόμενοι στην Grenouillere / Bathers of la Grenouillere

Καλλιτέχνης, Claude Monet, 1840 – 1926, Γάλλος

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, 1869

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο, Ηνωμένο Βασίλειο

Τι μας λέει για την ελευθερία

Αυτός ο πίνακας του Monet (Monet, 1869), δείχνει μερικές από τις «ελευθερίες» που μπορεί να έχουμε σε μια δημοκρατική κοινωνία. Θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε εάν υπήρχε πάντα ισότητα. Είναι όλοι οι κολυμβητές άντρες; Επιτρέπεται στις γυναίκες να συμμετέχουν μαζί τους;

Υπάρχει, ωστόσο, επιλογή να κάνετε μπάνιο, να κάνετε βόλτα με μια βάρκα ή να περπατήσετε στην όχθη του ποταμού και να παρατηρήσετε τη φύση. Οι άνθρωποι πιθανώς δεν χρειάζεται να πληρώσουν για αυτό το χόμπι που τους παρέχει την ευκαιρία να ασκηθούν και να χαλαρώσουν. Μπορούμε να κολυμπήσουμε στα ποτάμια;

Ποια είναι τα ζητήματα ασφάλειας ή είναι το νερό ασφαλές; Σκεφτείτε τη ρύπανση. Υπάρχουν κρυφά πράγματα που περιορίζουν την ελευθερία; Ο καλλιτέχνης προσελκύει το βλέμμα σας σε δύο κυρίες στην όχθη. Πώς το κάνει αυτό και τι μπορείτε να υποθέσετε για αυτές;

Μαθητικές δραστηριότητες

Ενδεικτικές δραστηριότητες για να τις προσαρμόζετε ανάλογα με την ομάδα που έχετε κάθε φορά.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέξουν από κάθε κατηγορία δραστηριοτήτων που ακολουθεί ή να επινοήσουν τις δικές τους και διαφορετικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα δημιουργία ψηφιακών εικόνων με χρήση υπολογιστή, δραστηριότητες με μουσική ή τραγούδι ή να ερευνήσουν άλλες πινακοθήκες ή έργα τέχνης που πιστεύουν ότι απεικονίζουν αυτό το θέμα.

Εικαστικές δραστηριότητες

Η ελευθερία έχει συχνά αναπαρασταθεί στην Τέχνη ως μια μορφή θεϊκού αγγέλου ή θεάς. Χρησιμοποιώντας τα έργα τέχνης που παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα ως έμπνευση φτιάξτε το δικό σας γλυπτό με πηλό, πλαστελίνη, σκαλιστή πατάτα ή παπιέ-μασέ, για να αναπαραστήσετε μια θεά ή μια γυναίκα της ελευθερίας, όπως το γλυπτό «Ελευθερία» της Μπέλλας Ραφτοπούλου.

Ελευθερία σημαίνει διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ανθρώπους σε όλο τον κόσμο. Για τη Malala Yousaf (Μαλάλα Γιουσάφ) ελευθερία ήταν να σπουδάσει. Για τα παιδιά στον αναπτυσσόμενο κόσμο, ελευθερία θα ήταν να μπορούν να παίζουν και να μην εργάζονται. Χρησιμοποιήστε τη φωτογραφία για να τραβήξετε την καλύτερη δυνατή εικόνα για να δείξετε τι σημαίνει ελευθερία για σας. Μπορεί να είναι κάτι που εκτιμάτε ή απολαμβάνετε στη ζωή σας. Ή μπορεί να είναι ένα συμβολικό ή ένα γραπτό μήνυμα ή μια αναπαράσταση ζωού όπως ένα άλογο που τρέχει ή ένα πουλί που πετά ψηλά για να δείξετε πώς μπορείτε να «αισθανθείτε» την ελευθερία.

Δουλεύοντας σε ζευγάρια δημιουργήστε τη δική σας μεγάλη «αφίσα ελευθερίας». Χρησιμοποιήστε τα πιο φωτεινά χρώματα για να απεικονίσετε μια γιορτή για την ελευθερία. Εμπνευστείτε από την ταπισερί του Depero («*Guerra-festa*»), κολλήστε γκλίτερ και ύφασμα και τρισδιάστατες υφές στην επιφάνεια για να ζωντανέψετε τη γιορτή της ελευθερίας στη ζωή. Συζητήστε πώς να συμπεριλάβετε οτιδήποτε σημαίνει ελευθερία και για τους δύο, από τις δικές σας εμπειρίες μέχρι το δικαίωμα στην ελευθερία που εγγυάται η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Υπάρχουν πολλά καλλιτεχνικά σύμβολα για την ειρήνη και την ελευθερία, από συνθήματα μέχρι αναπαραστάσεις περιστεριών και άλλα σύμβολα ειρήνης. Αναζητήστε τα σε βιβλία, καταλόγους εκθέσεων, πινακοθήκες ή στο διαδίκτυο και στη συνέχεια προσαρμόστε αυτά που θα βρείτε για να σχεδιάσετε τα δικά σας

νέα σύμβολα ή έργα. Παρουσιάστε τα σε μια έκθεση στην τάξη με τίτλο «Ειρήνη & Ελευθερία». Μπορείτε ακόμα να τα σαρώσετε ή τα σχεδιάσετε ψηφιακά και να τα παρουσιάσετε εικονικά.

Γλωσσικές δραστηριότητες

Φανταστείτε ότι είστε ένας ιστορικός μαχητής της ελευθερίας μακριά από το σπίτι σας. Ετοιμάζετε να πάτε στη μάχη για να πολεμήσετε για τη χώρα σας και την ελευθερία σας. Σκεφτείτε τους φόβους, τις ελπίδες και τα όνειρά σας καθώς αντιμετωπίζετε τη μάχη που έρχεται και γράψτε ένα γράμμα εκφράζοντας όλες τις σκέψεις σας στους αγαπημένους σας.

Η κατεδάφιση του Τείχους του Βερολίνου ήταν μια από τις πιο συμβολικές πράξεις του 20ού αιώνα για ανθρώπους που θέλουν ελευθερία. Ερευνήστε εκείνη την ημέρα σε βιβλία ή στο διαδίκτυο και στη συνέχεια γράψτε για το τι θα μπορούσατε να δείτε και να κάνετε αν ήσασταν εκεί και συμμετείχατε στην επανένωση αυτής της χώρας. Μπορείτε να εκφράσετε τις ενέργειές σας μέσω ενός ποιήματος ή ενός διηγήματος ή γράφοντας ένα άρθρο σε εφημερίδα, περιγράφοντας αυτά που είδατε και κάνατε.

Οι λέξεις είναι ισχυρές και μπορούν να επηρεάσουν την ιστορία. Η ομιλία του Martin Luther King (Μάρτιν Λούθερ Κινγκ) το 1963 «Έχω ένα όνειρο» ήταν μια από τις πιο διάσημες ομιλίες στην ιστορία για την ισότητα και την ελευθερία. Ερευνήστε το κείμενο και το αποτέλεσμα αυτής της ομιλίας για να εμπνευστείτε και να γράψετε το δικό σας «Μανιφέστο για την Ελευθερία». Παρουσιάστε το στην τάξη και μιλήστε για τον κόσμο που φαντάζεστε με αληθινή ειρήνη, ισότητα και ελευθερία.

Ελευθερία δεν σημαίνει ότι μπορούμε να κάνουμε ό,τι μας αρέσει χωρίς σεβασμό στα δικαιώματα των άλλων. Για να αποφευχθεί το χάος, οι κοινωνίες χρειάζονται κανόνες και δομές. Κάντε μια ομαδική συζήτηση, με την τάξη χωρισμένη σε δύο ομάδες. Η μία πλευρά θα πρέπει να αναπτύξει τα επιχειρήματα για λιγότερους κανονισμούς και μεγαλύτερες ελευθερίες, ενώ η άλλη πρέπει να παρουσιάσει τα οφέλη περισσότερων κανόνων και μεγαλύτερη εστίαση στις ευθύνες.

Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες

Δημιουργήστε έναν κενό χώρο στην τάξη. Σκεφτείτε τι μπορεί να σημαίνει για εσάς η έλλειψη ελευθερίας αυτή τη στιγμή. Εάν έχετε μια ιδέα, μπείτε στον κενό χώρο

και πάρτε μια θέση που την απεικονίζει (προσέξτε τη στάση του σώματός σας, την έκφραση του προσώπου σας και την εστίαση των ματιών σας). Δεν απαιτείται κίνηση, αλλά θα χρειαστεί να μείνετε εκεί για λίγα λεπτά. Ένας ένας μπορείτε να μπείτε στον χώρο και να ολοκληρώσετε τη συλλογική ομαδική εικόνα που δείχνει διαφορετικές πτυχές της «έλλειψης ελευθερίας».

Ας έρθουμε εδώ, ένας-ένας όλοι οι παίκτες, σε ρόλο, συμπληρώνοντας την πρόταση: «Θέλω να ζήσω ελεύθερος από ... / Θέλω να είμαι ελεύθερος να ...». Όταν όλοι έχουν εκφραστεί, μπορούν να δημιουργήσουν μια ιδανική συλλογική εικόνα, που να περιέχει όλα τα στοιχεία που έχουν ακουστεί από τους παίκτες. Τι απεικονίζει αυτή η εικόνα; Υπάρχουν στοιχεία που μπορούμε να δημιουργήσουμε για τον εαυτό μας αμέσως ή μετά από κάποιου είδους δράση; Συζητήστε: Πώς μπορούμε να διατηρήσουμε / να πετύχουμε ελευθερία προσωπικά ή συλλογικά.

Φτιάξτε έναν χώρο στην τάξη για να αναπαραστήσετε μια φυλακή ή ένα μέρος όπου δεν υπάρχει ελευθερία. Ένας προς έναν μπείτε σε αυτόν τον χώρο και χρησιμοποιώντας τη στάση του σώματός σας, τις εκφράσεις του προσώπου σας και την κίνηση των ματιών σας και υποδείξτε πώς σας κάνει να νιώθετε η απώλεια της ελευθερίας. Σκεφτείτε ανθρώπους που έμειναν χωρίς την ελευθερία τους για πολύ καιρό. Όταν όλοι τελειώσουν, ο καθένας να διαλέξει μια λέξη για να εξηγήσει πώς ένιωσε από αυτή την εμπειρία. Μοιραστείτε τις λέξεις και τα συναισθήματα που νιώσατε «στη φυλακή».

Χρήσιμες πηγές - Αναφορές

- Βρυζάκης, Θ. (1858). *Υπέρ πατρίδος το παν* [Λάδι σε μουσαμά]. Εθνική Πινακοθήκη. Παράρτημα Ναυπλίου. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).
- Depero, F. (1925). *Guerra-festa* [Tapestry]. Galleria Nazionale d'Arte Moderna e Contemporanea, Roma. <https://artsandculture.google.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).
- Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. (χ.η.). Βρυζάκης Θεόδωρος. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).
- Επιτροπή «Ελλάδα 2021» 1821-2021. (2021). Θεόδωρος Βρυζάκης. <https://www.greece2021.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).
- Jaquet-Droz, P. (1780-1790). *Bird-cage clock*. Nationalmuseum, Stockholm. <https://collection.nationalmuseum.se> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).
- Monet, C. (1869). *Bathers at La Grenouillère* (Oil on canvas). The National Gallery, London. <https://www.nationalgallery.org.uk> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).
- Ντελακρουά, Ε. (1856). *Επεισόδιο του Ελληνικού Αγώνα* [Λάδι σε μουσαμά]. Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).
- National Geographic (2017, November 3). *What Does Freedom Mean to You? The story of us* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com>
- Παρθένης, Κ. (1930-1933). *Αποθέωση του Αθανασίου Διάκου* [Λάδι σε καμβά]. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).
- Ραφτοπούλου, Μπ. (1955). *Ελευθερία* [Πέτρα]. Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).
- UNICEF. Resources on the Convention on the Rights of the Child. Resources and research about the Convention and child rights. <https://www.unicef.org> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).
- United Nations. (1948). Universal declaration of human rights. (A/RES/3/217 A). <https://www.un.org>
- United Nations. (1989). Convention on the rights of the child. (A/44/25). <https://www.ohchr.org>
- What does freedom mean to you? Online discussion. Quora. <https://www.quora.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 25.01.2024).

Κατεβάστε [εδώ](#) την παρουσίαση (pptx) της θεματικής «Ελευθερία» για να την προβάλετε και να τη συζητήσετε με τους μαθητές σας.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τα 8 σχέδια μαθήματος

8. Πρόσφυγες και μετανάστες

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Αντώνης Λενακάκης, Χαρά Κανάρη, Νάσια Χολέβα & Μαρία Κολτσιδά
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Linda Barker, Ray Kirtley, Marion Mills, Chris Souvlis & Chris Williams
Global Learning Association, Ηνωμένο Βασίλειο

Christina Erenvidh & Margareta Odstam
CEE AUTO-LEARN, Σουηδία

Fabio Boccio & Patrizia Pelliccioni
CREWATIVE, Ιταλία

8. Πρόσφυγες και μετανάστες

ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Στόχοι του μαθήματος

- Να κατανοήσουμε τη διαφορά μεταξύ μεταναστών και προσφύγων.
- Να εξετάσουμε τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι μετανάστες και οι πρόσφυγες, αλλά και η ζωή, οι ελπίδες και τα δικαιώματά τους μπορούν να απεικονιστούν στην τέχνη.
- Να σκεφτούμε τα οφέλη της πολυπολιτισμικής κοινωνίας και συνύπαρξης και πώς η διαφορετικότητα μπορεί να υποστηρίξει την κοινωνική ανάπτυξη.

Εστίαση

Τέχνη, θεατροπαιδαγωγική και γλώσσα (πνευματική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη και πολιτισμική κατανόηση)

Εύρος Ηλικίας

Ηλικίες 9 έως 11 (Μπορεί να προσαρμοστεί για μαθητές μικρότερης ή μεγαλύτερης ηλικίας)

Δεξιότητες

Αναλυτική σκέψη, δημιουργικότητα, αντίληψη και αυτογνωσία

Θέμα: «Πρόσφυγες και μετανάστες»

Τι μας έρχεται στο μυαλό όταν σκεφτόμαστε τη θεματική «Πρόσφυγες και μετανάστες»;

Οι πρόσφυγες και οι μετανάστες είναι άνθρωποι που εγκατέλειψαν τα σπίτια τους για να βρουν μια ασφαλέστερη ή καλύτερη στέγη. Οι μετακινήσεις πληθυσμών είναι άλλωστε τόσο παλιές όσο ο ίδιος ο πολιτισμός. Κάθε χώρα στον κόσμο περιλαμβάνει ανθρώπους που έχουν φτάσει στα σύνορά της και έχουν εγκατασταθεί εκεί.

Οι μετανάστες επιλέγουν να μετακινηθούν κυρίως για να αναζητήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας, να επανενωθούν με μέλη της οικογένειάς τους ή για εκπαιδευτικούς και προσωπικούς λόγους. Οι πρόσφυγες είναι άνθρωποι που διαφεύγουν από τη χώρα τους λόγω ένοπλων συγκρούσεων ή διώξεων που λαμ-

βάνουν χώρα. Όσοι αναγνωρίζονται ως «πρόσφυγες», σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, δεν θα πρέπει να επιστρέφουν ή να επαναπατριστούν σε τόπους όπου διακυβεύεται η ζωή ή η ελευθερία τους.

Μετανάστες και πρόσφυγες βλέπουμε συχνά τελευταία στα κεντρικά δελτία ειδήσεων στην τηλεόραση. Ίσως κι εμείς γνωρίζουμε μετανάστες και πρόσφυγες που έχουν έρθει στον τόπο μας, στις πόλεις μας ή ακόμη και στα σχολεία μας. Ή ακόμα και εμείς οι ίδιοι μπορεί να είμαστε μετανάστες ή πρόσφυγες ή άλλα πρόσωπα στην οικογένειά μας να υπήρξαν κάποτε μετανάστες ή να ζουν ως μετανάστες σε ξένες χώρες.

Γιατί είναι σημαντικό;

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών ασχολείται συστηματικά με τα δικαιώματα των μεταναστών και των προσφύγων. Η Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1948, στο άρθρο 13, αναφέρει ότι «καθένας έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί ελεύθερα και να επιλέγει τον τόπο της διαμονής του στο εσωτερικό ενός κράτους» και «καθένας έχει το δικαίωμα να εγκαταλείψει οποιαδήποτε χώρα, συμπεριλαμβανομένης της δικής του, και να επιστρέψει σε αυτή».

Οι μετανάστες και οι πρόσφυγες επηρεάζουν τις χώρες από τις οποίες φεύγουν, αυτές στις οποίες εγκαθίστανται και αυτές από τις οποίες περνούν στο ταξίδι τους. Αυτό σημαίνει ότι τα δικαιώματα και η ασφάλεια αυτών των ανθρώπων που μετακινούνται θα πρέπει να είναι κάτι σημαντικό για όλους μας και να μας αφορά.

Οι πρόσφυγες μπορεί να είναι δυσανάλογα ευάλωτοι σε διακρίσεις, εκμετάλλευση και περιθωριοποίηση. Μερικές φορές ζουν και εργάζονται στη σκιά, φοβούνται να διαμαρτυρηθούν και συχνά συμβαίνει οι ίδιοι να αρνούνται να διεκδικήσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες τους.

Από την άλλη, οι μετανάστες φέρνουν μαζί τους ένα αναμφισβήτητα θετικό πολιτισμικό κεφάλαιο και μπορούν εμπλουτίσουν με τον πολιτισμό τους τη χώρα όπου μεταναστεύουν, όχι μόνο ως εργατικό δυναμικό. Συμβαίνει όμως συχνά κι αυτοί, όπως και οι πρόσφυγες, να αρνούνται να αγωνιστούν για τα κατοχυρωμένα ανθρώπινα δικαιώματά τους και γίνονται ευάλωτοι σε παραβιάσεις των ατομικών και πολιτικών τους ελευθεριών. Στο ίδιο πνεύμα, η έλλειψη δίκαιης και ισότιμης πρόσβασης σε παροχές του κοινωνικού κράτους, όπως η πρόσβαση στην υγεία, τη στέγαση και την εκπαίδευση, μεγεθύνει την ευαλωτότητά τους και τους καθιστά υποκείμενα που βιώνουν προκατειλημμένες συμπεριφορές και ξеноφοβία από τους πολίτες της χώρας που μεταναστεύουν.

Πώς επηρεάζουν τη ζωή μας και τον κόσμο;

Η μετακίνηση και η εγκατάσταση ανθρώπων σε άλλα μέρη δημιουργούν τις ιδανικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός γόνιμου διαπολιτισμικού διαλόγου που εμπλουτίζει την κοινωνία και δημιουργεί τις συνθήκες επανεξέτασης γνωστών προτύπων, απόψεων και ιδεών.

Στη σημερινή εποχή είναι πολύ συνηθισμένο οι άνθρωποι να ζουν σε διαφορετικό μέρος από εκείνο όπου γεννήθηκαν. Πολλοί από εμάς εκτιμούμε την ποικιλομορφία των πολυπολιτισμικών κοινωνιών μας, αφού η μετανάστευση έχει εμπλουτίσει τις οικονομίες και τους πολιτισμούς μας.

Οι νέες αφίξεις πληθυσμών σε έναν τόπο μπορούν να προσφέρουν νέες ευκαιρίες για ανάπτυξη αυτού του τόπου. Την ίδια στιγμή βέβαια, οι ίδιες αφίξεις μπορεί να επιβαρύνουν τις ήδη επιβαρυνμένες ή ανεπαρκείς υπηρεσίες του κράτους και να δημιουργήσουν αδιέξοδα. Ωστόσο, οφείλουμε όλοι να έχουμε στον νου μας ότι αν για κάποιο έκτακτο λόγο άλλαζαν οι συνθήκες διαβίωσής μας –για παράδειγμα, αν η υπερθέρμανση του πλανήτη έκανε τη χώρα μας πολύ ζεστή ή αν ερχόταν πόλεμος– οποιοσδήποτε από εμάς θα μπορούσε να βρεθεί στη θέση ενός πρόσφυγα ή να σκεφτεί τη μετανάστευση.

Ήξερες ότι...

- Υπολογίζεται ότι 281 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν αυτή τη στιγμή εκτός της χώρας καταγωγής τους. Αυτό οφείλεται στη φτώχεια, την έλλειψη πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη, την εκπαίδευση, το νερό, τα τρόφιμα, τη στέγαση και τις συνέπειες της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και της κλιματικής αλλαγής, καθώς και στις διώξεις και τις συγκρούσεις.
- Η Υπηρεσία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (UNHCR) εκτίμησε πρόσφατα ότι στα τέλη του 2020, για πρώτη φορά στην ιστορία, ο αριθμός των ανθρώπων που εκτοπίστηκαν ήταν 82,4 εκατομμύρια, με πάνω από 26,4 εκατομμύρια να είναι πρόσφυγες. Τα μισά από αυτά ήταν παιδιά.
- Πολλές διάσημες προσωπικότητες όπως ο Albert Einstein (Άλμπερτ Αϊνστάιν), ο Dalai Lama (Δαλάι Λάμα), η Marie Curie (Μαρία Κιουρί), ο Marc Chagall (Μαρκ Σαγκάλ), η Malala Yousafzai (Μαλάλα Γιουσαφζάι), η M.I.A., η Mila Kunis (Μίλα Κούνις), η Rita Ora (Ρίτα Όρα), ο Γιάννης Αντετοκούνμπο, ακόμη και ο Σούπερμαν, είναι μεταναστευτικού ή προσφυγικού υποβάθρου.
- Τα Ηνωμένα Έθνη έχουν δημιουργήσει ειδικά γραφεία για την προστασία

των δικαιωμάτων των μεταναστών και των προσφύγων: Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Office of the High Commissioner for Human Rights) και της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (United Nations High Commissioner for Refugees).

Πώς μπορεί ένας καλλιτέχνης να απεικονίσει τους πρόσφυγες και τους μετανάστες;

- Πολλοί καλλιτέχνες έχουν εμπνευστεί από μετακινούμενους πληθυσμούς και έχουν απεικονίσει μετανάστες και πρόσφυγες στα έργα τέχνης τους. Παράλληλα, οι ίδιοι οι πρόσφυγες και οι μετανάστες έχουν εκφράσει τις δικές τους εμπειρίες μέσω της τέχνης.
- Οι καλλιτέχνες μπορεί να επιλέγουν να απεικονίσουν την εμπειρία της μετανάστευσης με ρεαλιστικό τρόπο, ενώ άλλοι αποτυπώνουν τα συναισθήματα και την εμπειρία του να είσαι μετανάστης ή πρόσφυγας με πιο αφηρημένο τρόπο.
- Άλλοι χρησιμοποιούν τη φωτογραφία σε μια προσπάθεια να κάνουν μια ιστορική καταγραφή των μεταναστευτικών ροών, ενώ άλλοι επιχειρούν να εκφράσουν με άλλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης την προσφυγική εμπειρία. Η τέχνη αποτελεί μια ευκαιρία για τους καλλιτέχνες να ευαισθητοποιήσουν τους ανθρώπους για θέματα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα των μεταναστών και των προσφύγων, να προωθήσουν τις αξίες της ειρήνης, τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή για να γιορτάσουν τα οφέλη της πολυπολιτισμικής συνύπαρξης για την κοινωνική συνοχή, την ανάπτυξη και την πρόοδο.
- Μπορούμε να βρούμε παραδείγματα της μεταναστευτικής εμπειρίας σε διαφορετικά έργα τέχνης, από πίνακες, μέχρι γλυπτά, φωτογραφίες, εγκαταστάσεις, street art, video art και performances καθώς και σε εκθέσεις σε όλο τον κόσμο. Η Europeana είναι μια διαδικτυακή πύλη που δημιουργήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση και περιέχει ψηφιοποιημένες συλλογές πολιτιστικής κληρονομιάς περισσότερων από 3.000 ιδρυμάτων σε όλη την Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένων και έργων τέχνης για μετανάστες και πρόσφυγες.

Το βασικό μας έργο σε αυτή την ενότητα

*Τίτλος, Η προσφυγοπούλα ή κοιμισμένη ανθοπώλις
Καλλιτέχνης, Γεώργιος Ιακωβίδης, 1853 – 1932, Έλληνας
Μέσο, Λάδι σε καμβά*

Διαστάσεις, 100 x 79 εκ.

Ημερομηνία ολοκλήρωσης, Μετά το 1900

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα, Ελλάδα

Πώς αποκτήθηκε από την Πινακοθήκη, Συλλογή Ιδρύματος Ε. Κουτλίδη

Πώς αποδίδονται στον πίνακα οι πρόσφυγες και οι μετανάστες;

Ο Γεώργιος Ιακωβίδης (1853-1932) θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες καλλιτέχνες του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Ζωγράφισε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, από πορτρέτα μέχρι τοπία, νεκρές φύσεις, ηθογραφικές σκηνές και θέματα μυθολογίας. Ένα από τα κύρια ενδιαφέροντά του ήταν η παιδική ζωή και είναι γνωστός ως ο «μεγαλύτερος ζωγράφος των παιδιών», αποτυπώνοντας ρεαλιστικές πτυχές της ζωής και του κόσμου των παιδιών.

Σε αυτόν τον πίνακα (Η προσφυγοπούλα ή κοιμισμένη ανθοπώλις) (Ιακωβίδης, μετά το 1900), μπορούμε να δούμε πώς ο Γεώργιος Ιακωβίδης χρησιμοποίησε τη φόρμα, το φως, τα χρώματα και την οργάνωση του χώρου για να απεικονίσει αυτή

τη σκηνή με ένα κορίτσι πρόσφυγα. Το κουρασμένο ή κοιμισμένο κορίτσι κάθεται μπροστά σε ένα νεοκλασικό κτίριο, κρατώντας ένα καλάθι με λουλούδια. Τα χρώματα είναι απαλά, εκτός από τα λουλούδια που κρατά στο καλάθι της για να τα πουλήσει, που δίνουν τη μοναδική λάμψη ενός φωτεινότερου χρώματος. Υπαινίσσονται ίσως την υπόσχεση ενός φωτεινότερου μέλλοντος; Ο καλλιτέχνης, μας βάζει να σκεφτούμε ποια μπορεί να είναι η κατάσταση ζωής αυτού του παιδιού και τι μπορεί να ονειρεύεται.

Σε ανάλογο πλαίσιο

Υπάρχουν άλλα έργα του ίδιου καλλιτέχνη (ή άλλων καλλιτεχνών) που μας βοηθούν να καταλάβουμε περισσότερο το θέμα μας;

Λόγω της γεωγραφικής της θέσης και της ιστορίας της, η Ελλάδα έχει δει και βιώσει πολλές φορές τη μετανάστευση. Πολλοί άλλοι Έλληνες καλλιτέχνες έχουν επίσης εμπνευστεί από τους μετανάστες ή τους πρόσφυγες. Το 1893, ο Νικόλαος Γύζης έφτιαξε με κάρβουνο την ακουαρέλα (υδατογραφία) με τίτλο «Ο Φίλιππος Μάρθας στη λέμβο των προσφύγων, κρατιέται από το φόρεμα της απελπισμένης μητέρας του» (Γύζης, 1893), που εκτίθεται επίσης στην Εθνική Πινακοθήκη, Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου στην Αθήνα.

Ο «Ταξιδιώτης» [Ο μετανάστης], του καλλιτέχνη του 20ού αιώνα, Θεόδωρου Παπαγιάννη, εκτίθεται στο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης “Θεόδωρος Παπαγιάννης” στο Ελληνικό Ιωαννίνων του Δήμου Κατσανοχωριών, και εικονογραφεί το ταξίδι

8. Πρόσφυγες και μετανάστες

των ανθρώπων που εγκαταλείπουν την πατρίδα τους με ό,τι έχουν σε μια βαλίτσα με την ελπίδα μιας καλύτερης ζωής. Όπως ανέφερε ο καλλιτέχνης σε συνέντευξή του στον Χρήστο Κόντη: «Έχω αυτόν για παράδειγμα. Κρατά τη βαλίτσα του και δεν ξέρουμε τι έχει μέσα, τα βάσανά του [...] τα πλούτη του» (Κόντης, 2013).

Αυτό το έργο τέχνης είναι μέρος μιας σειράς με τίτλο “Μετανάστες” (1971–1976) και εκτίθεται στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ). Αποτυπώνει τη μετανάστευση στο πλαίσιο συμφωνιών μεταξύ χωρών κατά τη μεταπολεμική περίοδο του 20ού αιώνα όσον αφορά τις συνθήκες ζωής και εργασίας, την ταυτότητα και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Ο καλλιτέχνης Βλάσης Κανιάρης δημιούργησε το 1974 αυτή την εγκατάσταση που ονομάζεται «Το κουτσό». Περιλαμβάνει 6 ανθρώπινες φιγούρες, 9 βαλίτσες και ένα κλουβί σε βάση από πρισσόχαρτο με ένα σχέδιο κουτσού φτιαγμένο με κιμωλία (Κανιάρης, 1974).

Άλλα έργα που «μιλούν» για πρόσφυγες και μετανάστες

Παράδειγμα έργου τέχνης από τη Σουηδία

Τίτλος, Κιβωτός του Νώε / Noah's ark

Καλλιτέχνης, Ivan Arosenius, 1878 – 1909, Σουηδός

Ημερομηνία Ολοκλήρωσης, Άγνωστη

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνικό Μουσείο, Στοκχόλμη, Σουηδία

Τι μας λέει για πρόσφυγες και μετανάστες

Αυτό το έργο με τίτλο «Η κιβωτός του Νώε» (Arosenius, n.d.), δείχνει ένα από τα πρώτα ταξίδια μεταναστών και απεικονίζει τη Βιβλική ιστορία του Νώε να παίρνει δύο από κάθε είδος ζώου σε ένα πλοίο για να γλιτώσουν από μια μεγάλη πλημμύρα. Αυτός ο πίνακας από τη Σουηδία είναι ειδυλλιακός, χωρίς καμία αίσθηση κινδύνου που συνδέουμε με τα δύσκολα θαλάσσια ταξίδια που αντιμετωπίζουν οι σημερινοί αιτούντες άσυλο που προσπαθούν να φτάσουν με βάρκα σε χώρες ασφαλείς.

8. Πρόσφυγες και μετανάστες

Παράδειγμα έργου τέχνης από την Ιταλία

Τίτλος, Οι μετανάστες / The emigrants

Καλλιτέχνης, Angiolo Tommasi, 1858 – 1923, Ιταλός

Ημερομηνία Ολοκλήρωσης, 1895

Τοποθεσία Έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης, Ρώμη, Ιταλία

Τι μας λέει για πρόσφυγες και μετανάστες

Ο πίνακας του Tommasi (Τομάσι) (Tommasi, 1896) δείχνει το πλήθος των πλοίων και το πλήθος των μεταναστών που περιμένουν να φύγουν εκφράζοντας την κλίμακα του μεταναστευτικού φαινομένου στην Ιταλία τον 19ο αιώνα. Το έργο με τίτλο «Οι μετανάστες» (“The emigrants”) παρουσιάζει τις αμφιβολίες, τους φόβους, τις ελπίδες, την πείνα, το παρελθόν και το μέλλον, όλα στο μυαλό τού πλήθους των ανθρώπων που πρόκειται να φύγουν με το πλοίο για να βρουν μια νέα ζωή.

Παράδειγμα έργου τέχνης από το Ηνωμένο Βασίλειο, ευγενική παραχώρηση του Οίκου Christies

Τίτλος, Καθρέφτης της ανθρωπότητας / *Mirror of humanity*

Καλλιτέχνης, Joseph Kangi, Νότιο Σουδάν, εν ζωή

Ημερομηνία Ολοκλήρωσης, 2019

Τοποθεσία Έκθεσης, Hope project, Έκθεση στην Εκκλησία St James, Piccadilly, Λονδίνο, Ιανουάριος 2020

Τι μας λέει για πρόσφυγες και μετανάστες

Ο Joseph Kangi (Τζόσεφ Κάνγκι), ένας πρόσφυγας καλλιτέχνης στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης Μόρια της Λέσβου από το Νότιο Σουδάν, ήταν ένας από τους καλλιτέχνες που το έργο του συμπεριλήφθηκε σε έκθεση του 2020 στην εκκλησία St James (Piccadilly) του Λονδίνου και σε δημοπρασία μετά από τον Οίκο Christies. Τα έσοδα διατέθηκαν στο Hope Project, μια πρωτοβουλία που προωθεί τη μεγαλύτερη αξιοπρέπεια για τους πρόσφυγες με στόχο να αλλάξει τον τρόπο που τους βλέπουν οι άνθρωποι.

Σύμφωνα με τον καλλιτέχνη, ο πίνακας αποτυπώνει την ενότητα. «Άνθρωποι από διαφορετικές χώρες, διαφορετικές θρησκείες και διαφορετικές φυλές πρέπει να αποδέχονται ο ένας τον άλλον. Πρέπει να ενώσουμε τα χέρια μας για να χτίσουμε έναν καλύτερο κόσμο, έναν κόσμο που δεν βλέπει χρώμα ή διαφορές, παρά μόνο αυτά που μας ενώνουν. Πρέπει να βλέπουμε τους άλλους όπως βλέπουμε τον εαυτό μας στον καθρέφτη, ως ανθρώπινα όντα. Η ανθρώπινη αξία πρέπει να έχει προτεραιότητα έναντι όλων» (“We never chose”, 2019).

Μαθητικές δραστηριότητες

Ενδεικτικές δραστηριότητες για να τις προσαρμόζετε ανάλογα με την ομάδα που έχετε κάθε φορά.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέξουν από κάθε κατηγορία δραστηριοτήτων που ακολουθεί ή να επινοήσουν τις δικές τους και διαφορετικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα δημιουργία ψηφιακών εικόνων με χρήση υπολογιστή, δραστηριότητες με μουσική ή τραγούδι ή να ερευνήσουν άλλες πινακοθήκες ή έργα τέχνης που πιστεύουν ότι απεικονίζουν αυτό το θέμα.

Εικαστικές δραστηριότητες

Δημιουργήστε μια αφίσα που σας αντιπροσωπεύει. Φανταστείτε ότι ταξιδεύετε σε μια χώρα όπου δεν καταλαβαίνετε τη γλώσσα και τον πολιτισμό της και οι άνθρωποι εκεί δεν καταλαβαίνουν τη δική σας. Χρησιμοποιώντας εικόνες, χρώματα και σχέδιο, γεμίστε την αφίσα σας με όλα τα αγαπημένα σας πράγματα που θα σας αντιπροσωπεύσουν στο νέο σας σπίτι και στα νέα άτομα που συναντάτε. Συμπεριλάβετε την οικογένειά σας, τα κατοικίδια, τις αθλητικές ομάδες, τις δραστηριότητες, τις προτιμήσεις σας.

Δημιουργήστε ένα ψηφιακό κολάζ που απεικονίζει την ανθρώπινη πλευρά της εμπειρίας των μεταναστών. Φωτογραφίστε ο ένας τον άλλον δείχνοντας τι πιστεύετε ότι μπορεί να περιλαμβάνει η μετανάστευση και προσθέστε τις φωτογραφίες σας σε εικόνες πολυμέσων που μπορούν να αναπαριστούν τις ανθρώπινες φιγούρες που μετακινούνται. Χρησιμοποιήστε σιλουέτες, χρώματα και σχήματα και σκεφτείτε την εμπειρία που θέλετε να αναπαραστήσετε.

Ζωγραφίστε μια εικόνα που να δείχνει την «Ενότητα». Προσπαθήστε να αναπαραστήσετε έναν κόσμο χωρίς σύνορα, όπου όλοι μοιράζονται όλα τα εδάφη, τις θάλασσες και τους πόρους και ζουν με ειρήνη και αρμονία. Πρόσφυγες δεν θα υπήρχαν και όλοι οι λαοί θα «κρατούσαν τα χέρια σε όλο τον κόσμο». Πώς μπορεί να αναπαρασταθεί αυτό με τη ζωγραφική;

Δημιουργήστε τη δική σας εικονική πινακοθήκη χρησιμοποιώντας το www.artsteps.com, για να παρουσιάσετε τα έργα που έχετε φτιάξει.

Γλωσσικές δραστηριότητες

Πάρτε έναν χάρτη του κόσμου και τοποθετήστε ένα πiónι σε όλα τα μέρη με τα οποία συνδέεστε εσείς και οι συμμαθητές σας. Συζητήστε όλους τους δεσμούς

που έχετε σε όσα περισσότερα διαφορετικά μέρη μπορείτε. Ίσως να είναι η οικογένειά σας από ένα από αυτά τα μέρη ή να τα έχετε επισκεφτεί ή να γνωρίζετε κάποιον που το έχει επισκεφτεί. Πόσο μέρος του κόσμου αντιπροσωπεύεται από αυτή τη δραστηριότητα αφού έχουν μιλήσει όλοι;

Συνεργαστείτε σε μια «ομαδική αφήγηση ιστορίας», για να δείτε ποια μπορεί να είναι η συνέχεια της ιστορίας του κοριτσιού με τα λουλούδια που κοιμάται. Καθισμένοι σε κύκλο με τους φίλους σας, ο καθένας με τη σειρά του πείτε μια φράση, η οποία ακολουθεί τη φράση του συμμαθητή σας πριν, για να δημιουργήσετε νέες εμπειρίες και περιπέτειες για το κορίτσι, ξεκινώντας με: «Και μετά άνοιξε τα μάτια της και διαπίστωσε ότι ...».

Αναζητήστε στο διαδίκτυο ή στη βιβλιοθήκη πληροφορίες σχετικές με διάσημους αθλητές, επιστήμονες ή προσωπικότητες με μεταναστευτική προέλευση ή πρόσφυγες. Παρουσιάστε την έρευνά σας στην τάξη για να μοιραστείτε την ιστορία τους.

Όπως το προσφυγόπουλο που πουλάει λουλούδια στο βασικό μας έργο τέχνης φανταστείτε ότι είστε σε εξωτερικούς χώρους και πουλάτε λουλούδια όλη μέρα, ακόμα και να αποκοιμηθείτε επί τόπου. Γράψτε ένα ημερολόγιο για τη «ζωή σας στον δρόμο» και περιγράψτε τι μπορεί να αισθάνεστε, να σκέφτεστε και να βιώνετε κατά τη διάρκεια μιας κουραστικής μέρας.

Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες

Σε ομάδες των 6-7 ατόμων αναδημιουργήστε τη σκηνή που η προσφυγοπούλα κοιμάται στα σκαλιά ενός κτιρίου. Αν φανταστείτε την εικόνα σε σμίκρυνση, ποιος θα ήταν κοντά ή πιο μακριά στη σκηνή; Ένας ένας οι ρόλοι λένε μια φράση που θα ήθελαν να απευθύνουν στο κορίτσι ή μία που τους περνάει από το μυαλό όταν τη βλέπουν.

Τώρα ζωντανέψτε τη σκηνή: Ενσαρκώστε το κορίτσι που κάθεται εκεί και τους ανθρώπους που κινούνται γύρω της. Τι θα έκαναν; Θα ασχολούνταν με το θέμα ή θα ήταν αδιάφοροι; Δημιουργήστε σύντομους αυτοσχεδιασμούς και παρουσιάστε τους στην τάξη.

Σε ομάδες φανταστείτε μια κατάσταση όπου είστε μέλος μιας οικογένειας που πρέπει να δραπέτεύσει. Ίσως είστε πρόσφυγες που φεύγετε από τσουνάμι λόγω της κλιματικής αλλαγής. Ή ίσως ο πόλεμος ή μια φυσική καταστροφή έχει καταστήσει αδύνατο να παραμείνετε στην κοινότητά σας. Αυτοσχεδιάστε την κατάσταση σας για τους άλλους στην τάξη, περιγράφοντας και ερμηνεύοντας την κατάσταση από την οποία φεύγετε και πώς σας κάνει να νιώθετε.

Χρήσιμες πηγές - Αναφορές

- Arosenius, I. (n.d.). *Noah's Ark* [Gouache on paper]. Nationalmuseum Stockholm. <https://jenikirbyhistory.getarchive.net> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Γύζης, Ν. (1893). *Ο Φίλιππος Μάρθας στη λέμβο των προσφύγων, κρατιέται από το φόρεμα της απελπισμένης μητέρας του. Εικονογράφηση για το διήγημα του Δημ. Βικέλα "Φίλιππος Μάρθας", 1886.* [Κάρβουνο και υδατογραφία σε χαρτί]. Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. (χ.η.). Γύζης Νικόλαος. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. (χ.η.). Ιακωβίδης Γεώργιος. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Europeana. Ανακαλύψτε την ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης. <https://www.europeana.eu> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Europeana. Μετανάστευση στα έργα τέχνης. <https://www.europeana.eu> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Galleria Nazionale d'Arte Moderna e Contemporanea di Roma. <https://lagallerianazionale.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- How has migration changed the world? (2021, August 28). *History Extra*. BBC History Magazine. <https://www.historyextra.com> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Ιακωβίδης, Γ. (μετά το 1900). *Η προσφυγοπούλα ή Κοιμισμένη ανθοπώλις* [Λάδι σε μουσαμά]. Εθνική Πινακοθήκη. Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. <https://www.nationalgallery.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Κανιάρης, Β. (1974). Το κουτσό [Εγκατάσταση]. Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ). collection.emst.gr (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Κόντης, Χ. (2013). Μουσείο Παπαγιάννη: Λίκνο πολιτισμού. Υγείας Όραμα, 13, 12-13. <http://www.ygeiasorama.gr>
- Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης "Θεόδωρος Παπαγιάννης". <https://theodoros-papagiannis.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Murphy, A. (2019, June 20). 'I am the change': refugees, art and activism. *Europeana*. <https://www.europeana.eu> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Παπαγιάννης, Θ. (χ.η.) *Ταξιδιώτης* [Γλυπτική]. Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης "Θεόδωρος Παπαγιάννης". <https://theodoros-papagiannis.gr> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).
- Tommasi, A. (1896). *Gli emigranti. Scena di genere* [Olio su tela]. Galleria Nazionale d'Arte Moderna, Roma. Catalogo dei Beni Culturali. <https://catalogo.beniculturali.it> (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).

8. Πρόσφυγες και μετανάστες

We never chose this': Refugees use art to imagine a better world – in pictures (2019, December 25). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com>
United Nations. United Nations Human Rights. Office of the High Commissioner. [Γραφείο του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα]. www.ohchr.org (Ημερομηνία πρόσβασης 24.01.2024).

Άλλες Πηγές

[What they took with them](#) (UNHCR video)

[Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου](#)

[Σύμβαση για το Καθεστώς των Προσφύγων](#)

Οπτικοακουστικό υλικό από την Ύπατη Αρμοστέα «[Μαθαίνουμε για τους πρόσφυγες](#)»

Κατεβάστε [εδώ](#) την παρουσίαση (pptx) της θεματικής «Πρόσφυγες και μετανάστες» για να την προβάλετε και να τη συζητήσετε με τους μαθητές σας.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Μουσεία, διαδίκτυο και δημιουργικές δράσεις και εφαρμογές

Χαρά Κανάρη, Αντώνης Λενακάκης, Νάσια Χολέβα, Μαρία Κολτσίδα

Εισαγωγικά

- Το **διαδίκτυο** και η μεγάλη ανάπτυξη και διάδοση των **ψηφιακών μέσων και εφαρμογών** έχουν αλλάξει όλες τις πτυχές της ζωής μας αλλά και τις έννοιες της πρόσβασης και της συμμετοχής ανεξάρτητα από τη φυσική παρουσία σε έναν χώρο αλλά και ανεξάρτητα από τον χρόνο (Black, 2012).
- Η συνεχώς διευρυνόμενη ανάπτυξη των ψηφιακών μέσων έχει φέρει μεγάλες αλλαγές, νέες ανάγκες αλλά και νέες δυνατότητες και ευκαιρίες στην **εκπαίδευση** σε όλες τις βαθμίδες και μορφές της – **τυπική, μη τυπική και άτυπη**.
- Οι **ψηφιακές δεξιότητες και ικανότητες** πρέπει να καλλιεργούνται από μικρή ηλικία (<https://tinyurl.com/9ad56z9h>), παράλληλα με την καλλιέργεια δεξιοτήτων και ικανοτήτων όπως η **δημιουργικότητα, η συνεργασία, η επικοινωνία, η κριτική σκέψη, οι κοινωνικές δεξιότητες, κ.ά.**
- Η ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των μουσειακών συλλογών, το **διαδίκτυο και οι ψηφιακές εφαρμογές** γεφυρώνουν αποστάσεις, δημιουργούν συνεχώς νέες δυνατότητες και νέες εκπαιδευτικές και πολιτισμικές ευκαιρίες (Γιαννούτσου, 2015· Σουλιώτου & Κανάρη, 2022).

Παιδιά και διαδίκτυο (Πηγή: <https://tinyurl.com/ycktd9pw>
Ημερομηνία πρόσβασης 14 Ιανουαρίου 2023)

Το παρόν κεφάλαιο επιχειρεί να αναδείξει τις απεριόριστες δυνατότητες που έχει ο καθένας μας σε ψηφιοποιημένα έργα τέχνης από Μουσεία και Πινακοθήκες της Ευρώπης και του κόσμου, αλλά και του υλικού που τα συνοδεύει. Η εν λόγω διαπραγμάτευση στην ενότητα αυτή του ebook ασφαλώς και δεν είναι διεξοδική αλλά περιλαμβάνει απολύτως ενδεικτικά παραδείγματα δράσεων και δυνατοτήτων διασύνδεσης του μουσείου και του σχολείου μέσω του διαδικτύου και ψηφιακών δράσεων και δεν επεκτείνεται σε άλλες ψηφιακές εφαρμογές που αξιοποιούνται εντός των μουσείων (π.χ. εφαρμογές για κινητές συσκευές ή χωρο-ευαίσθητες εφαρμογές) οι οποίες εξελίσσονται διαρκώς (Γιαννούτσου, 2015).

Ο ρόλος των Μουσείων

- Τα μουσεία αξιοποιούν το **διαδίκτυο** με διαφορετικούς τρόπους για την επικοινωνία με το κοινό τους αλλά και για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Επισκεφτείτε τους ιστότοπους των μουσείων που σας ενδιαφέρουν για πληροφορίες, εκπαιδευτικές δράσεις, εκπαιδευτικό υλικό κ.λπ.
- Πολλά μουσεία, πολιτιστικοί φορείς και οργανισμοί χρησιμοποιούν, επίσης, **μέσα κοινωνικής δικτύωσης** για τη μεγαλύτερη διάχυση των δράσεών τους, την ενημέρωση και την αλληλεπίδραση με το κοινό τους.
- Πολλά μουσεία, επίσης, έχουν **Newsletter**. Κάνοντας εγγραφή στα μουσεία που σας ενδιαφέρουν μπορείτε να λαμβάνετε τακτικά σχετικές ενημερώσεις.
- Στην επίσημη ιστοσελίδα του **Υπουργείου Πολιτισμού** μπορείτε να βρείτε χρήσιμους συνδέσμους για μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους καθώς και διάφορους άλλους συνδέσμους για την ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά και τις τέχνες, δράσεις κ.λπ.
- Ανάλογα με τους πόρους τους, τα μουσεία εμπλουτίζουν το περιεχόμενο των ιστοσελίδων τους με ποικίλες πληροφορίες για τις συλλογές ή επιλεγμένα έργα των συλλογών τους όπως **ψηφιοποιημένα έργα τέχνης και λεπτομέρειές τους, περιγραφές (γραπτές και ακουστικές), βίντεο** κ.λπ.

Τι μπορώ να βρω στις ιστοσελίδες των μουσείων;

Εκτός από γενικές πληροφορίες για το μουσείο και τη λειτουργία του, πληροφορίες για εκθέσεις, εκπαιδευτικές και άλλες δράσεις, μπορούμε να βρούμε επίσης:

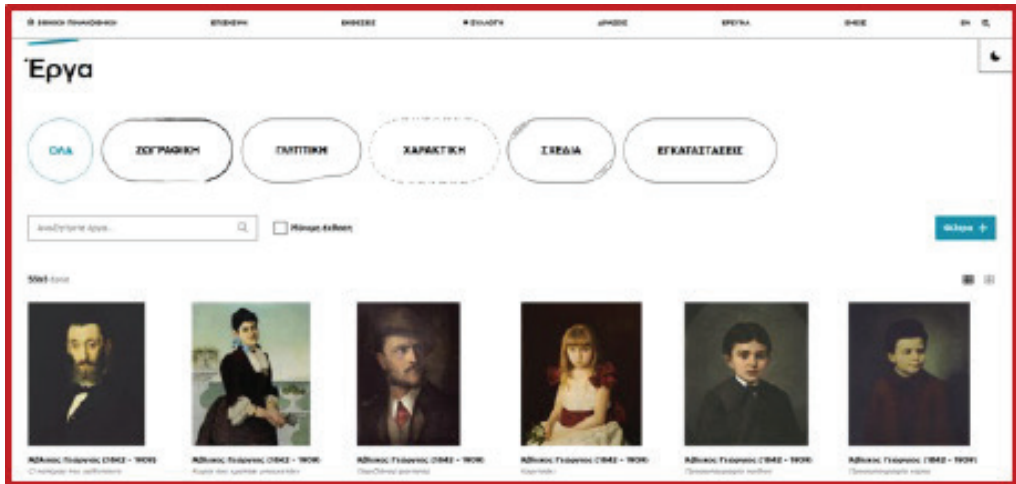
Ψηφιακές Συλλογές και Εικονικές Εκθέσεις

Ενδεικτικά παραδείγματα από την Ελλάδα:

- Η **Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου** έχει ψηφιοποιήσει έργα τέχνης των συλλογών από το Κεντρικό Κτήριο της Εθνικής Πινακοθήκης στην Αθήνα, την Εθνική Γλυπτοθήκη καθώς και από τα Παραρτήματά της σε πόλεις της Ελλάδας όπως στη Σπάρτη, στην Κέρκυρα, στο Ναύπλιο και στην Αίγινα.

Μουσεία, διαδίκτυο και δημιουργικές δράσεις και εφαρμογές

Screenshot από την [ιστοσελίδα](#) της Εθνικής Πινακοθήκης - Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου

Screenshot από την [ιστοσελίδα](#) της Εθνικής Πινακοθήκης - Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου με το έργο «Μαζική μεταφορά ή Γενικές μεταφορές» του Γιάννη Γαϊτή (1984) με δυνατότητα εστίασης σε λεπτομέρειες του έργου)

Εξερευνώντας τα έργα τέχνης σε ψηφιακή μορφή μπορεί κανείς να βρει πληροφορίες για τους καλλιτέχνες, για τα έργα και την εποχή τους. Μπορεί ακόμα να μεγεθύνει τις εικόνες τους, να τις αποθηκεύσει ή να εστιάσει σε λεπτομέρειες των έργων με βάση τις δυνατότητες που δίνει η ιστοσελίδα.

- Το **Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ)** μέσω της ιστοσελίδας του, παρέχει πλούσιο ψηφιακό υλικό με έργα τέχνης των συλλογών του και πληροφορίες για τα έργα και τους καλλιτέχνες.

Έμιλυ Ζασίρ, «Εις μνήμην των 418 Παλαιστινιακών χωριών τα οποία καταστράφηκαν, ερημώθηκαν και κατακτήθηκαν από το Ισραήλ το 1948» (2001). <http://collection.emst.gr>

Το έργο της Έμιλυ Ζασίρ «Εις μνήμην των 418 Παλαιστινιακών χωριών τα οποία καταστράφηκαν, ερημώθηκαν και κατακτήθηκαν από το Ισραήλ το 1948», μπορεί να συνδεθεί με τη Θεματική Ενότητα 8 «Μετανάστες και πρόσφυγες» του παρόντος ebook.

- Το **Ίδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή** παρέχει στην ιστοσελίδα του πλούσιο ψηφιακό υλικό με έργα της συλλογής του. Στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος μπορεί κανείς να εξερευνήσει έργα διάσημων καλλιτεχνών και λεπτομέρειες αυτών και να βρει πληροφορίες για αυτά. Οι **πληροφορίες** παρέχονται σε **γραπτή και ακουστική μορφή** (φωνητική ξενάγηση).

Δείτε στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή, το έργο του Pablo Picasso «Περιστέρι που πετάει» (1961). Έγχρωμη λιθογραφία σε χαρτί Arches, χωρίς αρίθμηση. Διαβάστε ή ακούστε την περιγραφή του.

Το έργο του Pablo Picasso «Περιστέρι που πετάει», μπορεί να συνδεθεί με τη Θεματική Ενότητα 7 «Ελευθερία» στο παρόν ebook.

- Η Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας–Μουσείο Γ. Ι. Κατσιόγρα παρέχει στην ιστοσελίδα του Ψηφιακή Συλλογή με έργα της συλλογής, πληροφορίες και σύντομη περιγραφή για καθένα από αυτά.

Εικόνα 6: Κωνσταντίνος Μαλέας, «Εκκλησιάκι στη Σαντορίνη» (1924-35). Πηγή: Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας – Μουσείο Γ. Ι. Κατσιόγρα

Το έργο του Κωνσταντίνου Μαλέα «Εκκλησιάκι στη Σαντορίνη», μπορεί να συνδεθεί με τη Θεματική Ενότητα 3 «Φύση» στο παρόν ebook.

Άλλα ενδεικτικά παραδείγματα από πινακοθήκες και μουσεία τέχνης στην Ελλάδα που παρέχουν ψηφιακές συλλογές ή εικονικές εκθέσεις με διαφορετικές δυνατότητες και υλικό ανάλογα με τους πόρους τους, είναι:

- Η Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ – Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα, στο Μέτσοβο

Χριστόδουλος Γκαλντέμης, «Παλιό αρτοποιείο στα Γιάννενα» (1983), Πηγή: Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ – Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα

Το έργο του Χριστόδουλου Γκαλντέμη «Παλιό αρτοποιείο στα Γιάννενα» μπορεί να συνδεθεί με τη Θεματική Ενότητα 4 «Εργασία και βιομηχανία» στο παρόν ebook.

Μουσεία, διαδίκτυο και δημιουργικές δράσεις και εφαρμογές

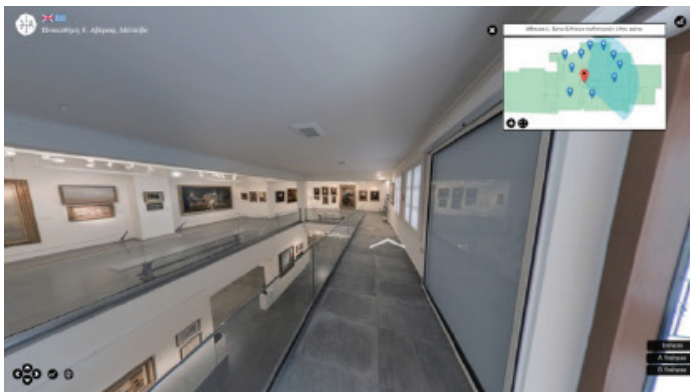
- Το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης–Πινακοθήκη «Κωνσταντίνος Ξενάκης», στις Σέρρες
- Το Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών–ΑΠΘ, στη Θεσσαλονίκη
- Το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης «Θεόδωρος Παπαγιάννης», στο Ελληνικό Ιωαννίνων του Δήμου Κατσανοχωρίων

Εικονικές Περιηγήσεις (virtual tours)

Οι εικονικές περιηγήσεις αποτελούν μία ακόμα δυνατότητα που παρέχουν τα μουσεία διεθνώς αλλά και στη χώρα μας.

Ενδεικτικά παραδείγματα από την Ελλάδα:

- Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ – Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα, στο Μέτσοβο

Screenshot εικονικής περιήγησης από την Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ -Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ - Τοσίτσα

- Εθνική Πινακοθήκη - Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου

Ενδεικτικά παραδείγματα εικονικών περιηγήσεων σε Μουσεία Τέχνης του εξωτερικού

- Το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη-ΗΠΑ/ **The Metropolitan Museum of Art (MET)**. [The MET 360° Project](#)
- [Μουσείο του Λούβρου, Γαλλία / Musée du Louvre](#)
- [Εθνική Πινακοθήκη της Βικτώρια, Αυστραλία / National Gallery of Victoria](#)

Άλλα μουσεία του κόσμου προσφέρουν τη δυνατότητα εικονικών περιηγήσεων στο πλαίσιο συλλογικών πρωτοβουλιών και δράσεων όπως το **Google Art Project**.

Σχετικά, ενδεικτικά παραδείγματα είναι τα παρακάτω:

- Το Μουσείο Τέχνης του Σάο Πάολο, Βραζιλία / **Museu de Arte de São Paulo**
- Το Εθνικό Μουσείο Τέχνης Βασίλισσα Σοφία, Ισπανία / **Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofia**

Εκπαιδευτικό υλικό σε ψηφιακή μορφή

Πολλά Μουσεία Τέχνης αλλά και όλων των ειδών, παρέχουν μέσω των ιστοσελίδων τους **εκπαιδευτικό υλικό** σε ηλεκτρονική μορφή, χρήσιμο για τους εκπαιδευτικούς για την οργάνωση μιας επίσκεψης στο μουσείο, για την επέκταση της εμπειρίας και της επεξεργασίας του θέματος μετά από την επίσκεψη σε αυτό ή για χρήση και εκπαιδευτική αξιοποίηση στο σχολείο.

Ενδεικτικά παραδείγματα από την Ελλάδα:

- Το **Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ)** παρέχει μέσω της ιστοσελίδας εκπαιδευτικά έντυπα με διάφορες θεματικές για την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση
- Η **Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας – Μουσείο Γ. Ι. Κασιόγρα** παρέχει στην ιστοσελίδα του έντυπα για ζωγραφική από επιλεγμένα έργα της συλλογής
- Το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης-Ίδρυμα Νικολάου και Ντόλλης Γουλανδρή** έχει δημιουργήσει αποθετήριο με μεγάλη ποικιλία εκπαιδευτικού υλικού για μαθητές Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, μαθητές με αναπηρία καθώς και ιδέες για δραστηριότητες στο σπίτι, στο σχολείο και στο μουσείο

Μπορείτε να δείτε παραδείγματα διαδικτυακών επισκέψεων για παιδιά σε μουσεία στον παρακάτω σύνδεσμο: <https://tinyurl.com/26buzjmd>

Ιδέες για δραστηριότητες – Διαδικτυακά παιχνίδια

Πολλά Μουσεία Τέχνης και διαφόρων ειδών παρέχουν μέσω των ιστοσελίδων τους πολλές ιδέες για δραστηριότητες ή άλλα διαδικτυακά παιχνίδια και εφαρμογές με αφορμή έργα τέχνης, εκθέματα των συλλογών τους ή γενικότερες θεματικές. Το υλικό αυτό, μπορεί, επίσης, να περιλαμβάνει ιδέες για κατασκευές που μπορούν να γίνουν στην τάξη ή στο σπίτι. Σε άλλες περιπτώσεις, διαθέτουν στις ιστοσελίδες

τους ειδικές ενότητες για παιδιά στις οποίες μπορεί να βρει κανείς ιδέες, διαδικτυακά παιχνίδια, θεματικές παιδικών διαγωνισμών ζωγραφικής και πολλά άλλα.

Ενδεικτικά παραδείγματα από την Ελλάδα:

- Η **Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου** παρέχει στην ιστοσελίδα της παιχνίδια και διαδικτυακές δράσεις όπως παζλ, παιχνίδια μνήμης και άλλα ψυχαγωγικά παιχνίδια με διαφορετικές θεματικές για διαφορετικές βαθμίδες εκπαίδευσης
- Το **Μουσείο Ακρόπολης**, διαθέτει παιδική ιστοσελίδα με διαδραστικά παιχνίδια, βίντεο και ιδέες για δραστηριότητες

«Τρία σώματα, πόσα χρώματα;».
Δραστηριότητα από την παιδική ιστοσελίδα του Μουσείου Ακρόπολης

- Το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης**, οργανώνει παιδικούς διαγωνισμούς ζωγραφικής με αφορμή αντικείμενα της συλλογής του και με συγκεκριμένο θέμα κάθε φορά. Στην ιστοσελίδα του προτείνονται και δραστηριότητες, ενώ οι συμμετοχές των παιδιών στους διαγωνισμούς ζωγραφικής αναρτώνται και δημιουργούν ψηφιακές εκθέσεις παιδικής ζωγραφικής.
- Το **Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο** διαθέτει στην ιστοσελίδα του ενότητα για διαδικτυακές εκπαιδευτικές δράσεις με υλικό και ιδέες για κατασκευές, εικαστικές δραστηριότητες, γλωσσικές δραστηριότητες κ.ά.

Εκπαιδευτική διαδικτυακή δράση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου «Καλωσορίζουμε τα χελιδόνια της «Ανοιξης» με αφετηρία την Τοιχογραφία της Άνοιξης στο Μουσείο

Η Τοιχογραφία της Άνοιξης, οι δραστηριότητες και το διαθέσιμο υλικό μπορεί να συνδεθεί με τη Θεματική Ενότητα 3 «Φύση» στο παρόν ebook και την επέκταση της επεξεργασίας του θέματος με έργα τέχνης άλλων ιστορικών περιόδων.

Ενδεικτικά παραδείγματα μουσείων του εξωτερικού

- Η Πινακοθήκη **TATE** στο Λονδίνο διαθέτει στην ιστοσελίδα του και παιδική ενότητα (**TATE KIDS**), με παιχνίδια, κουίζ, δραστηριότητες εξερεύνησης και ιδέες για δημιουργικές κατασκευές με αφορμή έργα τέχνης. Η ενότητα είναι εμπλουτισμένη με βίντεο για διάφορα θέματα και καλλιτέχνες ενώ για τις κατασκευές και τις εικαστικές δραστηριότητες οι οδηγίες δίνονται και γραπτά και με βίντεο.

Οι προτεινόμενες εικαστικές δραστηριότητες στην ιστοσελίδα **TATE KIDS** με θέμα **Art and Technology** μπορούν να συνδεθούν και να επεκτείνουν με δημιουργικό τρόπο τη Θεματική Ενότητα 6 «Επιστήμη και τεχνολογία» στο παρόν ebook.

- Το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη-ΗΠΑ / **The Metropolitan Museum of Art (MET)**, διαθέτει ιστοσελίδα με ονομασία **#metkids** που έχει δημιουργηθεί «για, με και από παιδιά», με ψηφιακό υλικό και δραστηριότητες για παιδιά, οικογένειες κ.λπ.
- Το Μουσείο Βαν Γκογκ στην Ολλανδία/ **Van Gogh Museum** διαθέτει στην ιστοσελίδα ειδική ενότητα για παιδιά (**Van Gogh for Children**). Στην ιστοσελίδα μπορεί να κανείς να βρει πληροφορίες για εκπαιδευτικά προγράμματα στο μουσείο, βίντεο στην **αγγλική γλώσσα και με υπότιτλους** με σχετικό περιεχόμενο, παιχνίδια, σειρά **βίντεο για παιδιά στην αγγλική γλώσσα και με υπότιτλους** (**StoryZoo Adventures**), ιδέες για δραστηριότητες από το σπίτι για όλες τις ηλικίες, προτάσεις για βιβλία για παιδιά κ.ά.
- Δείτε όλα τα βίντεο για παιδιά [εδώ](#).

Εκπαιδευτικό και άλλο υλικό για παιδιά και ενήλικες με αναπηρία

Τα μουσεία διεθνώς αλλά σταδιακά και στη χώρα μας δίνουν έμφαση στην προσβασιμότητα και τη συμμετοχή παιδιών με αναπηρία στους χώρους και στα προγράμματά τους. Εκτός από τις πληροφορίες για εκπαιδευτικά προγράμματα για

παιδιά με αναπηρία ή για δυνατότητες προσαρμογών και προσβάσιμο υλικό, τα μουσεία παρέχουν και άλλο έντυπο υλικό για την καλύτερη προετοιμασία της επίσκεψης στους χώρους τους.

Το ζήτημα της προσβασιμότητας και της συμμετοχής των παιδιών με αναπηρία στις τέχνες και στα μουσεία είναι ένα ανοιχτό και συνεχώς διευρυνόμενο πεδίο έρευνας και πρακτικών.

Ενδεικτικά παραδείγματα από την Ελλάδα:

- Το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης περιλαμβάνει στην ιστοσελίδα του (όπως και στους εκθεσιακούς χώρους του) βίντεο για τον Κυκλαδικό Πολιτισμό στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα (ΕΝΓ) με υπότιτλους στην ελληνική γλώσσα καθώς και στη Διεθνή Νοηματική με υπότιτλους στην αγγλική γλώσσα.
- Επίσης, το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης στο αποθετήριο με το εκπαιδευτικό υλικό (βλ. παραπάνω) περιλαμβάνει και εκπαιδευτικό υλικό για παιδιά με αναπηρίες, ιδέες για δραστηριότητες κ.λπ.
- Το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ) παρέχει στην ιστοσελίδα του εκπαιδευτικό υλικό για την προετοιμασία της επίσκεψης ομάδων με παιδιά με διαταραχές αυτιστικού φάσματος όπως οδηγό αισθητηριακής προσβασιμότητας, χάρτη αισθητηριακής προσβασιμότητας και σήμανση αισθητηριακής προσβασιμότητας
- Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης παρέχει μέσω της ιστοσελίδας οδηγό για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού (σε δύο εκδοχές με λευκό και μαύρο φόντο αντίστοιχα) για την προετοιμασία της επίσκεψης στο μουσείο ατόμων –παιδιών και ενηλίκων– στο φάσμα του αυτισμού (Σταμάκου et al., 2023).

Πού αλλού μπορώ να βρω ψηφιοποιημένες συλλογές έργων τέχνης;

- Η Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Europeana στοχεύει στην παροχή πληροφορίας αλλά και έμπνευσης για την ιστορία, την τέχνη και τον πολιτισμό μέσα από την ψηφιακή πρόσβαση σε έργα τέχνης, βιβλία, αρχεία, ταινίες, μουσική κ.λπ., από μουσεία, πινακοθήκες και πολιτιστικούς φορείς όλης της Ευρώπης. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αναζητήσουν και να αξιοποιήσουν μια πολύ μεγάλη ποικιλία ψηφιακών πηγών, σενάρια, βίντεο, κ.λπ. Για τη Συλλογή Europeana, δείτε και την ιστοσελίδα του Ινστιτούτου Εκπαιδευ-

τικής Πολιτικής (ΙΕΠ).

- Ανάλογη πρωτοβουλία είναι το Google Art Project, μια διαδικτυακή πλατφόρμα με έργα τέχνης, βίντεο και άλλα πολιτιστικά αγαθά με τη συνεργασία πολλών φορέων από ολόκληρο τον κόσμο. Εκτός από τη δυνατότητα ψηφιακής πρόσβασης σε έργα τέχνης υπάρχουν και άλλες δυνατότητες όπως πολλά ψηφιακά παιχνίδια με διάφορες θεματικές.

Άλλες ψηφιακές δράσεις μουσείων

Κατά την περίοδο της πανδημίας **COVID-19** τα μουσεία και οι πινακοθήκες προκειμένου να διατηρήσουν την επικοινωνία με το κοινό τους και να συνεχίσουν τις εκπαιδευτικές τους δράσεις, ανάλογα με τους πόρους τους, ανέπτυξαν ποικίλες **διαδικτυακές δράσεις** και συνεργασίες. Οι δράσεις αυτές έδειξαν πώς μπορούν να εμπλουτιστούν οι εμπειρίες των μαθητών, να δημιουργηθούν διαφορετικές ευκαιρίες συμμετοχής και δημιουργικής έκφρασης με τη διασύνδεση τεχνών και με αφορμή μουσειακές συλλογές και έργα τέχνης, να γεφυρωθούν ζητήματα γεωγραφικής απόστασης και άλλων δυσκολιών φυσικής πρόσβασης στο μουσείο ή ακόμα και να ενδυναμώσουν τις ανθρώπινες σχέσεις μέσα στην κοινότητα. Πολλές από αυτές τις δράσεις συνεχίζονται και διευρύνονται και μετά το άνοιγμα των μουσείων με τη λήξη των περιοριστικών μέτρων μείωσης της διασποράς της πανδημίας:

Ενδεικτικά παραδείγματα από τη χώρα μας:

- «**Zoom στα Σχολεία**». Το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης** οργανώνει live streaming διαδικτυακές ξεναγήσεις για παιδιά Νηπιαγωγείου, Δημοτικού και Γυμνασίου (με τις απαραίτητες προσαρμογές για κάθε ηλικιακή ομάδα).

Φωτογραφία από τη δράση «**ZOOM**» στα σχολεία του **Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης** (Πηγή: [Εδώ](#). Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 8 Φεβρουαρίου 2024)

Στο πλαίσιο της δράσης «ZOOM στα σχολεία» μαθητές από όλο τον κόσμο έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν τη διαδικτυακή Ξεμάχηση από τους μουσειοπαιδαγωγούς του μουσείου, να αλληλεπιδράσουν, να κάνουν ερωτήσεις και να συμμετέχουν σε δραστηριότητες.

- Το **Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης** ανέπτυξε ποικίλες διαδικτυακές δράσεις όπως η δράση «**Η Ποίηση στο Σχήμα των Γραμμάτων**» (18 Μαΐου 2020 – 17 Μαΐου 2021), στην οποία διαδικτυακοί επισκέπτες δημιούργησαν καλλιγράμματα, αποδίδοντας, δηλαδή, ποιήματα και κείμενα στο σχήμα αρχαίων αντικειμένων. Τα έργα των συμμετεχόντων από διαφορετικές χώρες και ηλικίας από 5,5 έως 75 ετών αναρτήθηκαν στην ιστοσελίδα του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης σε μια ψηφιακή έκθεση. Μπορείτε να δείτε όλα τα έργα [εδώ](#).

Έργο της μαθήτριας Αναστασίας Κώτση που εκτίθεται στην ιστοσελίδα του ΑΜΘ στο πλαίσιο της διαδικτυακής δράσης και ψηφιακής έκθεσης «*Η ποίηση στο σχήμα των πραγμάτων*» (Πηγή: [Εδώ](#), Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 17 Φεβρουαρίου 2024).

- Άλλο παράδειγμα ψηφιακής δράσης, επίσης από το **Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης**, είναι οι «**Θαλασσογραφίες**» (27 Σεπτεμβρίου 2021 έως 31 Μαΐου 2022) που αξιοποιεί την τεχνική του κολάζ. Διαδικτυακοί επισκέπτες εμπνέονται από σκηνή θαλάσσιου κόσμου σαρκοφάγου στην είσοδο του μουσείου και δημιουργούν τα δικά τους κολάζ. Στην ιστοσελίδα του μουσείου, μαζί με ένα σχετικό [βίντεο](#), δίνονται και οδηγίες δημιουργίας κολάζ. Μπορείτε να ενημερωθείτε για τις ψηφιακές δράσεις του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης σε αυτόν τον σύνδεσμο.

Έργο της Τζωρτζίνας (12 ετών) με τίτλο «Ελευθερία» που συνδυάζει τη ζωγραφική και το κολάζ στο πλαίσιο της ψηφιακής δράσης «Θαλασσογραφίες» του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης (Πηγή: [Εδώ](#). Ημερομηνία πρόσβασης: 17 Φεβρουαρίου 2024).

- Μια πολύ ενδιαφέρουσα ψηφιακή δράση ήταν η online διαγενεακή δράση του **Ελληνικού Παιδικού Μουσείου** σε συνεργασία με την **Κοιν.Σ.Επ. ANTAMA** με θέμα «**Μικροί & Μεγάλοι δημιουργούν «ο ένας για τον άλλο»**», που πραγματοποιήθηκε στη διάρκεια της πανδημίας (2021) προσκάλεσαν μικρούς και μεγάλους να μοιραστούν συναισθήματα «χωρίς ηλικιακές διακρίσεις και «αποστάσεις» με ζωγραφιές ή κείμενα και να τα αφιερώσουν στους αγαπημένους τους μικρούς και μεγάλους.

Έργο της Σοφίας Τσιπή (8) «Γιαγιά Σοφία» στο πλαίσιο της online διαγενεακής δράσης του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου σε συνεργασία με την Κοιν.Σ.Επ. ANTAMA με θέμα «Μικροί & Μεγάλοι δημιουργούν «ο ένας για τον άλλο» (Πηγή: [Εδώ](#). Ημερομηνία πρόσβασης: 17 Φεβρουαρίου 2024).

Αντί επιλόγου

Η εξέλιξη των ψηφιακών εφαρμογών είναι συνεχής και οι δυνατότητες που προσφέρουν τα μουσεία μέσω του διαδικτύου για να «γίνουμε δημιουργικοί με την τέχνη στο διαδίκτυο» μπορούν να αποτελέσουν αφορμές για δημιουργικές δραστηριότητες στο σχολείο με τη διασύνδεση τεχνών, ώστε να καλλιεργήσουμε στα παιδιά ποικίλες δεξιότητες και μακροπρόθεσμα μια «διά βίου αγάπη για την τέχνη». Στο πνεύμα λοιπόν αυτό, το παρόν κεφάλαιο αποτελεί μια συμβολή στη συζήτηση που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια για μια δημιουργική συνάντηση του διαδικτύου και των τεχνών για την κατανόηση του κόσμου και τη δημιουργική προσωπική έκφραση όλων των παιδιών.

Αναφορές

- Black, G. (2012). *Transforming museum in the twenty first century*. Routledge.
- Γιαννούτσου, Ν. (2015). Αξιοποίηση των ψηφιακών μέσων στη Μουσειοπαιδαγωγική. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 225-252) [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/712>
- Σουλιώτου, Α., & Κανάρη, Χ. (2022). Ψηφιακές Ξεναγήσεις μουσείων Μοντέρνας και Σύγχρονης Τέχνης: Ενισχύοντας τη διαδραστικότητα και τη συμμετοχή φοιτητών-τριών στην τηλεκπαίδευση. Στο Κ. Σκριάπας (Επιμ.), *Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ψηφιοποίησης Πολιτιστικής Κληρονομιάς – EUROMED 2021* (σσ. 1025-1038). Δίκτυο «ΠΕΡΡΑΙΒΙΑ». <https://tinyurl.com/58u82vpj>
- Σταμάκου, Ε. Α., Τζαναβάρης, Σ., & Βλίζος, Σ. (2022). *Οδηγός Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης για επισκέπτες στο φάσμα του αυτισμού*. Έκδοση 2.0. 2023. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Ιστοσελίδες μουσείων – Διαδικτυακές πηγές

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης. <https://www.amth.gr/>

Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας – Μουσείο Γ.Ι. Κατσίγρα. <https://www.katsigrasmuseum.gr>

Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου., <https://www.nationalgallery.gr>

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. <https://www.namuseum.gr/>

Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ). <https://www.emst.gr>

Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Europeanana. <https://www.europeana.eu/el>

Google Arts and Culture. <https://artsandculture.google.com/>

Google Art Project. <https://artsandculture.google.com/usergallery/mQLCCaPwUuLOKQ>

Ίδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή. <https://goulandris.gr/el/>

Μουσείο Ακρόπολης. <https://www.theacropolismuseum.gr/>

Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης-Ίδρυμα Νικολάου και Ντόλλης Γουλανδρή. <https://cycladic.gr/>

Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης «Θεόδωρος Παπαγιάννης». <https://theodoros-papagiannis.gr/el/museum>

Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης – Πινακοθήκη «Κωνσταντίνος Ξενάκης». <https://mcx-serres.gr/>

Museu de Arte de São Paulo. <https://masp.org.br/en/about>

Musée du Louvre. <https://www.louvre.fr/>

Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofia. <https://artsandculture.google.com/partner/museo-reina-sofia>

National Gallery of Victoria. <https://www.ngv.vic.gov.au/>

Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ – Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ – Τοσίτσα.

<https://www.averoffmuseum.gr/>

Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών-ΑΠΘ. <https://www.teloglion.gr/to-idryma/>

TATE. <https://www.tate.org.uk/>

The Metropolitan Museum of Art (MET). <https://www.metmuseum.org/>

Υπουργείο Πολιτισμού. <https://www.culture.gov.gr/el/SitePages/default.aspx>

Van Gogh Museum. <https://www.vangoghmuseum.nl/en>

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Άλλες διεθνείς καλές πρακτικές

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

1. Καλή πρακτική από την Αγγλία, Τέχνη και επικοινωνία

Marion Mills

Global Learning Association

USING ART TO DEVELOP COMMUNICATION

An online course to
complete alone or in
discussion with others

*A series of activities and approaches to try in the classroom
– these can be standalone or a cumulative experience.*

Feeling the picture

Art talk

Illustrations – telling the story

Not just words

Many of the activities that follow can be carried out as part of an interactive training between staff. Whilst adults might well move quickly through the various activities the discussions and interactions which result will reinforce the development of communication.

This project output can also be adapted to be presented as a remote online course but there would need to be time to try out various activities and come back to an online forum to present/share them. This methodology has the advantage of expanding ideas and experiences especially for those teachers working in smaller schools or who want to complete something for their own professional development in an area of study which isn't a major development area for the school. If you are interested in this approach please contact the project team through the website.

It is equally possible to work through or dip in and out of these activities completely on an individual basis.

Which ever route you take, enjoy. Hopefully you will find some new ideas, remember old ones used in the past and have fun with your class. Be prepared to be surprised!

Feeling the picture

In this section we will review various ways of exploring paintings – these are ideas that have been used in classrooms with groups of children. There are no right or wrong outcomes; they are intended to be used with a variety of ages groups, with appropriate adaptations.

Constable apparently said, 'Another word for painting is feeling'. Let us try to unwrap some of those feelings.

Activity 1

Share this picture with the group preferably on a large screen but with individual copies for some if this aids concentration.

Ask the children in pairs to take a close look and discuss/ write down what they can spot. They will be asked to feedback after an appropriate amount of time.

The Stonemason's Yard – Canaletto

After gathering information you may find questions start to arise or children disagree on what they have seen.

For example

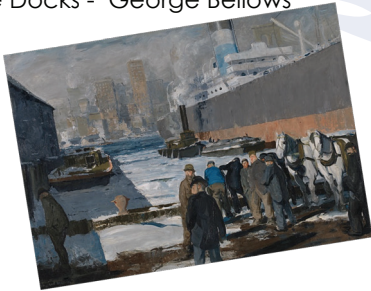
There is a lot of washing hanging on the line? Why?

What is the lady on the balcony doing?

What plants are growing on the balcony?

The questions are endless and can be done in pairs and then shared or as a larger discussion.

Men of the Docks - George Bellows

Other possible pictures from the National Gallery, some featured in this project can be seen below.

A scene on the Ice near a Town – Hendrick Avercamp

Activity 2

Three words .....

Required a selection of images of paintings, these could include people or landscapes.

These could be distributed around a room. The task for the children is to view these and perhaps in a pair write down three words that they feel describe something about the picture or the people within it. These should not be too obvious. When everyone has had an opportunity to look then ask a pair to announce their words – can any of the other pupils identify which image they are describing. Repeat this experience, if the same picture is described in a different way this would give an opportunity for further discussion.

Activity 3

What might they be saying?

Have you ever looked at a picture and wondered what might be said between the occupants. How difficult is it for them to keep still to be painted. What will they say once the artist has finished?
What are they thinking?

Activity 4

As well as the idea that the characters in an image might have been talking it is also worth considering the smells and sounds that the artists is also communicating. Again this will lead to discussion as pupils have different perceptions and some will be surprisingly astute.

Smell

Sounds

Activity 5

'Stepping in and out of the picture and taking the pose'.

For younger pupils particularly there are two books which offer a unique approach to looking at pictures in the National Gallery. 'Katie' on visiting the gallery with her gran has adventures by stepping in and out of various pictures, some of which feature in modules and in the toolkit.

Encourage pupils to consider what might happen if 'they' stepped into a picture – can they describe what happened using spoken word or written word?

Encourage pupils to **'take the pose'**, with or without props. Encourage them to consider what it feels like. What do they want to say to each other?

Can they write the back story – what happened immediately before this pose? What will happen next? A portrait, even with action is like a snapshot, - today we capture these moments with photographs.

Art talk

This activity involves looking at either one painting or a series of two or three to write down thoughts under four headings. Like, Dislike, Patterns, Puzzles. There will be disagreements but this leads to discussions. Below are some examples of paintings that would be useful to try. 'The Ambassadors' is a good place to start. The examples are just there for illustrative purposes.

Like	Dislike	Pattern	Puzzle
The detail on the clothes.	The stern faces.	That even though the costume is plain brown or the curtains plain green they both have a texture.	Why have they got those objects?
The geometric patterns on the floor.			

Next try the same exercise with three paintings by John Constable.
Again examples are just a few ideas.

Like	Dislike	Pattern	Puzzle
The dogs	No figures on the beach	Clouds in the sky	Why are the skies always cloudy?
The light in the sky			

More examples to try – all different. Some images will work better than others and not all columns will have as many ideas and remember the same ideas might come in more than one column. No ideas are wrong – this will provoke discussion and improve the communication of ideas.

Puzzle

Pattern

Like

Dislike

Illustrations – telling the story

For many children writing down their thoughts or creating a story line is really difficult but for some of these pupils drawing their ideas will provide a different freedom.

Activity 1

Using one of the paintings from this site or another source ask pupils to draw the story leading up to this scene, recreate the scene and then some follow up action.

Having drawn

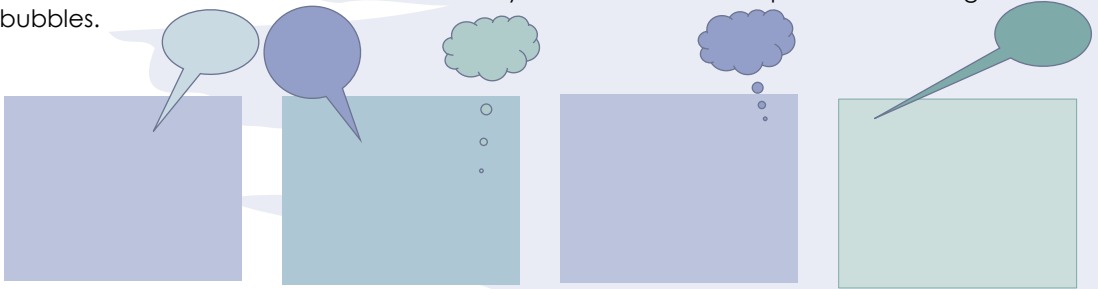
the pictures can the pupils now

write the text to accompany the pictures?

Activity 2

Look at other ways that art is used as a communication. Comics and graphic novels use the art of illustration to tell much of their story with the addition of speech and thought bubbles.

Encourage pupils to use one of the pictures from the National Gallery to create their own comic strip.

Although hard to see there is a faint image of a cat in this portrait which might make a good third character!

Activity 3

The work of illustrators is to embellish and sometimes create the story. There are several author illustrators e.g Jill Murphy, Shirley Hughes and other illustrators that have distinct and recognisable styles e.g Korky Paul, Quentin Blake.

Choose some of these well illustrated books to discuss the detail of the illustrations and what they can tell you about the characters that perhaps isn't included in the text.

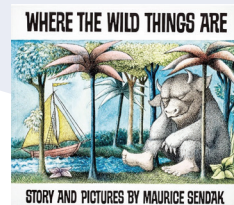
Ask pupils to write their own text to accompany the illustrations in a book without reading the story.

The second half of this activity could be to read the actual story and compare the two interpretations.

Discuss with the pupils whether they think the author / illustrator drew or wrote first.

A suggested text to use is one that has been used with groups of pupils across Europe ....

'Where the Wild things are' by Maurice Sendak

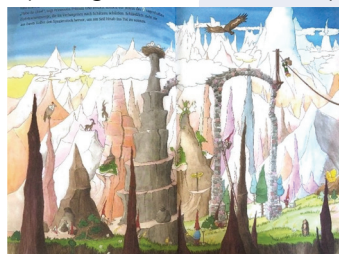

An extension of this activity is to look for books in any language that have imaginative illustrations.

The pictures below are from a book written in German and they were used with a Year 4 class as a stimulus to create a narrative. You may notice the a small female character appears on each page.

Different lessons were used to reinforce the use of previously learnt skills.

Try using one or all of these pictures or other suitable illustrations.

Go to Appendix 1 to see samples of the written work.

Not just words

This last section will focus on a picture based at the Tate Gallery, London. It could be used within the project module of Freedom.

The artist Wassily Kandinsky 1866-1944 painted 'Swinging' in 1925.

He expressed a sense of freedom in painting in a unconventional way.

Activity 1

Ask the pupils to suggest words that might describe the painting, the focus might be on ...

- range of colours used
- the shapes
- the emotions portrayed
- the actions

Consider whether these words could be combined in any way - in a shape poem, a haiku or perhaps even an acrostic poem.

Activity 2

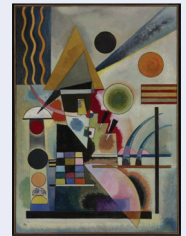
Music is also a form of communication.

Encourage pupils to consider which instruments they might use to interpret these shapes or the movement made by them.

Can they produce a musical interpretation that moves through the picture. Will they start in the middle or the top right/left. Do some shapes represent louder or longer sounds. Do shapes represent a lone instrument or a group playing together?

How can they record the graphic score for their composition?

Can the music be used to accompany a spoken version of poems written?

Activity 3

Movement and Dance are also forms of communication.

Ask pupils to consider what shapes and movements can be used to represent the different shapes. Tight turns, wide turns, spirals. Leaps, fast and slow movements. Are there contrasts of high and low?

Will pupils work alone, in pairs or small groups or change throughout?

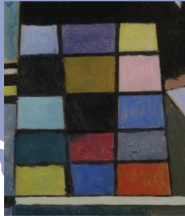

Working in canon- one after the other repeat the same movement whilst travelling.

Find a way to join together in a line and move forward in unison.

With each child having worked on a motive/ movement either call a colour or shake a dice at which point nominated pupils will enter a rectangular space to perform, watched by the others. Repeat several times.

Some of these shapes might encourage small groups working together.

Create a group one behind the other and whilst keeping together move around whilst repeating their own discrete motive or movement.

Can any of the music be combined with the movement or perhaps even with the words as well?

This range of activities are intended as a stimulus to promote communication in all its forms. They are put together as a course so that they can be used both as group CPD and on an individual basis. They might promote discussion and some may be more successful than others but hopefully they will prompt more creative ideas.

Links with the Toolkit

Many of these paintings are referenced either in the Toolkit UK or in one of the modules.
<https://www.getcreativewithart.org>

In both of these you will find further activities, information about the paintings or other examples from across Europe that represent a particular theme.

Paintings from the National Gallery

Images in Low resolution can be downloaded and used for educational purposes.

The one painting used from Tate Britain – *Swinging* by Wassily Kandinsky can be obtained as a free low resolution image but individuals wishing to use it for educational purposes will need to make individual applications.

Appendix 1

Examples of writing from the German Picture Book

Appendix 2

List of paintings and artists

Appendix 2

The Stonemason's Yard – Canaletto

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/canaletto-the-stonemasons-yard>

Men of the Docks – George Bellows

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/george-bellows-men-of-the-docks>

A scene on the Ice near a Town – Hendrick Avercamp

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/hendrick-avercamp-a-scene-on-the-ice-near-a-town>

The Finding of Moses – Orazio Gentileschi

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/orazio-gentileschi-the-finding-of-moses>

Two Boys and a Girl making Music – Jan Miense

Molenaer
<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/jan-miense-molenaer-two-boys-and-a-girl-making-music>

The Cornfield – John Constable

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/john-constable-the-cornfield>

The Graham Children – William Hogarth

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/william-hogarth-the-graham-children>

The Fighting Temeraire – Joseph Mallard William Turner

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/joseph-mallord-william-turner-the-fighting-temeraire>

The Gare St-Lazare – Claude Monet

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/claude-monet-the-gare-st-lazare>

Bathers at Asnieres – Georges Seurat

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/georges-seurat-bathers-at-asnieres>

Beach Scene – Hilaire-Germain-Edgar Degas

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/hilaire-germain-edgar-degas-beach-scene>

The Ambassadors – Hans Holbein the Younger

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/hans-holbein-the-younger-the-ambassadors>

The Painter's Daughters with a cat – Thomas Gainsborough

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/thomas-gainsborough-the-painters-daughters-with-a-cat>

Swinging – Wassily Kandinsky

<https://www.tate.org.uk/art/artworks/kandinsky-swinging-t02344>

Katie and the British Artists – James Mayhew

ISBN 978-1-40833-190-3

Katie's Picture Show – James Mayhew

ISBN 978-1-40833-240-5

Liebe Prinzessin, ich bin's, Dein Prinz! – Simak Büchel and Fides Friedeberg

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

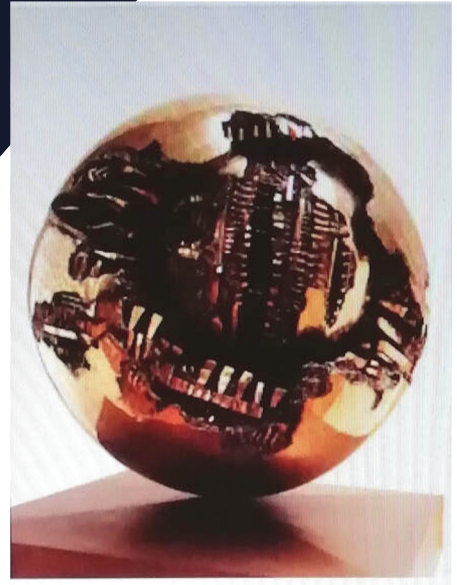
2. Καλή πρακτική από την Αγγλία, Διερευνώντας την τέχνη μέσα στην τάξη

Linda Barker

Global Learning Association

CLASSROOM TECHNIQUES FOR EXPLORING ART

An online course to
complete alone or in
discussion with others

Introduction: This course looks at how global learning methodologies can be used to explore Art in the classroom.

It begins with teacher-level thinking and contains lots of ideas for classroom work. Each section can be standalone or a cumulative experience.

Art through Global Learning

Global Learning methodologies

Philosophy 4 Children

Working with Images

Art through Global Learning

Many synergies between Art and Global Learning

Both deal with the **BIG issues humanity faces**, issues with no easy answers or solutions

Both provide contexts to engage with **multiple perspectives** on these big issues, taking us beyond our preconceptions and broadening minds

Both bring **tools (classroom methodologies)** to facilitate exploratory learning and engaging with values.

Art through Global Learning

How do children make sense of the world?

How do they process and understand what they see in Art?

What tools can help teachers to promote this type of exploratory learning?

Art through Global Learning

Exploratory learning sits in the D section of this diagram:

	One Right Answer	Multiple Possibilities
Education 1 Think as I do and do as I say	A	B
Education 2 Think for yourself & choose responsibly what to do	C	D

In your classroom how often do 'D' style learning opportunities occur?

Global Learning methodologies

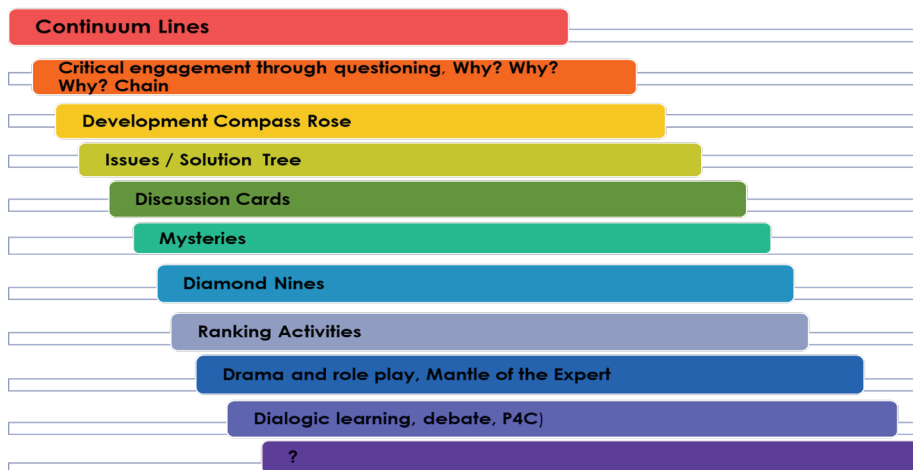
Global Learning Methodologies contribute a great many TOOLS for exploratory learning, through D style learning. These can be very useful for:

- exploring meanings in Art
- exploring the dilemmas that Art prompts us to think about
- engaging with the different perspectives Art invites us to consider

Look at the list on the next slide and spend a couple of moments seeing if you are familiar with any of these classroom methodologies.

If you are familiar with them, consider how you could use them to explore works of Art. The next section will consider some of these with specific works of Art.

Global Learning methodologies

Global Learning methodologies

Continuum Lines

Create a line across the hall, either with rope or imaginary, with 'agree' at one end and 'disagree' at the other (or 'fair' and 'unfair')

Ask learners a series of open-ended values questions and to stand on the line to demonstrate their view.

There should be no right or wrong answers to the questions – rather this is an opportunity to explore different perspectives on the issues Art can explore and a tool to generate exploratory discussions.

Agree ----- Disagree

Global Learning methodologies

Our World

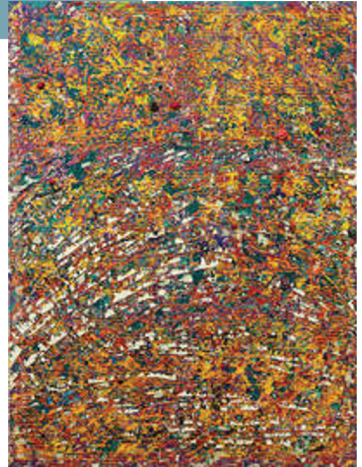
Display the artwork where everyone can see it.

Ask what the learners think the painting represents?

How does it makes them feel? What can they see?

Using a continuum line with agree – disagree ends, present the following statements:

- The meaning of the art is clear and means the same to everyone
- It is fine for everyone to 'see' art differently
- I like the colour palette chosen
- I would like this art in my bedroom
- I think the artist has done a good job

Contemporary Portuguese artist, Rui Miguel Leitao Ferreira

Global Learning methodologies

Issues / Solutions Tree

Ask learners to place their question or issue on the trunk.

Consider causes or roots of the issue or problem and list them on the roots.

Possible solutions are made into leaves.

You can continue adding new thoughts as you find out more. This activity can make a very nice display that can keep being added to.

Global Learning methodologies

'Pyramids of Garbage' – Installation Art

An 11 m wide, 6 m high pyramid of waste, placed by artist Bahía Shehab in Cairo, Egypt. By placing an actual pyramid of rubbish by the great pyramids of Giza, the artwork hopes to bring attention to the contrast between majestic eternity and wonder and our current existence of overconsumption and waste, at the cost of the planet.

Using the artwork as a stimulus use the Issues Tree methodology to explore the roots of the problem, the dilemmas this raises and possible solutions to the issues.

Artist: Bahía Shehab; Photos: Bahía Shehab, Hadeer Mahmoud, Mahmoud Nasr, Markus Lange

Image thanks to <https://fineacts.co/countdown>

Global Learning methodologies

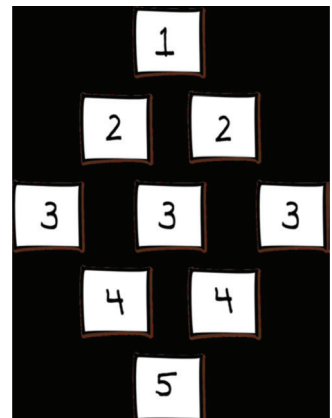
Diamond Ranking Activity: Reasons to look after Bees

Create nine (or more) statements that reflect social and global issues conveyed in your chosen piece of Art.

Working in small groups, ask learners to look at the nine statements.

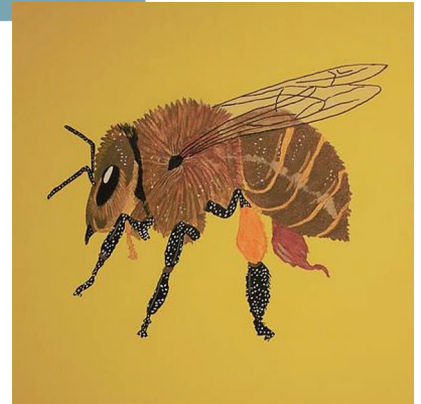
They could add another reason, if they wish.

Ask the group to discuss and agree how to rank the statements in a diamond shape. The most agreed with statement goes at the top and least agreed with statement at the bottom. Ask learners to discuss and justify their reasons.

Global Learning methodologies

<p>About 1 in every 3 human forkfuls of food is thanks to a bee</p>	<p>Bees pollinate around one sixth of the flowering species world-wide, many trees and many grasses cows and other animals eat</p>	<p>Bees help make our cotton clothes by pollinating the cotton plant</p>
<p>Bees pollinate around 80% of insect-pollinated crops</p>	<p>Honey contains health benefitting substances such as antioxidants, anti-virals and enzymes</p>	<p>Bees are clever and can work out the shortest possible route between flowers</p>
<p>Bees are amazing – their wings flap 11 400 times a minute and they can fly for up to 6 miles as fast as 15 miles an hour.</p>	<p>Bees have an ancient history – fossils dating 150 M years and cave paintings from 7000 BC.</p>	<p>Lots of skincare products use honey and other bee products.</p>

African Honeybee by Ralph Root

Global Learning methodologies

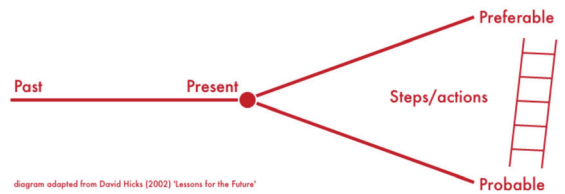
Futures Thinking

Seeing the Artwork as a freeze-frame (present), ask learners to consider what happened in the past of the painting and what might happen in the future.

What is likely to happen next if nothing intervenes?
(Probable future)

What would be a preferable future?

What would need to happen for this to be the case?

Global Learning methodologies

The Sound of Temperature Rising Forever: Photography

The heavy smog in the background of the image is a combination of both the usual LA pollution and the lingering smoke from the wildfire that was still burning in the national forest near the city.

Use the Futures Thinking Tool to consider what has happened in the past to lead up to this moment and what might happen in the future if nothing changes. Also consider what might happen in a preferable future and what steps or actions would need to occur before that could be possible.

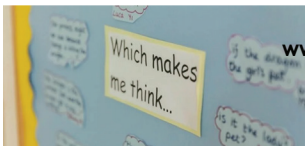
The Sound of Temperature Rising Forever by Christine Sun Kim

Photo: Ian Byers-Gamber.

Image thanks to <https://fineacts.co/countdown>

Philosophy 4 Children

Defined by the professional body **Sapere** as:
'A group of people used to thinking together with a view to increasing their understanding and appreciation of the world around them and each other. Philosophy can be used to improve teaching and learning, for the lasting benefit of individuals and communities.'

www.sapere.org.uk

Trickey and Topping (2004) detail a large-scale study in Scotland where children participated in a weekly P4C session.

Statistically significant increases in children's IQ scores over a period of a year were identified, compared with no increase in the scores of the control group.

The same study showed significant gains in verbal and non-verbal reasoning and along with improvements in listening, communication, behaviour, questioning, reasoning, reading, writing and understanding.

A closing of the gap between low- and high-achievement within classes was also found.

Trickey, S. & Topping, K.J. (2004) Philosophy for children: a systematic review. *Research Papers in Education* 19 (3) p365 – 380

Philosophy 4 Children

Philosophy 4 Children (P4C) is a **10-stage approach** to philosophical enquiry in the Classroom:

1. Preparation

The class, group or community should sit in a circle so that everyone can see and hear each other. Agree guidelines or ground-rules as a group – these can be re-visited as time goes on. Warm-up or calm down activities can get everyone in the right frame of mind.

2. Presentation

A stimulus is used at the beginning of the enquiry to generate thinking and questions. The stimulus can be a story, a picture, a work of art, a poem, a piece of music, a video clip....in fact almost anything that will stimulate thought and questions in participants minds.

Philosophy 4 Children

3. Thinking time (private reflection)

Allow some silent time for thinking, investigating thoughts and feelings in response to the stimulus and for processing confusions or reactions. This stage may be recorded in notes, pictures concept maps etc or may just remain in people's minds. A 'First thoughts' sheet can be used.

4. Conversation (shared reflection)

Talking in groups of 2 or 3, people are invited to share their first thoughts and listen to other perspectives.

Philosophy 4 Children

5. Generating questions

The conversation should naturally flow from sharing first thoughts to generating a question which the pair or three can present to the group. Each pair contribute a question, which is written up on a flip-chart with the names of the authors.

'I wonder...' sheets can be used.

6. Airing of questions

Each pair are invited to explain or clarify their question (some questions do not require this!) During the airing stage, questions may also be sorted according to themes or issues, amalgamated, or linked in some way.

Philosophy 4 Children

7. Selection

The whole group votes for the question they would like to go forward to the discussion. Many voting systems can be used, e.g. closed eyes, three choices in order of preference, sticky dots etc. A question is chosen for discussion, with the questions coming second and third held in reserve.

8. First Words

The chosen question is introduced by the authors and they are asked to say a few words about why they decided upon that question and the thinking behind it.

Philosophy 4 Children

9. Building

Responses to first words are invited from other members of the group. It is important that all members of the group are given the chance to express their opinions, views and feelings about the question in an orderly manner. These are very important skills, developed over time. People must listen to others and consider their views respectfully. A time to revisit the ground-rules if necessary!

10. Final words

Some time is given for private reflection at the end of the discussion. After a few minutes each person can share their final thoughts if they choose. This can be by going around the circle and speaking or by writing something down or drawing, which can be compared to first thoughts before the discussion.

Philosophy 4 Children

Contemporary French artist Aziseh Emmanuel's colourful painting of two children would make a great stimulus for a P4C enquiry.

As preparation ask learners, in pairs, to look closely at the painting first, making observations, which could be statements starting

I wonder...

<https://www.singularart.com/en/artist/aziseh-emmanuel-21105>

Working with Images

Quick fire tools for encouraging pupil engagement with pictures:

- **Speech bubbles**

Print a copy of your chosen artwork (with people) and display on the table. Talk about what is going on. Cut out speech and thought bubbles for the people to show what they might be thinking or saying. Stick them on the picture.

- **Questioning an artwork**

Stick a copy of your chosen artwork in the middle of a large piece of paper. Look closely at the artwork and write around it as many questions as you can think of around the picture. Which questions can you answer easily? Which questions need more information? Which questions have no answer? How did this make you think differently about the picture?

Working with Images

- **Similarities**

Look at two different artworks with people. What are the similarities between them? Write down all the commonalities you can see. What are the similarities between the lives of the people in the artwork and yours?

- **The painter's view**

Choose a painting and pretend you are the artist. Think about: what noises might you hear? What might you smell? What is the weather and temperature? What might you be feeling? Why did you choose to make this painting?

- **Before and after**

Look closely at an artwork and discuss what is happening. What might have happened before this moment? Draw a picture to show it. Do the same for after.

Working with Images

- **Writing a caption**

Examine an artwork in detail and then write a caption for it.

- **Extending the Painting**

Stick a copy of your chosen artwork in the middle of a large piece of paper. Look closely at the painting and try to imagine what is happening outside of it. Draw what you think is happening around the picture.

- **Adjectives**

Choose 6 labels to describe an artwork (eg happy, young, scruffy, embarrassed, strong, poor, worrying, calm) and write these on separate slips of paper. Place the labels on the painting and consider: are the labels positive or negative? How did you choose the label? Does anyone disagree with your label? What evidence did you use?

Your suggestions and comments - please!

We hope you found this online course useful, interesting, thought-provoking and that it has given you new ideas for working with Art, as well as reminded you of some ideas you already had in your cannon.

The Get Creative with Art Online team would really like to have your feedback and to learn whether you intend to use any of the ideas shared here in your classroom.

Also, do you have suggestions for expanding this course, which we could add to the GCAO website?

Please contact us through ray@globallearningassociation.org

Thank you ☺

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

3. Καλή πρακτική από την Αγγλία, Τέχνη και παγκόσμια εκπαίδευση

Chris Williams
Global Learning Association

GCAO

Get Creative with Art Online

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

TAKING ANOTHER STEP FORWARD

A course for teachers

ART AND GLOBAL EDUCATION

Hello!

This course is part of the Erasmus+ **Getting Creative with Art Online** project developed by partners in Greece, Italy, Sweden and the United Kingdom

You can find out more on our website
www.getcreativewithart.org

I don't know whether you are following this course on your own, with one or two colleagues or in a larger group.

It doesn't matter.

First of all, you need a small piece of paper !

There are three sections in the course.

You can follow them in any order.

1. What is Global Education ?

2. United Nations Sustainable Development Goals

3. Looking at the Goals through Art

1. What is “Global Education”

Different people have different ideas about what these words mean.

Please share your ideas with others in your group, and write them down.

(Five minutes maximum)

What is “Global Education” ?

In earlier sessions, people had very different ideas e.g.

- It is everything to do with our globe, Planet Earth, similarities and differences
- It is to do with Education across the globe e.g.
  - What is taught in school
    - society values such as the constitution, faith
    - key skills e.g. literacy, numeracy, IT
    - Preparedness for becoming adults citizens and parents

*Your individual or group ideas may be similar,
or very different*

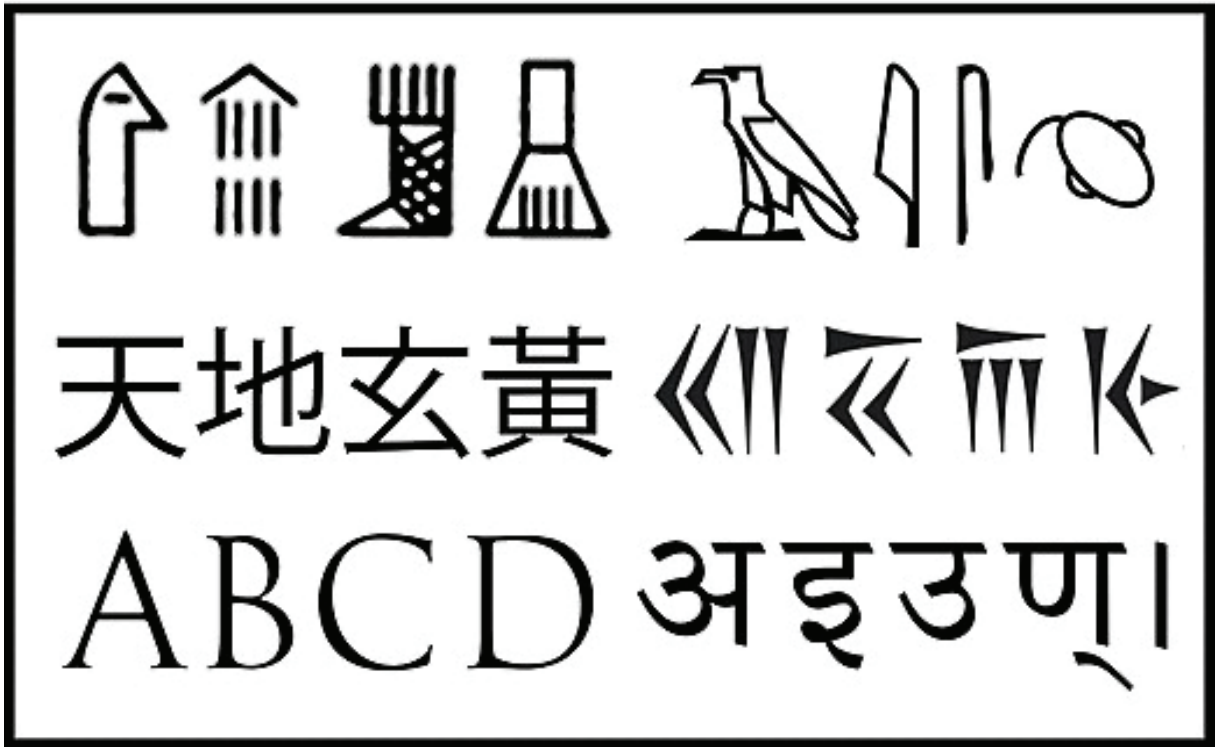
If there are different meanings, there will be different ways to think globally

Here is one example: number systems ...

Decimal	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Arabic		١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠
Chinese/ Japanese	〇	一	二	三	四	五	六	七	八	九	十
Roman		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Classical Greek		α'	β'	γ'	δ'	ε'	ζ'	ξ'	η'	θ'	ι'

Another – writing systems

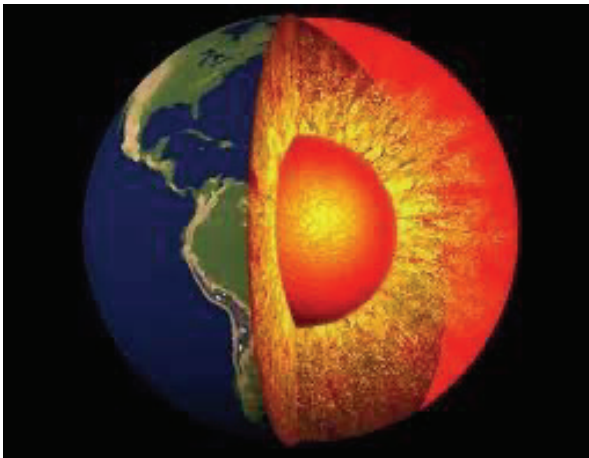
And another – cutlery

**And there are many more ways
of looking at
“Global Education”**

**Please write down some ideas
and share them with others**

The core of this Global Education course

2. In this short course
we will look at Global Education
through the
United Nations
Sustainable Development Goals
and how they can be studied through Art

Background: the Sustainable Development Goals

Millennium Development Goals (2000 – 2015)

The MDGs were the first international collaboration, through the United Nations, aiming to halve world poverty to mark the Millennium.

Background: the Sustainable Development Goals

UN Sustainable Development Goals (2015 – 2030)

Known as the Global Goals, the SDGs combine sustainability with global justice. They integrate targets to reduced resource use with human development targets.

You might like to take time to explore the SDGs on your own or in a group

Here some helpful entry points. There are many more:

- <https://sdgs.un.org/goals>
- <https://www.globalgoals.org>

And something lighter. You may not have seen this

SUSTAINABLE
DEVELOPMENT
GOALS

GO GOALS!

Playing and building the future

www.go-goals.org

You should be able to find the instructions on

[GoGoals_SDG_Game Brochure_EN_web.pdf](#)

3. Let's look at the Global Goals through Art

Can you think of a work of art to illustrate any of these 17 SDGs ?

These examples might be useful to you whether you are working in a group or on your own

Please look and think about other examples

Example 1: "Life below water" (SDG13)

(This picture was suggested by an American teacher)

“The herring net” by Winslow Homer, 1885
Exhibited at the Art Institute Chicago

What is the artist telling us?

To discuss:

To which SDGs can this also be linked ? How ?

Can you find similar examples from your own country ?

Example 2: "Good jobs and economic growth" (SDG 8)
What can you see in this picture ?

“Fuji Seen from the Katakura Tea Plantation in the Suruga Province” by Katsushika Hokusai (Rijksmuseum, Amsterdam)

Are these “good jobs”?

To discuss:

To which SDGs can this also be linked ? How ?

Can you find similar examples from your own country ?

Example 3: "Life on Land" (SDG 15) What can you see?

Found in Spain, it is 35,000 years old. **Is it art ?**

To discuss

**To which SDGs can this also be linked ? How?
Can you find similar examples from your own country ?**

What next ?

You may not be surprised to learn that others have already made the connection between the Global Goals and Art

- <https://www.geneve-int.ch/revisiting-sustainable-development-goals-through-art>.

You might like to visit this site as an individual or a group. Look at the Art which has been chosen to represent each SDG ?

- Which selection is your favourite? Why?
- Are all the selections appropriate to the SDG ?
- Are they balanced overall e.g. periods, cultures, continents, styles?

Finally let's go back to

**GET CREATIVE
WITH ART ONLINE**

Which GCAO modules can you link to the Global Goals ?

1. Love and Family
2. Strength and Power
3. Nature
4. Work and Industry
5. Our World
6. Science and Technology
7. Freedom
8. Migrants and Refugees

An example.

The Swedish “Bird Cage Clock” is from the Freedom module.

Which Global Goal(s) can you link it with?

(One answer could be SDG 16. Why ?)

Another example.

This Greek picture “The refugee girl” is from the Refugees and Migrants module.

Which Global Goal(s) can you link it with? (SDG1? SDG3? SDG8 SDG10?)

A final example.

This Italian picture “Force” is from the Strength and Power module.
Which Global Goal(s) can you link it with? (SDG8? SDG9? SDG12?)

Now it your turn !

**GET CREATIVE
WITH ART ONLINE**

Which GCAO modules can you link to the Global Goals ?

1. Love and Family
2. Strength and Power
3. Nature
4. Work and Industry
5. Our World
6. Science and Technology
7. Freedom
8. Migrants and Refugees

Postscript, please

Your suggestions and comments

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

We would really like to know if

1. You found this short course useful
2. Whether you have suggestions for expanding it which we could add to the GCAO website.

Please contact us through

ray@globallearningassociation.org

Thank you

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

4. Καλή πρακτική από τη Σουηδία, Τέχνη και εμπύχωση αντικειμένου

Christina Erenvidh & Margareta Odstam

CEE AUTO-LERN

Online course for individual study

Lisbet angling

- an example of how to
animate a classic
painting

- Lesson background for teachers and assignments for
pupils -

This is an extended assignment based on the modules presented within the framework of www.getcreativewithart.org.

Press the link below and you can find an example of how we animated the painting by Carl Larsson:

https://drive.google.com/file/d/1DKxCk57lfi_pzugdSVB8TQWDBGPTxmk_/view?usp=sharing

The text is developed by KomTek, Järfälla, Sweden
in cooperation with CEE Auto-Learn and Edu Guide.

TO WORK WITH ART BY USING DIGITAL TOOLS

When introducing tools as means for increased motivation there are several ways of doing it. Thinking about learning makes us very often associate that with traditional learning. It could be a short presentation as a starter to increase interest or motivation.

Creating an interest is crucial and introducing a specific activity or event we might have started a process.

Story telling is very much appreciated by pupils and very often also a success factor.

There are different kinds of pupils who learn things in different ways and that is important to realise. All pupils have a right to learn by using different tools and be promoted by our teaching.

According to the Swedish curriculum pupil democracy in education is a necessity. Pupils are entitled to discuss and have opinions on their education.

The Swedish curriculum LGR22 about pupil democracy:

The democratic principles to be able to influence, take responsibility and being involved must include all pupils. They will be given the possibility of influencing their education. They will continuously be stimulated in taking an active part in the development of their education and being informed in all matters concerning them. The information and the formats for their influence must be adapted to age and maturity. The pupils will always be given an opportunity of taking initiatives to matters that will be dealt with in the framework of their education.

As a teacher today you are more like a facilitator, enabling pupils the possibility of learning. Some pupils prefer expressing themselves in pictures, in language, in songs or by drama. We describe that as different learning styles.

How can we as facilitators/teachers make the learning as positive as possible? With our project "Get Creative With Art Online" we will use art from national galleries to work with by using different techniques. We will in this short online course give you a manual with a tool to use: Scratch.

In our first painting by Carl Larsson called "Lisbet metar" we can see the daughter Lisbet, the child of Carl and Carin Larsson. The painter Carl often based his paintings on scenes from the ordinary family life.

How can we by using modern technology bring action into the painting?

You will be able to familiarize yourself with the programme called Scratch and make it possible for your pupils to create animation in the painting. Doing this enables pupils being involved in the creation of an extended painting!

LESSON AIMS & OBJECTIVES

The education in science and technology allows the pupils to develop their knowledge in technology and their technological awareness for them to be able to orient themselves in a technology intensive world.

In this assignment the pupils will develop their knowledge in basic coding using a simple visual programming language creating their own animation. This gives the pupils the possibility to use their digital skills in order to develop their own imagery in order to enhance their experience of art.

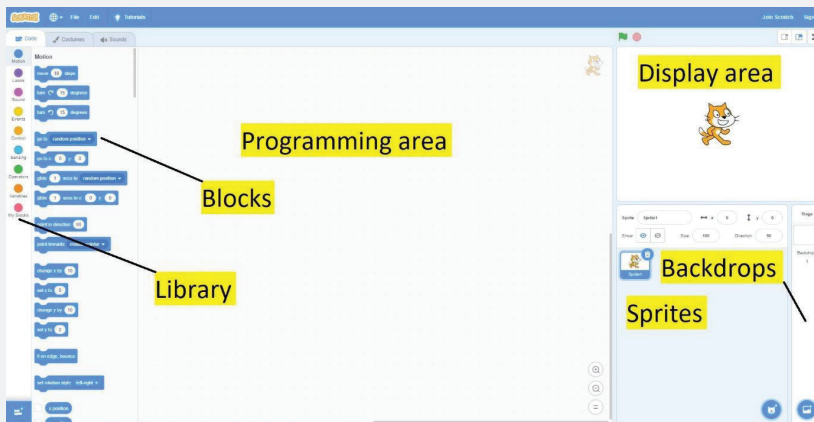
LEARNING SCRATCH

In this module the pupils will be using Scratch to create an animation based on the artwork. First they have to become acquainted with the software and learn what coding is and how to use it. Scratch can be used for different reasons, for example to create simple games or as in this case animations.

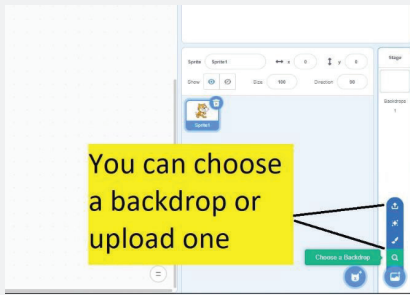
Scratch is web-based and you reach it through <https://scratch.mit.edu>. The pupils will work on their projects through the website on their computers. There are excellent tutorials on the website but a simple step by step description is presented below to make it possible for the pupils to solve their assignment.

You can use this material to teach the pupils Scratch step by step on a Smartboard or copy parts of it for them to try by themselves.

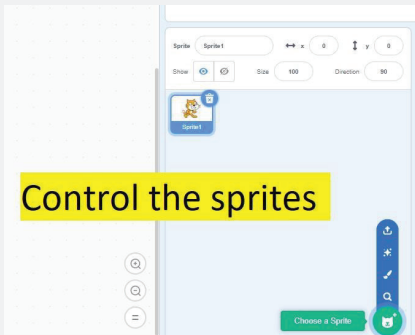
The layout of the software:

In the lower right corner you control the backdrops. You can choose premade ones or upload one from the computer (the pupils will upload the picture with the fishing girl in their assignment later).

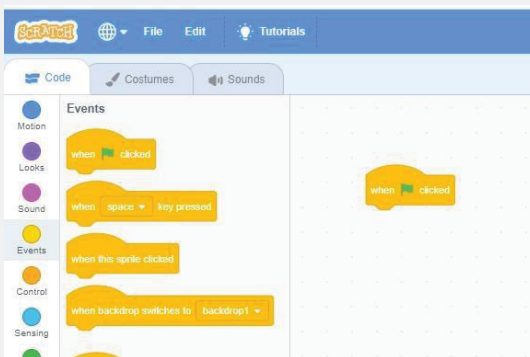

In the same way you can choose sprites.

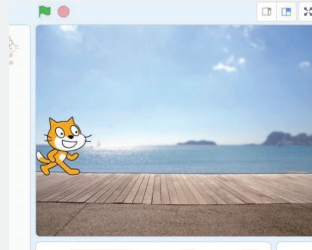
Let's use the cat in this example and make it move when starting the animation (clicking the green flag above the display area).

We need an Events block from the library to start the animation. Choose *when flag clicked* from Events and place it in the programming area.

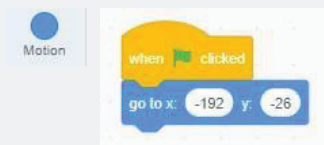

The placing of the cat on to the backdrop is controlled by coordinates on a scale from -200 to 200. The x-axis controls movement left to right and y-axis up and down. If you move the cat in the Display area the coordinates will change in the Sprites area.

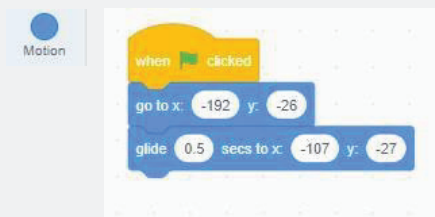
Choose the starting position of the cat by placing it somewhere on the backdrop. In this case on the boardwalk.

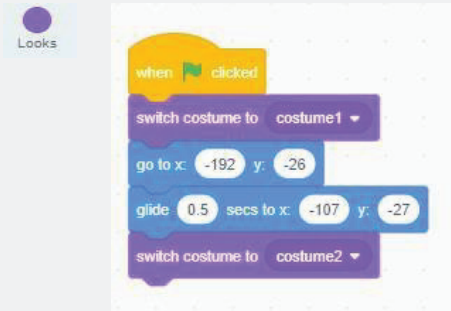
Using the appropriate block in the Motion library you can choose the starting point of the sprite. In this case the starting point is where we placed the cat.

Then move the cat a bit forward using the cursor in the display area. Then choose another motion block *glide...* and the new coordinates will be displayed in the block.

Choose to glide for 0.5 secs. Then you can change costumes on the cat making the impression of the cat walking. Go to the looks library and make changes to your program making it look like this:

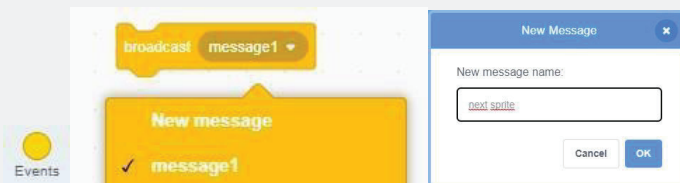
If you want the cat to be another size you can change that in the Sprite area.

Now test your program by pressing the green flag above the Display area. Let the pupils play around with the different settings making the Sprite move in different ways or changing the backdrop.

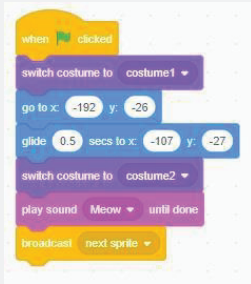
Let's add some sound. In the sound block you will find sounds connected to the selected sprite.

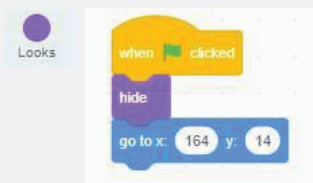
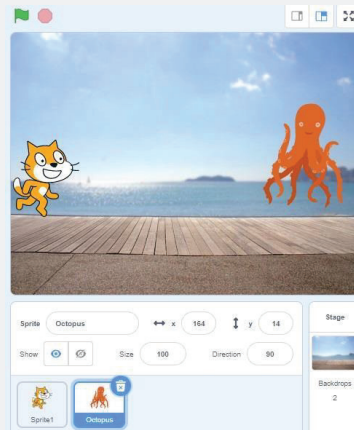
Next we want multiple Sprites to interact in different ways. By using messages you can control the interaction. Make a new message in the events library:

Let's call it *next sprite* and place the block at the end of the algorithm.

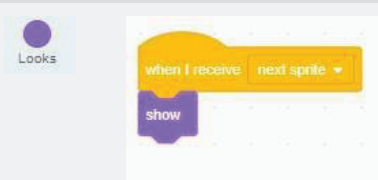

The block will then activate the next Sprite. Let's choose that sprite. I went for the octopus. When that Sprite is "active" in the Sprite area the programming area is empty because we haven't made any algorithms for it yet, but let's do it.

In this case we want the octopus to be hidden when the program starts. Please choose *hide* in the Looks library, set the starting point by placing the sprite and choose the motion block as described above. Then when the Cat algorithm is done we want the octopus to show up and begin to move.

I would like the octopus to move on the board walk and change costumes to give the impression of walking.

I began by adding a *switch costume* above *hide* so that the octopus always starts with the same costume. Then I moved the octopus incrementally with the cursor in the Display area choosing a *glide* block in each step and changing costume. Then added sound in the end.

By this point the pupils learnt how to choose a Backdrop and multiple Sprites. They have also tried to make their sprites move with the cursor aided by coordinates. They are now ready to solve their assignment.

Upload the artwork with the fishing girl to a folder that the pupils can access from their computers.

The assignment

"It's summer and the day is hot and humid. Lisbet is angling at the pond but the fish doesn't seem interested in the calm and lukewarm water. She starts daydreaming and the most peculiar things happen."

With the artwork as a backdrop, the pupils create Lisbet's daydream using multiple Sprites moving coordinated with the objects on the painting - a spider crawling down the railing or a ship passing by in the distance.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

5. Καλή πρακτική από την Ιταλία,
Οι 8 θεματικές
για παιδιά 4-6 χρονών

Fabio Boccio & Patrizia Pelliccioni

CREWATIVE

ONLINE COURSE FOR TEACHERS OF 4-6 YEAR OLDS

Using the **Get Creative with Art** online modules themes

LOVE AND FAMILY

- *Outline for an online course for 4-6 year olds on the subject of art, love and family:*
- *Total Duration : approx 2 hours*
- **Part 1 (30 minutes):**
  - Introduction to the course and presentation of the main topics
  - Short lesson on art and its importance as a form of expression and communication
  - Practical exercise: The children will be invited to draw or paint a scene that represents their family
- **Part 2 (30 minutes):**
  - Guided discussion about love and family ties, through the viewing of images of works of art representing families and parents with their children
  - Practical exercise: The children will be asked to make a necklace or bracelet with the names of their family members

LOVE AND FAMILY

- **Part 3 (30 minutes):**
  - Short lesson on the different forms of love (romantic love, family love, love for friends, etc.) and the emotions associated with them
  - Practical exercise: children will be invited to create a collage of images representing the different forms of love and the emotions associated with them
- **Part 4 (30 minutes):**
  - Final discussion on the topics covered in the course and on the works created by the children
  - Conclusion of the course and invitation to continue exploring art and its themes through the observation and creation of works of art
- **As for the materials needed, you will need:**
  - sheets of paper and colors for the first exercise
  - materials to create the necklace or bracelet (thread, beads, plastic letters to write names)
  - magazines or printed pictures for collage

STRENGTH AND POWER

Outline for an online course for 4-6 year olds on the subject of art, strength and Power

Total Duration : approx 2 ½ hours

- **Part 1 (30 minutes):**

- Introduction to the course and presentation of the main topics
- Short lesson on art and its importance as a form of expression and communication
- Practical exercise: the children will be asked to draw or paint a picture that represents strength

- **Part 2 (30 minutes):**

- Presentation of a work of art that represents a powerful character or a notable figure in history, such as a king or queen, and discussion of the figure presented
- Practical exercise: the children will be asked to make a drawing or a sculpture that represents the character presented and its strength

STRENGTH AND POWER

- **Part 3 (30 minutes):**

- Presentation of artwork representing a historical event or battle, and discussion of the force and power involved in the event or battle
- Hands-on exercise: Children will be asked to create a painting or drawing that represents the event or battle being presented and the strength and power involved

- **Part 4 (30 minutes):**

- Presentation of a work of art that represents nature and its power, such as a painting of a thunderstorm or rough seas
- Discussion about the force of nature and its effects on people
- Practical exercise: the children will be invited to create a drawing or a sculpture that represents the force of nature

STRENGTH AND POWER

- **Part 5 (30 minutes):**

- Final discussion on the topics covered in the course and on the works created by the children
- Conclusion of the course and invitation to continue exploring art and its themes through the observation and creation of works of art

- **As for the materials needed, you will need:**

- sheets of paper and colors for the first exercises
- clay or other materials for sculpture
- materials for painting or drawing

NATURE

- *Outline for an online course for 4-6 year olds on the subject of art and nature:*
- *Total Duration : approx 2 ½ hours*
- **Part 1 (30 minutes):**
  - Introduction to the course and presentation of the main topics
  - Short lesson on art and its importance as a form of expression and communication
  - Practical exercise: the children will be invited to draw or paint a picture that represents nature
- **Part 2 (30 minutes):**
  - Presentation of a work of art that represents nature, such as a landscape painting, and discussion about its beauty and its importance to humans
  - Hands-on exercise: Children will be asked to create a drawing or sculpture inspired by nature

NATURE

- **Part 3 (30 minutes):**

- Presentation of an artwork featuring animals, such as a painting of a giraffe or a sculpture of an elephant, and discussion about their beauty and importance to the balance of nature
- Hands-on exercise: Children will be asked to create a drawing or sculpture inspired by animals

- **Part 4 (30 minutes):**

- Presentation of an artwork featuring plants, such as a painting of a flower or a sculpture of a tree, and discussion about their beauty and importance to life on Earth
- Hands-on exercise: Children will be asked to create a drawing or sculpture inspired by plants

NATURE

- **Part 5 (30 minutes):**

- Final discussion on the topics covered in the course and on the works created by the children
- Conclusion of the course and invitation to continue exploring art and nature through the observation and creation of works of art

- **As for the materials needed, you will need:**

- sheets of paper and colors for the first exercises
- clay or other materials for sculpture
- materials for painting or drawing

WORK AND INDUSTRY

Outline for an online course for 4-6 year olds on the subject of art, work and industry
Total Duration : approx 21/2 hours

- **Part 1 (30 minutes):**

- Introduction to the course and presentation of the main topics
- Short lesson on art and its importance as a form of expression and communication
- Practical exercise: the children will be asked to draw or paint a picture that represents the work

- **Part 2 (30 minutes):**

- Presentation of an artwork representing work, such as a painting of a farmer or a photograph of a worker in a factory, and discussion of its importance to society
- Hands-on exercise: Children will be asked to create a drawing or sculpture inspired by the work

WORK AND INDUSTRY

- **Part 3 (30 minutes):**

- Presentation of a work of art representing the industry, such as a painting of a workshop or a sculpture of a machine, and discussion of its importance for the development of the economy
- Hands-on exercise: Children will be asked to create a drawing or sculpture inspired by industry

- **Part 4 (30 minutes):**

- Discussion on the division of labor and the various professions, using some famous figures of art as a starting point, such as a painter or a musician
- Practical exercise: the children will be asked to draw or paint a picture representing a profession that fascinates them

WORK AND INDUSTRY

- **Part 5 (30 minutes):**

- Final discussion on the topics covered in the course and on the works created by the children
- Conclusion of the course and invitation to continue exploring art and work through the observation and creation of works of art

- **As for the materials needed, you will need:**

- sheets of paper and colors for the first exercises
- clay or other materials for sculpture
- materials for painting or drawing

OUR WORLD

- Scheme for an online course for 4-6 year olds on the topic of art and the world today:
- Total duration: 2 ½ hours
- **Part 1 (30 minutes):**
  - Introduction to the course and presentation of the main topics
  - Short lesson on art and its importance as a form of expression and communication
  - Practical exercise: the children will be invited to draw or paint a picture that represents today's world
- **Part 2 (30 minutes):**
  - Presentation of a work of art that represents today's world, such as a painting or photograph of a city, and discussion of its importance to society
  - Practical exercise: the children will be asked to create a drawing or a sculpture inspired by today's world

OUR WORLD

- **Part 3 (30 minutes):**

- Discussion on the nature of today's world, using as a starting point some works of art that represent current problems or themes, such as immigration or pollution
- Practical exercise: the children will be asked to draw or paint a picture that represents a current problem or theme

- **Part 4 (30 minutes):**

- Presenting a work of art that represents hope for the future, such as a painting or sculpture that represents peace or social justice
- Discussion on the nature of hope and change
- Hands-on exercise: Children will be asked to create a drawing or sculpture inspired by hope for the future

OUR WORLD

- **Part 5 (30 minutes):**

- Final discussion on the topics covered in the course and on the works created by the children
- Conclusion of the course and invitation to continue exploring art and today's world through the observation and creation of works of art

-

- **As for the materials needed, you will need:**

- sheets of paper and colors for the first exercises
- clay or other materials for sculpture
- materials for painting or drawing

SCIENCE AND TECHNOLOGY

Outline for an online course for 4-6 year olds on the subject of art, science and technology
Total Duration : approx 21/2 hours

- **Part 1 (30 minutes):**

- Introduction to the course and presentation of the main topics
- Short lesson on science and technology, explaining to children the importance of these disciplines for our daily life
- Practical exercise: the children will be invited to draw or paint a car or a technological object that they know and love

- **Part 2 (30 minutes):**

- Presentation of a work of art that represents science or technology, such as a painting that represents a scientific discovery or an art installation that uses technology
- Discussion on the relationship between art, science and technology and how these disciplines can interact
- Hands-on exercise: Children will be asked to create a work of art that represents science or technology
-

SCIENCE AND TECHNOLOGY

- **Part 3 (30 minutes):**

- Discussion on the nature of science and technology, using as a starting point some works of art that represent problems or themes related to these disciplines, such as pollution or environmental protection
- Practical exercise: the children will be asked to draw or paint a picture representing a theme related to science or technology

- **Part 4 (30 minutes):**

- Presentation of a work of art representing the discovery or invention of an object or technology, such as a painting or an installation representing the invention of the airplane or the telephone
- Discussion of the nature of discovery and invention and their importance to scientific and technological progress
- Practical exercise: the children will be invited to create a drawing or a sculpture inspired by a scientific or technological discovery or invention

SCIENCE AND TECHNOLOGY

- **Part 5 (30 minutes):**

- Final discussion on the topics covered in the course and on the works created by the children
- Conclusion of the course and invitation to continue exploring art and science/technology through the observation and creation of works of art

-

- **As for the materials needed, you will need:**

- sheets of paper and colors for the first exercises
- clay or other materials for sculpture
- materials for painting or drawing

FREEDOM

- Scheme for an online course for 4-6 year olds on the topic of art and freedom:
- Total duration: 21/2 hours
- **Part 1 (30 minutes):**
  - Introduction to the course and presentation of the main topics
  - Short lesson on freedom, explaining to children the meaning of this concept and how it manifests itself in our daily life
  - Practical exercise: the children will be invited to draw or paint what freedom represents for them
- **Part 2 (30 minutes):**
  - Presentation of a work of art that represents the theme of freedom, such as a painting or sculpture expressing freedom or the struggle for freedom
  - Discussion on the relationship between art and freedom and how art can be used to express concepts and ideas related to freedom
  - Practical exercise: The children will be asked to create a work of art that represents freedom

FREEDOM

- **Part 3 (30 minutes):**

- Discussion of the nature of freedom, using as a starting point some artwork representing the struggle for freedom, such as a painting representing the struggle for civil rights or an art installation representing resistance to dictatorship
- Practical exercise: the children will be invited to draw or paint a picture representing a theme related to the struggle for freedom

-

- **Part 4 (30 minutes):**

- Presentation of a work of art that represents diversity and tolerance, such as a painting or sculpture that represents the beauty of cultural diversity or individual diversity
- Discussion on the relationship between art and diversity and how art can be used to promote tolerance and diversity
- Hands-on exercise: Children will be asked to create a drawing or sculpture inspired by diversity and tolerance

FREEDOM

- **Part 5 (30 minutes):**

- Final discussion on the topics covered in the course and on the works created by the children
- Conclusion of the course and invitation to continue exploring art and the theme of freedom through the observation and creation of works of art

- **As for the materials needed, you will need:**

- sheets of paper and colors for the first exercises
- clay or other materials for sculpture
- materials for painting or drawing

MIGRANTS AND REFUGEES

Online course for 4 or 6 year olds that uses ideas from art and artwork by various authors to discuss the topic of migrants and refugees. *Total Duration : approx 21/2 hours*

Title of the course: "On the road: we explore the stories of migrants and refugees through art"

- **Course objectives:**

- Understanding the experience of migrants and refugees through the stories behind the works of art
- Learn the importance of solidarity and acceptance
- Develop empathy and compassion towards others

- **Course program:**

1. **Introduction (10 minutes)**

- Brief introduction to the topic of migrants and refugees
- Presentation of the course

2. **Art and migrants (30 minutes)**

- Discussion on the use of art to tell the stories of migrants and refugees
- Presentation of some famous artworks representing the theme of migrants and refugees
- Analysis of some works of art specially chosen for children

MIGRANTS AND REFUGEES

Note: the presence of an adult is recommended to assist children during the course.

3. The stories of migrants (30 minutes)

- Reading some stories of migrants and refugees specially chosen for children
- Discussion on the experiences of these individuals and the reasons that led them to leave their homes

4. Solidarity and welcome (30 minutes)

- Discussion on the different forms of solidarity and welcome that we can offer to migrants and refugees
- Presentation of some organizations that help migrants and refugees

MIGRANTS AND REFUGEES

Note: the presence of an adult is recommended to assist children during the course.

5. Practical activity (20 minutes)

- Artistic activity that encourages empathy and compassion for migrants and refugees

6. Conclusion (10 minutes)

- Summary of the main points of the course
- I invite you to make a difference in the lives of migrants and refugees

• Required materials:

- Computer or mobile device with internet connection
- Selected artwork for the course (which may be shown in slide or video presentations)
- Children's books that tell the stories of migrants and refugees
- Materials for the artistic activity (paper, markers, colors)

Δράσεις διάχυσης του προγράμματος

Ημερίδα

Ημερίδα με Διεθνή Συμμετοχή
Τέχνη, Δημιουργικότητα και Διαδίκτυο:
"Δια-συνδέοντας" τη σχολική τάξη με Μουσεία Τέχνης

Θεσσαλονίκη, 29 Νοεμβρίου 2022, 5:00 μμ
3^ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης, Δελφών 196, 54248, Θεσσαλονίκη

*Για να παρακολουθήσετε την ημερίδα, παρακαλούμε πραγματοποιήσετε την εγγραφή σας **ααρώνας εδών***

Επιμέλεια αφίσας και διαγράμμισης:
Αναστασία Ζωή Σουλίου

Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Erasmus+ KA2
«GCAO: Get Creative with Art Online»
<https://www.getcreativewithart.org/>

Θα χορηγηθούν βεβαιώσεις παρακολούθησης.

The project GCAO: Get Creative with Art Online (2020-1-UJK01-KA227-SCH-094566) is funded by the European Commission.

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Ημερίδα με Διεθνή Συμμετοχή
Τέχνη, Δημιουργικότητα και Διαδίκτυο:
‘Δια-συνδέοντας’ τη σχολική τάξη με Μουσεία Τέχνης

στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Erasmus+, Key Action 2
«GCAO: Get Creative with Art Online»
<https://www.getcreativewithart.org/>

Θεσσαλονίκη, 29 Νοεμβρίου 2022
3^ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης, Δελφών 196

Τρίτη 29 Νοεμβρίου 2022, 17:00-21:30, 3ο Δημοτικό Σχολείο Θεσ/νίκης, Δελφών 196

Σας προσκαλούμε να συμμετέχετε στην Ημερίδα με διεθνή συμμετοχή παρουσίασης των πνευματικών προϊόντων που εξήχθησαν στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα «Get Creative with Art Online (GCAO)» (Erasmus+, Key Action 2) (<https://www.getcreativewithart.org/>).

Σκοπός του Προγράμματος GCAO είναι να φέρει σε επαφή τους μαθητές και τις μαθήτριες με σημαντικά έργα τέχνης που υπάρχουν στις Εθνικές Πινακοθήκες και να τους δημιουργήσει συναρπαστικές ευκαιρίες να εξερευνήσουν την τέχνη μέσα από μια σειρά θεμάτων, και μέσω αυτών να αναπτύξουν μια διά βίου αγάπη για την τέχνη.

Η συμμετοχή στην ημερίδα προϋποθέτει εγγραφή μέσω της εξής φόρμας google: <https://forms.gle/EvAx9fd8cuGWRie46> και θα διεξαχθεί με φυσική παρουσία, σύμφωνα με τα υγειονομικά πρωτόκολλα προστασίας για την Covid-19. Γλώσσα διεξαγωγής είναι η ελληνική, και για το μέρος των εισηγήσεων στην αγγλική θα υπάρξει διερμηνεία, την οποία αναλαμβάνει η ομάδα του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Διερμηνείας και Μετάφρασης του Α.Π.Θ., με επιστημονικά υπεύθυνη την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια κα. Ανθή Βηδενμάιερ του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Α.Π.Θ.

Η παρουσία σας θα μας τιμήσει ιδιαίτερα.

Με εκτίμηση

Ο Επιστημονικός Υπεύθυνος

Αντώνης Λενακάκης

Αναπληρωτής Καθηγητής, ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ
Πληροφορίες: alen@nured.auth.gr, 6977706291

Ημερίδα με Διεθνή Συμμετοχή
Τέχνη, Δημιουργικότητα και Διαδίκτυο:
‘Δια-συνδέοντας’ τη σχολική τάξη με Μουσεία
Τέχνης

στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού
Προγράμματος Erasmus+, Key Action 2
«GCAO: Get Creative with Art Online»
(«Γίνετε δημιουργικοί/ές με την Τέχνη στο
Διαδίκτυο»)

<https://www.getcreativewithart.org/>

Θεσσαλονίκη, 29 Νοεμβρίου 2022

3^ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης,

Δελφών 196, Θεσσαλονίκη

The Project “GCAO: Get Creative with Art Online” (2020-1-UK01-KA227-SCH-094566) is funded by the European Commission.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

Τέχνη, Δημιουργικότητα και Διαδίκτυο: «Δια-συνδέοντας» τη σχολική τάξη με Μουσεία Τέχνης

- 17.00 **Εγγραφές**
- 17.30 **Καλωσόρισμα – Χαιρετισμοί**
Αντώνης Λενακάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ, Επιστημονικός Υπεύθυνος του Προγράμματος GCAO
Δόμνα Κακανά, Καθηγήτρια ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ, Κοσμητόρισα Παιδαγωγικής Σχολής ΑΠΘ
Στέλλα Λάββα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Κοσμητόρισα Σχολής Καλών Τεχνών, ΑΠΘ
Μαρία Μπιρμπίλη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πρόεδρος ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ
Νάσια Νταή, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Διεύθυνσης Π.Ε. Ανατολικής Θεσσαλονίκης
Τάσος Παπάς, Διευθυντής 3^{ου} Δημοτικού Σχολείου Θεσσαλονίκης
- 18.00 **Το Πρόγραμμα GCAO. Μια εισαγωγή στο πρόγραμμα από την ομάδα του Ηνωμένου Βασιλείου**
Linda Barker, Ray Kirtley, Marion Mills, Chris Souvlis, & Chris Williams, Ηνωμένο Βασίλειο
- Η οπτική των παιδιών για τις θεματικές ενότητες του Προγράμματος GCAO**
Christina Erenvidh & Maggis Odstam, Σουηδία
- Το Πρόγραμμα GCAO: Η εμπειρία της Ιταλίας**
Fabio Boccio, Patrizia Pelliccioni, & Ricardo Martorana, Ιταλία
- 18.30 **Διάλειμμα**

18.45 **Το Πρόγραμμα “Get Creative with Art Online”:** Πάλι για τέχνη στην εκπαίδευση; Και μάλιστα διαδικτυακά;
Αντώνης Λενακάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ, Επιστημονικός Υπεύθυνος του Προγράμματος GCAO

Επι-«κοινωνώντας» με την Τέχνη
Μάρθα Ιωαννίδου, Επίκουρη Καθηγήτρια, ΠΤΔΕ ΑΠΘ

«Η Σύγχρονη Τέχνη με εμπνέει»: Μια ψηφιακή περιήγηση σε έργα και δράσεις του ΕΜΣΤ
Μαρίνα Τσέκου, Επιμελήτρια Εκπαίδευσης στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ)

Μουσεία και Διαδίκτυο: Ψηφιακές εμπειρίες τέχνης
Χαρά Κανάρη, Επίκουρη Καθηγήτρια, ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ

Το Πρόγραμμα “Get Creative with Art Online”: Ελευθερία, Πρόσφυγες και Μετανάστες στην Τέχνη
Μαρία Κολτσιδά & Νάσια Χολέβα, Ακαδημαϊκή Υπότροφος, ΠΤΔΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης/ Ακαδημαϊκή Υπότροφος, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

21.00 **Κλείσιμο Ημερίδας**
«Τέχνες σε κίνηση», Θεατροπαιδαγωγικό δρώμενο από την ομάδα *Paedagogus Ludens* της Παιδαγωγικής Σχολής ΑΠΘ

*Οι βεβαιώσεις παρακολούθησης θα χορηγηθούν με τη λήξη της ημερίδας.

Οργανωτική Επιτροπή

Αντώνης Λενακάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, ΤΕΠΑΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Χαρά Κανάρη, Επίκουρη Καθηγήτρια, ΤΕΠΑΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Μαρία Κολτσίδα, Ακαδημαϊκή Υπότροφος, ΠΤΔΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Νάσια Χολέβα, Ακαδημαϊκή Υπότροφος, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Τάσος Παπάς, Διευθυντής 3ου Δημοτικού Σχολείου Θεσσαλονίκης

Στο θεατροπαιδαγωγικό δρώμενο και στην υποστήριξη της ημερίδας συμμετέχει η ομάδα *Paedagogus Ludens* της Παιδαγωγικής Σχολής ΑΠΘ

Τη διερμηνεία αναλαμβάνει η ομάδα του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Διερμηνείας και Μετάφρασης του Α.Π.Θ. με επιστημονικά υπεύθυνη την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια κα. Ανθή Βηδενμάιερ του Τμήματος Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Α.Π.Θ.

Οι Εταίροι του Προγράμματος “GCAO: Get Creative with Art Online”

Συντονιστής του Προγράμματος

Global Learning Association

Ηνωμένο Βασίλειο

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ελλάδα

CREWATIVE

Ιταλία

CEE AUTO-LEARN

Σουηδία

The Project “GCAO: Get Creative with Art Online” (2020-1-UK01-KA227-SCH-094566) is funded by the European Commission.

**GET CREATIVE
WITH ART ONLINE**

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ARISTOTLE
UNIVERSITY OF
THESSALONIKI

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1

Εσπερίδα

Εσπερίδα

με τίτλο

Τέχνες στην εκπαίδευση. Ψηφιακή πρόσβαση και δημιουργική έκφραση

Τετάρτη 26 Απριλίου 2023, 17.30-20.30

8^ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης

Συνδιοργάνωση

- ♦ 8^ο Δ.Σ. Θεσσαλονίκης, Ν. Λύτρας, διευθυντής
- ♦ Παιδαγωγική Σχολή Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Α. Λενακάκης, αναπλ. καθηγητής ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ και Χαρά Κανάρη, επίκ. καθηγήτρια ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ

Επιστημονική επιτροπή

- ♦ Στέλα Λάββα, αναπλ. καθηγήτρια, Κοσμητόρισα της Σχολής Καλών Τεχνών ΑΠΘ
- ♦ Μάρθα Ιωαννίδου, επίκ. καθηγήτρια ΠΤΔΕ ΑΠΘ
- ♦ Αντώνης Λενακάκης, αναπλ. καθηγητής ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ, πρόεδρος
- ♦ Χαρά Κανάρη, επίκ. καθηγήτρια ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ

Εισηγητές:

- ♦ Αντώνης Λενακάκης, αναπλ. Καθηγητής ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ, Χαρά Κανάρη, επίκ. καθηγήτρια ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ και Μαρία Κολτσίδα, διδακτόρισα Θεατροπαιδαγωγικής και ακαδημαϊκή υπότροφος ΠΤΔΕ ΑΠΘ
- ♦ Συμμετέχει με εργαστήριο - δρώμενο η θεατροπαιδαγωγική ομάδα της Παιδαγωγικής Σχολής ΑΠΘ Paedagogus Ludens.

Πρόσκληση

Το 8^ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με την Παιδαγωγική Σχολή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης διοργανώνει εσπερίδα με τίτλο «Τέχνες στην εκπαίδευση. Ψηφιακή πρόσβαση και δημιουργική έκφραση» την Τετάρτη 26 Απριλίου 2023, 17.30-20.30 στο 8^ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης.

Πληροφορίες για την Εσπερίδα: <http://8dim-thess.thess.sch.gr/?p=1413>

Συμμετοχές σε συνέδρια

1. Μουσείο σχολικής ζωής 2021

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

ARISTOTLE
UNIVERSITY OF
THESSALONIKI

ΜΟΥΣΕΙΟ
ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΖΩΗΣ
ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΘΡΑΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ
ΚΟΛΛΕΓΙΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ
ΥΠΟΚΕΝΤΡΟ
ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΣΦΡΑΓΙΣΜΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ

2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο

Το εκπαιδευτικό παιχνίδι και η τέχνη
στην εκπαίδευση και στον πολιτισμό

29-31
Οκτωβρίου
2021

Δημιουργώντας ψηφιακούς «κόμβους» συνεργασίας και δημιουργικότητας ανάμεσα σε Μουσεία Τέχνης και σχολεία της Ευρώπης

Κανάρη Χαρίκλεια,
kanarichara@nured.auth.gr

Λενακάκης Αντώνης,
alen@nured.auth.gr

Κολτσίδα Μαρία,
mkoltsida@nured.auth.gr

Νάσια Χολέβα,
acholeva@nured.auth.gr

GCAO Project: Get Creative with Art Online **[Γίνε δημιουργικός/ή με την τέχνη στο διαδίκτυο]**

Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Erasmus+ (KA227)

Εταίροι από 4 διαφορετικές χώρες: **Ελλάδα, Ιταλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Σουηδία**

Συνεργασία μεταξύ διαφορετικών φορέων τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φορείς εκπαίδευσης και επιμόρφωσης)

Συντονιστής φορέας: Global Learning Association (Ηνωμένο Βασίλειο)

Εταίρος από την Ελλάδα: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

GCAO Project: Θεωρητικό υπόβαθρο_1

- Η σημασία των τεχνών στην **ολόπλευρη ανάπτυξη όλων των παιδιών**
- Η συμπληρωματική σχέση **εκπαίδευσης και τέχνης** για τη δημιουργική έκφραση, κατανόηση, απόκριση και ερμηνεία.
- Οι τέχνες ως μια «παγκόσμια γλώσσα» για την κατανόηση του κόσμου, κοινωνικών καταστάσεων, αξιών, την ανάπτυξη δεξιοτήτων, ενσυναίσθησης, κλπ.
- Η αναγκαιότητα **μείωσης ανισοτήτων**, παροχής πρόσβασης και ποικίλων μαθησιακών εμπειριών σε όλα τα παιδιά σχετικά με τις τέχνες

(Charman, 1993· Λενακάκης & Παρούση, 2019·Μαλαφάντης,2020·Uritis, 2011)

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

GCAO Project: Θεωρητικό υπόβαθρο_2

- Η παιδαγωγική δυναμική και αξία της **διασύνδεσης καλλιτεχνικών αντικειμένων** όπως τα εικαστικά και η θεατροπαιδαγωγική για τη δημιουργική έκφραση, την ανάπτυξη ποικίλων δεξιοτήτων, την κριτική προσέγγιση εννοιών και καταστάσεων, κλπ.
- Η **σχέση μουσείου και σχολείου**. Η σημασία εκπαιδευτικής αξιοποίησης των μουσείων αλλά και υλικού, παιδαγωγικών μεθόδων και διαφορετικών μέσων συμπεριλαμβανομένων και των ψηφιακών μέσων εντός σχολείου.
- Ο **ρόλος των εκπαιδευτικών** στην αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαίδευση αλλά και στη σχέση μουσείου και σχολείου.
- Οι κοινωνικές αλλαγές που αναδεικνύουν την αναγκαιότητα **παιδαγωγικών μεθόδων και πρακτικών που θα καλλιεργούν δεξιότητες του 21^{ου} αιώνα**

(Black, 2012· Γιαννούτσου, 2015· Vemi & Kanari, 2008· Λενακάκης & Παναγή, 2018· Νικονάνου, 2015)

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Σκοπός και στόχοι του GCAO Project_1

Η ενίσχυση της αξιοποίησης των τεχνών στην εκπαίδευση και η καλλιέργεια αγάπης για την τέχνη μέσα από τη δημιουργία **εκπαιδευτικού υλικού σε ψηφιακή μορφή** για εκπαιδευτικούς και μαθητές Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης με **έργα τέχνης από μουσεία και πινακοθήκες** των χωρών που συμμετέχουν στο Πρόγραμμα.

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Σκοπός και στόχοι του GCAO Project_2

Ειδικότερα:

- Η **δημιουργική προσέγγιση έργων τέχνης** από Εθνικές Πινακοθήκες και Μουσεία των χωρών που συμμετέχουν στο Πρόγραμμα,
- η κριτική επεξεργασία και κατανόηση **πανανθρώπινων αξιών, κοινωνικών ζητημάτων και πτυχών του πολιτισμού και του περιβάλλοντος** μέσα από τις τέχνες,
- η ανάπτυξη της **δημιουργικότητας** και της **κριτικής σκέψης** και η καλλιέργεια **αξιών**,
- Η ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών και η **ενίσχυση της σχέσης μουσείου και σχολείου** με τη χρήση **ψηφιακού υλικού** και τη διασύνδεση καλλιτεχνικών αντικειμένων, όπως **τα εικαστικά και η θεατροπαιδαγωγική.**

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Δράσεις & Πνευματικά Προϊόντα του GCAO Project

- Συγγραφή και δημιουργία **εκπαιδευτικού υλικού** για εκπαιδευτικούς και μαθητές/τριες: Οκτώ Θεματικές Ενότητες με επιλογή εικαστικών έργων από όλες τις συμμετέχουσες χώρες για κάθε θεματική, προτεινόμενες δραστηριότητες και πρόσθετες πηγές
- **Αυτο-καθοδηγούμενο online course** με έμφαση στην ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών για την αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαίδευση, τη διαθεματικότητα και τη σημασία της παιδευτικής αξιοποίησης των μουσείων και ψηφιακά
- **Δημιουργία Toolkit** → πηγές, case studies, κλπ
- Δράσεις διάχυσης
- Ενίσχυση **δικτύων συνεργασίας** (σχολεία και μουσεία)

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Μεθοδολογία του GCAO Project

Συνεργασία διεπιστημονικών ομάδων (εκπαιδευτικοί, εικαστικοί, θεατροπαιδαγωγοί, μουσειοπαιδαγωγοί, κλπ) σε οριζόντιο και κάθετο επίπεδο (μεταξύ των ομάδων κάθε χώρας και εντός κάθε χώρας) για τη συγγραφή του εκπαιδευτικού υλικού (επιλογή των εικαστικών έργων από όλες τις χώρες και των δραστηριοτήτων για κάθε θεματική ενότητα)

Πιλοτική εφαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού – Ανατροφοδότηση από εκπαιδευτικούς – Οριστικοποίηση του υλικού και του περιεχομένου του – **Αξιολόγηση**

Ανάπτυξη του Online Course → έρευνα και ανάλυση για την εκπαίδευση εκπαιδευτικών στις τέχνες στην εκπαίδευση, σχεδιασμός και πιλοτική δοκιμή, εφαρμογή

Δημιουργία Toolkit

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Οι Θεματικές Ενότητες του GCAO Project_1

Οι οκτώ θεματικές ενότητες (modules) περιλαμβάνουν:

Έργα τέχνης σχετικά με κάθε θεματική από μουσεία και πινακοθήκες κάθε συμμετέχουσας χώρας

Προτεινόμενες δραστηριότητες για την επεξεργασία των έργων και κάθε θέματος και την ανάπτυξη δημιουργικότητας και κριτικής σκέψης (**εικαστικές, θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες**, κλπ)

Συνδέσμους και προτάσεις για τη γνωριμία των μαθητών/τριών με τα αντίστοιχα **μουσεία και τις πινακοθήκες**

Πρόσθετες πηγές

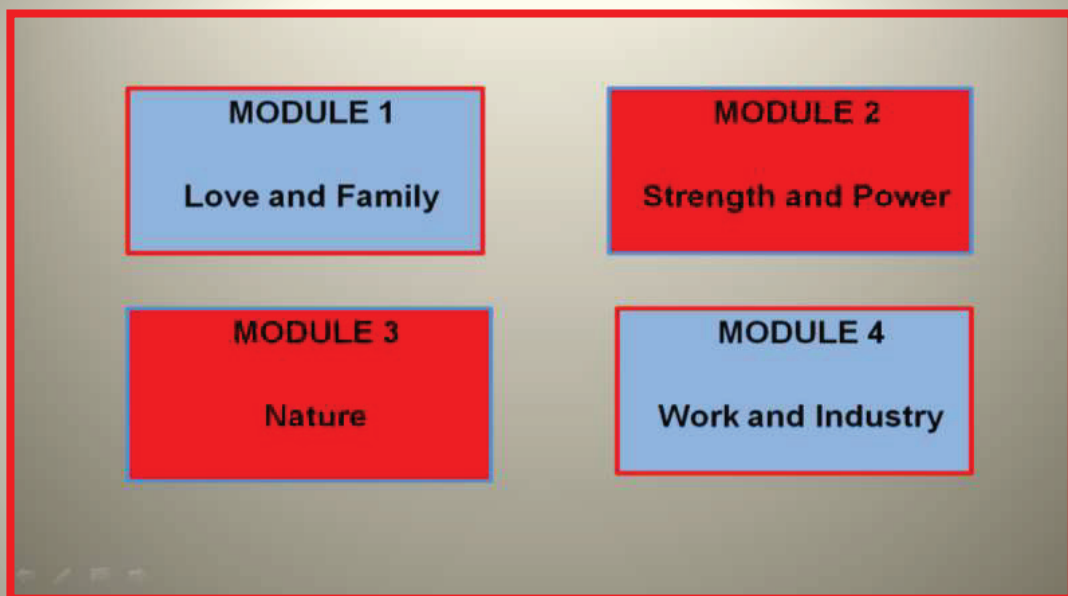
GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Θεματικές Ενότητες του GCAO Project_2

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Ενδεικτικές επιλογές έργων από την Εθνική Πινακοθήκη,
<https://www.nationalgallery.gr/el/>

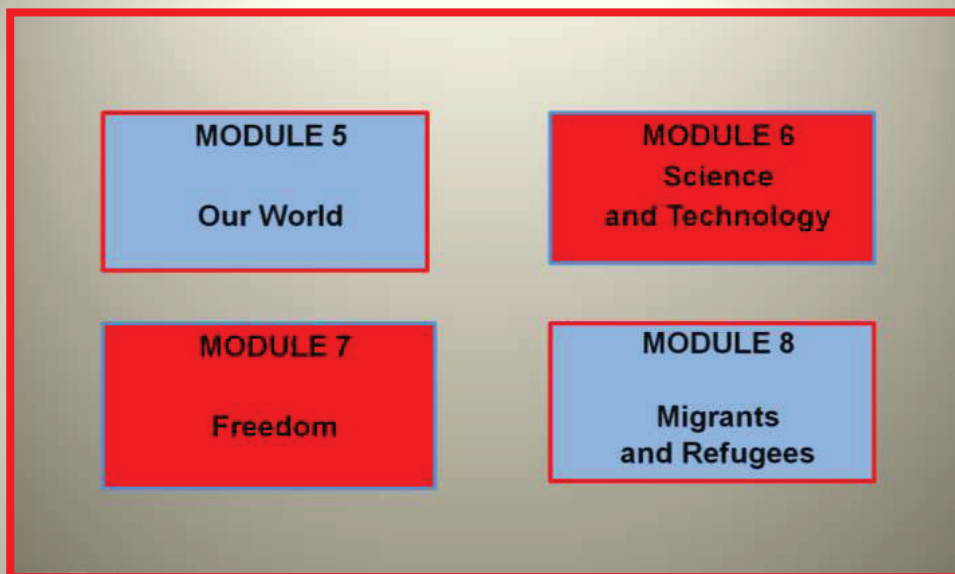
GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Θεματικές Ενότητες του GCAO Project_3

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Ενδεικτικές επιλογές έργων από την Εθνική Πινακοθήκη,
<https://www.nationalgallery.gr/el/>

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

GCAO Project: Καλλιεργώντας τη δημιουργικότητα και την αγάπη για την τέχνη

Οι τέχνες δημιουργούν πολιτισμικές γέφυρες που ενώνουν τους ανθρώπους καλλιεργώντας την ενσυναίσθηση, τη δημιουργικότητα και την κριτική σκέψη.

Διαδραματίζουν έναν κεντρικό ρόλο και αποτελούν ενοποιητικό μοχλό μιας εκπαιδευτικής ολοκλήρωσης, η οποία στοχεύει στον μετασχηματισμό (όχι στην αναπαραγωγή) μέσω της εκπαίδευσης των κοινωνικών δομών.

(Λενακάκης & Παρούση, 2019).

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

GCAO Project: Καλλιεργώντας τη δημιουργικότητα και την αγάπη για την τέχνη

Από τα πρώτα στάδια του GCAO Project καταδεικνύεται και επιβεβαιώνεται η σημασία της **διεπιστημονικής συνεργασίας**, της **επικοινωνίας** και της **ακαδημαϊκής και επαγγελματικής έρευνας και εμπειρίας** για τη δημιουργία υλικού και ανάπτυξης παιδαγωγικών πρακτικών που θα προωθούν την ουσιαστική αξιοποίηση των τεχνών και την ενίσχυση της σχέσης μουσείου και σχολείου.

Η **ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών** προς αυτή την κατεύθυνση είναι καίριας σημασίας ώστε οι μαθητές/τριες από διαφορετικές χώρες και διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα να μνηθούν σε έναν τρόπο κατανόησης του κόσμου, του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, καθολικών αξιών και κοινωνικών καταστάσεων στο χρόνο, στο χθες, στο σήμερα αλλά και στο αύριο.

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

GCAO Project: Καλλιεργώντας τη δημιουργικότητα και την αγάπη για την τέχνη

Το **εκπαιδευτικό ψηφιακό υλικό** για εκπαιδευτικούς και μαθητές/τριες που δημιουργείται στο πλαίσιο του GCAO Project αναμένεται να αποτελέσει μια χρήσιμη και ανοιχτής πρόσβασης πηγή που δεν περιορίζεται στα επιλεγμένα έργα τέχνης αλλά μπορεί να αποτελέσει πηγή έμπνευσης και διεύρυνσης των επιλογών και των πρακτικών με πολλαπλά οφέλη για όλα τα παιδιά.

Με το project αυτό υποστηρίζουμε μια **παιδαγωγική των τεχνών/της δημιουργικότητας** (και όχι μια παιδαγωγική της εκπαίδευσης) η οποία διαφοροποιεί ουσιαστικά κατά την εκτίμησή μας τη μαθησιακή πρακτική της «ποιήσεως» απ' αυτήν της «πράξεως» και καθιστά τη διαδικασία της μάθησης κοινωνική διαδικασία με νόημα, τονίζοντας τη σημειωτική και αισθητική δύναμη των τεχνών.

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Ενδεικτικές βιβλιογραφικές αναφορές

- Black, G. (2012). *Transforming Museum in the Twenty First Century*. London: Routledge.
- Γιαννούτσου, Ν. (2015). Αξιοποίηση των ψηφιακών μέσων στη Μουσειοπαιδαγωγική. Στο: Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή Μάθηση και Εμπειρία στον 21ο αιώνα*. (σσ. 225-252). [ηλεκτρ. βιβλ.] Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, διαθέσιμο στο <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/712>
- Charman, L. (1993). *Διδακτική της τέχνης. Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Λενακάκης, Α., & Παρούση, Α. (2019). *Η τέχνη του κουκλοθέατρου στην εκπαίδευση. Παιχνίδι συγκλίσεων και αποκλίσεων*. Αθήνα: Gutenberg.
- Λενακάκης, Α. & Παναγή, Α. (2018). Η θεατροπαιδαγωγική στο μουσείο: Ζητήματα έρευνας, θεωρίας και πράξης. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 19, 90-10.
- Μαλαφάντης, Κ. (2020). Η τέχνη ως μέσο πολιτισμικής καλλιέργειας και εκπαίδευσης. *MuseEd, Museum, School, Education 1(2)*, 10-18. ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ-ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ.
- Νικονάνου, Ν. (2015). Μουσειοπαιδαγωγικές μέθοδοι. Συμμετοχή-εμπειρία-δημιουργία. Στο: Ν. Νικονάνου (Επιμ.). *Μουσειακή Μάθηση και Εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 51-85). [ηλεκτρ. βιβλ.] Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, διαθέσιμο στο <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/712>
- Upitis, R. (2011). *Arts education for the development of the whole child*. Ontario: Elementary Teachers' Federation of Ontario
- Vemi, V., & Kanari H. (2008). School teachers and museum education: A key factor in expanding the inclusive character of museums. *The International Journal of the Inclusive Museum*, 1, 1 – 8.

Σας ευχαριστούμε για την προσοχή σας!!

Το Πρόγραμμα **GCAO Project: Get Creative with Art Online** (2020-1-UK01-KA227-SCH-094566) χρηματοδοτείται από το Erasmus+ Programme της Ευρωπαϊκής Ένωσης

<https://www.getcreativewithart.org/>

**GET CREATIVE
WITH ART ONLINE**

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Συμμετοχές σε συνέδρια

2. Εθνικό Μουσείο Στοκχόλμης
17.05.2022

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

ARISTOTLE
UNIVERSITY OF
THESSALONIKI

**Aristotle University of
Thessaloniki**

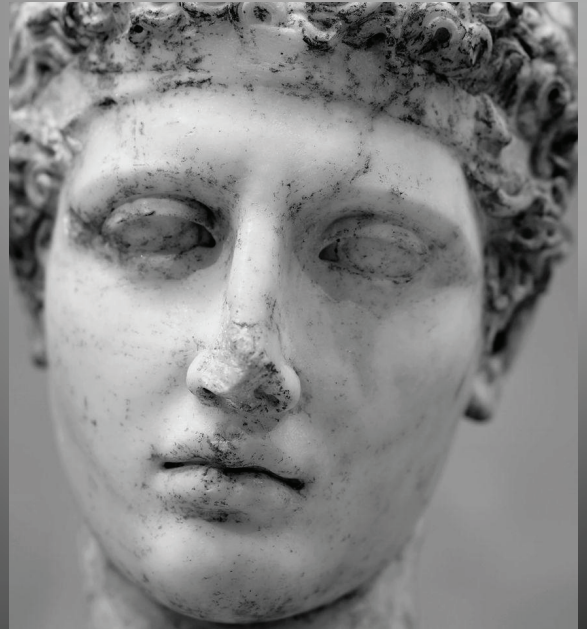
Dr Antonis Lenakakis

Dr Chara Kanari

Nassia Choleva, PhD(c)

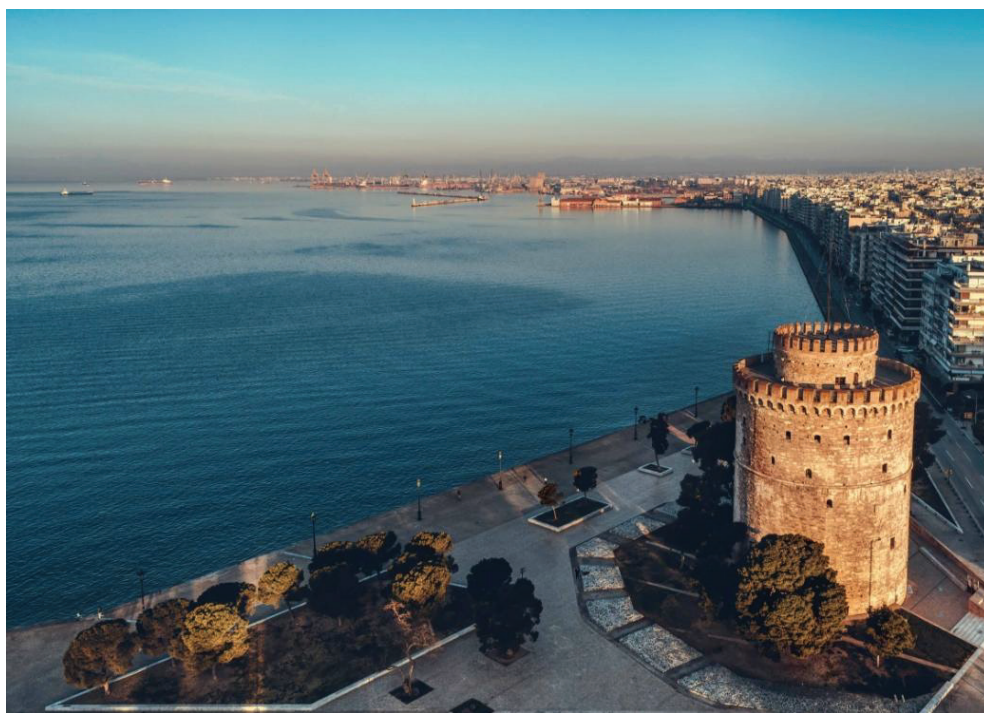
Mary Koltsida, PhD(c)

**Dissemination Activity –
Nationalmuseum
Stockholm, 17.05.2022**

Thessaloniki, Greece

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

**Aristotle University of
Thessaloniki
Faculty of Education
School of Primary Education,
and **School of Early
Childhood Education****

**GET CREATIVE
WITH ART ONLINE**

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

The AUTH Team of the GCAO Project

Antonis Lenakakis

Associate Professor – Coordinator of the Project for the AUTH,
alen@nured.auth.gr

Area of Specialization: Drama/Theatre Pedagogy

Research interests: Multicultural – Intercultural Education, Teaching methods, Aesthetic Education, Creativity, Teachers' training, etc

Chara Kanari

Assistant Professor,
kanarichara@nured.auth.gr

Area of Specialization: Museum Education

Research interests: Cultural Heritage in Education, Creativity, Inclusion, Accessibility, Disability studies, formal, informal, non-formal education, Teachers' training, etc

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

The AUTH Team of the GCAO Project

Maria Koltsida
PhD Candidate at Aristotle University of Thessaloniki
Research interests: Drama/Theatre Pedagogy methods, Disability studies

Nassia Choleva
PhD Student at Aristotle University of Thessaloniki
Research interests: Drama pedagogy and teacher training, Human Rights Education

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Interdisciplinary Team & GCAO Project_1

- ▶ **Museums & Galleries**
- ▶ **Arts – Visual arts**
- ▶ **Drama/Theatre Pedagogy**
- ▶ **Museum Education**
- ▶ **Universal values & challenges of contemporary society**
- ▶ **Digital material**
- ▶ **Human rights**

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Interdisciplinary Team & GCAO Project_2

- ▶ Interconnections between **visual arts and drama in education** → The critical approach of concepts and situations, creative expression, the development of various skills, knowledge & understanding, social changes and demands, active citizens
- ▶ Interconnections **between museums (galleries) and schools – The role of teachers**
- ▶ Interconnections **among museums (galleries) and schools in European countries**

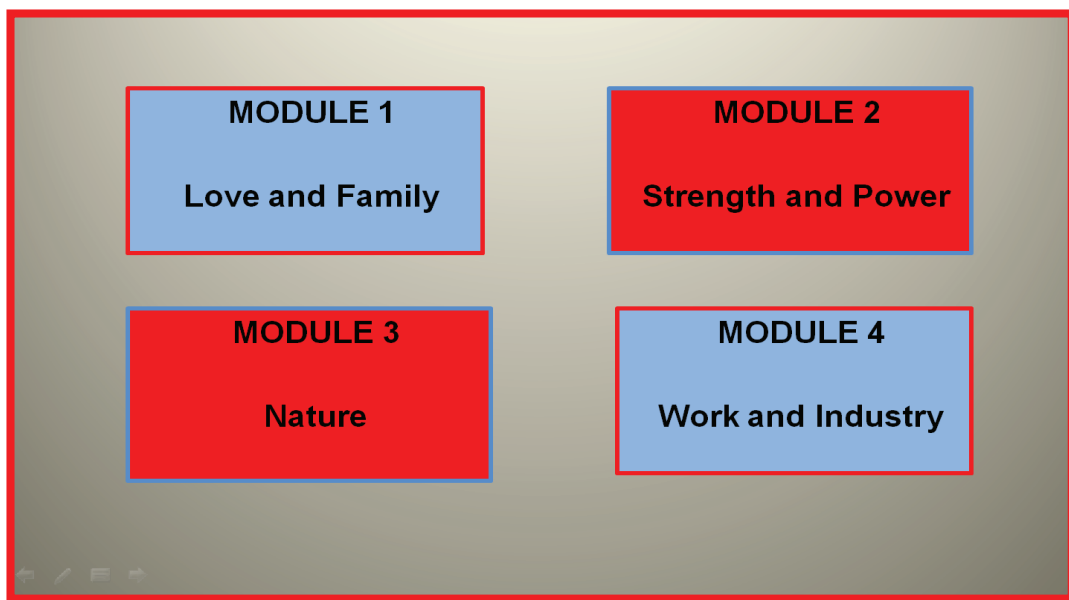

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Modules of the GCAO Project_1

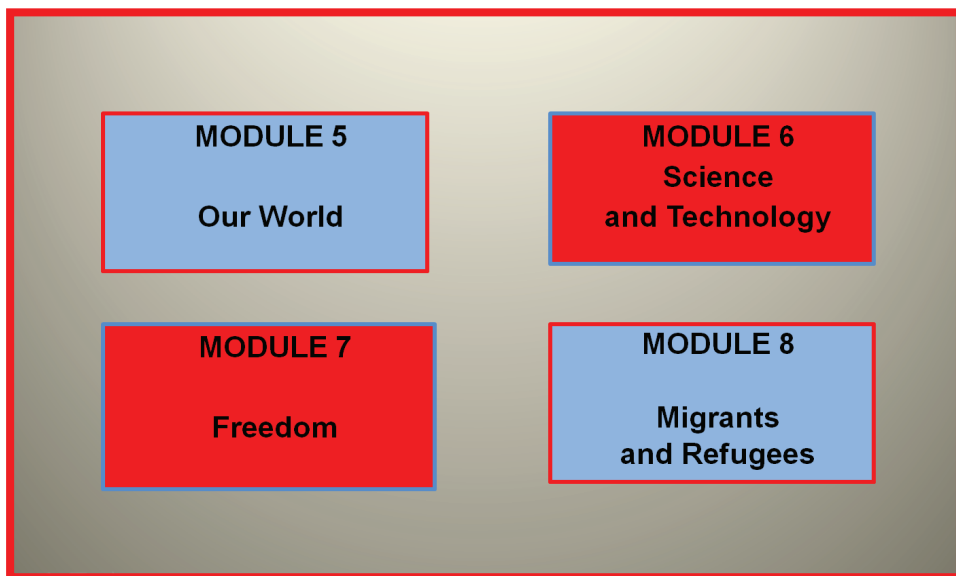

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Modules of the GCAO Project_2

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Module “Freedom”

- “The Defense of the homeland above all else” by Theodoros Vryzakis
- The National Gallery, Athens
- www.nationalgallery.gr/en/all-collections/collection/collections/the-defense-of-the-homeland-above-all-else.html

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Module “Freedom”

“Freedom” by

Bella Raftopoulou,

The National Gallery, Athens

<https://www.nationalgallery.gr/en/all-collections/collection/collections/freedom.html>

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Module “Refugees & Migrants”

•“The Refugee girl/Sleeping Flower Girl” by Georgios Iakovidis,
•The National Gallery, Athens

www.nationalgallery.gr/en/all-collections/collection/collections/the-refugee-girl-sleeping-flower-girl.html

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

National Gallery, Alexandros Soutsos Museum, Evripidis Koutlidis Foundation, <https://www.nationalgallery.gr/en/>

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

National Gallery, Alexandros Soutsos Museum, Evripidis Koutlidis Foundation, <https://www.nationalgallery.gr/en/>

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

National Gallery, Alexandros Soutsos Museum, Evripidis Koutlidis Foundation, <https://www.nationalgallery.gr/en/>

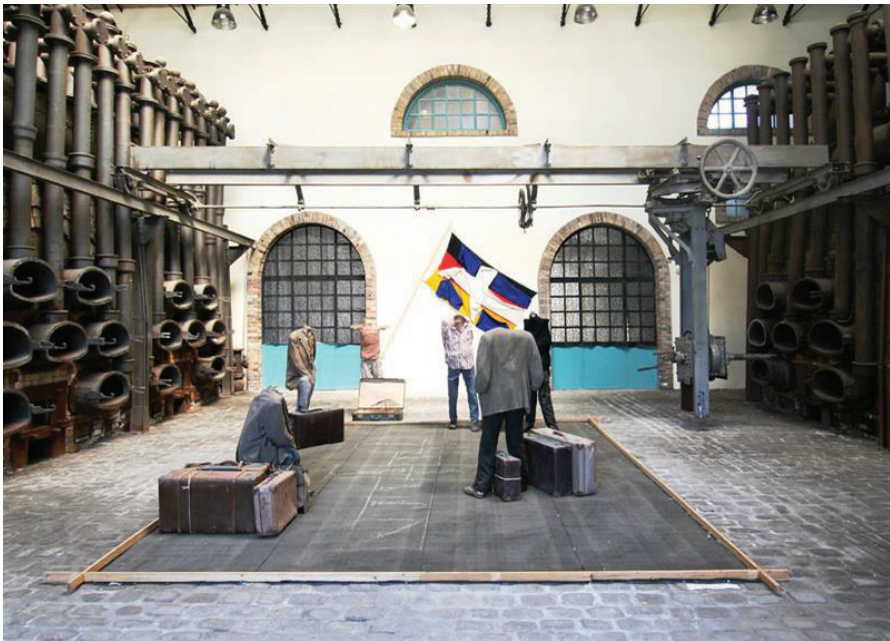

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Module “Refugees & Migrants”

Hopscotch' by Vlassis Caniaris, <http://collection.emst.gr/en/projects/%CE%A4%CE%BF-%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%84%CF%83%CF%8C/>

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΕΜΣΤ - National Museum of Contemporary Art Athens, <https://www.emst.gr/en/>

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

EMST - National Museum of Contemporary Art Athens, <https://www.emst.gr/en/>

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

EMST - National Museum of Contemporary Art Athens, <https://www.emst.gr/en/>

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

“The traveller” [The immigrant]", by Theodoros Papagiannis, <https://theodoros-papagiannis.gr/en>

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

**The "Theodoros Papagiannis" Museum of Contemporary Art, Elliniko, Ioannina,
<https://theodoros-papagiannis.gr/en>**

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

**The "Theodoros Papagiannis" Museum of Contemporary Art, Elliniko, Ioannina,
<https://theodoros-papagiannis.gr/en>**

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Teachers, Arts, Drama/theatre Pedagogy and Museum Education and how we work _1

- ▶ Teachers' critical role between students and museums
- ▶ “Using” **museums as valuable, inspiring and stimulating spaces for discovery, knowledge, skills, creativity, critical thinking**
- ▶ Using **museum resources** (e.g. educational material, digital tools) in classroom
- ▶ Designing their own **educational programs**
- ▶ Designing their own **material**
- ▶ **Creating creative learning opportunities with arts**

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Teachers, Arts, Drama/theatre Pedagogy and Museum Education and how we work _2

- ▶ Fostering **accessibility and inclusion** in museums for all children
- ▶ **Collaborating with other teachers**, art educators, etc.
- ▶ **Expanding and fostering students' museum experiences** before and after a visit in a museum
- ▶ Using **different methods and tools** (e.g. **drama/theatre Pedagogy**, creative activities, etc)
- ▶ Involving **parents** – collaboration, motivation
- ▶ **Collaborating with museum educators**, etc
- ▶ **Creating networks**

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

How we work... Theory and practice

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

How we work... Theory and practice

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

How we work... Theory and practice

Source: <https://www.museums.cam.ac.uk/blog/2018/11/26/learning-to-teach-in-the-museum/>

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

GET CREATIVE
WITH ART ONLINE

ARISTOTLE
UNIVERSITY OF
THESSALONIKI

Συμμετοχές σε συνέδρια

3. ΟΜΕΡ, 2023

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΡΙΛΗΨΕΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

13^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΟΜΕΡ

Κατανοώντας και προωθώντας
το παιδικό παιχνίδι
στον 21^ο αιώνα
για ένα καλύτερο μέλλον

26 Μαΐου 2023:
Αίθουσα Τελετών, Παλαιό
Κτίριο Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ

27 & 28 Μαΐου 2023:
Πύργος Παιδαγωγικής
Σχολής ΑΠΘ

13ο Πανελλήνιο Συνέδριο της ΟΜΕΡ

Συνδιοργάνωση: Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (Τ.Ε.Π.Α.Ε.)

Υπό την αιγίδα της Παιδαγωγικής Σχολής του

Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ημερομηνία: 26-28 Μαΐου 2023

Τόπος: Θεσσαλονίκη

ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ:

*Κατανοώντας και προωθώντας το παιδικό παιχνίδι στον 21^ο αιώνα,
για ένα καλύτερο μέλλον.*

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΡΙΛΗΨΕΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Διοικούσα Επιτροπή της ΟΜΕΡ (2022 - 2025)

Κατσικονούρη Ευφροσύνη, Πρόεδρος

Σαΐτη Σοφία, Αντιπρόεδρος

Βελλοπούλου Αγγελική, Γραμματέας

Πασχαλίδου Ελένη, Ταμίας

Μαντζουράτου Βασιλική, Υπεύθυνη Δημοσίων Σχέσεων

Στοιχειοθεσία:

Μαντζουράτου Βασιλική, Υπεύθυνη Δημοσίων Σχέσεων ΟΜΕΡ Ελλάδος, Μέλος της

Οργανωτικής Επιτροπής του 13ου Συνεδρίου της ΟΜΕΡ

Γιαννοπούλου Άννα, Πρόεδρος Περιφερειακού Συμβουλίου Δυτικής Ελλάδας και

Πελοποννήσου ΟΜΕΡ, Μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής του 13ου Συνεδρίου της ΟΜΕΡ

Βελλοπούλου Αγγελική, Γραμματέας ΟΜΕΡ Ελλάδος, Μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής του 13ου Συνεδρίου της ΟΜΕΡ

Οι θέσεις που διατυπώνονται στα κείμενα των περιλήψεων αποτελούν ευθύνη των συγγραφέων.

ΛΕΝΑΚΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΕΠΔΕ ΑΠΘ, ΚΑΝΑΡΗ ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ, ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΤΕΠΔΕ ΑΠΘ, ΚΟΛΤΣΙΔΑ ΜΑΡΙΑ, ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΥΠΟΤΡΟΦΟΣ ΠΤΔΕ ΑΠΘ, ΧΟΛΕΒΑ ΝΑΣΙΑ, ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΥΠΟΤΡΟΦΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ.

Το παιχνίδι ρόλων με έργα τέχνης στην αρχική εκπαίδευση και στην επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών.

Η σύγχρονη ραγδαία μεταβαλλόμενη κοινωνία, οι παγκόσμιας κλίμακας κρίσεις και οι επιταγές της εκπαίδευσης δημιουργούν ένα συχνά αντιφατικό τοπίο στο οποίο από τη μια πλευρά η δημιουργικότητα και η ελεύθερη έκφραση θυσιάζονται στον βωμό μιας ανταγωνιστικής εκπαίδευσης μετρήσιμων μαθησιακών αποτελεσμάτων, και από την άλλη θεωρούνται περισσότερο αναγκαίες από ποτέ για την καλλιέργεια ικανοτήτων του 21ου αιώνα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το παιχνίδι συχνά περιθωριοποιείται παρά τη γενικότερη παραδοχή της αξίας του για την ολόπλευρη ανάπτυξη κάθε παιδιού. Η παρούσα εργασία εστιάζει στο παιχνίδι ρόλων και διερευνά την επίδρασή του στην επαγγελματική ανάπτυξη των εν ενεργεία αλλά και μελλοντικών εκπαιδευτικών στο πλαίσιο θεατροπαιδαγωγικών εργαστηρίων για την κατανόηση διαχρονικών κοινωνικών ζητημάτων μέσα από έργα τέχνης. Η ιδιαιτερότητα των θεατροπαιδαγωγικών αυτών εργαστηρίων συνίσταται στην αξιοποίηση έργων τέχνης και μουσειοπαιδαγωγικών πρακτικών για την ανάπτυξη δημιουργικών, ευέλικτων και αυθεντικών περιστάσεων επικοινωνίας και μάθησης. Αντιμετωπίζοντας τους/τις εκπαιδευτικούς ως τους βασικούς σχεδιαστές και διοργανωτές δημιουργικών μαθησιακών περιβαλλόντων θεωρούμε ότι είναι σημαντικό να αναβιώσουν οι ίδιοι/ες το παιχνίδι με άμεσο, αδιαμεσολάβητο και προσωπικό τρόπο. Η αναβίωση αυτή του παιχνιδιού από τον ίδιο τον εκπαιδευτικό υποθέτουμε ότι θα εξασφαλίσει τη γνώση και την εμπειρία από πρώτο χέρι για τον ίδιο, προκειμένου στη συνέχεια να δίνει τον αναγκαίο χώρο και χρόνο στο καθημερινό πρόγραμμά του στο σχολείο. Οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα είναι εκπαιδευτικοί διαφορετικών βαθμίδων εκπαίδευσης και φοιτητές/τριες τριών πανεπιστημιακών τμημάτων της χώρας. Στην έρευνα αξιοποιούνται μεικτές μέθοδοι και εργαλεία συλλογής δεδομένων όπως το ερωτηματολόγιο και τα αναστοχαστικά ημερολόγια. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας, που βρίσκεται σε εξέλιξη, δείχνει μια σαφή μετακίνηση στον τρόπο κατανόησης και αντίληψης της αξίας και της μεθοδολογίας του παιχνιδιού, και δη του παιχνιδιού ρόλων, παράλληλα με την ενίσχυση του ενδιαφέροντος για την αξιοποίηση έργων τέχνης και χώρων μη τυπικής μάθησης, όπως τα μουσεία. Η αναβίωση του παιχνιδιού ρόλων από τους/τις εκπαιδευτικούς και τα έργα τέχνης δημιουργούν μια ανοιχτή, συμπεριληπτική και πολυαισθητηριακή μαθησιακή συνθήκη στην οποία ο παίκτης (ο/η εκπαιδευτικός / το παιδί που παίζει) αντιμετωπίζεται ως ένας δημιουργικός και αναστοχαζόμενος άνθρωπος. Σε αυτό το πλαίσιο, το παιχνίδι και ειδικά το παιχνίδι ρόλων ως διαδικασία και ως προϊόν εξασφαλίζει δρόμους κατανόησης, πολυαισθητηριακής επικοινωνίας και έκφρασης και, μάλιστα, λόγω του ασφαλούς πλαισίου του στο οποίο ο παίκτης μπορεί ελεύθερα «να πει και να κάνει ό,τι θέλει» ένα επίπεδο προβληματισμού και κριτικού στοχασμού που υπερβαίνει το κοινώς αποδεκτό, το αναμενόμενο, το οικείο και το προβλέψιμο.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Παιχνίδι ρόλων, Έργα Τέχνης, Θεατροπαιδαγωγικές και Μουσειοπαιδαγωγικές Μέθοδοι, Ικανότητες 21ου αιώνα.

Συμμετοχές σε συνέδρια
4. 7^ο Θεατρολογικό, 2023

ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ ΑΠΘ

7^ο Πανελλήνιο Θεατρολογικό συνέδριο
<https://www.thea.auth.gr/theatrologiko-synedrio/>

«Το θέατρο και οι τέχνες του: ιστορία, θεωρία και πράξη»
Θεσσαλονίκη, 27 Σεπτεμβρίου – 1 Οκτωβρίου 2023

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 29 Σεπτεμβρίου 2023

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

πανεπιστήμια της Οξφόρδης, Leuven, Goldsmiths, Πατρών, Reading, East London ως προσκεκλημένη ομιλήτρια καθώς και σε πολλά διεθνή συνέδρια.

Θέατρο στην εκπαίδευση: εστιάζοντας στο μουσείο

Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών (φουαγιέ)

ΑΝΤΩΝΗΣ ΛΕΝΑΚΑΚΗΣ, ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΚΑΝΑΡΗ, ΝΑΣΙΑ ΧΟΛΕΒΑ και ΜΑΡΙΑ ΚΟΛΤΣΙΔΑ «Θέατρο, εικαστικά και μουσείο: διαθεματικές παιδαγωγικές συνέργειες με επίκεντρο τη δημιουργικότητα και την κοινωνική ευαισθητοποίηση»

Η θέση των τεχνών στο ελληνικό σχολείο εμφανίζεται διαχρονικά ελλιπής και κατακερματισμένη. Η διαπίστωση αυτή δημιουργεί μειωμένες ευκαιρίες για τους μαθητές και τις μαθήτριες αφενός εξοικείωσης με την ίδια τη γλώσσα των τεχνών και της καλλιτεχνικής έκφρασης αφετέρου συνειδητοποίησης του κοινωνικού χαρακτήρα των τεχνών και των κοινωνικών διαστάσεων της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Οι ουσιαστικές ευκαιρίες για δημιουργικότητα και διαθεματικότητα συνεχώς περιορίζονται εντός του ελληνικού σχολείου, περιορίζοντας με τη σειρά τους τη δυνατότητα μιας ολόπλευρης κατανόησης και ουσιαστικής εμπάθθυσης σε κοινωνικά ζητήματα, που προετοιμάζουν τους μαθητές και τις μαθήτριες ως αυριανούς ενεργούς πολίτες.

Η παρούσα έρευνα εστιάζει στη δυνατότητα που προσφέρει το θέατρο στην εκπαίδευση με στόχο μεταξύ άλλων τη διαθεματική προσέγγιση σύγχρονων και διαχρονικών κοινωνικών θεμάτων, όπως η μετανάστευση και η προσφυγιά, σε συνδυασμό με τις εικαστικές τέχνες και τη δημιουργικότητα. Η ιδιαιτερότητα του θεατροπαιδαγωγικού εργαστηρίου έγκειται στην αξιοποίηση έργων τέχνης από εθνικές πινακοθήκες και μουσεία, καθώς και μουσειοπαιδαγωγικών πρακτικών για την ανάπτυξη δημιουργικών, διαθεματικών σχεδίων εργασίας με στόχο τη βαθύτερη, βιωματική και ολόπλευρη κατανόηση και γνώση του προτεινόμενου θέματος.

Οι συμμετέχουσες/οντες στην έρευνα είναι εν ενεργεία εκπαιδευτικοί διαφορετικών βαθμίδων εκπαίδευσης και ειδικείσης, και φοιτήτριες/τές τριών πανεπιστημιακών τμημάτων της χώρας (προσχολικής και δημοτικής εκπαίδευσης και θεατρικών σπουδών).

Στην έρευνα αξιοποιούνται μεικτές μέθοδοι και εργαλεία συλλογής δεδομένων όπως το ερωτηματολόγιο και τα αναστοχαστικά ημερολόγια. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, δείχνει μια σειρά από ευρήματα: Οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα προσέρχονται με μια γενική γνώση της προτεινόμενης θεματολογίας ενώ ταυτόχρονα δηλώνουν χαμηλά έως μέτρια επίπεδα γνώσης έργων τέχνης και ενδιαφέροντος για επίσκεψη σε χώρους τέχνης. Μετά την εφαρμογή των εργαστηρίων, οι συμμετέχουσες/οντες επιδεικνύουν: α) βαθύτερη κατανόηση του θέματος μέσα από ενσυναίσθηση, ενσώματα και βιωματική εμπειρία, λόγω της διαθεματικής, ολιστικής προσέγγισης (γλωσσικά, καλλιτεχνικά, θεατροπαιδαγωγικά), β) σαφή μετακίνηση στην επιλογή και καλλιέργεια ήπιων δεξιοτήτων όπως η δημιουργικότητα και η κριτική σκέψη, γ)

αυξημένο ενδιαφέρον όσον αφορά την απόλαυση έργων τέχνης, καθώς και την φυσική ή ψηφιακή επίσκεψη σε χώρους τέχνης (εκθέσεις και μουσεία).

Ο **Αντώνης Λενακάκης** είναι αναπληρωτής καθηγητής Θεατρικής Τέχνης και Αγωγής στο Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης της Παιδαγωγικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Οι προπτυχιακές και μεταπτυχιακές του σπουδές αφορούν τις Επιστήμες της Αγωγής, τις Πολιτισμικές Σπουδές, την Κοινωνιολογία, την Διαπολιτισμική Παιδαγωγική, το Παιχνίδι και τη Θεατροπαιδαγωγική στα Πανεπιστήμια Κρήτης και Έσεν Γερμανίας και στη Σχολή Παραστατικών Τεχνών του Πανεπιστημίου Καλών Τεχνών Βερολίνου, απ' όπου έλαβε και το διδακτορικό του. Έχει διδάξει στα Πανεπιστήμια Καλών Τεχνών Βερολίνου, Βιέννης, Κύπρου, Κρήτης, Πελοποννήσου και Θεσσαλίας, έχει εμψυχώσει πλήθος θεατροπαιδαγωγικών εργαστηρίων με εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και έχει συμμετάσχει και συμμετέχει σε εθνικά και ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα. Στα ερευνητικά του ενδιαφέροντα συμπεριλαμβάνει τη θεατροπαιδαγωγική θεωρία και πρακτική στην τυπική, μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση και στην επιμόρφωση εκπαιδευτικών, ενώ μελετήματά του βρίσκονται σε ελληνικά και ξένα περιοδικά, σε πρακτικά συνεδρίων και σε συλλογικούς τόμους.

Η **Χαρίκλεια Κανάρη** είναι επίκουρη καθηγήτρια Μουσικακής Εκπαίδευσης στο Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Σπούδασε Μουσικοπαιδαγωγική Εκπαίδευση, Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση και πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στις Επιστήμες της Αγωγής. Έχει λάβει μέρος ως μέλος της επιστημονικής ομάδας χρηματοδοτούμενων, ερευνητικών προγραμμάτων σχετικών με τα μουσεία, την προσβασιμότητα και τη συμπερίληψη ατόμων με αισθητηριακές αναπηρίες σε μουσεία, στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση, τις τέχνες, την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση, κ.α. Έχει συνεργαστεί με πολλούς φορείς εκπαίδευσης και πολιτισμού στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (Ι.Ε.Π., ΥΠ.Π.Ο.Α., ICEVI-Ευροπε, μουσεία, Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, κ.ά.) για θέματα μουσικακής εκπαίδευσης, προσβασιμότητας, συμπερίληψης, διαφοροποιημένης παιδαγωγικής, κ.λπ. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα αφορούν την Πολιτισμική Κληρονομιά στην Εκπαίδευση, τη Μουσικακή Εκπαίδευση και τις τέχνες στην τυπική, μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση. Έχει συμμετάσχει σε διεθνή και ελληνικά συνέδρια και δημοσιεύσει σε ελληνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων και σε συλλογικούς τόμους.

Η **Νάσια Χολέβα** είναι διδάκτωρ θεατροπαιδαγωγικής του ΑΠΘ. Διδάσκει στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου μαθήματα Παιδαγωγικής του Θεάτρου, ως ακαδημαϊκή υπότροφος. Σπούδασε στο Τμήμα Θεάτρου (ΑΠΘ) και πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στο Εφαρμοσμένο Δράμα (Exeter University). Διορισμένη θεατρολόγος, συντονίζει ομάδες τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης και επιμορφώνει εκπαιδευτικούς. Υπήρξε μέλος ομάδας εμπειρογνομόνων του ΙΕΠ για τον πολιτισμό και τις τέχνες. Δημιουργεί και υλοποιεί θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα και έρευνες (ΕΣΠΑ, Ευρωπαϊκή Ένωση, ΑΠΘ, Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, την ActionAid). Συγγράφει βιβλία και δημοσιεύει έρευνες σε επιστημονικά περιοδικά, συλλογικούς τόμους και συνέδρια. Είναι μέλος της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού *Εκπαίδευση & Θέατρο*. Πρόσφατα ερευνητικά της ενδιαφέροντα είναι η διασύνδεση της θεατροπαιδαγωγικής με την εκπαίδευση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η προσωπική και επαγγελματική ανάπτυξη καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών μέσα από ισότιμες συνεργασίες και η αξιοποίηση έργων τέχνης στην διαθεματική προσέγγιση κοινωνικών ζητημάτων.

Η **Μαρία Κολτσίδα** είναι διδακτορίσσα του Τμήματος Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και διδάσκουσα (ακαδημαϊκή υπότροφος) του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης (ΑΠΘ) στο πεδίο «Θέατρο στην Εκπαίδευση». Σπούδασε στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΑΠΘ και έλαβε το μεταπτυχιακό της δίπλωμα στις Δημιουργικές Τέχνες στην Εκπαίδευση με κατεύθυνση το Θέατρο στην Εκπαίδευση από το Πανεπιστήμιο του Έξτερ. Δημοσιεύσεις της έχουν συμπεριληφθεί σε ελληνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά και έχει συμμετάσχει σε επιστημονικά συνέδρια σε Ελλάδα και εξωτερικό. Τα επιστημονικά της ενδιαφέροντα αφορούν στις Σπουδές για την Αναπηρία και τη

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

2

Χρήσιμη βιβλιογραφία

- Ανδρούτσος, Π. (2008). *Δημιουργία και πειραματική εφαρμογή ενός μοντέλου διδασκαλίας της ιστορίας της μουσικής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. University Studio Press.
- Ανδρούτσος, Π. (2012). *Μέθοδοι διδασκαλίας της μουσικής: Παρουσίαση και κριτική θεώρηση των μεθόδων Orff και Dalcroze*. Edition Orpheus.
- Αρώνη, Γ., Βαλλιανάτος, Α., Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ., & Ποταμούση, Η. (2022). *Σχολεία για όλους. Συμπερίληψη παιδιών προσφύγων στα ελληνικά σχολεία. 31 βασικές δραστηριότητες*. European Wergeland Center (EWC).
- Αυδή, Α., & Χατζηγεωργίου, Μ. (2007). *Η τέχνη του δράματος στην εκπαίδευση*. Μεταίχμιο.
- Αυδή, Α., & Χατζηγεωργίου, Μ. (2018). *Όταν ο δάσκαλος μπαίνει σε ρόλο. 50 προτάσεις για θεατρικά εργαστήρια με Δάσκαλο σε Ρόλο*. Μεταίχμιο.
- Ardouin, I. (2000). *Η καλλιτεχνική αγωγή στο σχολείο*. Νεφέλη.
- Boal, A. (2013). *Θεατρικά παιχνίδια για ηθοποιούς και μη ηθοποιούς* (Μ. Παπαδήμα, Μτφρ.: Χ. Τσαλικίδου, Επιμ.). Σοφία.
- Γκόβας, Ν. (2003). *Για ένα δημιουργικό νεανικό θέατρο. Ασκήσεις, παιχνίδια, τεχνικές. Ένα πρακτικό βοήθημα για εμψυχωτές θεατρικών ομάδων και εκπαιδευτικούς*. Μεταίχμιο.
- Γραμματάς, Θ. (2014). *Το θέατρο στην εκπαίδευση. Καλλιτεχνική έκφραση και παιδαγωγία. Διάδραση*.
- Charman, L. (1993). *Διδακτική της τέχνης. Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή*. Νεφέλη.
- Δογάνη, Κ. (2012). *Μουσική στην προσχολική αγωγή: Αλληλεπίδραση παιδιού-παιδαγωγού*. Gutenberg.
- Gomblich, E. H. (2020). *Το χρονικό της τέχνης* (16η έκδ.). Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Ελένη, Ε., & Τριανταφυλλοπούλου, Κ. (2004). *Το εκπαιδευτικό θέατρο στο νηπιαγωγείο και το δημοτικό*. Πατάκη.
- Ιωαννίδου, Μ. (2018). *Μια εικόνα ισούται με χίλιες λέξεις. Χίλιες λέξεις ισούνται με μια εικόνα; Ο ρόλος των μουσείων λογοτεχνίας και τέχνης στην ενδυνάμωση ή στην αποδυνάμωση της λογοτεχνικής ανάγνωσης*. Στο Β. Αποστολίδου, Δ. Κόκορης, Μ. Γ. Μπακογιάννης, & Ε. Χοντολίδου (Επιμ.), *Λογοτεχνική ανάγνωση στο σχολείο και στην κοινωνία* (σσ. 591-602). Gutenberg.
- Καλλιτεχνική Παιδαγωγική Ομάδα «Ελάτε να Παίξουμε». (1998). *Το σχολείο - εργαστήρι τέχνης και δημιουργίας. Παιχνίδια έκφρασης: Πρόγραμμα 24 ενοτήτων με μουσική, χορό, εικαστικά και θεατρικό παιχνίδι, για παιδιά της προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Κανάρη, Χ. (2014). *Η εκπαιδευτική αξιοποίηση του μουσείου με μαθητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Τα Εκπαιδευτικά, 109-110, 61-73.*

- Κανάρη, Χ., & Βέμη, Β. (2008). Μουσειακή αγωγή και εκπαιδευτικό υλικό μουσείων: Μια έρευνα σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης του νομού Μαγνησίας. Στο Ε. Σταυρίδου, Χ. Σολομωνίδου, & Μ. Παπαρούση (Επιμ.), *Πρωθώντας τη μάθηση: Έρευνα σε σύγχρονα περιβάλλοντα μάθησης και παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού* (σσ. 332-349). Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών.
- Κανάρη, Χ., Βέμη, Β., & Ράπτου, Θ. (2011). «Με το άλφα και το βήτα με το ψι και το ωμέγα... Εκπαιδεύοντας το Βλέμμα». Ένα βιωματικό εργαστήριο μουσειακής εκπαίδευσης. Στο *Πρακτικά Ευρωπαϊκού Συνεδρίου OMEP 2011, «Δημιουργικότητα και Μάθηση στην Πρώτη Σχολική Ηλικία»* (σσ. 486-92). Κυπριακή Επιτροπή Πρώτης Αγωγής και Εκπαίδευσης, Ελληνική Επιτροπή Παγκόσμιας Οργάνωσης Προσχολικής Αγωγής, Τμήμα Επιστημών της Αγωγής, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου.
- Κοντογιάννη, Α. (2008). *Μαύρη αγελάδα. Άσπρη αγελάδα. Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση και διαπολιτισμικότητα*. Τόπος.
- Λενακάκης, Α. (2013b). Η μορφοπαιδευτική αξία του παιχνιδιού και του θεάτρου στην εκπαίδευση. Στο Θ. Γραμματάς (Επιμ.), *Το θέατρο ως μορφοπαιδευτικό αγαθό και καλλιτεχνική έκφραση στην εκπαίδευση και την κοινωνία* (σσ. 58-77). ΕΚΠΑ.
- Λενακάκης, Α. (2014). Θεατροπαιχνίδια και αντικείμενα στο νηπιαγωγείο. Σχεδιασμός, Υλοποίηση και θεωρητική υποστήριξη εκπαιδευτικού προγράμματος. Στο Α. Καρακίτσιος (Επιμ.), *Εκπαιδευτικές παρεμβάσεις μέσω του θεάτρου, της μουσικής, των εικαστικών και της παιδικής λογοτεχνίας σε νηπιαγωγεία με παιδιά Ρομά* (σσ. 193-225). Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Παιδιών Ρομά. [Διαθέσιμο [εδώ](#)].
- Λενακάκης, Α. (2014). Ο θεατροπαιδαγωγός: Το προφίλ ενός καινοτόμου εκπαιδευτικού. Στο Θ. Γραμματάς (Επιμ.), *Το θέατρο στην εκπαίδευση. Καλλιτεχνική έκφραση και παιδαγωγία* (σσ. 172-215). Διάδραση.
- Λενακάκης, Α., & Κανάρη, Χ. (Επιμ.). (2023). *Πολιτισμός, τέχνης και συμπερίληψη. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εφαρμογές*. Σοφία.
- Λενακάκης, Α., & Κολτσίδα, Μ. (2019). Το θεατροπαιδαγωγικό εργαστήριο ως τόπος κοινωνικής και πολιτικής εξάσκησης. Στο Γ. Κατσιαμούρα, Α. Λιάμπας, & Π. Παυλίδης (Επιμ.), *Η κριτική εκπαίδευση για το σχολείο των κοινωνικών αλλαγών*. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ΑΠΘ.
- Λενακάκης, Α., & Παρούση, Α. (2019). *Η τέχνη του κουκλοθέατρου στην εκπαίδευση. Παιχνίδια συγκλίσεων και αποκλίσεων*. Gutenberg.
- Μπόαλ, Α. (1981). *Το θέατρο του καταπιεσμένου* (Ε. Μπραουδάκη, Μτφρ.). Θεωρία.
- Μυρογιάννη, Ε. (2011). Μουσειακή εκπαίδευση στο διαδίκτυο. Στο Δ. Καλεσοπούλου (Επιμ.), *Παιδί και εκπαίδευση στο μουσείο: Θεωρητικές αφητηρίες, παιδαγωγικές πρακτικές* (σσ. 163-82). Πατάκη.
- Νικονάνου, Ν. (Επιμ.). *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/712>
- Νομικού, Μ., Ορφανίδου, Φ., & Χολέβα, Ν. (2014). *Δραστηριότητες βιωματικής μάθησης στα*

- ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα των προσφύγων. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες - γραφείο Ελλάδας. <https://tinyurl.com/bdz4j4rd>
- Παπαδόπουλος, Σ. (2010). *Παιδαγωγική του Θεάτρου*. Εκδ. συγγραφέα.
- Παύλου, Β. (2017). *Εικαστικές τέχνες και εκπαίδευση. Τα παιδιά ως θεατές και παραγωγοί εικαστικών τεχνών*. Γρηγόρη.
- Πίγκου-Ρεπούση, Μ. (2019). *Εκπαιδευτικό δράμα: Από το θέατρο στην εκπαίδευση*. Καστανιώτης.
- Prentki, T. (2009). Τέλος του παιχνιδιού: Μπορεί το θέατρο να σώσει τον πλανήτη;. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 10, 10-18.
- Prentki, T. (2020). Η αισθητική του θεάτρου του Μπρεχτ: η τέχνη της ζωής. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 21, 24-31.
- Σουλιώτου, Α. Ζ. (2021). «Δίνοντας σχήμα στο χρώμα και στο φως»: Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την κινέζικη τέχνη του διάτρητου χαρτιού. Στο Σ. Γρόσδος & Χ. Πρασά (Επιμ.), *Πρακτικά Συνεδρίου Προτάσεις Τέχνης & Πολιτισμού στην Εκπαίδευση* (σσ. 1034-1044). Περιφερειακή Διεύθυνση Π.Ε. και Δ.Ε. Κεντρικής Μακεδονίας.
- Σουλιώτου, Α. Ζ., Κανάρη, Χ., Θεοφανέλλη, Ε., Μπέκα, Α., Σουρλάγκα, Ε., & Φακυρούδη, Π. (2023). Μυτιλήνη-Βόλος: (Συν)δημιουργία νηπίων με αφορμή τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Θεόφιλου. *MusED*, 4(3), 10-24.
- Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά, Μ., & Μουρίκη, Α. (2021). «Είχε μαμά ο Μιρό;». Από την αισθητική θεωρία στην αισθητική διδασκαλία. *Πεδίο*.
- Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά, Μ. (2011). *Κάθε μέρα πρεμιέρα. Αισθητική προσέγγιση της γνώσης στο νηπιαγωγείο και το δημοτικό σχολείο*. Πεδίο.
- Τσιαμάγκα, Ευ. (2017). Η χρήση των κοινωνικών ιστοριών στον χώρο των μουσείων για τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού. Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. *Online International Journal MuseumEdu*, 5, 67-82, <https://tinyurl.com/5n7atjbr>
- Φανουράκη, Κ., & Πεφάνης, Γ. (2021). *Εφαρμοσμένο θέατρο: Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας και μάθησης μέσω παραστατικών τεχνών*. Παπαζήση.
- Χολέβα, Ν. (2022). Η θεατροπαιδαγωγική εμπύχωση υπό το πρίσμα της κριτικής διαπολιτισμικής προσέγγισης: εντοπίζοντας παγίδες και λάθη. *Σκηνή*, 1(14), 95-117. <https://doi.org/10.26262/skene.v1i14.9402>
- Χολέβα, Ν. (Επιμ.) (2019). *Κι αν ήσουν εσύ; Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες για την ευαισθητοποίηση στα ανθρώπινα δικαιώματα και σε θέματα προσφύγων*. Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση. <http://theatroedu.gr>

Χρήσιμη ιστογραφία

Αίσωπος

eContent, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου (ΕΚΤ)

ΙΕΠ, Εργαστήρια Δεξιότητων 21+

Κι αν ήσουν εσύ;

Kindergarten Stories

Kindy kids

ΜΗΤΙΔΑ, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου (ΕΚΤ)

Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης

Πανελλήνιο δίκτυο για το θέατρο στην εκπαίδευση

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο - Αισθητική Αγωγή

Φωτόδεντρο

USEUM- World's Art Museum (Διαδραστική πλατφόρμα τέχνης)

Ψηφιακή πλατφόρμα του Υπουργείου Πολιτισμού

Παρακολουθήστε και τη βιβλιογραφία και ιστογραφία που υπάρχει σε κάθε κεφάλαιο του τόμου.

Σκοπός του τόμου είναι να δρομολογήσει μέσα από συγκεκριμένες διδακτικές προτάσεις που αξιοποιούν τα ψηφιακά μέσα τη σύνδεση του εκπαιδευτικού και του μαθητή με την τέχνη και την καλλιτεχνική δημιουργία. Σε μια εποχή, μάλιστα, όπου οι εξ αποστάσεως και υβριδικές μορφές μάθησης είναι ζητούμενα, ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι καταλυτικός στη δημιουργία κοινωνικά εμπλεκόμενων αισθητικών και μαθησιακών περιβαλλόντων και, εν τέλει, στην καλλιέργεια πολιτισμικά ενήμερων και ευ-αίσθητων πολιτών. Οι θεωρήσεις και οι καλές πρακτικές που αναπτύσσονται στον τόμο εμπλουτίζουν τις σχετικές με την τέχνη παιδαγωγικές πρακτικές και δημιουργούν γέφυρες ανάμεσα στην τέχνη, τα νέα μέσα και την εκπαίδευση για καθολικές αξίες και θέματα που αφορούν όλους τους ανθρώπους διαχρονικά.